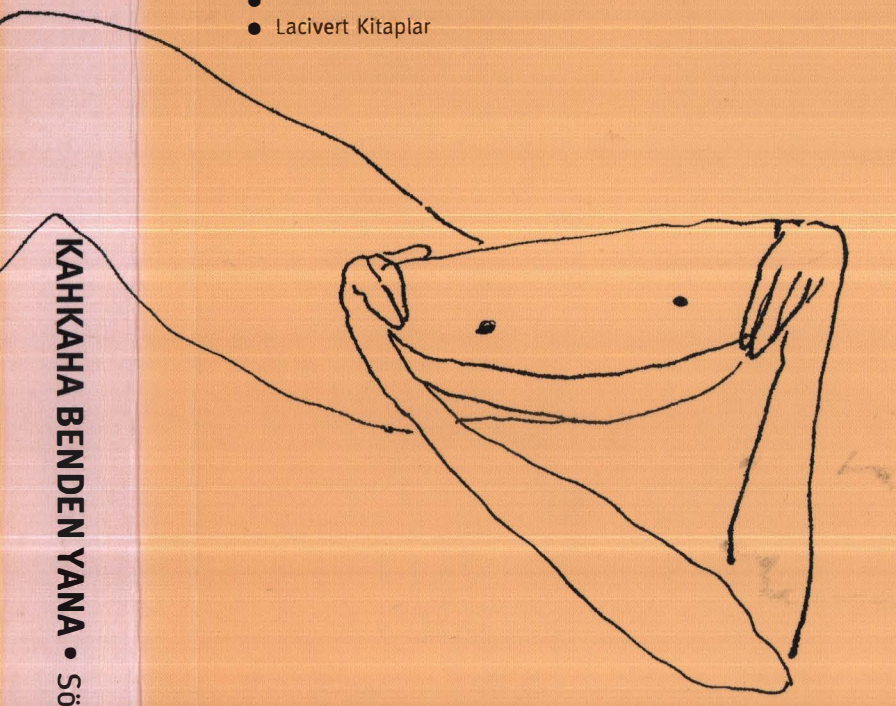
4
LACİVERT
KİTAPLAR

Sören Kierkegaard

Kahkaha Benden Yana

İngilizce'den Çeviren: Nedim Çatlı

Lacivert Kitaplar

KAHKAHA BENDEN YANA • Sören Kierkegaard

AYRINTI

2. BASIM

296

SÖREN AABYE KIERKEGAARD

1813'te Kopenhag'da doğdu. 1855'te yine Kopenhag'da öldü. Çocukluğu insanlardan uzak ve mutsuz geçti. Annesini, ablalarını, iki ağabeyini daha yirmi birini bitirmeden kaybetti. Babası 1838'de öldüğünde geride Sören'e ve ağabeyine büyük bir servet bırakmıştı. Bu sayede Kierkegaard hayatını maddi sıkıntı çekmeden yazarak geçirdi, ama babasından kalan psikolojik mirasın çok daha önemli sonuçları oldu. Ortodoks Luther'ciliğe çok bağlı olan babasının güçlü kişiliği ve dindarlığının derinlerinde yatan melankolisi tüm hayatı boyunca etkisini sürdürdü.

Ağırbaşlılıkla umursamazlığın birbirine karıştığı bir gençlik döneminden sonra, nişanlısı Regine Olsen'den ayrıldı. Her iki tarafın da büyük acı çektiği bu olaydan sonra yaşamını felsefi düşünceye adadı. 1841'de *İroni Kavramı* başlığını taşıyan doktora tezini verdikten iki yıl sonra pek çok kitap yayımladı. Bunların hemen hepsinde takma ad kullandı. Bu takma adlar kâh editör kâh yazar oluyor, birbirlerine göndermelerde bulunup polemiğe de giriyorlardı. Bir yandan resmi Kilise'ye, öbür yandan Hegel'e karşı olmak üzere iki cepheli bir polemiğe girişti. Amacı, inancın özü açısından öznel olduğunu ileri sürerek Hıristiyanlığı onu karikatürleştiren Hıristiyanlara karşı savunmaktı. Bu tutum aynı zamanda Hegel'in sistematik idealizmine karşı çıkmak anlamına geliyordu. Kierkegaard devlet dinlerine karşı olduğu kadar sistematik düşüncelere karşı da bireysel varlığın tekliğini ileri sürer, İsa'nın ölüm deneyinde Hıristiyanlığın yeni bir boyutunu görerek bunu inceler. Eksiksiz sistemler ve kişiliksizleştirici kavramlar karşısında öznelliğin "gerçeğin kendisi" olduğunu söylerken, bir yandan da Tanrının aşkınlığı karşısında öznelliğin başıboşluğu üzerinde durur.

Kierkegaard'ın felsefesi varoluşçuluğun kaynağını oluşturur. Kendi zamanında fazla tanınmayan felsefesi, kimi çağdaş düşünürleri, özellikle Heidegger'i, J.-P. Sartre'ı, K. Jaspers'i, K. Barth'ı derinden etkilemiştir.

BAŞLICA YAPITLARI: *Om Begrebet Ironi* [1841; İroni Kavramı, çev.: Sıla Okur, Türkiye İş Bankası Kültür Yay., 2003]; *Enten-Eller* [1843]; *Frygt og Baeven* [1843; Korku ve Titreme, çev.: İbrahim Kapaklıkaya, Anka Yay., 2002]; *Gjentagelsen* [1843]; *Philosophiske Smuler* [1844; Felsefe Parçaları ya da Bir Parça Felsefe, çev.: Doğan Şahiner, Türkiye İş Bankası Kültür Yay., 2005]; *Begrebet Angest* [1844; Kaygı Kavramı, çev.: Türker Armaner, Türkiye İş Bankası Kültür Yay., 2003]; *Stadier paa Livets vei* [1845]; *Sygdommen til Döden* [1849; Ölümcül Hastalık Umutsuzluk, çev.: Mehmet Mukadder Yakupoğlu, Ayrıntı Yay., 1997]; *Forførens Dagbog* [Baştan Çıkarıcının Günlüğü, çev.: Süha Sertabiboğlu, Ayrıntı Yay., 1996].

Ayrıntı: 296
Lacivert Kitaplar Dizisi: 4

Kahkaha Benden Yana
Sören Kierkegaard

İngilizceden Çeviren
Nedim Çatlı

Yayıma Hazırlayan
Serdar Rifat Kırkoğlu

Çeviride kullanılan metin
A Kierkegaard Reader-Texts & Narratives
Editörler: Roger Poole ve Henrik Stangerup

© Roger Poole and Henrik Stangerup & Onk Ajans

Bu kitabın Türkçe yayım hakları
Ayrıntı Yayınları'na aittir

Kapak İllüstrasyonu
Sevinç Altan

Kapak Düzeni
Deniz Çelikoğlu

Düzelti
Mehmet Celep

Baskı
Kayhan Matbaacılık San. ve Tic. Ltd. Şti.
Davutpaşa Cad. Güven San. Sit. C Blok No.: 244
Topkapı/İstanbul Tel.: (0212) 612 31 85
Sertifika No.: 12156

Birinci Basım *2000*
İkinci Basım *2005*
Üçüncü Basım *2013*

ISBN 975-539-312-4
SERTİFİKA NO: 10704

AYRINTI YAYINLARI
Hobyar Mah. Cemal Nadir Sok. No: 3 Cağaloğlu - İstanbul
Tel.: (0 212) 512 15 00 Faks: (0 212) 512 15 11
www.ayrintiyayinlari.com.tr & info@ayrintiyayinlari.com.tr

Sören Kierkegaard

Kahkaha Benden Yana

LACİVERT KİTAPLAR DİZİSİ

İŞ İŞTEN GEÇTİKTEN SONRA VERİLEN SÖZLER
Darian Leader

SEVGİNİN HALLERİ
Stephanie Dowrick

ÖPÜŞME
Metafizikten Erotiğe
Adrianne Blue

KAHKAHA BENDEN YANA
Sören Kierkegaard

ARİSTOS
Yaşam Üzerine Notlar
John Fowles

SALOME
Yaşamı ve Yapıtları
Angela Livingstone

BAŞTAN ÇIKARMA ÜZERİNE
Jean Baudrillard

BENİ AYAKTA GÖMÜN
Çingeneler ve Yolculukları
Isabel Fonseca

GECE
Gece Hayatı, Gecenin Dili, Uyku ve Rüyalar
A. Alvares

COOL
Bir Tavrın Anatomisi
Dick Pountain & David Robins

HAYATIMIN FİLOZOFUNA AŞK MEKTUPLARI
Monique Charles

COOL ANILAR (1990-2000)
Jean Baudrillard

KENDİNİ ALDATMA
Herbert Fingarette

GÖĞÜ DELEN ADAM
Papalagi

ŞÖHRET
Chris Rojek

ANAHTARLAR VE KİLİTLER
Kısa Düzyazılar
Michel Tournier

TİK TAK
Zamana Kaçamak Bir Bakış
Jay Griffiths

VAMPİR KAZANOVA
Susie Orbach Griffiths

KÖTÜLÜĞÜN ŞEFFAFLIĞI
Aşırı Fenomenler Üzerine Bir Deneme
Jean Baudrillard

DÜŞ SÖYLEMLERİ
Pierre Sorlin

APTALLIK ANSİKLOPEDİSİ
Matthijs van Boxsel

ÖPÜŞME, GIDIKLANMA VE SIKILMA ÜZERİNE
Hayatın Didiklenmemiş Yanlarına Dair
Psikanalitik Denemeler
Adam Phillips

KARŞILIKSIZ AŞK
Kovalamak ve Kovalanmak Üzerine
Gregory Dart

LANET
Son Tabuyla Yüzleşme: Âdet Kanaması
Karen Houppert

BİR ÇİFT SÖZ
Julian Barnes

ÜÇLÜ
Duygusal Bir Laboratuvar
Briant & Crétinon & Stoessel

İMKÂNSIZ TAKAS
Jean Baudrillard

Bir adam var ki, Danimarka'dan her ne vesileyle söz edilirse edilsin, adını anmadan geçmek imkânsız; ama yerini belirlemek belki daha da zor; Sören Kierkegaard'ı kastediyorum. Fakat eserleri, öyle ya da böyle çoğunlukla dinsel eğilimli olduğundan, Kierkegaard ilahiyatçılar arasında bir yere konabilir. Sürekli insan kalbini tema alan, hatta bu konuda dur durak bilmeden yazan, Hıristiyan felsefe yazarı. Ondan daha ciddi bir Danimarkalı yazar daha yok; bununla birlikte, popüler olma yolunda önüne bu kadar çok engel çıkan başka kimse de yok. Zaman zaman olağanüstü bir güzellikte yazıyor, ama çoğunlukla da halka itici gelen abartılı bir manîtık sergiliyor. Popüler bir yazar olmasa hava hoştu, fakat amaçladığı şey o.

*Bazı kitaplarından çok büyük haz aldım. Fakat bunlardan hiçbirini sonuna kadar zevkle okuyamadım. "*Works of Love*"ı en popüler olanıydı galiba, belki de çok ayrı bir kitap olan* Either/Or*'u. Benim orada kaldığım sırada yayımlanan küçük çalışması* Sygdommen til Döden* *bana çok keyif verdi.*

Kierkegaard'ın hayattaki alışkanlıkları, yapıp ettiklerine (belki yanlış) ilgi uyandıracak kadar benzersizdir. Kimselere gitmez, kendi evinde de kimseyle görüşmez, ki bu da görünmez bir meskenin bütün amaçlarını açıklıyor; içeriye hiç giren oldu mu asla öğrenemedim. Buna rağmen, onun tek büyük çalışma alanı insan doğasıdır; kimse onun kadar çok sayıda insan tanımaz. Aslında gün boyunca şehirde dolaşır durur, *genellikle de yanında biri vardır; sadece akşamları jokuyup yazar. Yürürken çok konuşkandır ve aynı zamanda kendisine yararlı olması muhtemel her şeyi yanındakinden çekip almayı da başarır.*

Onunla tanışmadım. Sokakta hemen her gün görürdüm, yalnız olduğu zamanlar da hep yaklaşıp konuşmayı aklımdan geçirmişimdir, ama bunu hiç gerçekleştiremedim. Bana "sohbet"inin çok hoş olduğunu söylemişlerdi. Eğer ben de, ağzımdan acımasızca laf alınıp elekten geçirildiğim duygusuna kapılmadan bu sohbetin tadını çıkarabilecek olsaydım herhalde çok hoşuma giderdi.

Andrew Hamilton, *Sixteen Months in the Danish Isles* (1852)

* *Ölümcül Hastalık Umutsuzluk*, çev.: Mehmet Mukadder Yakupoğlu, Ayrıntı Yay., 1997.

İçindekiler

— Önsöz 11

Birinci Bölüm

Çatal

I. Her yerde zorluklar yaratmak 33
II. İnsan yürüyor da yürüyor 35
III. Deniz hortumu 36
IV. Arkhimedes'in o dayanak noktası 37
V. Berlin'e kaçış 38
VI. Eve mektuplar 42

VII. Tekrar mümkün değil 45
VIII. Çekmeceli yazı masası 49
IX. Rotasyon yöntemi 53
X. Kendimi inceliyorum 68
XI. "İyi bir parça... fazla da yağlı olmasın" 69
XII. Yeryüzündeki varoluşumuz bir tür hastalık... 69
XIII. Kör kemancılar 71
XIV. *Don Giovanni* için bir yer bulmaya çalışırken 71
XV. Pişman olursun 73
XVI. Şeytanilik 75
I. Kapanıklık 75
II. Anilik 79
XVII. Søeborg Gölü'ndeki bilim adamı 82
XVIII. Durmadan yürü! 86
XIX. Her şeyden yürüyerek uzaklaşabilirim! 88
XX. Almanya korkusu 91
XXI. Danimarka Kralı'yla konuşmalar 92
XXII. Ah bir Doğu despotizmi olsa! 99

İkinci Bölüm

Kadınlar

I. Ormandaki sekiz patika 105
II. Constantine'in konuşması: Kadın latifedir 107
III. Bir kadın terzisinin küçümseyen konuşması 115
IV. Baştan çıkarıcı Johannes: Kadınlar kullanmak içindir 121
V. Zevkli bir evlilik 130
VI. Tarifsiz bir sevinç 135
VII. Ah, evlilik hayatı! 136
VIII. Bir Aktrisin Hayatı'ndaki kriz 138

Üçüncü Bölüm

Gece Yarısı vakti

I. Kara delik 165
II. Küçük tabut 166
III. Uğrunda yaşayıp ölebileceğim fikir 167
IV. Moriya Dağı: Dört olası anlatım 172
V. Ya İbrahim yanılıyorsa? 177
VI. Suskunluğun gerekliliği 184
VII. İman şövalyesi 193
VIII. Sokrates'in olumlu dış görünüşü 200
IX. Tahammülün sınırları 202

Dördüncü Bölüm

1848 – 1984

I. Hegel'ci bir bastonla sohbet 213
II. Bütün çürüme Bilim'den gelecek 215
III. Avustralya'da, Ay'da 219
IV. 1848 –yürüyüş ve siyaset– üç mektup 221
V. Yaşadığımız çağ 233
VI. Şehrazad 273
VII. Tekrar kendimim 274
VIII. Kahkaha benden yana 277

— Kaynakça 278

Önsöz

Danimarka adası Møn'deki Marienborg adlı kültür merkezinde, Henrik Stangerup ve ben, pikapta Mozart ve Monteverdi çalarken Danimarkalı büyük yazar Sören Kierkegaard'dan aşağıdaki metinleri derledik. 1983 yazıydı.

Marienborg, dünyanın dört bir yanından getirilmiş ağaçların dikili olduğu geniş topraklarla bir çiftlikten oluşan taşra malikânesidir. Malikânenin ortasında, geçmişi on dokuzuncu yüzyılın başlarına uzanan, İtalyan tarzı muhteşem bir şato vardır. İtalyan aşıboyası ve kırmızımsı kahverenginin hafif tonlarında boyanmış olan bu şato boştu. Fakat malikâne, son sahibi Kont Peter Moltke tarafından sanat çalışmaları merkezi olarak devlete bırakılmıştı; sessizlik, yalnızlık ve yoğunlaşma isteyen çalışmalar için. Evin etrafındaki uçsuz

bucaksız arazi yaz günleri boyunca ıpıssızdı; boş şato gözlerini aşağıdaki araziye çevirmişti. Fakat malikânedeki çeşitli kulübelerde ve ek binalarda çalışmalar devam ediyordu. Akşam serinliğinde malikânenin çeşitli bölgelerinden bir araya gelen insanlar içki içip sohbet ediyorlardı.

Küçük bir gölü saymazsak, malikânenin en çekici özelliği dizi dizi sıralanmış muazzam ağaçlarıydı. Bu ağaçlar Moltke ailesinin seyahat eden çeşitli bireyleri tarafından dünyanın dört bir yanından alınarak yeniden toprağa kavuşturulmuştu. İçlerinden özellikle bir tanesi göze çarpıyordu; ağustos sonlarındayken alabildiğine ve görülmedik miktarda çiçek açmış, etrafa tatlı kokular yayan kocaman bir balsam kavağıydı bu. Bütün sıcak yaz günleri boyunca polen toplamak için ağacın etrafında vızıldayıp duran arıların evdeki hesabı çarşıya uymuyordu. Binlercesi yere düşmüştü, yabanarıları tarafından bağırsakları deşilirken yerde öyle çaresiz yatıyorlardı. Adeta bir "geçen yaz" duygusunu tasvir eden esrarengiz bir olaydı bu. Meğer yabanarıları gelecekten haber veriyormuş. O geçen yazı takip eden ilkbaharda Peter Moltke'nin şatosu kurşun gülle ve buldozerle yerle bir edildi ve kocaman bir çukurun içine süpürüldü. Bazı teknik hukuki meseleler yüzünden, ertelemeye yönelik dört temyiz başvurusuna rağmen Danimarka bürokrasisi darbeyi indirdi. Yıkım ekipleri içeri girdi. Bu kültür bölgesi sonsuza dek ortadan kayboldu.

Fakat işte orada, Marienborg'da, o 1983'ün son yazında Henrik Stangerup'la birlikte Kierkegaard'ın eserlerini, başlangıçta, yurttaşlarına yeni ve zevkli bir kılıkta tanıtmak amacıyla bir seçki oluşturmuştuk. Marienborg'un müzikle kuşatılmış bu güzel ve ferah ortamında bu eseri birlikte kesip biçtik; ve bu ruh halinden bir şeylerin, kendilerine sunulan bu kitapla İngiliz ve Amerikalılara da geçmesi umudunu taşıyoruz.

Yani bu seçki başlangıçta Danimarkalı okurlar düşünülerek oluşturuldu, 1985'te de Dancada yayımlandı. Gariptir bugün bile Danimarkalılar Kierkegaard okumak istemiyor. 1855'te ölmüş olmasına

rağmen, neredeyse ölüsü de dirisi kadar kendilerini öfkelendiren bir adama karşı duydukları o eski kızgınlıklarını hâlâ koruyorlar. Sağken, Kierkegaard Danimarkalılar'ın hiç inanmadıkları şeylerin üzerinde ısrarla durmuş, sonra da Devlet ve Kilise kurumunun her biçimine saldırmıştı. Şimdiyse Danimarkalılar bütün yirminci yüzyıl boyunca, hepsi Sören Kierkegaard'ın topraklarına hacca gelmiş olan ardı arkası kesilmeyen dizi dizi yabancılara katlanmak zorunda kalıyorlar. Amerikalılar, Japonlar, Almanlar, İtalyanlar, İngilizler; âlimler, araştırmacılar, yazarlar, öğrenciler –hâlâ da geliyorlar, kitabevlerini didik didik edip Sören Kierkegaard hakkında soru soruyorlar, bitmez tükenmez şekilde *onunla* ilgileniyorlar. Kierkegaard'ı ve bütün eserlerini kesinlikle benimsememiş bir halk için gerçekten bu kadarı da fazla.

Danimarkalılar'ın kafalarındaki Kierkegaard resmi, metinlerdeki birinci elden gelen bilgilere dayanmıyor, daha çok 1850'lerin karikatürlerinden ve genel bir sevmeme, benimsememe tavrının bugüne aktarılışından bir araya getirilmiş. Danimarkalılar (bunu seve seve kendileri de doğrular) materyalisttir. Kierkegaard idealistti, tin meselelerine inanırdı. Danimarkalılar yasalara uyarlar, yöneticilerine ve siyasi kurumlarına saygı duyarlar. Kierkegaard onlara sahtekâr muamelesi yapıp aşağılardı. Danimarkalılar huzurlu, sakin bir hayatı severler, mutabık kalınan, anlaşılan ve geleneksel olan şeylerden hoşlanırlar. Kierkegaard bir kitaptan ötekine istisna olanı, bireysel olanı ve kişisel sahiciliği savunurdu. Danimarkalılar bedensel hazdan zevk alırlar. Kierkegaard nefsine hâkim olup bekâr kalacağı bir dünya için, "evrensel" dediği bütün bu hazlardan vazgeçmişti. Danimarkalılar, bir Devlet Kilisesi'ne sahip olmalarına ve bütün çocuklarını vaftiz ettirmelerine rağmen genel olarak Tanrıya inanmazlar; vaftiz oldukları zaman, kiliseyi son kez gördükleri zamandır, tabii bir de ayakları önde, cenazeleri için içeri geldikleri zaman. Kierkegaard Tanrıya inanıyordu, hem de Danimarkalılar'ın tuhaf bulduğu bir tutku ve içebakışla inanıyordu.

Danimarkalılar demokrattır, ortanın solundadır, sosyalisttir ve refah devletine inanır. Kierkegaard (Kralın kendisine pek saygı duymamış olsa da) mizaç olarak muhafazakârdı ve 1848 ayaklan-

malarını dehşetle karşılamış, halk dayanışmasının bu şekildeki tezahürünü "kanları donduran bir gelgit"in başlangıcı olarak görmüştü. Danimarkalılar kamunun ortak doğrularına, şekline, tarzına ve tavrına inanırlar –ki bütün bunların tutarlı bir konformizm oluşturduğu söylenebilir. Kierkegaard bütün toplumsal akitleri ve anlaşmaları havaya savurup "birey" kategorisinin mutlak önceliğini vurguluyordu. Danimarkalılar kendilerini yasalarla sınırlanmış görürler. Kierkegaard yasaların "istisnaları olduğu"nu, içten gelen inançları sonucu yasayı çiğnemesi ya da göz ardı etmesi gereken bazı bireylerin olduğunu ileri sürüyordu. Danimarkalılar akademik saygınlığa inanırlar. Kierkegaard *Privat Docent* dediği kişileri alabildiğine aşağılardı; bunlar, Kierkegaard'ın başarısız "bireyler" olarak gördüğü üniversite hocalarıydı. Danimarkalılar fikir hayatında daima Avrupa modasına uyarlar, bu yüzden 1840'larda da Hegel'ciliğe ayak uydurmaya çalışıyorlardı. Kierkegaard'a göre Hegel şarlatandı; J.L. Heiberg ve Piskopos Martensen gibi Danimarkalı Hegel'ciler de gülünç ya da aşağılıktı, ya da her ikisi birden.

Şu halde, o gün de bugün de Kierkegaard ile Danimarkalılar arasında pek ortak yan yok. Bu yüzden, Kierkegaard'ın nasıl biri olduğuna dair bu kadar çok *a priori* düşüncelere sahip olunca Danimarkalılar onu okumaya nadiren vakit ayırıyorlar. İncil'den birkaç pasaj gibi Kierkegaard'ın belli "ünlü" metinleri (ünlü "Dancaya methiye"si gibi –aslında dildeki dar kafalılığa dair sert bir eleştiri yazısıdır) okulda okunur, sonra İncil gibi bir daha okunmaz. Yirmi ciltlik ucuz baskısı, 1960'ların başlarında Gyldendan tarafından yayımlanmış; Fiolstraede'deki sahafların arka raflarında elde kalmış kitaplar arasında görmek mümkün. Danimarka'daki tipik bir kitaplıkta Danimarka klasikleri uzun bir sıra oluşturur, hepsi birbirinin aynı plastik ciltleri vardır ve elbette Kierkegaard'dan da bir iki göstermelik cilt yer alır; fakat bu ciltler asla okunmaz, onlarla yan yana duran Holberg ve Oehlenschläger için de durum aynıdır. Edebiyattaki "Altın Çağ" her Danimarkalı'nın övündüğü bir şeydir, fakat metinlerine hiç müracaat etmez. Kierkegaard, bütün eserleriyle birlikte aslında Danimarka'da okunmamış bir yazardır.

İşte Henrik Stangerup'la benim 1983'te karşı çıktığımız durum buydu. Neden Kierkegaard'ın en iyi metinlerinden bir seçki oluşturmayalım diye düşündük –ağır, "Hegel'cileştirilmiş" anlaşılmaz metinlerden değil de, önceki döneme ait, daha hafif, 1840'ların başlarındaki nükteli metinlerden. Tam da Kierkegaard'ın, koltuğunun altında yeni doktorasıyla zengin bir genç adam olarak boy gösterdiği ve Regine Olsen adındaki güzel bir kızla nişanlı olduğu dönemler. Danimarkalılar büyük yazarlarını yeni bir şekilde sunulduğunda sevmezler miydi? Hatta imlasını da modernleştirsek ne olurdu (çünkü on dokuzuncu yüzyıl Dancası göze, on dokuzuncu yüzyıl İngilizcesinden çok daha eski gelir)? Denemeye değerdi.

Henrik'le paylaştığımız iki temel saik vardı. Bunlar ta Henrik Stangerup'un Paris'te gazeteci olarak çalıştığı, birlikte şehirde uzun yürüyüşlere çıkıp edebiyat ve siyaset konuştuğumuz 1978'de oluşmaya başlamıştı. O tarihten yıllar önce Kierkegaard'ın ismi İngiltere'de daha yeni yeni duyulurken, onun "dolaylı iletişim"i üzerine bir araştırma tezi yazmıştım. Fakat İngiltere'deki felsefe tartışmalarının acımasız pozitivist iklimi beni öteki temalara sürüklemişti ve Paris'teki yürüyüşlerimizde lafı döndürüp dolaştırıp Kierkegaard'a getirmemiz ikimizi de şaşırtan bir şey oldu. Aslında romancı olan Henrik, Holberg'in *Erasmus Montanus*'u üzerine Brezilya'da yaptığı filmden henüz dönmüştü. Brezilya'yla olan bu teması, zihninde, son derece başarılı romanı *Vejen til Lagoa Santa*'da (1981) zirveye çıkacak olan o düşünce zincirini başlatmıştı.

Vejen til Lagoa Santa, evlilik sonucu Kierkegaard'la akraba olan Peter Wilhelm Lund'un öyküsünü anlatır: Brezilya'da on dokuzuncu yüzyılın ilk yarısında yaptığı bazı keşiflerde Darwin'in habercisi olan doğabilimci ve paleontolojist. Genç Sören Kierkegaard, P.W. Lund'un bilimsel şöhretinden o kadar etkilenmişti ki kendisi de bir ara bilimde kariyer yapmayı düşünmüştü (bkz. Üçüncü Bölüm, 3. Metin). Keşfetmiş olduğu şeylerle şaşkınlığa uğrayan P.W. Lund, Brezilya'nın ücra bir köşesine çekilip münzevi gibi yaşadı. Varlığı ve şöhreti bir esrar perdesiyle örtüldü. Birbirlerinden Atlantik Okyanusu'yla ayrılmış olan Lund ve Kierkegaard entelektüel alanda rolleri değiştiler. Lund genç Kierkegaard'ı az kalsın bilimsel bir kari-

yere çekerken, yaşlı Lund (başka şeylerin yanı sıra) Sören Kierkegaard'ın eserlerinden etkilenerek kendi kariyerini sona erdirdi.

Henrik'le benim o zaman paylaşmaya başladığımız ilk temel saik, Kierkegaard'ı bir yazar olarak tanıtma arzusuydu. Danimarkalılar Kierkegaard'ın gerçekten ne kadar güzel yazabildiğini biliyorlar mıydı? İkinci temel saik de ilkinden çıktı. Paris'te yaptığımız yürüyüşlerde bizim ilgimizi çeken, siyasi meselelerdeki dâhi yazar Kierkegaard'dı. Danimarkalılar hep Kierkegaard'ın siyaset hakkında söyleyeceği hiçbir şey olmadığına inanmışlardır. Fakat biz dönüp dolaşıp Kierkegaard'ın bunun tersini ispat eden metinleriyle karşılaşmaya başladık, özellikle de *Yaşadığımız Çağ* (Dördüncü Bölüm, 5. Metin) adlı metin. Henrik'in dairesi Bassano Sokağı'ndaydı ve yürüyüşlerimizde Gestapo'nun Paris işgali sırasında karargâh olarak kullandığı binanın yanından defalarca geçtik. Fakat Kierkegaard bütün bunları önceden görmüştü. Zaman tünellerinin tuhaf bir kesişme noktasından bakarak yirminci yüzyılımızın totaliterciliği kadar ilerisini görmüştü –aslında *Yaşadığımız Çağ* (Dancada *Nutiden*) başlığı bile bize oldukça esrarengiz bir çifte değere sahipmiş gibi göründü. Kierkegaard o zamanlar hangi öncül koşullardan ve varsayımlardan yola çıkarak böylesine doğru tahminlerde bulunmayı başarmıştı?

Kierkegaard bir kere daha edebiyat çevresindeki yerini aldı: George Orwell'ın *1984*'ü elbette; peki ya Pasternak ve Ahmatova? Ya Soljenitsin'in eseri *Gulag Takım Adaları* (*Sanatkârca Araştırma Denemesi* alt başlığıyla)? Ayrıca Kierkegaard Henry Miller'ın cakasından da bir şeylere sahip değil miydi? Metinsel aldatmacalarını Derrida'nın daha yakınlarda sunmaya ve analiz etmeye başladığı biçimlerde kurmuyor muydu? İki temel saikimiz –Kierkegaard'ı önce yazar olarak, sonra da siyaset hakkında söyleyecek şeyleri olan bir yazar olarak sunmak– bir araya gelmeye başlamıştı. Şurası açıktı ki Kierkegaard'ı yeni bir biçimde sunmamız gerekiyordu.

Sören Kierkegaard İngiltere'deki edebiyat ve felsefe sahnesine geç çıktı, Amerika'da da nispeten daha yakınlarda. 1855'te ölme-

siyle adı sanı ortadan silinmeye başladı. Bu süreci kısmen yavaşlatan Karl Jaspers, Martin Heidegger, Dietrich Bonhoeffer, Jean-Paul Sartre ve diğerlerinin ondan aldıkları düşünceler oldu. Dil engeli önemliydi; Almancayı rahatlıkla okuyabilen ve her anlamda uluslararası kültüre sahip olan bir adamın, Fransızca, Almanca ya da İngilizce konuşmayı ya da yazmayı hiç öğrenmemiş olması şaşırtıcı. O büyük dilsel ve felsefi soyutlanma duygusunu azaltmış olurdu herhalde. Fakat sadece 1.3 milyon kadar insanın (o zamanlar) konuştuğu Dancada yazdı dur durak demeden, bu insanlardan pek azı gerçekten Kierkegaard'ı istekle okumak niyetindeydi.

Sören Aabye Kierkegaard 1813'te Jutland fundalıklarından zengin bir çorapçının yedinci ve son çocuğu olarak dünyaya geldi. Fakat Michael Pedersen Kierkegaard, oldum olası zengin bir adam değildi. Çocukken acınacak derecede yoksuldu ve hep çok aç kaldığı ve üşüdüğü için Jutland fundalıklarında Tanrıya sövüp saymasıyla hatırlanır. Bu vesileyle Tanrıyı gerçekten öfkelendirdiği korkusu onu hiç bırakmadı.

Michael Pedersen Kierkegaard, Sören'in annesi Ane Lund'la, ilk karısı Kristine Røyen'in ölümünden hemen sonra biraz aceleyle evlendi. Sören Kierkegaard'ın basılı yirmi beş ciltlik devasa Günlük'üyle ilgili en ilginç olgulardan biri de, içerisinde annesinden bir kere bile söz etmemiş olmasıdır. Babasıyla kendi ilişkisinin her yönünü düşünmeyi seven bir adamın bu tutumu, babasının annesine nasıl davrandığını herhalde bir dereceye kadar yansıtıyordur.

Erken gelişmiş, soğuk tavırlı, kibirli ve nükteci bir çocuk olan Sören Kierkegaard, seçkin bir Kopenhag okuluna gitti. Mutsuz, arkadaşlarını hor gören yalnız bir delikanlıydı. En iyi arkadaşı –belki– babasıydı. Birlikte uzun yürüyüşlere çıkarlar, gördükleri her şey hakkında konuşurlardı –fakat bu yürüyüşlerin tuhaf yanı bu ikilinin Nytorv'daki evlerinin oturma odasından hiç ayrılmamış olmalarıdır. Tartıştıkları her şey hayal ürünüydü.

Sören'in babası sapkın bir düşünürdü. Zengin bir adam olduğu 1813'teki (Sören'in doğduğu yıl) borsanın çöküşünden itibaren fundalıktaki çocuksu küfürleri için Tanrının kötü bir intikam planladı-

ğına olan inancını hiç yitirmedi. Zenginleşip refaha ulaştıkça Michael Pedersen Kierkegaard, Tanrının niyetinden daha da kuşkulanır oldu. Tanrının bir şekilde intikam alacağından emindi.

Ve 1832'de Tanrı vurdu. İhtiyar adam demek ki haklıydı. Kızı Nicoline Christine otuz üç yaşındayken doğumda öldü. 1833'te oğlu Niels Andreas yirmi dört yaşında öldü. 1834'te ikinci karısı ve bütün çocuklarının annesi Ane Lund da öldü. Sadece altı ay geçmişti ki 1834'ün aralık ayında kızı Petrea Severine tıpkı iki yıl öncesinde ablasının başına geldiği gibi otuz üç yaşında doğumda öldü.

Bu iki felaket yılının ardından geriye sadece iki çocuk kalmıştı: Peter Christian ve Sören. Evde herhalde ses soluk kesilmişti. Herkes Michael Pedersen'in baştan beri haklı olduğu kanaatine varmıştı: Tanrı gerçekten de fundalıkta kendisine küfrederek işlediği günahtan dolayı onu nihayet cezalandırmıştı.

Annesi öldüğünde Sören Kierkegaard yirmi birindeydi. Babasıyla olan ilişkisi hep çok yoğun olmuştu. Sören 1835'te Kuzey Sjælland'da Gilleleje'de deniz kıyısındaki bir tatil yerine gitti. Burada kendisi için nasıl bir kariyer istediği konusunda kafa yordu. Peter Wilhelm Lund'a uzun ve ayrıntılı bir mektup yazdı; önündeki seçenekleri içten içe tartıştığı bu mektupta varoluş felsefesinin ana kategorilerinin ortaya çıkışı açıkça görülebilir.

Sonra da, hakkında kesin olarak hiçbir şey söyleyemeyeceğimiz bir olay meydana gelir. Kierkegaard, Günlük'ündeki 1838 tarihli bir yazısında oldukça eskiye dayanan bir döneme bakarak, "büyük deprem"den söz eder: "Büyük deprem işte o zaman oldu, bütün olguların yeni ve şaşmaz bir yorumunu üzerime aniden yükleyen o korkunç devrim. Babamın ilerlemiş yaşının ilahi bir lütuf olmayıp aksine bir lanet olduğundan o zaman şüphelendim...Tüm ailenin işlediği bir suç olmalıydı, Tanrı bunu cezalandırmalıydı; Tanrının kudretli eliyle ortadan yok edilmeli, silinip atılmalıydı." İnsanı darmadağın eden bu olayın ne olduğuna dair yapılan spekülasyonlar hiç bitmedi, fakat Kierkegaard artık kesinlikle aynı Kierkegaard değildi. Kötü bir alınyazısından şüphelenmeye başladı, soydan gelme kötü bir mirastan. Michael Pedersen Kierkegaard'ın kendisi de 1838 Ağustos'unda öldü ve Sören de vicdan azabının zorlamasıyla

yüksek lisans tezini yazıp sundu, tez Eylül 1841'de *Om Begrebet Ironi*[*] başlığıyla basıldı. Yazılarının izleyeceği yön için yeterli bir tema ve bir yol gösterici bulmuştu. Basılı kitaplarındaki hiçbir şey, hatta Günlük'ün özel içeriğindeki hiçbir şey ironiden nasibini almadan okunamaz. İroni onun maskesi ve kılıcıydı. "Sokrates'e yoğun göndermeler" ömür boyu sürdü.

Hayatında ironik bakmayıp tersine son derece ciddi ele aldığı tek olay Regine Olsen'le olan nişanıdır; her iki tarafa da büyük acılar yaşatarak bozulmaya mahkûm olmuş bir nişan. Sören'in kendini bilip dururken ve ailenin kötü mirasıyla ilgili yaptıklarından şüphelenirken nasıl olup da ciddi ciddi kendini böyle bir durumun içine soktuğu pek açık değil. Öyle görünüyor ki, Günlük'te kendi anlattıklarına göre, bir ya da iki gün sonra çok pişmanlık duyduğu ani bir istekmiş bu. Yine de 1840 Eylül'ünde Regine'ye evlenme teklif eder ve 1841 Ekim'inde nişanı bozup Berlin'e kaçar. Yanına çok miktarda taslak almışsa da *Enten-Eller* [Ya/Ya da] diye bildiğimiz kitabı süratle ve büyük stres altında işte orada toparlamıştır. Kitap Şubat 1843'te yayımlandı, kayıtlara geçen en uzun aşk mektubu unvanını alması gerekir. Fakat Regine bunu anlayamazdı –ya da anlamadı– ve başka biriyle nişanlandı. Aşk ilişkisindeki bu iki yıkıcı şoktan sonra Kierkegaard Kopenhag sokaklarında yürüyen bir gizem oldu.

Kierkegaard kimdi? Nişanı neden bozmuştu? Bu tuğla kalınlığındaki kitap ne *hakkındaydı*? Sorular akın akın gelmeye başladı. Daima sıkıcı bir taşra kasabası olarak gördüğü yerde sebep olduğu sansasyonu sevip, intikam duygusuyla kendi rolünü oynadı. Gizemleri artırmaya bayılıyor ve çözmekten nefret ediyordu. Böylece ciddi ciddi gezgin filozofun gizemini yaratmaya koyuldu.

Art arda kitaplar yayımlamaya başladı, hepsi aynı gösterişli yapıdaydı, Hegel'ci terminolojiyle ve Sokrates mizahıyla yüklüydü ve hepsi de takma adla yazılmıştı. Yıllar geçtikçe takma adlardan bayağı bir ekip oluştu. *Ya/Ya da*'nın resmi "editör"ü Victor Eremita'dan sonra Johannes de Silentio *Fryg og Baeven*'i[**] yayımladı ve

* *İroni Kavramı*, çev.: Sıla Okur, Türkiye İş Bankası Kültür Yay., 2003.
* *Korku ve Titreme*, çev.: İbrahim Kapaklıkaya, Anka Yay., 2002.

Constantine Constantius *Tekrar*'ı çıkardı. Bu 1843'te oldu, o tuğla kalınlığındaki *Ya/Ya da*'yla aynı yıl; ve bu iki kitap aynı gün, 16 Ekim'de yayımlandı. Sadece bu değil, yine aynı gün kendi imzasıyla çıkan *Tre opbyggelige Taler* de [Dini Duyguları Kuvvetlendirici Üç Nutuk] yayımlandı. Tek bir günde üç kitap, her biri farklı bir "yazar"dan, hepsi de Sören Kierkegaard'dan.

1844'te Johannes Climacus *Felsefe Parçaları ya da Bir Parça Felsefe*'yi yayımladı ve sadece dört gün sonra –altta kalmamak için– Vigilius Haufniensis *Begrebet Angest*'i* çıkardı. Onun altında kalmamak için Nicolas Notabene aynı gün, 17 Haziran'da *Forord*'u [Önsözler] yayımladı. Nisan 1845'te Hilarius Bookbinder *Stadier paa Livets Vei*'yi [Yaşam Yolunun Uğrakları] yayımladı. Şubat 1846'da Johannes Climacus hepsini devasa *Afsluttende Uvidenskabelig Etterskrift*'in [Felsefe Parçaları'na Bilimsel Olmayan Nihai Ek] altında ezerek susturdu. Bir Ek olamayacak kadar uzun olan kitap hiçbir şekilde bilimsellikten uzak [yalın] değildi, hele nihai hiç değil.

Bu ilk edebi üretim dönemi boyunca, aslında ikiye katlanmış bir diyalektik çifti vardı. Kierkegaard, takma adla yazılmış kitaplarla yan yana *Üç Nutuk*'un ciltlerini birbiri ardına yayımlıyordu; bunların hepsi de babasının anısına ithaf edilmişti. Takma adla yayımlanmış kitaplarla kendi imzasıyla yayımlananlar arasındaki tezat mümkün olduğunca göze çarpacak şekilde ayarlanmıştı. Takma adla yazılmış kitaplar, adeta bunların hepsi kellesi uçurulacak aydınlarmış gibi, derya gibi alışılmadık bir bilgiyle ve alabildiğine akademik bir mizahla kaleme alınmışken, *Üç Nutuk* bir tür aşırı dindarlıkla yazılmıştır. Takma adlar soyut sorunlara soyut seviyelerde saldırırken *Üç Nutuk* basit, pratik ve uygulanabilirdir. Takma adlar zaman bakımından üzerlerinde bir baskı yok gibi davranırken, *Üç Nutuk* geçen her dakikanın bilincindedir. Takma adlar hasmane bir tavır benimserken, *Üç Nutuk*'un yazarı yardımcı olmak için son derece gönüllü görünmektedir.

İki tür yazı arasındaki bu diyalektiğin kendisi de, sözü edilen bu eserler ile filozofun şehirdeki varlığının ve yürüyüşlerinin varoluş-

* *Kaygı Kavramı*, çev.: Türker Armaner, Türkiye İş Bankası Kültür Yay., 2003.

sal metni arasındaki bir diyalektiğin karşısına konuyor. Kitapların yazılı metin, gezintilerin ise onların üzerine karşıt olarak konmuş varoluşsal ya da kanlı canlı metinler olduğunu söylemekle Kierkegaard'ın maksadından uzaklaşılmış olmaz. Kitaplar bir anlamda tez, beden ise antitezdir. Şehrin bu döneminde etrafında bulunan surlar bir zamanlar Kopenhag'ı denizden korumak için yapılmış o eski duvarlardır, etrafı ağaçlarla çevrili olup daima sert rüzgârlar alır, işte bunlar gezgin filozof için ideal bir gezi alanı oluşturuyordu. Kopenhag yeni bir Akademiye dönüşmüştü. Dar sokak ve meydanlar, eski kanalların kaldırım taşlı rıhtımları, restoranları ve tiyatroları da avare ve dağınık bir kamu bilincini basılı eserlerin üzerine çekmeyi hedefleyen varoluşsal bir tiyatro için ideal ortamlardı. Kuşkusuz masumane sayılabilecek bir plandı, ama kurnazcaydı. Halk basılı ve "yaşanmış" metinler arasındaki aşırı gergin ilişkinin kesinlikle farkındaydı, ne var ki bu ilişkinin kendisine tam bir değer veremiyorlardı.

Metinleri karşı karşıya koyma tekniği hiçbir zaman Kierkegaard'ın hayatındaki, sonuç itibarıyla, tam kontrolünde olmayan o pasajlarla müzakere ettiği zamanki kadar işe yaramadı. Nişanın bozulmasından sonraki dönemde Berlin'den Kopenhag'a dönmesinin ardından Regine Olsen'le olan ilişkisi buna bir örnektir.

Regine Olsen'i onsuz daha iyi durumda olduğuna, kendisinin de öyle zalimce nişanı bozarak, kendi "Baştan Çıkarıcı"sından ancak bir gömlek üstün olduğuna ikna etme yolundaki –kuşkusuz yanlış ilkeden yola çıkıp, uygulamada da başarı umudu olmayan– amacının bir parçası olarak, "Baştan Çıkarıcının Günlüğü"nü de içeren o meşhur *Ya/Ya da*'sını yayımladı. Ne var ki, Regine Olsen'in Temmuz 1843'te yeniden nişanlandığını duyunca, *Tekrar* ile *Korku ve Titreme*'nin bölümlerinde onu sadakatsizliğinden dolayı sert bir dille paylamaktan kendini alamadı. Bu çifte sadakatsizliğin etkisini belirginleştirmek için *Üç Nutuk*'u yayımlamaya başladı, hepsi de despot ihtiyar babasının anısınaydı, böylece bir oğul vefası ve temel güvenilirlik izlenimi yaratıyordu.

Bu iki kitap dizisi artık art arda çıkmaya başladıysa da Kierkegaard şehrin etrafında yaptığı gündelik uzun yürüyüşlerini sürdür-

meye ve elinde zamanı olduğuna, hiçbir zahmetli iş yapmadığı izlenimini vermeye özen gösteriyordu. Kendi deyimiyle "halk banyosu"nda dolaşırken herkesle ve her kesimden insanla konuşmaktan büyük zevk alıyordu, bir yandan da anlaşılmaz bir şekilde kendini uzak tutuyordu. Oraları gezmeye giden İskoç Andrew Hamilton'ın gözlemlediği gibi Kierkegaard şehirdeki en iyi konuşmacı olarak tanınıyordu, ancak hiç kimse hiçbir zaman evine sokulmamıştı. Sadık uşağı Anders herkesi geri çevirmek üzere talimat almıştı. Bir var bir yok oyunuyla, yazılan ve "yaşanan" metinler arasındaki diyalektiğin üzerine bir diyalektik daha meydana geldi. Bu diyalektikler topluluğunun tümü çok karmaşık bir iletişim nosyonunu ve "süper-varoluşsal metin" denilebilecek bir şeyi ortaya koydu.

Felsefi eseri, özellikle bu amaçla tasarlanmış, devasa *Felsefe Parçaları'na Bilimsel Olmayan Nihai Ek* olarak çıktı ortaya. Bu eserde bir öznellik felsefesinin merkezi yapıları güzel ve özlü bir şekilde sergilendi. Kitap, takma adların kendi aralarında yaptıkları çeşitli tartışmaları tatminkâr bir sonuca bağlıyordu ve Kierkegaard kitabın sonundaki "İlk ve Son Deklarasyon"da takma adla yazdığı bütün kitapların yazarlığını üstleniyordu. Yazarlık tamamlanmıştı.

Fakat sonra felaket geldi. *Stadier paa Livets Vei*'deki Baştan Çıkarıcı Johannes için model oluşturduğu düşünülen P.L. Møller son derece içe işleyici ve rencide edici bir şekilde Kierkegaard'ın kitabını Aralık 1845'te *Gaea*'da tanıttı. Eleştirisi öylesine iyi hedeflenmişti ki canı yanan Kierkegaard P.L. Møller'in *Corsaren* adındaki adi bir siyasi gazetenin editörü olduğunu ifşa etti. Böyle yaparak Møller'in özellikle istediği bir kürsüyü alma şansını yok etti. Møller ve arkadaşı Meier Goldschmidt, Kierkegaard'ın kendisini hiç görmek istemediği bir şekilde sergileyen Klaestrup adında bir karikatürist tutarak sert bir karşı atağa geçti: Giysileri, şapkası, şemsiyesi ve hepsinden öte hafif bükülmüş sırtıyla bir karikatür. Kierkegaard çılgına dönmüştü. Fakat karikatürler acımasızca bir yılı aşkın süre *Corsaren*'de çıkmaya devam etti. Kierkegaard o çok sevdiği şehir yürüyüşlerini bırakmak zorunda kaldı; sokaktaki sıradan insanlarla kurduğu kolay temas kesildi; taşraya yapılan geziler de tekin değil-

di –fiziksel taciz bile söz konusuydu (bkz. Dördüncü Bölüm'deki epigraf).

Bu afişe edilme ve yalnızlık anında Kierkegaard kendisini tanıyanlardan biraz destek umuyordu; nüfuzlu Heiberg çevresinden gelecek bir parça yardım hiç de boşa gitmezdi. Fakat kimse Kierkegaard'ı sıkıntıdan kurtarmak için kesinlikle bir adım atmadı. Kendi felsefesinin ana kategorisi, "o birey" olmanın gerçekten neye mal olduğunu keşfetti. Duvara sıkışınca bugün bizim tipik bir "modern" durum olarak gördüğümüz şeyin analizini kategoriler halinde geliştirdi: Yine de basın saldırdığında, ortada bu saldırının sorumlusu olarak görülen belli bir kişi yok gibidir.

Kierkegaard bu şekliyle "kamu" fenomenini ve basının kimseye karşı sorumlu olmadan ama satış ve kâr peşinde koşarak nasıl kamunun gayri şahsi bir aracı olduğunu analiz etmeye zorlandı. Buradan da kâr güdüsünü araştırmaya yöneldi –ki bu güdü zaten bütün etik yaklaşımları yok sayıyordu. Hepsinden öte, kamuyu temsil eden basının nasıl gayri şahsi olduğunu gördü: İnciten kimse yok, o halde incinen de yok.

Kierkegaard, Fru Gyllembourg'un *To Tidsaldre* [İki Çağ] adlı romanının tanıtım yazısı olan 1847 tarihli bir metne, acı kişisel deneyimlerinden topladığı bütün yeni içgörüleri boşalttı (bkz. Dördüncü Bölüm, 5. Metin). "Yaşadığımız Çağ" analizi kusursuzdur; kendi gördüğü şekliyle bir başka yüzyıl daha, böylesine aleni olmayacak bilinç biçimleri, reklam ve zulüm üzerinde durur. Gerçek tartışma yeraltına çekilmek zorunda kalır. Kierkegaard'ın basın ve halkla yapılan mücadeleye verdiği kendi tepkileri Günlük'üne girmiştir. Princeton'dan çıkan *Kierkegaard's Writings*'in *The Corsair Affair* (1982) [Corsaren Olayı] başlıklı XIII. Cildi, çoğunlukla kendi başına yapılmış bir dövüş için paha biçilmez bir kaynak kitaptır.

Bununla birlikte, felsefi açıdan yazarlık sona ermişti. Çeşitli tarzlarda başka eserler çıktı: 1847'de *Works of Love* [Aşk Eserleri]; 1849'da *Ölümcül Hastalık*; 1850'de *Indøvelse i Christendom* [Hıristiyanlık Eğitimi]. Tek istisna 1848 Temmuz'unda bir gazetede tefrikalar halinde yayımlanan, aktris Johanne Luise Heiberg'e küçük bir övgü yazısı, *The Crisis and a Crisis in the Life of an Actress* (bkz.

İkinci Bölüm, 8. Metin) oldu. Bu, önceki kitaplarının belirgin özelliği olan bütün zekâyı ve sevgi dolu bir karşılığa duyulan özlemi içeriyordu; fakat asıl gösteri bittikten sonra tesadüfen patlamaya başlayan son bir çarkıfelek gibiydi ve arkasından karanlık geldi.

Bu yıllar literatürde "suskun yıllar" diye adlandırılır –1850-54 yılları. Yürüyüşler imkânsız kılınmıştı, yalnızlık had safhadaydı. Fakat 30 Ocak 1854'te Piskopos Mynster öldü. Kierkegaard'ın babasının yakın dostuydu ve Kierkegaard, babasının anısına olan saygısından dolayı ihtiyar piskopos hakkındaki düşüncelerini hiç dile getirmemişti –yani onun eyyamcı, bencil, düzenbaz devlet uşağı olduğunu.

Halka hitaben yapılan konuşmalardan biri, Kierkegaard'ın Hegel dersleri veren eski hocası Profesör Martensen'e düştü, "buna bir [anma] hatırlama konuşması denebilirdi, çünkü Profesör Martensen'e boş Piskoposluk Koltuğunu hatırlatmıştı". Martensen'e göre Mynster "hakikatin gerçek tanıklarından biri" olmuştu ve "Havarilerin zamanından bu yana yüzyıllar boyunca uzanan hakikat tanıkları kutsal zincirine" intikal etmişti.

Bu kadarı yeterliydi. Kierkegaard resmi ikiyüzlülük ve sahtekârlığa karşı son bir saldırı için ileri fırladı, hatta kampanyasını sürdürmek için kendi gazetesini, *Øieblikket*'i [An] kurdu. Martensen mükemmel bir hedefti: Kurumlar'ı, statükoyu, Devlet Kilisesi'ni ve Flaubert'in Beylik Fikirler Ansiklopedisi'nin tamamı gibi bir şeyleri temsil ediyordu.

Fakat Kopenhag halkı on yıl kadar öncesinde hiçbir harekete geçmeden kazanabileceğini öğrenmişti. O halk ikinci kez bu taktiği uygulamaya karar verdi. Suskun ve tepkisizdi. Gazeteleri görmedi, gördüyse de kendini savunma ihtiyacı hissetmedi. Kierkegaard, sadece ortada çarpışılacak bir düşman olmadığı için yenildi.

"An", Kierkegaard'ın son kategorileştirmelerine göre, sonsuzluğun zamanla kesiştiği, hayati bir karar anı, insanın hangi tarafta savaşacağına nihayet karar vereceği andır. Kierkegaard hiçbir zaman *Øieblikket*'te yazdığı kadar güzel yazmamıştı. Sembol, alegori, metafor ve mesel sanatındaki büyük bir ustanın bütün ihtişamı ve gösterişiyle, sürü davranışına sebep olan genel vasatlık, tutkusuzluk,

beylik fikirler çağının zavallılığını yerlere vurdu. Havada ağır düşmanlık kokusu vardı. Fakat tabii ki tek bir akıllı cevap gelmemişti.

Ne cevap gelebilirdi ki? Kierkegaard Kopenhag'ın kabul etmeye hazır olmadığı bir şekilde açıkça haklıydı, Kopenhag da Kierkegaard'ın müzakere etmeye hazır olmadığı bir şekilde açıkça haklıydı. Bu kaybedenlerin bir savaşıydı. Kierkegaard, *Øieblikket*'in baskıya hazır son sayısı masasındayken sokakta yere yığıldı, Bredgade'deki hastaneye kaldırıldı ve orada öldü. Kopenhag, katlanmak zorunda olduğu eleştiriden sabrı taşmışken en büyük vatandaşını ve oğlunu kaybetmişti, kaybının niteliğini de asla anlayamadı. Şu gün de anlıyor değil.

Yazar olarak Kierkegaard, sonra da siyasi düşünür olarak Kierkegaard: Kierkegaard'ı estetik açıdan en iyi şekilde gösterecek metinlerin seçimi, bütün didaktik amaç bir yana bırakılınca zor olmadı. Bu metin seçkisi tutarlı bir düşünce çizgisini sunma amacını taşımıyor, zira metinler azami tezadı yaratacak şekilde düzenlendi. Fakat meraklı okur her bir metinle Kierkegaard'ın düşünce labirentlerine sürüklenebilir. Bir ilk hamle de, sentez ve duygudaşça yeniden inşa etmeye yönelik, bugüne kadar yaratılmış en önemli eserlerden birini okuma şeklinde olabilir: Alexander Dru'dan *The Journals of Kierkegaard 1834-1854* (Oxford University Press, 1938). Bu kitabın gizemlerine karşı koyabilen herkes Kierkegaard'a da karşı koyabilir.

Elinizdeki kitabın ilk bölümü Sören'in okuldaki takma adından dolayı "Çatal" başlığını taşıyor –şiddetle dürtmeye yarayan şekilde keskin, sivri ve birkaç uçlu. Daha okuldayken bile Sören Kierkegaard gönülsüz küçük arkadaşları üzerinde Sokrates'in kendini-sorgulama yöntemini uygulama yeteneğine sahipti, onlar da bu iltifata, babasının işine istinaden, ona Sören Sok [çorap] diyerek karşılık verdiler –bol kazançlı ama sıradan bir iş. Çatal ve çorap, kesici ve yünlü olan arasındaki bu diyalektik, Kierkegaard'ın yurttaşlarını "bilinçlendirme" gayretlerinin tamamına karşılık gelecek küçük bir

metonimi olarak kullanılabilir. Bunun Kierkegaard'ın kendi gücünün ötesinde bir ödev olduğu anlaşıldı.

"Çatal," Kierkegaard'ın önceki dönemlerdeki, "uğrunda yaşayıp ölebileceği bir fikir" arayışını yansıtan metinleri içeriyor, ayrıca daha sonraki yazılarında çok güçlü bir kavram olacak olan varoluşsal sahicilik arayışının başlangıcını ve yirminci yüzyılda Avrupa üzerindeki etkisini yansıtan metinleri kapsıyor. Bu bölümde zamanın egemen Hegelci'liğiyle olan yarı komik bağına göndermeler var, dış görünüşle iç gerçekliğin bir ve aynı *olmadığında* ısrara dönüşen bir bağ. Yarı komikti çünkü Kierkegaard Hegel'i hiç ciddiye alamıyordu. Hans Lassen Martensen adındaki, daha sonra Sealand Piskoposluğu'na yükselen birinin üniversitedeki ders verme tekniği karşısında kıvranıyordu. Martensen derslerde insanı çileden çıkarırcasına Hegel'ci düşüncenin "daha da ileri" gitmek üzere olduğunu söyleme alışkanlığına sahipti. Genç Kierkegaard'a göre birincil gereklilik, geriye dönüp insanın anlayabileceği bazı önermelerden yeniden başlamaktı. Fakat zamanın Hegelci'liğine göre bu gereksiz ve kılı kırk yaran bir uygulamaydı.

İkinci bölüm "Kadınlar"ın çift anlamı var. "Kadınlar" Kierkegaard için neydi? Bütün yazılarında annesinden hiç söz etmemiş olmasından çok şey çıkarsanabilir. Annesi asıl mevcudiyet olmalıydı, temel eksiklik, köken. Fakat yazıda bir yokluk olarak, hiçbir zaman yazılmamış bir metin olarak işlev görüyor. Regine Olsen ilk gördüğü andan itibaren Kierkegaard'ın kafasını meşgul etmişti. Kierkegaard'ın onunla olan erotik ama soğuk biçimde entelektüel, tutkulu ama içine kapanık ilişkisi, devasa diyalektik metinler ağını yavaş yavaş etrafına toplayan varoluşsal noktadır. Kuşkusuz *Ya/Ya da* ve *Stadier paa Livets Vei*'deki Baştan Çıkarıcı'nın ilham kaynağı olan ve Henrik Stangerup'un romanı *Det er svært at dø i Dieppe*'deki ana karakteri oluşturan hakiki "Don Juan" P.L. Møller, Kierkegaard'ın tekrar tekrar incelediği bir tür olasılığı biçimlendirdi. Fakat *Forførens Dagbog** gerçekten bir sadizm başyapıtıdır, De Sade'dan daha zalimce, çünkü verilen eziyet sadece sanal uzayda gerçekleşi-

* *Baştan Çıkarıcının Günlüğü*, çev.: Süha Sertabiboğlu, Ayrıntı Yay., 1996.

yor. Møller'in gittiği yerlere Kierkegaard gidemezdi. Kierkegaard'ın eserlerindeki bedenin fenomenolojisi oldukça büyüleyicidir.

İşte *Ziyafet*'ten seçilen üç konuşma dış referans noktalarını yansıtır, varoluşsal gerçeklikleri değil. Bu üç konuşmanın hiçbiri Kierkegaard'ın sahici izlerinin kopyaları değildir; fakat hepsi de takma addır nasıl olsa. Kierkegaard Alman Romantik İronistlerinin etkisi altında yazıyordu. Friedrich Schlegel'in *Lucinde*'si neredeyse, Kierkegaard oradadır.

Fakat erken bir vakitte bahçeye oturmuş, sabahın serinliğinde kahvaltı yapan Yargıç Wilhelm'i anlatan metinde, Kierkegaard'daki bir arzu noktasının izini bulabiliriz: Mutlu bir evliliğin etik sağlamlığı. Johanne Luise Heiberg hakkındaki metinde de bir başkasının izini buluruz: Gerçekte olması hiç muhtemel olmayan ama içdünyada son derece hoş olan bir "tekrar"ın, belli bir zevceyle, Regine Olsen/Schlegel'le olan bir tekrarın olasılığı. (İsimlendirmedeki kelime oyunu karmaşık, ama kesinlikle ironik bir yanı var.)

Üçüncü bölüm, "Gece Yarısı Vakti" varoluşsal metinleri bir araya getiriyor. Buradaki anahtar kelime sahicilik: İnsanın kendisinin kişisel olarak sorumlu olduğu ve başka kimsenin azaltıp kaldırmasının mümkün olmadığı sahicilik. Sahiciliğe acı çekilerek ulaşılır ve bu bütün maskelerin düşeceği vakitte olur. Heidegger ve Sartre gibi sonraki dönem yazarları, kurnazca Kierkegaard'ın teorisinden çok şey süzmüşlerdir, çoğunlukla da kaynak belirtmeden, onların yeniden yazmalarıyla *Ya/Ya da, Korku ve Titreme* ve *Kaygı Kavramı* yirminci yüzyıl metinleri oldular. Yirminci yüzyılda merkezi rolü olan Absürd kavramı bile Kierkegaard'a aittir. Kendisiyle pek çok ortak yanı olan Flaubert gibi Kierkegaard da kendi yüzyılından çok yirminci yüzyılı etkilemiştir.

Avrupa devriminin tarihi ile, pek çok anlamda hâlâ yöneldiğimiz bir tarih arasında tedirgin bir salınım yapan dördüncü bölüm, "1848:1984"te, Kierkegaard yine bilgeliği bizim arkamızda değil önümüzde olan bir düşünür olarak çıkar ortaya. Topyekûn bürokratik bir denetim kâbusu ve uluslararası devasa finans güçlerinin gayri şahsi ve acımasız dalavereleri, Kierkegaard'ın bilip isimlendirdiği o güçlerin güncellenmiş biçimleridir sadece. "O birey"in hakları

hiç bu kadar tehlikeye atılmamıştır, sadece "insan hakları"nın her gün tehlikeye sokulduğu o ülkelerde değil, tanınmasını sağlayacak ekonomik güç olmaksızın hakların pek varolmadığı gelişmiş ülkelerde de durum aynı. "1984"e doğru giden uğursuz kayışa karşı koymaya yardımı olacak çağdaş bir düşünür yok diye görülebilir çoğu kez. Fakat Kierkegaard'ın metinleri direniş biçimleri bakımından zengindir.

Roger Poole, 1989

Birinci Bölüm

Çatal

1836

Az önce insanların neşesine neşe kattığım bir partiden geldim; dudaklarımdan nükteler döküldü, herkes güldü ve bana hayran kaldı –fakat ben ayrıldım– bu çizgi dünyanın yörüngesi kadar uzun olmalı———

——— ve kendimi vurmak istedim.

I.
Her yerde zorluklar yaratmak

Yazarlıkta şansımı deneme fikri, bundan dört yıl kadar öncesine dayanır. Gayet net hatırlıyorum; bir pazar günüydü, evet, bir pazar öğle sonu. Her zamanki gibi Frederiksberg Park'taki kafenin dışarısına oturmuştum; burası çocuklar için Kralın Kraliçeyle birlikte yaşadığı bir masal âlemi olan harika bir parktır; gençler için, insanların cümbüşünün ortasında hoşça vakit geçirme yeri olan şirin bir park; gençlik çağını geride bırakmış bir adam içinse burada, dünyanın ve dünyaya ait olan her şeyin üstünde hüzünlü coşkunluğun gösterişsiz duygusu vardır, kraliyet saygınlığının gıpta edilen

şanı bile orada kraliçeden merhum kocasına bir hatıraya dönüşerek sönüp gitmiştir. Orada her zamanki gibi oturup puromu içtim. Ne yazık ki, minik felsefi çabamın başlangıcıyla o destan kahramanının mucizevi doğuşu arasındaki keşfedebildiğim tek benzerlik her ikisinin de bir dinlenme yerinde olmasıydı. Bunun ötesinde hiçbir benzerlik yok ve *Felsefe Parçaları*'nın yazarı olmama rağmen o kadar önemsizim ki edebiyatın dışında kalıyorum, edebiyatı abonelik açısından bile artırmaya yönelik bir katkım olmadı, doğrusunu söylemek gerekirse bunda da önemli bir yerim olduğu söylenemez.

On yıllık bir öğrencilik hayatım olmuştu. Hiçbir zaman tembel olmadıysam da bütün eylemim gösterişli bir eylemsizlikten ibaret gibiydi; hâlâ büyük düşkünlüğüm olan bir tür meşguliyet, belki bu konuda biraz deham da var. Çok okudum, günün kalan kısmını aylaklık ederek ve düşünerek geçirdim, ya da düşünerek ve aylaklık ederek, fakat hepsi bu kadardı; üretkenliğimin ilk filizlenmeleri günlük ihtiyacımı zar zor karşılıyordu ve daha başını gösterir göstermez tükeniyordu. Anlaşılmaz ikna edici bir güç beni sürekli tutuyordu, cebren ve hileyle. Bu güç benim tembelliğimdi. Coşkun aşk ilhamı gibi bir şey değil, ne de heyecanın güçlü zorlaması gibi bir şey; daha çok insanı frenleyen bir kâhyaya benziyor, onunla o kadar iyi, o kadar iyisinizdir ki aklınıza evlenmek hiç gelmez. En azından şu kadarı kesin ki, hayatı kolaylaştıran şeylere ve rahatlığa yabancı olmasam da, bunların içinde insanı en rahatlatanı tembelliktir.

İşte orada oturmuş puromu içerek düşüncelere dalmıştım. Başka düşüncelerin yanı sıra şunları hatırlıyorum: "Artık ihtiyarlıyorsun," dedim kendi kendime, "hiçbir şey olmadan, gerçek anlamda hiçbir işi üstlenmeden. Öte yandan, etrafında nereye baksan, edebiyatta ve hayatta, ünlü isimler ve şahsiyetler görüyorsun; şöhret basamaklarını tırmanıp, sık sık gazetelerde boy gösteren değerli, çok konuşulan adamları görüyorsun; kimi tren yollarıyla, kimi omnibüslerle ve çatanalarla, kimi telgrafla, kimi öğrenmeye değer her şeyin kolayca anlaşılır özeti ve kısa anlatımlarıyla hayatı gittikçe kolaylaştırarak insanlığa nasıl yararlı olacağını bilen çağın yardımseverlerini ve en nihayet düşünce sayesinde tinsel varlığı gittikçe kolaylaştıran, ama

daha da önemli kılan çağın hakiki yardımseverlerini görüyorsun. Peki sen ne yapıyorsun?" Purom söndüğünden ve yeni bir tanesini yakmam gerektiğinden tiradım burada kesildi. Sonra tekrar puro içmeye başladım, derken kafamda birden şimşek gibi bir fikir çaktı: "Bir şeyler yapmalısın, fakat sınırlı kapasiteni göz önüne alırsan, yapılmış olanları daha da kolaylaştırman imkânsız olacaktır, sen de diğerleri gibi insancıl bir coşkuyla bir şeyleri daha zor yapmayı üstlenmelisin." Bu fikir beni alabildiğine mutlu etti, aynı zamanda benim de diğerleri gibi bütün bir toplum tarafından sevilip sayılacağımı düşünmek gönlümü okşadı. Çünkü herkes her biçimde her şeyi kolaylaştırmak için bir araya gelince, geriye olası tek bir tehlike kalır; yani rahat o kadar müthiş olur ki hepsi birleşince fazla gelir; o zaman, henüz farkına varılan bir eksiklik değilse de, tek bir eksik kalır geriye: İnsanlar zorluk ister. İnsanlık aşkıyla ve içinde bulunduğum mahcup durumun çaresizliğiyle –çünkü hiçbir şey başaramamıştım ve hiçbir şeyi olduğundan daha da kolaylaştıramazdım– ve de her şeyi kolaylaştıranlara karşı içten gelen ilgiden etkilenerek her yerde zorluklar yaratmayı kendime bir görev bildim. Bu görevin bana düşmesi için aslında tembelliğime teşekkür borçlu olup olmadığım gibi bir de garip bir düşünceye kapıldım. Alaeddin'in lambası gibi benim onu bulmuş olmam kesinlikle söz konusu değil, sanırım tembelliğim işleri kolaylaştırmak için uygun zamanı benden saklayarak geriye kalan tek görevi bana zorla verdi.

II.
İnsan yürüyor da yürüyor

Fundalıkta bir yürüyüş. (Hald yakınlarındaki ağaçlık alan. Ben gelirken çalılığa gizlenmiş olan kadınla küçük oğlan, yüzüme doğru dürüst bakmadılarsa da sorumu cevapladılar.) Yolumu kaybetmiştim; uzakta bir ileri bir geri dalgalanan karanlık bir kütle belirdi. Koruluk olduğunu düşündüm. Şaşkına dönmüştüm, çünkü bu çevrede benim az önce ayrıldığım koruluktan başka bir koruluğun

daha olmadığını biliyordum. Sıcaktan kavrulan fundalıkta yalnızdım, tam karşımdaki dalgalanan deniz dışında dört bir yanım tıpatıplıkla çevriliydi. Ciddi ciddi deniz tuttu ve bütün amansız yürüyüşüme rağmen koruya yaklaşamayacağım diye ümitsizliğe kapıldım. Sonuçta ulaşamadım da; çünkü Viborg'a giden anayola çıktığımda hâlâ görünüyordu, fakat beyaz yolu başlama noktası aldığıma göre, oranın Viborg Gölü'nün öteki yakasındaki fundalıklı tepeler olduğunu anladım. İnsan fundalıkta sırf geniş bir manzaraya sahip olduğundan ölçüm için kullanacağı bir şeyi olmuyor; yürüyor da yürüyor, objeler değişmiyor çünkü gerçekte *ob*-je [G j e n-*stand*] yoktur (bir objenin *ob*-je [G j e n-*stand*] olabilmesi için *öteki*'ye ihtiyaç vardır. Fakat bu [öteki] göz değildir; göz birleştirici etmendir).

III.
Deniz hortumu

"İnsan hiçbir zaman cesaretini yitirmemelidir; talihsizlikler en korkunç şekilde üstüne üşüşse bile, gökte ona uzanan bir yardım eli belirir." Böyle buyurdu Peder Jesper Morten geçen vaazında. Benim hava açıkken yürüme alışkanlığım vardır, ama hiç böyle bir şey görmedim. Fakat birkaç gün önce yürüyüş turlarımın birinde böylesi bir olay cereyan etti. Tam olarak bir el değildi, fakat gökyüzünden uzanmış bir kola benziyordu. Kafa yormaya başladım: Keşke Jesper Morten burada olsaydı diye geçti aklımdan, bahsettiği şeyin bu olup olmadığına karar verebilirdi. Orada düşüncelere dalmışken yoldan geçen biri seslendi. Göğü göstererek, "Şu deniz hortumunu görüyor musunuz?" dedi, "Bu bölgelerde pek nadir olur; bazen koca evleri bile alıp götürür." "Tanrı bizi korusun," diye geçirdim içimden, "bu deniz hortumu mu şimdi?" Sonra da var gücümle tabanları yağladım. Peder Jesper Morten benim yerimde olsa ne yapardı acaba?

IV.
Arkhimedes'in o dayanak noktası

29 Temmuz. Handan çıkıp da Sortebro'ya doğru boş tarlaların üzerinden kıyı boyunca gidince, iki kilometre kadar kuzeyde bölgenin en yüksek noktasına, Gilbjerg'e ulaşılır. En sevdiğim yerlerden biri olmuştur burası hep. Sakin bir akşam orada ayakta dururken, deniz derin ve durgun vakarıyla şarkısını söylüyordu, uçsuz bucaksız suların üzerinde gözüm tek bir yelkenliye ilişmedi, deniz gökyüzüne, gökyüzü de denize sınır koyuyordu; öte yandan, hayatın koşuşturmacası dinmiş, kuşlar akşam dualarını okuyorlardı –canım bildiğim üç beş kişi mezarlarından çıkıp geldi, daha doğrusu sanki bana ölmemişler gibi geldi. Aralarında öylesine mutluydum ki, bana sarılışlarıyla dinlendim, sanki bedenimden çıkmış gibiydim, onlarla birlikte süzülerek yukarıdaki açık gökyüzüne yükseldim –derken martıların boğuk, keskin çığlıklarıyla orada tek başıma dikildiğimi ve gözümün önündeki her şeyin kaybolduğunu gördüm, yüreğim kabarmış bir halde dünyanın koşuşturmacasına katılmak üzere geri döndüm, ama elbette bu lütuf dolu anları unutmadım. –Orada sık sık durup geçmiş hayatımı, üzerimde güçlerini denemiş çeşitli çevreleri düşünmüşümdür; ve hayatta çoğu zaman insanı kıran bayağılıklar, doğru anlaşıldığında hiç kopmayacak bağlarla birbirlerine bağlanacak beyinleri sık sık birbirinden ayıran sayısız yanlış anlamalar gözümün önünden kaybolup gittiler. Bu perspektifle bakınca sadece geniş ve güçlü dış çizgiler görünüyordu ve ben sık sık başıma geldiği gibi kendimi o an kaybetmedim, aksine her şeyi bir bütün olarak gördüm ve her şeyi farklı bir şekilde anlayacak, ne çok gaf yapmış olduğumu itiraf edecek, başkalarını affedecek güce sahip oldum.

Kendimi genellikle çevremdeki insanların bir uzantısı olarak görmeme sebep olan o hüzün ve umutsuzluk duygusu olmadan, beni küçük bir çemberi şekillendiren prensip haline getiren gurur duygusu olmadan orada öyle dikilirken –orada yalnız ve terk edilmiş dururken, denizin gücü, elementlerin savaşı kendi hiçliğimi hatırlattı ve öte yandan kuşların emin uçuşu İsa'nın sözlerini aklıma getir-

di: Tek bir serçe Tanrınız olmadan yere düşmez: İşte o zaman kendimin hem ne kadar büyük hem de ne kadar küçük olduğunu hissettim; o zaman o iki büyük güç, gurur ve alçakgönüllülük mutlu bir şekilde dostlukta birleşti. Hayatının her anında *bunu* mümkün kılan insana ne mutlu; bu iki faktör, o kişinin sinesinde sadece anlaşmaya varmayıp ellerini de birleştirerek evlenirler –ne *mariage de convenance* [mantık evliliği] ne de *mésalliance* [denk olmayan evlilik], kalbinin en gizli odacığında tuttuğu sakin bir aşk evliliğidir bu, kutsalların kutsalı, pek az şahidin olduğu ama her şeyin, Cennet Bahçesi'ndeki evliliğin tek şahidi olan Tanrının gözleri önünde geliştiği bir evlilik– meyvesiz de değil, aksine dünyadaki tecrübeli bir gözlemcinin görebileceği kutsal meyveleri olan bir evlilik; çünkü, bitkilerdeki kriptogamlar gibi, yığınların dikkatinden kaçarlar, onları sadece meraklı münzevi bulur ve bu keşfiyle coşar. Hayatı huzur ve sükûn içinde akacaktır, ne gururun baş döndürücü kadehini dikecektir tepesine, ne de umutsuzluğun acı kadehini. Hesaplarıyla düşmanın savaş araçlarını imha etmeyi başarmış olan o büyük filozofun arzuladığı şeyi, tüm dünyayı kaldırabileceği Arkhimedes'in o dayanak noktasını bulmuştur, ki bu dayanak noktası da sırf bu sebepten dolayı, dünyanın dışında, uzay ve zaman sınırlarının dışında bulunmak zorundadır.

V.
Berlin'e kaçış

Constantine Constantius imzasıyla yazılmış olan zekâ ürünü ince kitap Tekrar *(1843) bir dizi çözülemez sorunu çözmeyi amaçlar. Genç adam kızla evlenmek istiyor mudur, yoksa en korktuğu şey bu mudur? Onunla bir gelecek istiyor mudur, yoksa bitmez tükenmez bir geçmişi tekrar mı yaşamak istiyordur? Harika anlar*

Kimseye haber vermeden (dedikodular bu deneyim için bana engel olup bende tekrar'a karşı bir tiksinti yaratmasın diye), gemiyle Stralsund'a gittim ve orada Berlin'e giden bir posta arabasına bindim. Kültürlü insanlar arasında bir posta arabasında en rahat yerin neresi olduğuna dair çeşitli görüşler vardır. Benim *Ansicht*'im [görüş] oranın herkes için bir eziyet olduğudur. Önceki yolculuğumda arabanın içinde öne yakın olan uç tarafa oturmuştum (bazıları bunun büyük ikramiye olduğunu düşünür), sonra da otuz altı saat yanı başımdakilerle iç içe öyle sallanıp durdum ki Hamburg'a vardığımda sadece aklımı değil bacaklarımı da kaybetmiştim. Arabanın içinde oturan altı kişi tek bir vücut olmuştuk, işte o zaman çok uzun süre birlikte oturduktan sonra kendi bacaklarını ayırt edemeyen Mol halkının başına gelenleri çok güzel anladım. Hiç değilse küçük bir bedenin üyesi olmak için bir kupa arabada yer seçtim. Değişiklik oldu. Ne var ki her şey tekrarlandı. Arabacı borazanını çaldı, ben gözlerimi kapattım, böyle durumlarda alışkın olduğum üzere, umutsuzluğa ve düşüncelere daldım, "Berlin'e ulaşıp ulaşamayacağını Tanrı bilir, ulaşsan bile yalnız kalmanın bireyselliğinde kendini özgürleştirmeyi başarabilecek bir adam olabilecek misin tekrar, yoksa daha büyük bir bedenin bir üyesi olduğunu aklından çıkarmayacak mısın?"

Her şeye rağmen Berlin'e vardım ve tekrarın ne dereceye kadar mümkün olabileceği konusunda kendimi ikna etmek için hemen eskiden kiraladığım yere koştum. Bütün sevgili okurları temin ederim ki ilk gidişimde Berlin'deki en uygun daireyi tutmayı başarmıştım ve şimdi bunu daha bir güvenle teyit edebilirim, çünkü bugüne kadar bir sürü gördüm. Jandarma Meydanı Berlin'deki en güzel yer kuşkusuz. Tiyatro ve iki kilise hoş bir görünüm oluşturuyor, özellikle de ay ışığında pencereden bakarken. Bunu hatırlamam adımlarımın daha da hızlanmasını sağladı. Gaz lambasıyla aydınlatılmış evde bir kat merdiven çıkılır, küçük bir kapı açılınca hole girilir. Solda küçük bir odaya açılan camlı bir kapı vardır. Dosdoğru gidin-

ce antreye çıkılır. Bundan sonra, sanki karşısına ayna konmuş gibi görünen birbirinin tıpatıp aynı, tıpatıp aynı döşenmiş iki oda vardır. İçteki oda zevkli bir şekilde aydınlatılmıştır. Yazı masasının üzerinde birkaç kollu şamdan durur, yanında da kırmızı kadifeyle kaplı hoş bir koltuk. İlk odada ışık yoktur. Odanın buradaki soluk ışığı iç odadaki güçlü ışıkla kaynaşır. Pencerenin yanındaki bir sandalyeye oturulur, büyük meydana bakılır, acele acele geçen yayaların duvarlara vuran gölgeleri görülür. Her şey bir tiyatro dekoruna dönüşmüştür. Ruhun arka planında hülyalı bir gerçeklik belirir. İnsan üstüne bir pelerin atıp duvarlar boyunca sessizce süzülme arzusu duyar, gözler etrafta, kulak en ufak seste. Ama insan bunu yapmaz, sadece tazelenmiş bir gençlikle kendisini böyle yaparken görür. Purosunu içmiştir, iç odaya çekilip çalışmaya başlar. Vakit gece yarısını geçmiştir. Mumlar söndürülür, küçük bir gece lambası yakılır. Ay ışığı katışıksız bir halde zaferini ilan eder. Tek bir gölge daha da karanlık görünür, tek bir ayak sesinin kaybolması daha uzun sürer. Bulutsuz gök kubbe hüzünlü ve düşünceli görünür, sanki dünyanın sonu gelip geçmiştir de kılı kıpırdamayan gökyüzü sadece kendisiyle ilgilenmektedir. Tekrar antreye çıkılır, hole, o küçük odaya, yatmaya gidilir –eğer kişi uyuyabilen o talihli kimselerdense.

Fakat ne yazık ki, burada tekrar mümkün değildi. Materyalist ev sahibim, Almanların kullandığı anlamda "değişmişti" [*hatte sich verändret*]. Eğer bana doğru söylendiyse, Kopenhag'ın bazı çevrelerinde de evlenmek anlamında kullanılıyor bu ifade. Ona bol şans dilemek istedim; fakat Alman dilini meramımı anlatacak kadar bilmediğimden ve de elimin altında böyle durumlara uygun sözler bulunmadığından pandomime başvurdum. Elimi kalbimin üzerine koyup ona baktım, bir yandan da yüzümde gözle görülür bir şekilde sıcak bir yakınlık belirdi. O da elini elimin üstüne koydu. Bu şekilde bir anlaşmaya vardıktan sonra evliliğin estetik geçerliliğini ispata girişti. Bunda olağanüstü başarılıydı –tıpkı önceleri bekârlığın mükemmelliğini ispatlarkenki gibi. Ben Almanca konuşurken dünyanın en uysal adamıyımdır.

Eski ev sahibim bana hizmet etmeyi seviyordu, ben de onun evinde kalmayı seviyordum; o yüzden bir odayla holü aldım. İlk ak-

şam eve gelip mumları yakınca, kendi kendime, "Heyhat, tekrar bu mu?" diye düşündüm. Kederli bir ruh hali içindeydim, ya da tam da güne uyan bir ruh hali diyelim isterseniz; kader garip bir şekilde beni Berlin'e Büyük Perhiz'in ilk gününde, evrensel oruç ve nedamet gününde getirmişti. Doğrudur, *Memento, o homo, quod cines est et in cinerem rivertaris* [Ey insanoğlu, unutma ki topraktan geldin, tekrar toprağa döneceksin] sözleriyle insanın gözlerine toz toprak atmadılar, ama yine de bütün bir şehir tek bir toz bulutuydu. Önceleri bütün bunları hükümetin ayarladığından emindim, fakat sonra bunun sorumlusunun rüzgâr olduğuna kanaat getirdim, insanlara aldırmaksızın hevesini ya da kötü alışkanlığını yerine getiriyordu; çünkü Berlin'de en azından iki günde bir Küllenme Çarşambası yaşanır. Fakat tozun benim konumla pek alakası yok. Bu keşfin "tekrar"la hiçbir ilgisi yoktu, çünkü ilk gidişimde bu fenomeni gözlemlememiştim, muhtemelen kış olduğu için.

İnsan meskenine rahat ve huzur içinde yerleşince, bu şekilde dışarı fırlayabileceği bir sabit noktası, avını yalnız yiyip yutabilmek için çekileceği güvenli bir gizlenme yeri olunca (özellikle değer verdiğim bir şey, çünkü bazı yırtıcı hayvanlar gibi ben de başkaları bakarken yiyemem) –o zaman şehrin görülecek yerlerini tanır. Eğer bu kişi *ex professo* [profesyonel] gezginse, durmadan başkalarının kokuttuğu şeylerin kokusunda dünyayı geziyorsa, ya da günlüğüne görülecek belli başlı yerlerin adını yazmak için ya da otel kaydına kendi adını geçirmek için dolaşıyorsa, o zaman bir *Lohndiener* tutar ve 4 *Groschen* verip *Das ganze Berlin* alır. Benim yöntemimle insan, bütün polis tutanaklarında ifadesi delil sayılan tarafsız bir gözlemci olarak kalır. Öte yandan, eğer hiçbir acil gerekçe olmaksızın seyahat ediyorsa, dilediğini yapabilir, başkalarının görmediği bir şeyi arada bir görebilir, önemli şeyleri göz ardı edebilir ve sadece kendi için önemi olan rastgele bir izlenim edinebilir. Böyle kaygısız bir avarenin başkalarına anlatacağı bir şey genellikle olmaz, eğer olursa iyi insanların onun erdemliliği ve ahlâkı hakkındaki iyi düşüncelerini bozma riskini seve seve göze almış demektir. Eğer bir adam uzun süre yurtdışında seyahat etmişse ve hiçbir zaman demiryolunu kullanmamışsa bütün iyi toplumlardan ihraç edilmesi gerek-

mez mi? Ya bir adam Londra'da bulunup da Tünele hiç binmediyse! Peki ya bir adam Roma'ya gelip şehrin tükenmez zevk kaynağı sunan bir köşesine âşık olup tek bir turistik yer göremeden ayrılmak zorunda kalırsa!

VI.
Eve mektuplar

Kierkegaard bozulan nişanının acısından Berlin'e kaçtıktan sonra hayatının en yalnız kışını geçirdi. Bütün gün oturup birbiri ardı sıra Regine Olsen'e her şeyi açıklamayı amaçlayan Ya/Ya da*'nın taslaklarını yazdı. Akşamları yemeğe bir Alman restoranına gidiyordu, daima yalnız. Erkek yeğeni Carl (11 yaşında) ve kız yeğeni Henriette (12 yaşında) için eve yazdığı mektuplar sıla hasretinin derinliğini ve mizacındaki az insanın tahmin edeceği yeğen sevgisi yanını gösterir. Jette adını verdiği Henriette'e bayılıyordu ve bu duygu da fazlasıyla karşılığını buluyordu. Henriette, otobiyografisi Memories from My Home'daki (1909) [Evimden Anılar] pek çok örnekte görülebileceği gibi Kierkegaard'ı hayatına giren bütün kadınlardan daha iyi tanımıştı.*

Berlin, 8 Aralık, '41

SEVGİLİ CARL,

Bana yazmaya karar verinceye kadar epey bir ter dökmüşsündür, çünkü yazacak bir şeyin olmadığından, ya da yeterince güzel yazamayacağından, ya da imla hatası yapacağından korkmuşsundur. Bunları dert etmene hiç gerek yok, sen yazmana bak. Aslında

çok güzel yazıyorsun, bir kelime dışında her şey gramer ve kaligrafi bakımından o kadar doğru ki bir *magister artium* [yüksek lisans mezunu] seve seve altına imzasını atardı. İşte tam da uğraşman gereken daha fazla engel çıkabileceğinden, mektubunu aldığımda duyduğum hazzın sürmesi için bir teşvik görmen gerekiyor.

Zaman her şeyi değiştirir; yazdığın çok önemli dipnotundan anladığım kadarıyla seni de değiştirmiş: Pantolonlu ve gömlekli *Carl*! Unutulmamalı ki benim evde olmayı umduğum zamana kadar en çok değişecek kişi sen olabilirsin. Belki de seni tanıyamam, çünkü o zamana kadar artık yelek de giymeye başlarsın. Buradan, bu topyekûn değişime, metamorfoza rağmen (bu kelimeyi belki tabiat bilgisinde öğrenmişsinizdir), benimle olan ilişkinde değişmediğine ne kadar sevindiğimi de çıkarabilirsin. Yurtdışında yeterince uzun kalırsam ceketinde kuyruklar bile olabilir. Eyvah! Eyvah! Eyvah! Eğer sen el sallayıp kendini belli etmezsen ben seni nasıl tanıyacağım?

Fakat şuradan buradan küçük haberlere geçmeden önce, ilk ve son kez senden ve diğerlerinden, yazdığım mektupların sahiplerine ulaşıp ulaşmadığını bana haber vermenizi istiyorum. Hem Henrich'e hem de Michael'e yazmıştım, ama mektupların sağ salim Kopenhag'a varıp varmadığından haberim yok.

Şimdi ne anlatayım *tuis auribus dignum* [kulaklarına layık]? Burada Berlin'deki köpeklerin Kopenhag'dakilerden çok farklı bir rol oynadıklarını mı anlatsam? Onları arabaları çekmek için kullanıyorlar. Bir, iki, bazen de üç köpeği, taşradan başkente süt taşıyan küçük arabalara koşuyorlar. Köpek bir taneyken adam ya da karısı genellikle arabayı çekmeye katılıyor, fakat ikiyse, köpekler ve araba caddenin ortasında giderken sürücü de genellikle kaldırımda sakin sakin yürüyor. Fakat bir gün küçük bir çocuğun böyle bir arabaya sürücü verildiğini gördüm, o da arabaya oturmuş sütlerle birlikte son sürat gidiyordu. Köpekler arabaya tıpkı atlar gibi koşuluyor, fakat durduklarında oturup dinlenebilsinler diye biraz daha gevşek bağlanıyorlar. Bu köpekler genellikle güvenilir ve ağırbaşlı oluyorlar, sürücüsünün istediği yönden başka yöne gitmek isteyen köpeğe nadiren rastlanıyor.

Thiergarten'deki bir sürü sincabın gürültü patırtısı etrafta dolaşmayı çok eğlenceli hale getiriyor, özellikle de uzak bölgelerinde. Frederiksberg Parkları gibi Thiergarten de bir su kanalıyla ikiye bölünüyor, fakat suyu evdeki sudan daha temiz. Suyun içinde sayısız kırmızı balık var. Eminim kırmızı balıkları biliyorsundur; bilmiyorsan da Nørregade'de eski evimin çaprazındaki bakkalın vitrininde görebilirsin. Güneş açtığında, su berrak ve durgunken çok hoş görünür.

Artık yazacak yerim kalmadı, çünkü son sayfa Sophie'nin. Söylediğim gibi bana yazmakla çok iyi ettin sevgili Carl'cığım. Sana sevgilerimi yolluyorum, tabii Henrich'e, Michael'e, Sophie'ye, Jette'ye ve Wilhelm'e de sevgilerimi iletirsin. Lütfen babana saygılarımı ilet. Lütfen kâhyaya saygılarımı ilet.

Amcan K.

Berlin, 13 Aralık

SEVGİLİ JETTE'CİĞİM,

25 Kasım'daki mektubun sağ salim elime geçti, tarihinden anladığım kadarıyla uzun zaman önce yazmışsın. Buna çok sevindim, sevgili Jette. Sophie ona yazdığım mektuptan dolayı bir şekilde bana yazman için kulağını çekecek olursa, artık biliyoruz ki olumlu anlamda iş işten geçmiş olacak.

Bana yazmış olmana sevinmemin yanı sıra, beni neredeyse kendi el yazıma özen göstermeye teşvik edecek kadar tertipli ve güzel yazmış olmana da sevindim.

Bu mektubu alışılmadık bir cins kâğıda yazıyorum –el yazımı geliştirmek için değil, benim yokluğumda Kopenhag'da doğum gününün geçtiğini bildiğim için. O gün şehirde olsaydım, büyük bir ihtimalle sana küçük bir hediye getirirdim. Ama şimdi bunu yapamam. Daha bugün Königstrasse'de dolaşıp esnafların vitrinlerinde sergiledikleri bir sürü güzel şeye baktım, fakat eğer Kopenhag'a gerçekten sağ salim ulaşmasını istiyorsan böyle şeyleri postayla göndermek akıllıca olmaz. Bu yüzden bu plandan vazgeçtim. Onun

için lütfen bu özel kâğıtla doğum gününü kutlamamı kabul et. Ayrıca Berlin'den böyle bir mektup alman senin için olağanüstü bir şey değil mi küçük Jette? En azından daha önce hiç yaşamadığın bir şey. Seni evde oturma odasında oynarken gözümde canlandırıyorum, derken aniden kapı zili çalıyor, basamaklarda kırmızı ceketli, göğsünde gümüş armalı bir adam bir sürü mektup çıkarıyor ve içlerinden bir tanesi de Jette Lund'un değil miymiş, sonra borcunuzun üç *skilling* olduğunu söylüyor, bunun üzerine baban üç *skilling*'i takdim ediyor ve şimdi mektubu alıyorsun ve mührünü kendi başına açıyorsun, sana yazdıklarımı dikkatle ve gayretle okumaya çalışıyorsun.

Bu mektubun etrafındaki bordür, senin de hemen hemen benim kadar iyi bildiğin Berlin'in üç büyük binasını tasvir ediyor. Berlin'de Unter den Linden diye bir yer var, burada dünyanın üç bölgesinde uygun fiyatlara seyahat edilebilir. Bu resimlerle sen evdeki oturma odasındayken Berlin'de daha da ucuza gezebileceksin. Çizimlerde müzenin önünde ağaçlar göreceksin. Orası oldukça bakımsız küçük bir park. Fakat müze kapısının yakınında devasa bir taş havuz var, Gammel Torv'daki fıskıyede her gün gördüğünkünden çok daha büyük. Taştan yapılmış ama bir ayna kadar pürüzsüz ve çok güzel.

Küçük yazışma kulübünden daha önce öğrendiğim gibi Troels Lund'un nişanlandığını söylüyorsun. Sana onu benim adıma kutlama fırsatını vermek için senin mektubunu bekliyordum.

Sevgili Jette, sana sevgilerimi yolluyorum, aynı zamanda Henrich, Michael, Carl, Sophie ve Wilhelm'e de .

Amcan S.K.

VII.
Tekrar mümkün değil

Constantine Constantius bir zamanlar aldığı hazzı tekrar alıp alamayacağını görmek için Berlin'e kaçar. Alamayacağını anlar. Metinde

*tekrarlama olasılığı üzerine aralıksız kelime oyunu var. Bu kelime oyunu başarılı olur; çünkü zamanda iki yön vardır, kelime de iki anlam taşımaktadır [*gentagelse: *"tekrarlama" ve "yeniden elde etme"] ve de iki zıt duygu durmadan birbiriyle ilişki içine girmektedir. Yazar bu ikiliden birini onaylarken ötekini sürekli zayıflatır. Berlin'deki üç tiyatronun tasviri ve yüksek kültürlü eğlence ile hoplamalı zıplamalı komedi ve farsın sağladığı rahatlama arasındaki fark, gayri şahsilik için yeni bir metaforun keşfi olabilir, hatta eğlencenin bir coğrafyasını bile çizebilir, fakat insan her şeyi bir yana bırakıp tekrarlamayı arıyorsa ve aynı zamanda imkânsız olduğundan da eminse, eğlenmek için gösterilen en azimli çabalar bile boşa çıkabilir. Benliğin böyle iradeyle zorla ayrılması sonucu hayat bütün çeşnisini kaybeder.*

Königstäter Tiyatrosu'nda "Tılsım" oynuyormuş. Hatırası ruhumda canlanıverdi, geçen sefer tiyatrodan ayrılırkenki gibi gözlerimin önünde öylece capcanlı duruyordu. Koşar adım tiyatroya gittim. Tek başıma oturabileceğim bir loca kalmamıştı, soldaki 5 ve 6 numaralılarda bile. Sağ tarafa gitmek zorunda kaldım. Orada, eğlenseler mi sıkılsalar mı tam bilemeyen bir grupla karşılaştım. Böyle bir topluluğu insan kesinlikle sıkıcı bulabilir. Boş loca yok gibiydi. Genç kız görünürlerde değildi, ya da oradaydı da yanında biri olduğu için ben tanıyamamıştım. Beckmann beni güldüremiyordu. Yarım saat direndim sonra da tiyatrodan ayrıldım. "Tekrar diye bir şey yok," diye düşündüm. Bu benim üzerimde çok derin bir etki bırakıtı. Gencecik biri değilim, hayatı hiç tanımıyor da değilim, daha Berlin'e son gelişimden epey önce belirsizliklere güvenme alışkanlığımdan kendimi çekip koparmıştım. Yine de, o tiyatroda bir zamanlar aldığım hazzın daha uzun ömürlü türden olması gerektiğine ina-

nıyordum, çünkü insan hayatın gerçekten nasıl bir şey olduğunu kavramadan önce, varoluşun pek çok biçimde yarattığı hayal kırıklıklarına katlanmayı öğrenmiş oluyor ve yine de idare edebiliyor – tabii bu mütevazı beklentiyle hayat daha güvenli oluyor. Varoluş hileli iflas etmiş bir tüccardan daha sahtekâr olabilir mi? Hiç değilse o yüzde 50'sini ya da yüzde 30'unu öder, en azından bir şey öder. Komiklik istemek şunun şurasında nedir ki –o bile olsun tekrarlanamaz mı?

Kafamda bu düşüncelerle eve gittim. Yazı masam her zamanki yerindeydi. Kadife koltuk hâlâ duruyordu. Fakat onu görünce öylesine deliye döndüm ki neredeyse paramparça edecektim –çünkü evdeki herkes yatmış olduğundan onu oradan alacak kimse de yoktu. Çevresine uymayan bir kadife koltuğun burada ne işi var? Üç köşeli şapkalardan takmış bir adamın çıplak yürümesi gibi bir şey. Tek bir makul düşünce aklıma gelmeden yatağa gittiğimde oda o kadar aydınlıktı ki sürekli kadife koltuğu görüyordum, ister uyanık olayım ister rüyada; tabii ertesi sabah kalkınca kararımı uygulamaya koyup koltuğu sandık odasına attırdım.

Evimde neşe kalmamıştı, bunun da tek sebebi bir tekrarın tersini yaşıyor olmasıydı, zihnim bir şey üretmiyordu, sıkıntılı hayal gücüm, önceki durumlardaki zengin düşüncelerin anısını Tantalus'un hazlarına dönüştürmekle meşguldü; ama bu anıların gür, yabani otları her düşünceyi daha doğarken boğuyordu.

Çayevine gittim, önceki gelişimde keyifle kahve içmek için her gün giderdim; şairin sözleriyle kahve, "saf, sıcak ve esaslıysa, tadı da kaçmamışsa", şairin karşılaştırdığı şeyin, yani "dostluğun" yanında yerini alabilir. Hiç değilse iyi kahvede ısrar ediyorum. Belki kahve önceki kadar iyiydi, pek tabii böyle düşünülebilir, fakat ben hoşlanmadım. Güneş dükkânın camlarını cayır cayır yakıyordu, içerisi havasızdı, tıpkı tencerenin içindeki hava gibiydi, pişmek için ideal. Alize rüzgârları gibi bir hava cereyanı her yeri dolduruyor ve bir fırsat çıksa bile benim herhangi bir tekrarı düşünmemi yasaklıyordu.

O akşam önceki gelişimde gittiğim restorana gittim, herhalde alışkanlıktan olsa gerek yemek mideme iyi geldi. Her akşam gide

gele orayı çok iyi tanımıştım; erken gelen müşterilerin yanlarından ayrıldıkları kardeşlerini nasıl selamladıklarını, şapkalarını içteki odada mı yoksa sondakinde mi, yoksa sadece kapıyı açtıklarında mı yoksa dışarıda mı giydiklerini biliyordum. Hiçbir şey gözümden kaçmıyordu. Proserpina gibi her kafadan bir saç teli çekiyordum, kellerden bile. –Her zaman aynıydı, aynı şakalar, aynı nezaket sözleri, aynı dostluk ifadeleri; her yanıyla çevre aynıydı, kısaca "aynılıktaki aynılık". Süleyman diyor ki, "insanın karısının çekişmeleri ardı kesilmez bir damlamadır", bu ölü hayata uyuyor. Korkunç bir düşünce! İşte burada bir tekrar mümkün olmuştu!

Ertesi gece Königstäter Tiyatrosu'ndaydım. Tekrar eden tek şey tekrarın imkânsızlığıydı. Unter den Linden'deki toz dayanılmazdı. İnsanların arasına dalıp bir insan banyosuyla tozdan kurtulma girişimlerinin hiçbiri kâr etmedi. Ne tarafa dönüp kıvrandımsa boşunaydı. Beni daha önce zarafetiyle büyülemiş olan küçük dansçı kız, şimdi sahnede tepinip duruyordu. Brandenburger Thor'un dışında duran kör adamın, yani benim harpçımın (çünkü onunla ilgilenen tek kişi kesinlikle bendim) üzerindeki palto, hüzünlü hasretime uyacak açık yeşil yerine –çünkü o zaman salkımsöğüde ["ağlayan" söğüt] benziyordu– hareli gri renkteydi. Onu ben kaybetmiştim, evrensel insanlık kazanmıştı. Rahip yardımcısının pek sevilen burnu solmuştu. Profesör A.A. kendisine bir asker havası veren yeni bir pantolon giymişti...

Bu deneyim birkaç gün tekrar edince öylesine çileden çıktım, tekrardan öylesine bıktım ki, yine yuvama dönmeye karar verdim. Keşfimin bir önemi yoktu, ama yine de tuhaf bir keşifti; çünkü tekrar diye bir şeyin olmadığını keşfetmiştim ve olası her şekilde bunu tekrarlamaya çalışarak kendimi ikna etmiştim.

Ümidimi evime bağladım. Justinus Kerner bir yerde, evinden bıkmış bir adamdan söz eder, adam koca dünyaya açılmak için atına eyerini vurur. Birazcık yol alınca at adamı üstünden atar. Olayın bu şekilde gelişmesi her şeyi belirler. Atına binmek için döndüğünde gözü terk etmek istediği eve takılır, bakar ve o da ne! Öylesine güzeldir ki hemen geri döner. Evimde her şeyi tekrara hazır bulacağıma neredeyse emindim. Büyük değişikliklerden öteden beri hoş-

lanmam, hatta o kadar ileri giderim ki her tür temizlikten, hepsinden önemlisi evdeki fırçalama ve ovma işlerinden nefret ederim. O yüzden yokluğumda bile muhafazakâr prensiplerimin sürdürülmesi için en sıkı talimatımı vermiştim. Ama ne olmuş! Sadık uşağım benden farklı görüşteymiş. Eğer büyük kargaşayı benim hareketimin hemen ardından başlatırsa ben dönmeden kesin biter diye düşünmüş ve tabii her şeyi milimi milimine yerine koyacak kadar da delikanlıymış. Eve varıyorum, zili çalıyorum, uşağım açıyor. O an olağanüstü bir andı. Uşağımın beti benzi attı, yarı açık kapıdan o korkunç manzarayı gördüm: Her şeyin altı üstüne gelmişti. Taş kesildim. Uşağım dehşet içinde ne yapacağını bilemedi, art niyeti onu çarpmıştı, o da kapıyı yüzüme çarptı. Bu kadarı da fazlaydı, ıstırabım had safhaya ulaşmıştı, daha da kötüsünü beklemeliymişim, Commerzienrat Grünmeyer gibi bir hortlak sanılmak da varmış. Tekrar diye bir şeyin olmadığını kavramıştım, önceki hayat görüşüm galip gelmişti.

VII.
Çekmeceli yazı masası

Ya/Ya da'nın editörü Victor Eremita dâhiyane bir meselle, yayımlamak üzere olduğu kitabın el yazmalarını nasıl bulduğunu anlatır.

SEVGİLİ OKUR: Şu ünlü, "dışı neyse içi odur, içi neyse dışı odur," felsefi ilkesinin doğruluğundan kimi zaman kuşkuya düşer gibi oldun mu acaba? Belki kalbinde, bütün acısıyla ve sevinciyle, başkasına açamayacak kadar kıymetli bildiğin bir sırrı kutsadın. Belki hayat seni bu tür bir şeyi olduğundan şüphelendiğin birisiyle karşılaştırdı, ama sırrını ne cebren ne de hileyle elinden alabildin. Belki de bu varsayımlardan hiçbiri sana ve hayatına uymuyor, ama yine de bu şüpheye hiç yabancı değilsin; zaman zaman aklında anlık bir gölge gibi uçup gidiyor. Böyle bir şüphe hep gelir gider, ama

nereden gelip nereye gittiğini kimseler bilmez. Ben şahsen felsefedeki bu noktaya sapkın bir şekilde bakıyorum, bu yüzden de önceden kendimi mümkün olduğunca bu konuda gözlem ve araştırmalar yapmaya alıştırdım. Bu konuda görüşlerini paylaştığım yazarlardan yol bulmaya çalıştım; kısacası, felsefi eserlerdeki eksikliği gidermek için elimden gelen her şeyi yaptım.

Zamanla işitme duyusu en sevdiğim duyum haline geldi; zira insan sesi nasıl dışarıyla kıyaslanamayacak bir içebakışın açığa vurulmasıysa, kulak da kendisine tahsis edilmiş duyuyu işiterek bu içebakışın kavranmasını sağlayan araçtır. İşte ne zaman gördüklerimle duyduklarım arasında bir çelişki bulsam, o zaman bu şüphemin doğru çıktığını görürüm ve sorgulamaya duyduğum heyecan alevlenir. Rahip günah çıkartma bölmesinde nedamet getirenden bir perdeyle ayrılır; görmez, sadece duyar. Dinlerken yavaş yavaş duyduğu sese uyan bir dış görünüş inşa eder. Sonuç olarak hiçbir çelişkiyle karşılaşmaz. Fakat aynı anda duyup görürken bir de kendiniz ile konuşan kişinin arasında bir perde algılarsanız o zaman durum başkadır. Sonuç itibarıyla benim bu yöndeki çabalarım çok çeşitli sonuçlara vardı. Bazen talih benden yana oldu, bazen olmadı, insanın bu yolda sonuç elde edebilmesi için talihli olması gerekir. Ne var ki, araştırmalarımı sürdürme arzumu asla yitirmedim. Ne zaman azmimden pişmanlık duyma noktasına geldiysem, beklenmedik bir başarı çabalarımı taçlandırdı. Şimdi okur kitlesine sunma şerefine sahip olduğum bu kâğıtların çok tuhaf bir biçimde elime geçmesini sağlayan, işte böyle beklenmedik bir şanstır. Bu kâğıtlar bana iki adamın hayatını kavrama fırsatı verdi, ki bu da benim, dışı neyse içi o değildir sezgimi doğrulamış oldu. Bu onlardan birisi için özellikle geçerli. Onun dış görünüşteki hayat tarzı iç dünyasıyla taban tabana zıt. Aynı şey bir dereceye kadar öteki için de geçerli, çünkü sıradanı bir dışsallık altında daha önemli bir içselliği gizlemiş.

Yine de en iyisi, bu kâğıtların nasıl elime geçtiğini açıklayarak sırayla gideyim. Yaklaşık yedi yıl kadar önce, şehirdeki bir eskici dükkânında daha ilk andan itibaren ilgimi çeken çekmeceli bir yazı masası gözüme çarpmıştı. Modern bir işçiliği yoktu. Epey uzun bir

süre kullanılmıştı ama yine de beni büyülemişti. Bu etkilenmenin sebebini açıklamam mümkün değil, fakat hayatları boyunca pek çok kimse böyle benzer şeyler yaşamışlardır. Her günkü yolum bu dükkânın önünden geçiyordu, ben de bir gün bile, durup gözlerime bayram ettirmeden oradan geçmezdim. Zamanla ona bir geçmiş uydurdum; onu görmek gündelik bir ihtiyaç haline gelmişti, ben de sırf onu görebilmek uğruna eğer alışılmadık bir güzergâhtaysam yolumu değiştirmekte tereddüt etmedim. Ona baktıkça daha da çok sahip olmak istiyordum. Bunun çok garip bir arzu olduğunun farkındaydım, çünkü böyle bir mobilyaya hiç ihtiyacım yoktu ve satın almam müsriflik olacaktı. Fakat arzu çok incelikli bir tutkudur. Dükkâna girmek için bir bahane buldum, öteki şeyleri sordum, ayrılırken masa için dükkân sahibine öylesine çok düşük bir fiyat verdim. Kabul edeceğini sanıyordum; o zaman şans benden yana olacaktı. Böyle davranmamın sebebi para değildi, vicdanımı rahatlatmaktı. Plan işe yaramadı, satıcı görülmedik derecede inatçıydı. Oradan her gün geçip masaya sevgi dolu gözlerle bakmaya devam ettim. "Kararını vermelisin," diye düşündüm, "ya satılırsa, o zaman iş işten geçmiş olacak. Tekrar eline geçecek olsa bile ona karşı asla aynı şeyleri hissetmeyeceksin." Kalbim küt küt atıyordu; sonra dükkâna girdim. Parasını verip satın aldım. "Bu son müsrifliğin olsun;" diye geçirdim içimden, "aslında onu aldığın için gerçekten şanslısın, çünkü ona her baktığında ne kadar müsrif olduğunu düşüneceksin; bu masanın alınmasıyla hayatında yeni bir dönem başlamalı." Eyvah, arzunun sözleri insanın içine işliyor, ciddi kararların da her zaman eli kulağındadır.

Masa layıkıyla evime kuruldu, aşkımın ilk döneminde ona caddeden bakarken nasıl haz aldıysam şimdi de evin içinde masanın önünde bir ileri bir geri gidip geliyordum. Yavaş yavaş zengin içeriğiyle, pek çok çekmecesi ve gizli bölmesine aşina hale geldim ve masamdan her bakımdan hoşnuttum. Yine de her şey böyle devam edemezdi. 1836 yazında bir haftalığına taşraya gitmek için işlerimi ayarladım. Arabacıyla sabahın beşi için konuştum. Gerekli eşyalar bir akşam önceden toplandı ve her şey hazırlandı. Saat dörtte uyandım, fakat gezeceğim taşra bölgesinin güzel hayali beni öylesine

büyülemişti ki tekrar uykuya ya da rüyaya daldım. Belli ki uşağım, uykumu alana kadar dokunmaması gerektiğini düşünmüştü, çünkü beni çağırdığında saat altı buçuk olmuştu. Arabacı çoktan borazanını çalmaya başlamıştı bile, ben başkalarının buyruklarına genellikle uyma eğiliminde olmasam da, arabacı ve müziğini bundan hep ayrı tutarım. Çabucak giyinip kapıda bittiğimde, "Cebinde yeterince paran var mı?" diye sordum kendi kendime. Fazla bir şey yoktu. Masayı açıp evde ne kadar para varsa almak için para çekmecesine asıldım. Tabii çekmece kımıldamadı. Ne yaptıysam işe yaramadı. Olabileceklerin en kötüsü olmuştu. Tam da bu sırada, kulaklarım arabacının davetkâr notalarıyla çınlarken, böyle zorluklarla karşılaşmak olacak şey değildi! Kan beynime sıçramıştı, kızmıştım. Kserkses'in denizin kırbaçlanmasını emretmesi gibi ben de korkunç bir intikam almaya karar verdim. Bir balta getirttim. Onunla masaya müthiş bir darbe indirdim. Kızgınlığımla yanlış bir yere mi vurdum, yoksa çekmece benim kadar inatçı mıydı bilmiyorum, vuruşum beklenen sonucu vermedi. Çekmece kapalıydı, kapalı da kaldı. Fakat başka bir şey oldu. Tam yerine mi isabet ettirmiştim, yoksa masanın bütün kafesinin sarsılmasından mıdır bilemem, ama bildiğim bir şey var ki daha önce hiç görmediğim bir gizli kapak fırlayıp açıldı. Bu da daha önce doğal olarak fark etmediğim bir mektup gözünü açtı. Burada hayretle bir tomar kâğıt buldum, yani elinizdeki eserin içeriğini oluşturan kâğıtları. Gezi planım değişmedi. İlk geldiğim istasyonda kredi ayarlayacaktım. İçinde genellikle bir çift tabanca bulundurduğum maun bir kutu aceleyle boşaltıldı ve yerine kâğıtlar kondu. Zevkten uçuyordum, sevincim de gitgide artıyordu. Kaba davranışım için kalben masadan af diledim; aklım da, dışı neyse içinin de o olmadığı kuşkusunu güçlendirmişti, aynı zamanda böyle keşifler için şansın gerekli olduğunu söyleyen ampirik genellemem de doğrulanmıştı.

Daha öğlen olmadan Hillerød'e ulaştım, para işini hallettim ve muhteşem manzarayı şöyle bir seyrettim. Ertesi sabah derhal araştırma gezime başladım, tabii başlangıçta planladığımdan çok farklı bir karaktere bürünmüştü artık. Uşağım maun kutuyla beni takip etti. Mümkün olduğunca sürprizden uzakta olabileceğim romantik bir

yer aradım ve dokümanları çıkardım. Maun kutuyla sık sık yaptığım bu gezilerin farkında olan hancım, atış yeteneğimi geliştirmeye çalıştığıma dair bir söz söyledi. Bu tahmini için ona şükran borçluydum, onu öyle inandığı gibi bıraktım.

Kâğıtlara şöyle aceleyle bir göz atınca, dış farklılıkları da belirgin olan iki ayrı eserden meydana geldiğini anladım. Bir tanesi parşömen kâğıttan dört yapraklık formalara, kenarlar genişçe bırakılarak yazılmıştı. El yazısı okunaklıydı, hatta yer yer biraz zarifti de, tek bir yerde de özensizdi. Ötekisi, tam sayfa çizgili dosya kâğıtlarına yazılmıştı, resmi belgeler ve benzerlerinde kullanılanlar gibi. El yazısı açık, oldukça yayvan, tek tip ve düzgündü, belli ki bir işadamının el yazısıydı. İçeriklerinin de benzeşmez oldukları çıktı ortaya. Bir bölümü değişik uzunluklardaki birtakım estetik üzerine denemelerden oluşurken, öteki bölüm iki uzun ve bir kısa incelemeden oluşuyordu, görünüşe bakılırsa hepsi etik içerikliydi ve mektup formundaydı. Bu benzeşmezlik daha yakından bakınca tamamen doğrulandı. İkinci dizi, ilk dizinin yazarına yazılmış mektuplardan oluşuyordu.

IX.
Rotasyon yöntemi

Ya/Ya da'nın ilk yarısı dünyanın "estetik" açıdan ele alınışıdır, denemelerin en marifetlilerinden bir tanesi aynı zamanda en sapkını. Absürdlük, sıkıntı, hayattan bıkkınlık; hemen hepsinin üstesinden keyfi bir zekâ edimiyle gelinebilir. Fakat insan çalışıyorsa pek bir şey göremez: Evde oturup, sıkıntıdan keşif yapmalıdır.

Tecrübe sahibi insanlar bir ilkeden yola çıkmayı çok akıllıca bulurlar; ben de onların gönlü olsun diye, "bütün insanlar sıkıcıdır" ilkesiyle başlıyorum. Bu konuda bana karşı çıkacak kadar sıkıcı biri

yoktur herhalde. Bu ilke, hareket ilkesini sağlayan "negatif"in temel şartı olan iticilik gücüne en yüksek derecede sahiptir. Sadece itici değil, son derece ürkütücüdür de; ve bu ilkeyi arkasına alan kişinin keşifler yapacak sonsuz bir itme gücüne sahip olması kaçınılmazdır. Zira, eğer benim ilkem doğruysa, sıkılmanın insanlık için ne kadar yıkıcı olduğunu şöyle bir düşünüp, bu temel hakikat üzerindeki yoğunlaşmanızı uygun şekilde ayarlayarak istediğiniz derecede bir momentum elde edebilirsiniz. Eğer hareket gücünün kendisine zarar verme pahasına son sürat gitmek istenirse, insanın kendisine şunu söylemesi yeterlidir: Sıkılmak bütün kötülüklerin anasıdır. Öylesine sakin ve durağan olan sıkıntının böyle harekete geçirici bir güce sahip olması şaşılacak şey. Sıkılmanın yarattığı etki bütünüyle sihirli bir şeydir, ne var ki çekiciliğin değil, iticiliğin getirdiği bir etki.

Sıkılmanın ne denli tahripkâr olduğu çocuklarda da herkes tarafından gözlemlenir. Çocuklar eğlendikleri sürece daima usludurlar. Bunun doğruluğu su götürmez; çünkü bazen oynarken bile yaramazlık yaparlarsa, bunun sebebi artık sıkılmaya başlamış olmalarıdır. Sıkıntı, başka bir biçimde olsa da, artık devreye girmiştir. Bu yüzden bir dadı seçerken sadece vakarına, dürüstlüğüne ve terbiyesine bakılmaz; aynı zamanda estetik açıdan çocukları eğlendirme becerisi de dikkate alınır; bu konuda eksiği varsa, aranan diğer bütün özelliklere sahip olsa bile tereddütsüz işten atılır. Demek ki ilke bu noktada açıkça kabul görmüş oluyor; fakat dünya işleri çok ilginçtir, alışkanlık ve sıkıntının etkisi o kadar yayılmıştır ki, estetik bilimine sadece bu tek olayda hakkı verilir. Eğer birisi karısının sıkıcı olmasından dolayı boşanmak istese, ya da görünce içi sıkıldığı için bir kralın tahttan inmesini, ya da dinlemesi sıkıcı olduğu için bir vaizin sürgüne gönderilmesini, ya da korkunç sıkıcı oldukları için bir başbakanın görevden alınmasını, bir gazetecinin müebbet hapsini istese, sonuç alamayacağını görecektir. Bu yüzden de dünyanın gitgide kötüye gitmesinde, sıkıntı arttıkça kötülüklerin gitgide artmasında şaşılacak bir yan yoktur. Can sıkıntısı bütün kötülüklerin anasıdır.

Bunun tarihi ta dünyanın başlangıcına dayanır. Tanrılar sıkıldılar, insanı yarattılar. Âdem yalnızlıktan sıkılınca Havva yaratıldı. O

zamandan beri sıkıntı dünyaya girmiş ve nüfusa oranla artmıştır. Âdem tek başına sıkılıyordu; sonra Âdem'le Havva birlikte sıkıldılar; sonra Âdem'le Havva ve Habil'le Kabil *en famille* [ailecek] sıkıldılar; sonra dünya nüfusu arttı ve halklar *en masse* [kitleler halinde] sıkıldı. Kendilerini eğlendirmek için başı göğe değen bir kule yapma fikrine kapıldılar. Bu fikrin bizatihi kendisi kulenin boyunca sıkıcıydı ve sıkılmanın nasıl üste çıktığının korkunç bir deliliydi. Sonra uluslar, şimdi tıpkı insanların yurtdışına çıkmaları gibi, yeryüzüne dağıldılar, ama sıkılmaya devam ettiler. Bu sıkıntının yaratacağı sonuçları bir düşünün! İnsanlık o yüce yerinden aşağılara düştü, önce Havva'yla, sonra da Babil Kulesi'yle. Peki ama öte yandan Roma'nın çöküşünü geciktiren neydi, *panis* ve *circenses* [ekmek ve sirkler] değil mi? Peki şimdi bir şeyler yapılıyor mu? Kendini eğlendirme yolları düşünülüyor mu? Tam tersine, bu yıkım hızlandırılıyor. Bir anayasal meclis kurulması teklif ediliyor. Hem burada yer alan beyefendiler için, hem de onların yaptıklarını duyacak ve okuyacaklar için bundan daha sıkıcı bir şey düşünülebilir mi? Devletin mali durumunu düzeltmesi için tasarrufa gidilmesi teklif ediliyor. Bundan daha sıkıcı bir şey olabilir mi? Ulusal borcu artırmak yerine tamamının ödenmesi teklif ediliyor. Siyasetten anladığım kadarıyla Danimarka'nın on beş milyonluk bir kredi ayarlaması hiç de zor bir mesele olmazdı. Neden kimse bunu düşünmez? Borcunu ödemeyen bazı dâhiler olduğunu duyarız ara sıra –herkes hemfikir olduktan sonra, niçin aynı şeyi devlet de yapmasın? O halde on beş milyon borç alalım ve borçlarımızı ödemek yerine halkın eğlencesi için kullanalım. Bin yıllık saadet dönemini zevk ve sefa içinde kutlayalım. Her yere kutular koyalım; şimdi olduğu gibi öyle para atılması için değil, paranın serbestçe dağıtılması için. Her şey bedava olsun; tiyatrolar bedava, hafif meşrep kadınlar bedava; parkta arabayla gezmek bedava; gömülmek bedava, tabutu başında övgüler söylenmesi bedava; bedava diyorum çünkü insanın elinde her zaman para varsa bir anlamda her şey parasız demektir. Kimseye mülkiyet hakkı verilmemeli. Sadece benim durumum bir istisna olmalı. Londra Bankası'nda günde yüz dolar olmak üzere sürekli bir param bulunmalı; bunun sebebi kısmen, daha azıyla yapamaya-

cağımdan, kısmen de fikir bana ait olduğu için ve son olarak da on beş milyon yenip bittiğinde yeni bir fikirle ortaya çıkıp çıkamayacağım kesin olmadığı için.

Bütün bu refahın sonucu ne olurdu acaba? Müthiş olan her şey Kopenhag'a akın ederdi, en büyük sanatçılar, en büyük aktörler, en büyük dansçılar. Kopenhag ikinci Atina olurdu. Sonrası mı? Aralarında İran Şahı ve İngiltere Kralı da olmak üzere varlık sahibi insanlar bu şehre yerleşirlerdi. İşte ikinci fikrim. Şah'ı kaçıralım. Belki diyeceksiniz ki, İran'da ayaklanma çıkar, yerine de daha önce hep olduğu gibi başka bir şah tahta geçer, o zaman da eski şahın fiyatı düşer. Tamam o zaman, ben de onu Türkler'e satmayı öneriyorum; onu paraya nasıl çevireceklerini onlar iyi bilir. Ayrıca politikacılarımızın tamamen gözden kaçırdıkları bir başka husus daha var. Avrupa'daki dengeyi Danimarka elinde tutuyor. Bundan daha talihli bir durum düşünülemez; bunu kendi tecrübemden biliyorum; ben bir zamanlar bir ailede güç dengesini elimde tutuyor ve dilediğimi yapıyordum; kabahat hiç bende olmuyordu, daima ötekilerde oluyordu. Ey bu sözlerimi işiten o yüksek mevkilerdeki yönetici ve danışmanlar, kralın adamları ve halkın adamları ve bütün sınıflardan anlayışlı ve zeki vatandaşların hepsi! Şu olana bir bakın! Yaşlı Danimarka mahvın eşiğinde; ne feci! Sıkıntıdan batacak. Felaketlerin en büyüğü! Kadim zamanlarda, ölmüş krala methiyeyi en güzel şekilde okuyanı kral yaparlarmış; bizim zamanımızda da en iyi nükteyi dile getireni kral, en iyi nükteye ortam yaratanı da prens yapmalıyız.

Ah canım duygusallık, nasıl da alıp götürüyorsun beni! Çağdaşlarıma böyle konuşarak bilgeliğimin sırlarını mı açıklamalıyım! Asla! Benim bilgeliğim *zum Gebrauch für Jedermann* [herkesin kullanması için] değildir ve insanın ihtiyat ilkelerini kendine saklaması daima daha ihtiyatlıcadır. Mürit de istemem; ama ölüm döşeğimde tesadüfen biri bulunacak olursa ve ben de sonumun geldiğinden emin olursam, o zaman bir hayırseverlik aşkına kapılarak öğretimi kulağına fısıldayabilirim, tabii bununla ona iyilik mi yoksa kötülük mü yaptığımı bilemeden. İnsanın toplumsal bir hayvan olduğu konuşulup duruyor hep; insan temelde yırtıcı bir hayvandır, bunun delili de sadece dişlerinin şekliyle sınırlı değildir. Bütün bu toplum ve

toplumsallık konuşmaları kısmen kalıtsal riyakârlık, kısmen de içten pazarlıklı kurnazlıktır.

Bütün insanlar sıkıcıdır. Sıkmak, kendini ve başkalarını sıkmak diye ikiye ayrılabilir. Başkalarını sıkanlar ayaktakımı, yığınlar ve genel olarak bütün insanlık kafilesidir. Kendilerini sıkanlar ise seçkinler, aristokratlardır; şu garip bir gerçek ki, kendilerini sıkmayanlar genellikle başkalarını sıkarlar, kendilerini sıkanlar da başkalarını eğlendirirler. Kendilerini sıkmayan insanlar genellikle şu ya da bu şekilde kendilerini son derece meşgul eden insanlardır; bu insanlar tam da bu sebepten en sıkıcı, en çekilmez olanlardır. Hayvanlar âleminin bu türü, erkeğin arzusuyla kadın şehvetinin ortak meyvesi olamaz herhalde. Bütün alt hayat biçimleri gibi, yüksek doğurganlık oranıyla göze çarpar ve yılmadan çoğalırlar. Doğanın böyle varlıkları dünyaya getirmesi için dokuz aya ihtiyaç duyması anlaşılır gibi değil; aslında bunlardan düzinelerce çıkması beklenir. İkinci grup, aristokratlar, kendilerini sıkanlardır. Yukarıda değinildiği gibi, genellikle başkalarını eğlendirirler –bazen dıştan bakıldığında ayaktakımını, daha içten bakıldığında ise sadece yeni arkadaş üyelerini. Kendilerini ne kadar derinden sıkarlarsa, başkalarının eğlenmesine o derece güçlü hizmet ederler, hatta sıkılmalarının doruğa ulaştığı zamanlar ya sıkıntıdan ölürler (pasif yapı) ya da sırf meraktan kendilerini vururlar (aktif yapı).

Aylaklığın kötülüklerin anası olduğu söylenir genellikle. Bu kötülüğün önüne geçmek için çalışma öğütlenir. Ne var ki hem korkulan kötülüğün doğasından, hem de öğütlenen çareden anlamak mümkün ki bu görüşün tamamı alt tabaka kökenlidir. Aylaklık hiçbir şekilde öyle kötülüğün anası değildir; aksine, tamamen yüce bir hayat tarzıdır, yeter ki insan kendi sıkılmasın. Aylaklık elbette insanın servetini kaybetmesine yol açabilir, şu olur bu olur, fakat yüce gönüllü insan böyle tehlikelerden korkmaz; onun korktuğu sıkılmaktır. Olimpos'taki tanrılar sıkılmıyorlardı, mutlu aylaklıkları içinde mutlu mutlu yaşayıp gidiyorlardı. Ne dikiş bilen, ne iplik eğiren, ne yemek pişiren, ne okuyan, ne piyano çalan güzel bir kadın, sıkılmadığı için aylaklığıyla mutludur. Aylaklığın bütün kötülüklerin anası olduğu şöyle dursun, aslında hakiki iyiliktir. Bütün kötü-

lüklerin anası sıkıntıdır, uzakta tutulması gereken de odur. Aylaklık bir kötülük değildir; hatta, aylaklık hissinden yoksun her insan bu özelliğiyle ancak bilincinin insanlık seviyesine henüz yükselmediğini gösterir. Bir insanı tin dünyasından ayrı tutup, içgüdüleri daima hareket isteyen hayvanlarla aynı sınıfa koyan bitmek tükenmek bilmeyen bir hareketlilik vardır. Her şeyi bir iş meselesine dönüştürmede olağanüstü yeteneği olan insanlar vardır, hayatları iştir, âşık olurlar, evlenirler, fıkra dinlerler ve mesai saatlerinde sarf ettikleri aynı şevkli çabalarla bir sanat eserine hayran kalırlar. Latin atasözü *otium est pulvinar diaboli* [aylaklık şeytanın yastığıdır] kesinlikle doğrudur, fakat insan sıkılmadığı zaman şeytan başını o yastığa koyacak zaman bulamaz. Ne var ki bazı insanlar hayatın gayesinin çalışmak olduğunu düşündüğü için aylaklık/çalışma karşıtlığı kesinlikle doğrudur. Bense insanın gayesinin kendini eğlendirmesi olduğunu varsayıyorum, o zaman benim koyduğum karşıtlığın da ondan geri kalır yanı olmuyor.

Sıkıntı, panteizmin şeytani yüzüdür. Eğer sıkıntı içinde böylece kalırsak, kötülük ilkesine dönüşür; yok edersek, onu hakiki yerine koymuş oluruz; fakat sıkıntıyı ancak eğlenerek yok edebiliriz *–ergo* [o halde], eğlenmek bizim görevimizdir. Sıkıntının çalışmakla yok olacağını söylemek kafa karışıklığını ortaya koyar; çünkü çalışmayla, zıddı olduğu için, aylaklık yok olur, sıkıntı değil; ayrıca tecrübeyle sabittir, aralıksız koşuşturmaları tıpkı böceklerin vızıltısını andıran en çalışkan işçiler içlerinde en sıkıcı olanıdır; eğer kendilerini sıkmıyorlarsa, bunun sebebi sıkıntının ne olduğuna dair bir fikirleri olmadığı içindir; fakat o zaman da sıkıntıyı alt ettikleri pek söylenemez.

Sıkılmak kısmen doğuştan gelen bir yetenek, kısmen de sezgisel olarak kazanılmış bir şuurdur [*acquired immediacy*]. İngilizler genel olarak örnek bir ulustur. Aylaklığa doğuştan yetenekli kimse pek nadir çıkar; doğada hiç karşılaşılmaz, aylaklık tin dünyasına aittir. Yine de bazen adeta bu yeteneğin canlı simgesi olan bir İngiliz yolcuyla karşılaşabilirsiniz –ağır, hantal bir hayvan; bütün dil zenginliği, tek heceli bir kelimeyle, en büyük hayranlığını ve en derin kayıtsızlığını gösteren bir nidayla tükeniverir, çünkü hayran-

lık ve kayıtsızlık sıkıntının birliğinde ayırt edilmez olmuştur. Başka hiçbir ulus böyle doğa harikaları yetiştiremez; başka ulusların yurttaşları daima bir parça daha canlıdırlar, böyle tümden ölü doğmuş olmazlar. Bildiğim tek analoji, boş heyecanın havarisidir, ki o da hayatında yolunu bir nidayla bulur. Heyecanı her yerde meslek edinmiş kişidir bu; Oo! ya da, Aman! diye bağırır, ister önemli ister önemsiz olsun, aradaki fark onun için, kör ve gürültülü heyecanın boşluğunda kaybolmuştur. İkinci sıkılma biçimi çoğunlukla eğlenmek için sarf edilen yanlış çabanın sonucudur. Sıkıntıya karşı sunulan çarenin de sıkıntı üretmeye sebep olabileceği şüpheyle karşılanabilir; fakat bu ancak yanlış uygulandığı zaman böyle olur. Yanlış planlanmış, genellikle eksantrik eğlence biçiminin içinde de sıkıntı vardır ve bu şekilde yüzeye çıkıp dolaysız olduğunu ispatlar. Atlarda kör delibaş ve uykulu delibaş hastalığı diye ikiye ayırırız, fakat ikisine de delibaş deriz; öyleyse, her ikisi de ortak bir belirten altında birleşse de, sıkılmanın da iki türü arasında bir ayrım yapabiliriz.

Panteizmin tipik özelliği genel olarak doluluğudur; sıkıntıda ise durum tersidir, çünkü onun tipik özelliği boşluktur, işte tam da bu yüzden sıkıntı panteistik bir kategoridir. Sıkıntı, gerçekliğe sinmiş olan hiçliğe dayanır. Ucu bucağı görünmeyen dipsiz bir kuyuya bakarkenki gibi baş döndürücüdür ve bu baş dönmesi sonsuzdur. Yukarıda sözü edilen tuhaf eğlenme biçimi tek bir yankı yapmadan ses çıkarır, bu da onun hiçlik üzerine dayandığını ispatlar; çünkü hiçlikte tek bir yankı bile üretilemez.

Madem sıkıntı yukarıda gösterildiği gibi bütün kötülüklerin anasıdır, o halde onu alt etmeye çabalamaktan daha doğal ne olabilir? Şimdi burada, her yerde olduğu gibi, meseleye sakin bakmak gerekir; yoksa tam kaçayım derken insan kendini sıkıntının şeytani batağında buluverir. Sıkılan herkes "değişiklik" diye haykırır. Bu talebi kesinlikle hoş karşılıyorum, fakat oturmuş bir ilkeyle hareket etmek gerekir.

Genel görüşten ayrıldığım nokta "rotasyon" kelimesiyle yeterince ifade ediliyor. Bu kelime bir anlam belirsizliğini gizliyor gibi gö-

rünebilir, eğer genel yönteme de yer açacak olursam, toprak değişimi olarak tanımlamam gerekir. Fakat çiftçiler kelimeyi bu anlamda kullanmaz. Ne var ki bir süreliğine bu kelimeyi, değişikliğin sınırsız sonsuzluğuna, geniş boyutuna dayanan rotasyondan söz ederken kullanacağım.

Bu rotasyon kaba ve sanattan yoksun bir yöntemdir ve yanılsamaya ihtiyaç duyar. İnsan taşrada yaşamaktan sıkılır şehre taşınır; vatanından sıkılır yurtdışına çıkar; *europamüde* [Avrupa bıkkını] olur, Amerika'ya gider vesaire; en nihayetinde insan bir yıldızdan bir yıldıza sonsuz yolculuk hülyalarının tadını çıkarır. Ya da hareket farklıdır ama hâlâ geniş bir alanı kapsar. Porselen tabakta yemekten usanır gümüşte yer; gümüşten usanır altına döner; Truva'nın yanışı nasıl bir şeydi diye Roma'nın yarısını yakar. Bu yöntem kendini boşa çıkarır; bu düpedüz sonsuzluktur. Peki Neron'un eline ne geçti? Hayır, Antonine daha akıllıydı; diyor ki: "Hayatını gözden geçirmek, daha önce gördüğün her şeye, başka bir açıdan bakmak senin elinde."

Benim yöntemim toprak değişimine dayanmıyor, gerçekten ekin rotasyonundaki [ekim nöbeti] gibi toprağı işleme yönteminin ve ekin cinsinin değiştirilmesine dayanıyor. İşte burada devreye hemen kısıtlama ilkesi giriyor, dünyadaki tek kurtarıcı ilke. Kendinizi ne kadar kısıtlarsanız, keşif bakımından o kadar verimli olursunuz. Müebbet hapsin münzeviliğindeki bir mahkûm çok keşfedici olur, bir örümcek onun için büyük eğlence kaynağı olabilir. Okul günlerine şöyle bir bakmak yeterli. Öğretmenlerimizin seçiminde estetik kaygının göz ardı edildiği bir yaştaydık, o yüzden de çoğu sıkıcıydı, o zaman insan nasıl keşifler yapıyordu! Bir sinek yakalayıp fındık kabuğuna hapsetmek ve sonra kabuğu sağa sola oynatışını seyretmek ne kadar eğlenceliydi; sıraya delik açarak içine bir sineği hapsedip bir kâğıtla içeriyi dikizlemek ne eğlenceliydi! Çatıdan damlayan monoton su sesini dinlemek bazen ne eğlencelidir! Böyle durumlarda insan ne kadar sıkı bir gözlemci olur, en ufak bir ses, en ufak bir kıpırtı dikkatinden kaçmaz! Burada, sonuca yaygın şekilde değil, yoğun şekilde varmayı hedefleyen yöntemin aşırı bir uygulamasını görüyoruz.

Toprağı işleme yöntemini değiştirmede ne kadar becerikli olunursa o kadar iyi; fakat her tür değişiklik daima *hatırlama* ve *unutma* kategorileri altında toplanacaktır. Hayat bir bütün olarak bu iki akımla hareket eder, o halde onları kontrol altına almak şarttır. İnsan umudunu kesmeden sanatsal olarak yaşayamaz; çünkü umut insanın kendini kısıtlamasını engeller. Umudun güzel rüzgârıyla denize açılmış insanı görmek ne hoş bir manzaradır, insan yedekte çekilme fırsatını bile değerlendirebilir; fakat umudun gemiye çıkmasına asla izin vermemek gerekir, hele kılavuz kaptan olarak hiç; çünkü umut sadakatsiz bir dümencidir. Umut Prometheus'un güvenilmez hediyelerinden biriydi; ölümsüzlerin önceden bilme yeteneği yerine insanlara umudu verdi.

Unutmak –bütün insanlar unutmak isterler, hoş olmayan bir şey olduğunda daima, "Ah bir unutabilsem," derler. Fakat unutmak, önceden pratiği yapılması gereken bir sanattır. Unutabilme her zaman insanın nasıl hatırladığıyla bağlantılıdır, fakat buna karşılık hatırlama da insanın gerçeği yaşayış tarzına bağlıdır. Yaşadıklarına umudun itici gücüyle dalan kimse asla unutmayacak biçimde hatırlar. Bu nedenle, *nil admirari* [hiçbir şeye şaşma] hakiki hayat bilgeliğidir. Hiçbir an'a, zamanı geldiğinde unutulmayacak kadar büyük bir önem yüklenmesine izin verilmemelidir; fakat her an, istenildiğinde hatırlanacak kadar büyük öneme sahip olmalıdır. İnsanın en iyi hatırladığı ve en çok unuttuğu çağ çocukluk çağıdır. İnsan ne kadar şiirsel hatırlarsa, o kadar kolay unutur; çünkü şiirsel olarak hatırlamak unutuşun başka bir adıdır. Şiirsel hatırlayışta, yaşanılan şeyler bütün acılarını kaybederek bir dönüşüme uğramıştır. Bu şekilde hatırlamak için insanın nasıl yaşadığına, özellikle de nasıl zevk aldığına dikkat etmesi gerekir. Yaşanılan bir şeyden son anına kadar dolu dolu zevk almak hem hatırlamayı hem de unutmayı imkânsız kılacaktır. Çünkü o durumda insanın unutmayı arzuladığı, iradedışı bir hatırlamayla gelip zihinleri bulandıran belli bir doymuşluktan başka hatırlanacak şey kalmaz geriye. Bu yüzden, eğer belli bir hazzın ya da yaşanılan şeyin akılda fazla yer ettiğini sezmeye başlarsanız, hatırlamak için bir an durun. Başka hiçbir yöntem bu deneyimi fazla uzun sürdürmeye karşı bir tiksinti yaratamaz. İnsan daha en

başından hazzı kontrol altına almalıdır, karar verilen her şeye bütün yelkenleri açmamalıdır; eğer, "hiç kimse hem kekine sahip olup hem yiyemez," atasözünü yalancı çıkarmak istiyorsa, kendini arzuya belli bir şüpheyle bırakmalıdır. Gizli silahların taşınması yasaktır, fakat hatırlama sanatı kadar tehlikeli bir silah daha yoktur. Eğlenip dururken, hatırlamak gayesiyle dönüp o an yaşadığına bakmak tuhaf bir duygudur.

Hatırlama ve unutma ikiz sanatlarında ustalaşmış biri, bütün varoluşla "badminton" oynayacak bir konumdadır.

İnsanın esnekliği gerçekten unutma gücüyle ölçülebilir. Unutamayan kişiden bir şey olmaz. Bir unutuş ırmağının [Lethe] aktığı yer var mıdır, bilmiyorum; fakat bildiğim bir şey var ki, unutuş sanatı geliştirilebilir. Fakat bunun yolu, izlenimlerin tamamen ortadan kaybolmasından geçmiyor; unutkanlık başka şey, unutma sanatı bambaşka bir şey. İnsanların bu sanattan pek anlamadıklarını görmek kolay; çünkü sadece hoş olmayan şeyleri unutmayı dilerler, hoş olanları değil. Bu tam bir tek yanlılıktır. Unutuş, yaşanılanın, ruhun kendi müziği için bir yankı levhasına indirgendiği ideal bir asimilasyon işleminin gerçek ifadesidir. Doğanın muhteşemliği, bir zamanlar kaos olduğunu unutmuş olmasından gelir; fakat bu düşünce her an yeniden canlanabilir. Pek çok insan sadece hoş olmayanı unutmaya çalışmanın sonucunda unutuşu, geçmişi gürültüsüyle boğan dizginlenemez bir güç olarak algılar. Fakat unutmak gerçekten sessiz sakin bir iştir, fakat hoş olmayanla olduğu kadar hoş olanla da pratiği yapılması gereken bir iş. Geçmişte kalan hoş bir şeyin bir de hoş olmayan yanı vardır ki o da bir yoksunluk duygusunu uyandırmasıdır; bu hoş olmayanın üstesinden unutarak gelinir. Herkesin kabul ettiği gibi hoş olmayan can yakıcıdır. Bu da unutma sanatıyla ortadan kaldırılabilir. Fakat, unutma sanatındaki acemilerin çoğunun yaptığı gibi, eğer hoş olmayan akıldan tamamen çıkarılmaya kalkışılırsa kısa sürede pek işe yaramadığı görülür. Savunmasız bir anda sürpriz bir ziyaret yapıverir, işte o zaman beklenmeyenin bütün dayatmacılığıyla donanır. Bu, düşünen bir kafadaki bütün oturmuş düzene kesinlikle terstir. Hiçbir talihsizlik ya da güçlük o kadar sevgiden yoksun, yalvarışlara o kadar sağır

değildir; yeter ki biraz pohpohlansın; Kerberos bile ballı kekleri kabul etti, hem insan sadece genç kızları kandırmaz. Böyle tecrübeleri ele alma sanatı enine boyuna onlardan bahsetmekten geçer, böylece acılarından kurtulunur; tümden unutarak değil, hatırlamak uğruna unutarak. İnsanın ancak sonsuza dek unutması halinde kendini güvende hissedeceğini düşündüğü anılarda bile bir parça hileye kaçılabilir ve becerikli olanlarda bu aldatmaca işe yarar. Unutmak, kullanamayacağını kesip atmaktır –fakat dikkatinizi çekerim, yine belleğin üstün gözetimi altında. Unutma ve bellek, demek ki aynı şey; beceriyle elde edilmiş bu aynılık, insanın bütün dünyayı kaldırabileceği Arkhimedes'in dayanak noktasıdır. Bir şeyi unutuluşa *bıraktığımızı* söylediğimizde, aynı zamanda onun hem unutulduğunu hem de korunduğunu ima ederiz.

Hatırlama ve unutma sanatı, hayattaki bazı durumlara sıkı sıkıya takılıp kalmayı önleyecek ve böylece tam bir özgürlük sağlayacaktır.

İnsan kendini *arkadaşlığa* karşı korumalıdır. Arkadaş nasıl tanımlanır? Arkadaş felsefedeki "zorunlu öteki" değil, lüzumsuz üçüncüdür. Arkadaşlığın merasimleri nelerdir? Birbirinizin sağlığına içersiniz, bir atardamar açar kanınızı arkadaşınkiyle karıştırırsınız. Bunun için uygun anın ne zaman geleceğini kestirmek güçtür, fakat esrarengiz bir biçimde o kendini belli eder; bir şekilde artık birbirinize resmi hitap edemediğinizi hissedersiniz. Bir kere bu duyguyu hissedince o zaman hata yapmış olacağınız hiç aklınıza gelmez, cellatla dostluğa içmiş olduğunu sonradan anlayan Geert Vestphaler gibi. Arkadaşlığın şaşmaz belirtileri nelerdir? Cevabı antikçağ versin: *idem velle, idem nolle, ea demum firma amicitia* [aynı şeyi istemek ve aynı şeyi istememek çok sıkı bir arkadaşlığın yolunu tutar] ve aynı zamanda son derece sıkıcıdır. Arkadaşlığın şaşmaz belirtileri nelerdir? Sözde ve eylemde karşılıklı yardımlaşmadır. İki arkadaş birbirlerinin her şeyi olmak için yakın bir işbirliğine girer, oysa bir insan başka bir insana engel olmak dışında hiçbir şey olamaz. Elbette para yardımında bulunabilir, giyerken çıkarırken paltosunu tutabilir, sadık hizmetkârı olabilir, yeni yılda, nikâhta, çocuğun doğumunda samimi kutlamalarda bulunabilir, cenazede taziyede bulunabilir.

Fakat arkadaşlıktan uzak durmak sosyal ilişkilerden uzak durmak anlamına gelmez. Tam aksine, bu tür sosyal ilişkiler bazen daha derin bir karaktere bürünür; yeter ki, bir süreliğine ortak hareketin hızını paylaşmış olsanız da, elinizde istediğiniz zaman kaçabileceğiniz yeterli hız bulunsun. Böyle davranışların akılda hoş olmayan anılar bıraktığına inanılır; anlamı olan bir ilişkinin artık kaybolması ve bir hiçe dönüşmesinden kaynaklanan bir nahoşluk. Fakat bu bir yanlış anlamadır.

Nahoşluk hayatın karşıtlıklarındaki ilginç bir öğedir. Ayrıca, aynı ilişkinin başka bir şekilde olsa da, yine önemli bir rol oynaması mümkündür. Esas mesele hiçbir zaman bağlanmamaktır, bunun için de unutuş insanın bir köşesinde durmalı. Tecrübeli çiftçi arada bir toprağını nadasa bırakır; toplumsal basiret teorisi de aynı şeyi salık verir. Her şey kuşkusuz geri dönecektir, fakat başka bir biçimde; bir zamanlar rotasyona tabi olmuş olan yine orada kalacak, fakat işleme tarzı değişecek. O yüzden gayet tutarlı bir şekilde arkadaşlarınızı ve tanışlarınızı daha iyi bir dünyada görmek istersiniz, fakat kalabalığın korkusu olan, onların değişeceği ve de tanıyamayacağınız korkusunu taşımadan; sizin korkunuz daha çok onların tümden değişmeden kalması yönünde olacaktır. En önemsiz insanın bile böyle rasyonel bir yöntemle nasıl önem kazandığı çok kayda değer bir şeydir.

İnsan asla *evlilik* ilişkisine girmemelidir. Karı koca sonsuza dek birbirlerini seveceklerine söz verirler. İyi hoş da, pek anlamı yok; çünkü zamanla aşkları bittiğinde, elbette ki sonsuzluk içinde bitmiş olacak. O yüzden taraflar, "sonsuza dek" yerine "Paskalya'ya kadar" ya da "Bahar Bayramı'na kadar" deseler hiç değilse sözlerinin bir anlamı olurdu; çünkü o zaman gerçekten belirli bir şey, belki fiilen yerine getirebilecekleri bir şey söylemiş olurlardı. Peki bir evlilik genellikle nasıl işler? Taraflardan biri bir süre sonra bir şeylerin ters gittiğini fark eder, sonra öteki taraf sızlanır ve "sadakatsiz, sadakatsiz!" diye haykırır. Bir süre sonra öteki taraf da aynı duruş noktasına gelir ve karşılıklı sadakatsizliklerin iki tarafı da memnun edecek şekilde dengelendiği bir tarafsızlığa ulaşılır. Fakat artık çok geçtir, zira boşanmanın önünde büyük güçlükler vardır.

Evlilikteki durum böyle olunca, ahlâki desteklerle pek çok şekilde teşvik etme girişimleri şaşırtıcı olmaz. Bir adam karısından ayrılmak istediğinde hemen kıyamet kopar, "Ahlâksız, alçak," vs. Ne kadar aptalca ve de evliliğe ne kadar dolaylı bir saldırı! Eğer evliliğin bir gerçekliği varsa, adam bu mutluluğu teperek zaten yeterince cezalanmış olacaktır; yok eğer yoksa, başkalarından daha akıllı olduğu için küfür etmek saçma olur. Bir kişi paradan bıkıp pencereden attığında ona alçak diye bağırmıyoruz; çünkü ya paranın gerçekliği var, böylece ondan yoksun kalarak yeterince cezasını çekiyor, ya da yok, ki o zaman da akıllı bir adamdır.

İnsan çok üyeliğin söz konusu olduğu hiçbir ilişkiye girmemek için özen göstermelidir. Bu yüzden arkadaşlık tehlikelidir, evlilik daha da beter. Karı kocanın tek bir vücut olduğu söylenir, fakat bu çok karanlık ve esrarengiz bir deyiştir. Birden fazla olduğunuzda o zaman özgürlüğünüzü kaybedersiniz, dilediğiniz zaman çizme sipariş edemezsiniz, dünyayı aylak aylak gezemezsiniz. Karınız varsa zor; eğer karınız ve belki çocuğunuz da varsa can sıkıcı; eğer karınız ve çocuklarınız varsa imkânsız. Evet, bir Çingene kadının kocasını ömrü boyunca sırtında taşıdığı doğrudur; fakat bir kere bu pek nadir olur, ikincisi de uzun vadede –koca için– sıkıcı olabilir. Evlilik insanı gelenek ve görenekle ölümcül bir ilişkiye sokar, gelenekler ve görenekler rüzgârla hava gibidir, ele geçiremezsiniz. Bana söylendiğine göre Japonya'nın geleneklerinde loğusa yatağında kocalar da yatarmış. Avrupa'nın, yabancı ülkelerin geleneklerini uygulamaya başlayacağı bir zaman acaba gelmeyecek mi?

Arkadaşlık tehlikelidir, evlilik daha da beter; çünkü erkek kadınla sürekli bir ilişkiye girer girmez kadın erkeğin mahvı olur ve öyle de kalır. Arapatı gibi ateşli bir genç adamı alın, evlensin, mahvolur. Kadın önce gururludur, sonra zayıflar, sonra bayılır, sonra adam bayılır, sonra bütün aile bayılır. Kadının aşkı riya ve zayıflıktan başka bir şey değildir.

Fakat bir erkeğin evlenmemesi, hayatının erotik unsurdan tümden yoksun olması anlamına gelmez. Erotik olanın da sonsuz olması gerekir; fakat bir saatle ya da bir ayla sınırlanabilecek şiirsel bir sonsuzluk. İki insan âşık olup da birbirleri için yaratıldıklarını dü-

şünmeye başladıklarında, ayrılma cesaretini gösterme vakti gelmiştir; çünkü devam ederlerse her şeyi kaybedip hiçbir şey kazanamayacaklardır. Paradoks gibi gelebilir, duygu açısından öyle; fakat anlayış açısından öyle değil. Bu alanda insanların kendi ruh hallerinden yararlanması özellikle gereklidir; bu ruh hallerinin yardımıyla insan bitip tükenmeyen çeşitte kombinasyonların farkına varabilir.

İnsan asla resmi bir görevi kabul etmemelidir. Eğer ederseniz, Bilmemkim Efendi olarak, siyasal topluluk çarkının içindeki minik bir dişli olmaktan öteye gidemezsiniz; kendi davranışınızda bile söz sahibi olamazsınız ve bu durumda teorileriniz pek yardımcı olmaz. Bir unvanınız olur ve bunun içinde her günah ve kötülük beraberinde gelir. Altında köle olduğun yasa da aynı derecede sıkıcıdır, terfin ister hızlı ister yavaş olsun. Unvandan kurtulamazsınız, şayet halkın huzurunda kırbaçlanmayı gerektiren bir suç işlemezseniz; o zaman bile emin olmayın, çünkü unvan, kraliyet affıyla tekrar iade edilebilir.

İnsan resmi bir işe girmekten kaçınsa bile hareketsiz olmamalı, aylaklıkla aynı anlama gelecek işleri takip etmeli; ekmek kazandırmayan zanaatlarla uğraşmalı. Bu bağlamda kendini geliştirme yaygın değil, yoğun olmalı ve olgun yaşına rağmen, "çocuklar çıngırakla eğlendirilir, samanla gıdıklanır," atasözünü haklı çıkarabilmelidir.

Eğer birisi, toplumsal basiret teorisine uygun olarak toprağı değiştirirse –çünkü eğer sadece bir kişiyle teması varsa o zaman rotasyon yöntemi, tıpkı bir dönümlük arazisi olduğu için nadasa bırakamayan çiftçi gibi başarısızlığa uğrayacaktır, bu da son derece önemli bir husustur– o zaman kendisini de durmadan değiştirmesi gerekir, işin asıl sırrı da burada gizlidir. Bu amaçla insan, ruh hallerinin kesin hâkimi olmalıdır. Ruh hallerini istenilen zamanda ortaya çıkarmak anlamında hâkimiyet imkânsızdır, fakat basiret o andan nasıl yararlanacağını öğretir. Tecrübeli bir denizcinin gözü nasıl hep suyun üstünde olup çok uzaklardan gelen borayı görüyorsa, insan da daima biraz öncesinden ruh halini görebilmelidir. İnsan ruh halini takınmadan önce kendisini ve başkalarını nasıl etkilediğini bilmelidir. Tam tonları çalmak ve bir kişide ne olduğunu görmek için

önce bir ya da iki notaya vurulur; ara tonlar ardından gelir. Tecrübeniz arttıkça hiç aklınıza gelmeyen bir kişide genellikle çok şey olduğuna daha kolay ikna olursunuz. Böyle son derece sıkıcı olan duygusal insanlar kızdıklarında genellikle çok eğlenceli olurlar. Kızdırmak özellikle verimli bir araştırma yöntemidir.

Bütün sır keyfilikte yatıyor. İnsanlar genellikle keyfi olmanın kolay olduğunu sanırlar; fakat keyfilikte başarılı olmak, içinde kaybolmadan ondan tatmin sağlamak çok çalışma gerektirir. İnsan bundan doğrudan bir zevk almaz fakat ona yüklediği bambaşka bir şeyden zevk alır. Bir oyuna ortasında girersiniz, bir kitabın üçüncü bölümünü okursunuz. Bu şekilde, yazarın sizin için emek emek hazırladığından çok farklı bir hazzı elde edersiniz. Tamamıyla tesadüfi şeylerden zevk alırsınız; bütün varoluşu bu bakış açısıyla değerlendirirsiniz; varoluşun gerçekliğini bunun üzerinde karaya oturtursunuz. Bir örnek vereyim. Bazı şartlardan dolayı gevezeliğini çekmek zorunda kaldığım bir adam vardı. Her fırsatta uzun uzun felsefe nutukları atmaya can atıyordu, son derece sıkıcıydı. Neredeyse umutsuzluğa kapılmak üzereyken adamın konuşurken su gibi terlediğini fark ettim. İnci taneleri halindeki terler kaşının üzerinde toplanıyor, bir derecik oluşturuyor, burnundan aşağı kayıyor ve burnunun ucunda damla şeklinde bir kütle halinde asılı kalıyordu. Bu keşfi yaptıktan sonra her şey değişmişti. Hatta felsefe nutuklarını atması için kışkırtmaktan zevk alır oldum, sırf kaşındaki ve burnunun ucundaki terleri gözlemlemek için.

Şair Baggasen bir yerde bir adamdan söz eder, kuşkusuz iyi bir adamdır; fakat ona karşı tek bir itirazı vardır: İsmiyle hiçbir şey uyaklı değildir. Hayatın gerçekliklerinin böylesi keyfi bir ilgi alanı üzerinde etkisiz hale gelmesine izin vermek son derece yararlıdır. Tesadüfi olan bir şeyi mutlak olana ve aslında, hayranlık nesnenize dönüştürüyorsunuz. Bu mükemmel işe yarar, özellikle insan heyecanlıyken. Bu yöntem pek çok kimse için uyarıcı özelliğe sahiptir. Hayattaki her şeye bir bahisçinin gözüyle bakar vesaire. Keyfiliğinize ne kadar sıkı bir tutarlılıkla yapışırsanız, ortaya çıkan kombinasyon o kadar eğlenceli olur. Tutarlılık derecesi daima sizin bir sanatçı mı yoksa bir hevesli mi olduğunuzu ortaya koyar. Gerçeğe

baktığınız göz sürekli değişmelidir. Yeni Platoncular dünyada daha az mükemmel olan insanların öldükten sonra hak ettikleri şeye göre az çok mükemmel hayvanlar olduklarını düşünüyorlardı. Sözgelimi, yurttaşlık meziyetlerini daha alt düzeyde icra etmiş olanlar (perakendeciler) arı gibi çalışkan hayvanlara dönüştürülmüş. Bu dünyadaki herkesi hayvan ve bitkilere (Plotinos bazılarının bitkilere de dönüştüğünü düşünüyordu) dönüşmüş olarak gören böyle bir hayat anlayışı zengin ve çeşitli imkânlar sunar. Ressam Tischbein her insanı bir hayvanda idealleştirmeye çalışıyordu. Yöntemindeki hata fazla ciddi olmasıydı, gerçek bir benzerlik bulma çabası içindeydi.

Kişinin kendisindeki keyfilik dış dünyadaki tesadüfe karşılık gelir. O yüzden insanın gözü her an tesadüflerde olmalıdır, bir şey çıkacak olursa daima *expeditus* [yürümeye hazır] olmalıdır. Bir iki hafta öncesinden hazırlık yaptığımız sosyal denen hazların esamesi okunmaz; öte yandan en önemsiz şey bile tesadüfen zengin bir eğlence kaynağı olabilir. Burada ayrıntılara girmek imkânsız, çünkü hiçbir teori o kadar uzağa gidemez. En eksiksiz teori bile, dâhi bir adamın her-an-ve-her-yerdeliğiyle ortaya çıkardıkları yanında fakir kalır.

X.
Kendimi inceliyorum

İnsan sadece başkaları için değil, kendi için de bir gizem olmalı. Kendimi inceliyorum; bundan sıkılınca vakit geçsin diye bir puro yakıp düşünüyorum: Tanrının benimle ne kastettiğini ya da benden ne yapmak istediğini sadece O biliyor.

XI.
"İyi bir parça... fazla da yağlı olmasın"

İnsanın, sanki kaderini değiştirecekmiş gibi, dünyada bağırıp çağırarak bir şeyler elde edeceğine inanması için çok saf olması gerekir. Her şeyi olduğu gibi kabul edip yaygara koparmamak daha iyi. Gençliğimde bir lokantaya gittiğim zaman garsona, "İyi bir parça, çok iyi bir parça, filetodan, fazla da yağlı olmasın," derdim. Garson, isteğime dikkatini vermek şöyle dursun belki de beni duymazdı bile ve sesimin mutfağa ulaşıp aşçıyı etkileme ihtimali daha da zayıftı, tut ki ulaştı, belki rostonun tamamında iyi bir parça yoktu. Artık hiç bağırmıyorum.

XII.
Yeryüzündeki varoluşumuz bir tür hastalık...

Bir mizahçı varolurken kendini de ifade eder; hayatta insan bazen bir mizahçının konuştuğunu duyar, sözleri kitaplarda sık sık çarpıtılır. Şimdi bir mizahçı kendini ifade etsin, şu şekilde konuşacaktır: "Hayatın anlamı nedir? Evet, söyleyin bana; ben nereden bileyim, dün doğmuşuz ve hiçbir şey bilmiyoruz. Fakat bildiğim bir şey var ki o da şudur, dünyayı kimseye tanınmadan arşınlamak en rahatı, kimse tarafından bilinmeden, Kral hazretleri, Kraliçe hazretleri, Ana Kraliçe hazretleri, Prens Ferdinand hazretleri tarafından tanınmadan; zira böyle aristokratik tanışıklıklar hayata ancak dert ve tasa getirir, tıpkı bir taşra kasabasında darlık içinde yaşayan bir prensin, kraliyet ailesi tarafından tanınması kadar pis bir durum." Bana öyle geliyor ki Tanrı tarafından tanınmak da zamanla hayatı dayanılmaz derecede çetin bir hale getirir. O her nerede olursa, orası her yarım saat müthiş bir önemdedir. Fakat bu şekilde yaşamaya altmış yıl boyunca katlanılamaz; meslek sınavları için gereken zorlu çalışmaya üç yıl bile dayanmak pek mümkün değil, üstelik böyle geçen yarım saatlik sıkıntının yanında onun lafı bile olmaz.

Her şey kendini zıtlıklara ayırır. Şimdi bize sonsuzluğun bütün tutkusuyla yaşamamız ve ebediyeti satın almamız vaaz ediliyor. Pekâlâ, insan bu görevi üstlenip sonsuzluğun bütün gayretini gösterir, en uç ve tutkulu bir telaşla koşturur, öyle ki bombardıman altındaki hiç kimse bundan daha hızlı koşamaz, bir tiyatronun en üst balkonundan aşağı düşmüş Yahudi bu kadar tepetakla olamaz. Ne olur? İşte o zaman açık artırmanın ertelendiği haberi gelir, tokmak bugün inmeyecektir, ama belki altmış yıl sonra. Bunun üzerine insan valizini hazırlamaya başlar; sonra ne olur? Daha aynı saniye içinde haberci koşarak gelip der ki: "Fakat hâlâ her şeyin ölüm hükmüyle sonuçlandırılması mümkün, belki şu an bile."

Bunun anlamı nedir? Son tahlilde bütün insanlar eşit derecede uzaklaşırlar. Varoluşla durum neyse doktorumla da o. Kendimi hasta hissediyorum diye şikâyet ettim. "Muhtemelen çok kahve içiyorsun ve yeterince de hareket etmiyorsun," diye cevap verdi. Üç hafta sonra yine başvurdum ve gerçekten iyi olmadığımı; fakat bu sefer kahveden olamayacağını çünkü ağzıma sürmediğimi, hareketsizlikten de olamayacağını çünkü her gün yürüdüğümü söyledim. "O zaman sebep, kahve içmemen ve fazla hareket etmendir," diye cevapladı. İşte gördük; sağlığın yerinde olmaması durumu aynıydı ve aynı kaldı, fakat kahve içtiğim zaman kahve içtiğimden oluyor, kahve içmediğim zaman kahve içmediğimden oluyordu. Biz insanların durumu da genel olarak işte böyle. Yeryüzündeki bütün varoluşumuz bir tür hastalıktır. Eğer biri sebebini merak ederse, insan önce ona hayatını nasıl düzenlediğini sorar; bunu anlatır anlatmaz cevabı yapıştırır: "Yaa işte; işte o yüzden." Sonra da büyüklenme havalarıyla yürür gider, sanki her şeyi açıklamış gibi, köşeyi dönünce de kuyruğunu bacaklarının arasına kıstırıp sinsi sinsi uzaklaşır. On dolar verseler varoluş bilmecesini açıklamayı üstlenmezdim. Hem niye üstleneyim ki? Eğer hayat bir bilmeceyse, bu bilmecenin yazarı hiç şüphe yok sonunda açıklayacaktır. Fani hayatı ben icat etmedim, fakat bilmece yayımlamayı âdet edinmiş gazete ve dergilerde çözümler genellikle bir sonraki sayıda verilir. Elbette evde kalmış bir kızın ya da bir emeklinin bir gün önceden bilmeceyi çözdüğünden, yani çözümü bildiğinden söz edildiği olur –bu kesinlikle bir şeyi değiştirmez.

XII.
Kör kemancılar

Bu iki aşina keman ezgisi! Bu iki aşina ezgi, burada, bu saatte, sokağın ortasında. Duyularımı mı kaybettim? Mozart'ın müziğinin aşkından işitmez olan kulağım mı bu sesleri yaratıyor; tanrılar bana, tapınağın kapısındaki mutsuz dilenciye –duyduğu bu sesi üreten bir kulak mı verdiler? Sadece iki ezgi, başka hiçbir şey duymuyorum. Tıpkı ölümsüz uvertürün derin koro nağmelerinden dolup taştıkları gibi burada da sokağın gürültüsünden ve karmaşasından kendilerini sıyırıyorlar, bir vahyin bütün şaşırtıcılığıyla. –Burada yakınlarda olmalı, çünkü dans müziğinin hafif melodilerini duyuyorum. –Demek bu coşkuyu size borçluyum mutsuz sanatçı ikili. –Birisi on yedisindeydi, yeşil *kalmuk* bir palto giymişti, büyük, kemik düğmeleri vardı. Palto ona çok büyük geliyordu. Kemanı çenesinin altına iyice dayamıştı, şapkası gözlerini kapatıyordu, eli parmaksız bir eldivende gizliydi, parmakları soğuktan kızarıp morarmıştı. Öteki adam daha büyüktü; saçaktan bir şal giymişti. İkisi de kördü. Küçük bir kız, herhalde rehberleri, önlerinde duruyordu, elleri atkısının altındaydı. Yavaş yavaş etraflarında toplandık, bu müziğin birkaç hayranı: Çantasıyla bir postacı, küçük bir çocuk, bir hizmetçi kız, birkaç amele. Dayalı döşeli arabalar gürültüyle yanımızdan geçtiler, ağır arabalar ezgileri bastırdı, fakat ezgiler saniyeler sonra tekrar sıyrılıp geldiler. Mutsuz sanatçı ikilisi, bu nağmelerin dünyanın bütün görkeminin somut bir örneği olduğunu biliyor musunuz? –Nasıl da gizli bir vuslat anına benziyor!

XIV.
Don Giovanni için bir yer bulmaya çalışırken

Eğer bu açıklamayı *Don Juan* operasına uygularsak, onu hakiki klasik geçerliliği içinde görme fırsatını buluruz. Don Juan operanın kahramanı, asıl ilgi odağı; sadece bu değil, bütün öteki karakterlere

karşı da ilgi uyandırıyor. Fakat kahramanın aynı zamanda öteki karakterlere hayat veren bir güç olduğu sadece yüzeysel bir şekilde anlaşılmamalı, çünkü operanın sırrı burada yatıyor. Don Juan'ın hayatı, onların içinde bulunan yaşama ilkesidir. Onun tutkusu bütün ötekilerin tutkularını harekete geçiriyor; onun tutkusu her yerden yankı getiriyor; Komutan'ın ciddiyetinde, Elvira'nın öfkesinde, Anna'nın nefretinde, Ottavio'nın kendini beğenişinde, Zerlina'nın kaygısında, Mazetto'nun kızgınlığında ve Leporello'nun kafasının karışıklığında çınlıyor ve güç veriyor. Kahramanlarda genellikle hep olduğu gibi oyuna ismini veren bir kahraman; fakat kendisi bir isimden çok daha fazla, deyim yerindeyse bir ortak payda. Onunkiyle kıyaslandığında ötekilerin varlıkları sadece türemiş bir varoluş. Bir operanın ana temasını bütünlüğü oluşturuyorsa, o zaman rahatlıkla görürüz ki bir opera için Don Juan'dan daha mükemmel bir konu hayal edilemez. Bu ana tema gerçekten de, oyundaki güçler bakımından, onları destekleyen bir üçüncü güç olabilir. Böyle bir operaya örnek olarak *La Dame Blanche*'dan söz etmeliyim; fakat operada böyle bir bütünlük, daha öte bir lirik yan ortaya koyar. *Don Juan*'da ana tema operanın kendisindeki ilkel güçten başka bir şey değildir; bu da Don Juan'dır, ama yine –o bir karakter olmayıp esasen hayat olduğu için– kesinlikle müzikseldir. Operadaki öteki kişiler de karakter değil, esasen Don Juan'ın aracılığıyla yerleştirilmiş tutkulardır ve yine bu ölçüde müzikseldirler. Yani Don Juan onların hepsini çevrelerken, onlar da buna karşılık onu çevreler; onlar onun hayatının sürekli olarak ortaya koyduğu dış sonuçlardır. İşte onun, hiçbir operada bulunmayan bir illüzyon gücü yaratmasını, Don Juan'ın müziksel hayatının operadaki bu merkezi yeri sağlar ve onun hayatı, insanı oyunun hayatına alıp götürür. Bu müzikte müziksellik her yerde hazır ve nazır olduğundan insan her zerresinden zevk alıp onunla hemen kendinden geçebilir. İnsan oyunun ortasında gelip anında merkezine düşebilir, çünkü Don Juan'ın hayatı olan bu merkez her yerdedir.

Tecrübeyle biliriz ki iki duyuyu aynı anda zorlamak hoş olmaz, kulaklarımız meşgulken gözlerimizi zorlarsak çoğunlukla kafamız karışır. Bu yüzden müzik dinlerken gözlerimizi kapatma eğilimimiz

vardır. Bu hemen hemen bütün müzikler için geçerlidir, *Don Juan* içinse *sensu eminentiori* [en üst anlamda]. Gözler işin içine girer girmez, etkilenim karışmaya başlar; kendini göze sunan dramatik birlik, aynı anda duyulan müziğe kıyasla daima ikincil ve kusurludur. En azından benim deneyimim böyle oldu. Salonda hemen uca oturduğum oldu, ta arkalara oturduğum oldu, tamamen müzikle kendimden geçeyim diye bir kuytu köşeyi de denedim. Ne kadar uzaktaysam, soğukluktan değil sevgiden, o kadar iyi anlıyordum ya da anladığıma inanıyordum, çünkü uzaktayken daha iyi anlaşılır. Bunun hayatım için tuhaf bir gizemi oldu. Bir bilet için her şeyimi vereceğim zamanlar oldu. Ama şimdi tek bir kuruş bile harcamam gerekmiyor. Koridorun dışında dikiliyorum; beni salondan ayıran bölmeye dayanıyorum ve o zamanki etkilenim en güçlüsü; kendi başına koskoca bir dünya; hiçbir şey göremiyorum, hem duyacak kadar yakın, hem de sonsuza kadar uzağım.

XV.
Pişman olursun!

YA/YA DA

Coşturucu bir söylev

Evlenirsen, pişman olursun; evlenmezsen, yine pişman olursun; evlen ya da evlenme, pişman olursun; ister evlen, ister evlenme pişman olursun. Dünyanın aptallıklarına gül geç, pişman olursun; gözyaşı dök, yine pişman olursun; dünyanın aptallıklarına gül geç ya da gözyaşı dök, pişman olursun; dünyanın aptallıklarına ister gül geç ister gözyaşı dök, pişman olursun. Bir kadına inan, pişman olursun; inanma, yine pişman olursun; bir kadına inan ya da inanma pişman olursun; bir kadına ister inan ister inanma, pişman olursun. Kendini as, pişman olursun; kendini asma, yine pişman olursun; kendini as ya da asma pişman olursun; kendini ister as ister as-

ma, pişman olursun. Bu, beyler, bütün felsefenin toplamı ve özüdür. Ben her şeyi Spinoza'nın söylediği gibi sadece belli anlarda *aeterno modo* [sonsuza dek] görmem, sürekli *aeterno modo* yaşarım. Böyle yaşadığını sanan pek çok kimse var, çünkü bir şeyi ya da ötekini yaptıktan sonra zıtlıkları birleştirir ya da bağdaştırırlar. Fakat bu bir yanlış anlamadır; çünkü gerçek sonsuzluk ya/ya da'nın ardında yatmaz, önündedir. Böylece, onların sonsuzluğu, ıstıraplı bir geçici anlar dizisidir; çünkü iki misli bir pişmanlıkla kendilerini yiyip bitirirler. Benim felsefem hiç değilse kolay anlaşılır; çünkü tek bir ilkem var, üstelik ondan da hareket etmiyorum. Ya/ya da'daki ardışık diyalektikle burada öne sürülen sonsuz diyalektik arasındaki farkı ayırt etmek gerek. İlkemden hareket etmiyorum derken bundan, ondan-hareket-ediyorum'un zıddı anlaşılmamalı, bu sadece ilkemin olumsuz ifadesi olur, bundan anlaşılması gereken; bunun ondan-hareket-etmek ile ondan-hareket-etmemenin aynı derecede zıddı olduğudur. İlkemden hareket etmiyorum, çünkü; eğer edersem pişman olurum, etmezsem yine pişman olurum. O yüzden, beni dinleyen saygıdeğer insanlardan biri ya da ötekine söylediğim şeyde bir şey varmış gibi geliyorsa, bu ancak onların felsefeye yeteneği olmadığını gösterir; eğer argümanım ilerliyormuş gibi görünüyorsa, bu da aynı şeyi gösterir. Fakat hiçbir ilerleme katetmiyorsam da, şimdi beni takip edebilenler için felsefemin kendi içinde kalmasını sağlayan ebedi hakikatin sırrını açacağım. Çünkü, eğer ilkemden hareket etseydim, durmam imkânsız olacaktı; çünkü durursam, pişman olurdum, durmazsam, yine pişman olurdum vs. Fakat hiç başlamadığım için, hiç duramam; sonsuz yolculuğum sonsuz duruşumla aynıdır. Tecrübe göstermiştir ki felsefenin başlaması hiçbir şekilde zor değildir. Alakası yok. Felsefe hiçlikle başlar, dolayısıyla da her zaman başlayabilir. Fakat hem felsefe hem de filozoflar için asıl güçlük durmaktır. Benim felsefemde bu güçlük çözüldü; çünkü ben şimdi durduğumda, gerçekten durduğuma inanan olursa o zaman spekülatif anlayıştan yoksun olduğunu gösterir. Çünkü şimdi durmuyorum, başladığım zaman durmuştum. Bu nedenle felsefemin kısalık üstünlüğü var, ayrıca çürütülmesi de imkânsız; çünkü bana karşı çıkacak olan

olursa, ona deli demek hakkımdır. Böylece görülüyor ki filozof sürekli *aeterno modo* yaşar, kutsal Sintenis gibi belli saatler sonsuza dek yaşamamıştır.

XVI.
Şeytanilik

Kaygı Kavramı'nda (1844) Vigilius Haufniensis (Kopenhag'ın Bekçisi) "şeytaniliğin" iyilik korkusu olduğu yönünde bir teori geliştirir. "Şeytaniliğin" biçimleri çeşitlidir, "Kapanıklık"; "Anilik"; "Boşluk, Bıkkınlık". Burada ilk iki biçim tasvir ediliyor. "Kapanıklık," işkenceciyle kurbanı arasındaki ilişkileri ve oradan çıkarılan beklenmedik sonucu işliyor ("Vicdan azabı olan hiç kimse suskunluğa dayanamaz"). "Şeytaniliği," "Anilik" olarak sunan ikincisi, tiyatro dünyasında çok konuşulmuş bir fenomeni örnek olarak alıyor. Büyük bale dansçısı Bournonville, kulislerin üzerinden doğrudan sahneye atlayıp yere düştüğü pozisyonda öylece hareketsiz kalabiliyordu. Bu hüner bütün Kopenhag'ın dilindeydi.

I: Kapanıklık

Şeytanilik *istem dışı açığa vurulmuş kapanıklık*tır [*det Indesluttede* ya da *Indesluttedhed*]. Bu iki ayırt edici özellik, olması gerektiği gibi, aynı şeyi gösterir; çünkü kapanık tam olarak dilsizdir ve kendini ifade etmek zorunda kalsa, bunun kendi iradesine karşı meydana gelmesi gerekir, çünkü özgür-olmayışın üzerinde yüzükoyun yatmış olan özgürlük, dışarıdaki özgürlükle iletişime girince isyan eder ve özgür-olmayışa öyle bir şekilde ihanet eder ki, kaygı içinde iradesine karşı kendine ihanet eden birey olur. "Kapanık" ke-

limesi, bu yüzden, kesin sınırları içinde alınmalıdır; çünkü genelde kullanıldığı gibi ketumluk anlamında en yüksek özgürlüğe işaret edebilir. Brutus, Galler Prensi olarak İngiltere Kralı V. Henry vs. bu anlamda kapanıktılar, ta ki iyilik ile bir ahitleri olduklarının anlaşıldığı vakit gelene kadar. Böyle bir kapanıklık bu yüzden dışa açıklıkla [expansion] aynıydı ve hiçbir şahsiyet, büyük bir fikrin rahminde kapanık olan birinden, kelimenin daha ince ve soylu anlamıyla, asla daha dışa açık olamaz. Özgürlük tam da dışa açıklık halidir. "Kapanık" kelimesini buna zıt anlamda kullanıyorum, "saygın bir anlamda," "özgür-olmayış" karşılığı olarak. Kötülük için yaygın olarak daha metafizik bir terim kullanılır. Buna "olumsuzlama," denir. Tam buna karşılık gelen etik terim, bireyin üzerindeki etkisi düşünüldüğünde, kapanıklıktır. Şeytanilik kendisini bir *şeyle* kapatmaz [susturmaz], *kendisini* kapatır [susturur]; varoluşun gizemi burada yatar: Özgür-olmayış tam da kendini bir mahkûm yapar. Özgürlük sürekli iletişim halindedir (bu kelimenin dini önemini bile hesaba katmanın hiç zararı olmaz); özgür-olmayış gitgide daha kapanık kalır ve hiçbir iletişim istemez. Bunu her alanda gözlemlemek mümkün. Kendini hipokondriyaklarda, saplantılı titizliklerde gösterir, müthiş bir yanlış anlama sonucu suskunluğu bir sistem olarak sunduklarında kendini en yüksek tutkularda gösterir. O zaman özgürlük kapanıklık ile temasa geçtiğinde, kapanıklık kaygıya [*angest*] dönüşür. Gündelik konuşmada son derece manidar bir deyiş var. Bir kişiden bahsederken ağzından laf çıkmayacağı söylenir. Kapanık tam da dilsizdir; konuşulan kelime tamamen kurtarıcı şeydir, insanı kapanığın dilsiz soyutlanışından kurtarır. Şeytanilik burada *x* anlamına gelsin; özgürlüğün onunla dışarıdan kurduğu ilişki de, *x* olsun: Şeytaniliğin açığa vurulmasını yöneten yasa, iradesine rağmen onu ağzından çıkarmasıdır. Çünkü konuşmayla ima edilen şey iletişimdir. Bir şeytani bu yüzden Yeni Ahit'te İsa'ya, "Benden ne istiyorsun?" der; sonra İsa'nın onu yok etmeye geldiğini söyler (iyi korkusu). Ya da bir şeytani İsa'ya başka tarafa gitmesi için yalvarır. (Korku, kötü korkusu olunca –I. kısımla karşılaştırın– birey kurtuluşa sığınır.)

Hayat mümkün olan her alanda ve derecede bunun örnekleriyle dolup taşar. Azılı bir suçlu günah çıkarmaya gitmez (şeytanilik tam da buradadır, adam ıstırap cezası aracılığıyla iyilikle iletişim kurmak istemez). Böyle bir durum için belki nadir kullanılan bir yöntem vardır: Suskunluk ve gözün gücü. Eğer bir sorgucunun dayanacak fiziksel gücü ve manevi esnekliği varsa, on altı saat bile olsa, sonunda iradedışı ifşaatla ödüllenecektir. Vicdan azabı olan hiç kimse suskunluğa dayanamaz. Tek başına bir yere hapsedin, kayıtsız kalacaktır. Fakat bu suskunluk, yargıcın huzurunda, kâtip ifşaatını kayda geçmek için beklerken, en zamansız sorgulama ve en korkunç işkencedir, ama yasaldır da; fakat bunu gerçekleştirmek sanılacağı kadar kolay değildir. Kapanıklığı konuşmaya zorlayabilecek tek güç, ya daha üst bir şeytan [demon] (çünkü her şeytanın hükmedeceği bir zaman gelir) ya da mutlak olarak susmayı bilen iyiliktir. Ve eğer bu suskunlukla yapılan sorgulamada herhangi bir kurnazlık adamı utandıracak olsaydı, sorgucunun kendisi utanırdı ve en sonunda kendinden korkup suskunluğu bozardı. Ast konumdaki bir şeytanla ya da Tanrı bilinci fazla gelişmemiş ast konumdaki bir insanla karşı karşıya kaldığında, kapanıklık kesin zafer kazanır; çünkü ilki dayanamaz, ikincisi de bütün masumiyetiyle kıt kanaat yaşamaya, diline her geleni söylemeye alışmıştır. Kararlı ketumluğun böyle insanların üzerine nasıl bir güç uyguladığı, onların sonunda suskunluğu bozacak tek bir kelime için nasıl yalvarmaya başladıkları inanılır gibi değildir. Zayıfları bu şekilde ayak altında ezmek de çok şaşırtıcıdır. Belki böyle şeylerin sadece prensler ve Cizvitler arasında olduğu ve bunu daha net anlayabilmek için Domitianus'u, Cromwell'i, Alba Dükü'nü ya da Cizvit Tarikatından bir generali (ki bu isimler neredeyse bu alanda nam salmışlardır) düşünmek gerektiği zannedilebilir. Hiç öyle değil, çok daha sık oluyor. Ne var ki, bu fenomen hakkında yargıda bulunurken ihtiyatlı olmak gerekir; çünkü fenomen aynı olsa da sebebi tam tersi de olabilir, çünkü başkalarını kapanıklığın despotluk ve işkencesine maruz bırakan bireyin kendisi konuşmak isteyebilir, ifşayı meydana getirecek üst bir şeytanı kendisi bekliyor olabilir. Fakat işkenceci kendi kapanıklığıyla bencilce ilintilenebilir.

Fakat, çelişkisi kapanıklığın kendisi kadar korkunç olan tek bir çatışma göstereceğim. Kapanığın içinde sakladığı belki o kadar korkunçtur ki kendisinin bile duyacağı bir şekilde dile getirmeye cesaret edemez, çünkü dile getirdiği an yeni bir suç işliyormuş gibi gelir ya da tekrar baştan çıkacakmış gibi. Bu fenomenin meydana gelmesi için, bireyin nadiren karşılaşılan bir şekilde arılığın ve kirlenmişliğin bir harmanlaması olması gerek. O yüzden bunun meydana gelmesi çok büyük ihtimalle bireyin korkunç edimi işlemiş olduğu anda kendisinde olmamasıyla mümkündür. Sözgelimi bir adam, sarhoşluk anında sadece hayal meyal hatırladığı şeyleri yapmış olabilir; ama yine de bunun, kendinin bile neredeyse tanımayacağı kadar vahşi bir şey olduğunu bilir. Aynı şey, bir zamanlar akli dengesi yerinde olmayan, önceki durumunu belleğinde tutan bir adam için de söz konusu olabilir. Fenomenin şeytani olup olmadığına karar verecek olan, bireyin ifşaya karşı tutumudur, o olguyu özgürlüğe nüfuz ettirmede, onun özgürlükteki sorumluluğunu üstlenmede istekli olup olmadığıdır. Eğer onu yapmada istekli değilse o zaman fenomen şeytanidir. Ayrım keskin bir şekilde tutulmalıdır, zira, sırf ifşayı isteyen adam bile yine de esasen şeytanidir. Aslında iki iradesi vardır, bir tanesi ifşayı ister, ikincil ve yetersizdir, bir de kapanmayı isteyen daha güçlü bir irade vardır; fakat bunun daha güçlü olması esas olarak onun şeytani olduğunu gösterir. Sıkı ketumluk iradedışı ifşadır. Kişilik başlangıçta ne kadar zayıfsa, sıkı ketumluğun hizmetinde tüketilen özgürlüğün esnekliği oranında, sırrın en sonunda açığa vurulacağı o kadar kesindir. En önemsiz temas, geçerkenki bir bakış vs. o korkunç monoloğu başlatmaya yeter; ya da sıkı ketumluğun içeriğine bağlı olarak komik de olabilir. Vantrilokluk açıkça bir bildiride bulunuyor olabilir, ya da dolaylı olabilir, bir delinin başka bir kişiyi göstererek, "O bana çok nahoş geliyor, herhalde deli," demesi gibi. İfşa kendini sözlerde bildirebilir, talihsiz adamın kendi sırrını herkese dayatmasında olduğu gibi. Kendisini bir bakışta ortaya koyabilir, insanın neredeyse anlamaktan korktuğu şeyi açığa vuran suçlayıcı bir bakış vardır; merak duygusunu bu iradedışı işareti araştırmak için pek ayartamayacak, suçlu ve yalvaran bir bakış. Korkunun iradesine karşı açığa vurdukları; gülünç

olaylar, bayağılık, kibir, eşek şakaları, iğrenç hasetler, tıp ve sağlıkla ilgili uçuk fikirler olduğunda, sıkı ketumluğun içeriğine bağlı olarak bütün bunlar komik bile sayılabilir.

II: Anilik

Şeytanilik aniliktir. Anilik, başka bir açıdan, sıkı ketumluğa karşılık gelen yeni bir ifadedir. İnsan içerik üzerinde derin düşünmeye başladığı zaman şeytani, kapanık olarak nitelenir; insan zaman üzerinde derin düşündüğünde anilik olarak nitelenir. Sıkı ketumluk, bireysellikteki egonun daralmasının olumsuzlanmasının sonucuydu. Ketumluk kendini iletişime gitgide daha da fazla kapamıştır. Buna karşılık iletişim, sürekliliğe karşılık gelen bir ifadedir ve sürekliliğin olumsuzlanması aniliktir. Sıkı ketumluğun olağanüstü bir sürekliliği olacağı sanılabilir. Geriye insanın sadece duyularla edineceği izlenimler kalacak biçimde kendini boşluğa yayışıyla kıyaslandığında bir süreklilik görüntüsü vermesine rağmen durum bunun tam tersidir. Sıkı ketumluğun sahip olabileceği süreklilik, bir topacın kendi ekseninde durmadan dönerken hissetmesi gereken baş dönmesiyle kıyaslanabilir. Bu sıkı ketumluğun tümden delirecek kadar ileri gitmemesi durumunda, –delilik burada tekdüze kayıtsızlığın *perpetuum mobile*'si [sürekli hareket kaynağı]– bireysellik insan hayatının geri kalanıyla belli bir sürekliliği elinde tutacaktır. Bu sürekliliğin aynası karşısında o sıkı ketumluğun görünüşteki sürekliliği kendisini anilik olarak gösterecektir. Bir an orada olup, bir sonraki an kaybolacaktır ve daha kaybolur kaybolmaz capcanlı yine orada olacaktır. Herhangi bir sürekliliğin üzerine işlenemez, içine de sokulamaz, işte anilik tam da böyle bir şeydir.

Şeytanilik bedensel bir şey olsaydı o zaman anilik asla varolmazdı. Bir ateş, delilik vs. nüksettiğinde insan en sonunda bir yasayı keşfeder ve bu yasa bir ölçüde ani olanı yürürlükten kaldırır. Fakat ani olan yasa tanımaz. Doğal fenomenler arasında bir yeri yoktur, o ruhsaldır, özgürlüksüzlüğün ifadesidir.

Şeytanilik gibi ani olan da iyilikten korkmadır. İyilik bu bağlamda süreklilik demektir, çünkü kurtuluşun ilk ifadesi sürekliliktir. Bi-

reyin hayatı belli bir dereceye kadar diğer insan hayatıyla birlikte bir süreklilikte geçerken, sıkı ketumluk o bireyin içinde kendini sürekliliğin sadece kendisiyle iletişim kuran abrakadabrası olarak sürdürür ve bu yüzden de anilik olması sona ermez.

Sıkı ketumluğun içeriğine bağlı olarak, anilik korkunç olanı ifade edebilir, fakat aynı zamanda gözlemci için sonuç komik görünebilir. Bununla bağlantılı olarak şuna dikkat etmeliyiz ki her bireyde bu anilikten biraz bir şeyler vardır, tıpkı her bireyde bir parça *l'idée fixe* [sabit fikir] olduğu gibi.

Bunu daha öteye götürmeyeceğim, fakat kategorimi desteklemek için ani olanın daima iyilikten korkma yüzünden olduğunu hatırlatacağım; çünkü özgürlüğün nüfuz etmek istemediği bir şey var. Kötülükten korkmada yatan oluşumların arasında, burada "anilik" dediğimiz şeye karşılık gelen zayıflıktır.

Şeytani olanın nasıl anilik olduğunu farklı bir şekilde kendimize açıklamak istersek, salt estetik bir bakış açısıyla soruyu şeytani olanın sahnede en iyi şekilde nasıl temsil edileceği şeklinde düşünebiliriz. Eğer birisi Mefisto'yu sunacaksa ona replikleri vermek yeterlidir, tabii onun karakterini uygun bir şekilde sergilemekten çok, dramatik olayda etkin bir kuvvet olarak kullanılması isteniyorsa. O durumda Mefisto gerçekten temsil edilmiş olmaz, sadece belli belirsiz kötü niyetli, nükteci, entrikacı keskin bir zekâ olarak gösterilir. Bu, popüler bir efsanenin çoktan aştığı bir yüzeyselleştirmedir. Hikâyeye göre şeytan oturup 3 bin yıl boyunca insanı nasıl alaşağı ederim diye düşünmüş durmuş –ve sonunda bulmuş. Burada vurgu 3 bin yıl üzerinde ve zihinde canlandırdığı resim tam da şeytani olanın kara kara düşünen kapanıklığıdır. Eğer Mefisto'nun yukarıda gösterildiği şekilde yüzeyselleştirilmesi istenmiyorsa, başka bir temsil biçimi seçilebilir. Bunda Mefisto'nun özde mimik olduğu görülecektir. Kötü niyetin dipsiz kuyusundan çıkıp gelen korkunç sözler bile, pandomim sanatının kapsamında yer alan sıçrayışın aniliğinin yarattığı etkiyi yaratamaz. Suskunluğu bozan kelime daha korkunç da olsa, bir Shakespeare de olsa ya da bir Byron, bir Shelley, kelime daima koruyucu gücünü muhafaza eder; zira tek bir kelimeyle ifade edilmiş olan bütün umutsuzluk ve kö-

tülüğün bütün dehşeti bile suskunluk kadar korkunç olamaz. Pandomim sanatı aniliği ifade etme yetisine sahiptir, tabii bu sanatın anilik olduğu anlamına gelmez. Bu bakımdan Bale Ustası Bournonville, Mefisto yorumu için büyük takdire değer. Mefisto'nun pencereden sıçrayıp yere indiği konumda hareketsiz kalmasını görünce insanı saran o dehşet! Yırtıcı kuşların dalışını ya da genelde hiç kımıltısız dururlarken ileri fırladıkları için iki kere daha dehşet verici olan vahşi hayvanların sıçramasını hatırlatan bu sıçrayış, bu yüzden insanda sonsuz bir etki yaratır. O halde Mefisto mümkün olduğunca az yürümelidir; çünkü yürümenin kendisi sıçrayışa bir geçiştir, o ihtimalin bir önsezisini ima eder. Mefisto'nun *Faust* balesindeki bu ilk sahneye çıkışı bir *coup de théâtre* [beklenmedik bir şey] değil; ancak, çok derin bir düşüncedir. Sözler ve tiratlar, kısa olsalar da, soyut olarak bakıldığında daima belli bir sürekliliğe sahiptirler, çünkü zamanla duyulurlar. Fakat anilik süreklilikten tamamen kopmuştur, ister geçmişte olsun, ister gelecekte. Mefisto'nun durumu da böyledir. Onu henüz kimse görmemiştir –orada dikilirken, tepeden tırnağa tamamen kendisi; ve sürat, orada tek sıçrayışla durması olgusundan daha güçlü ifade edilemez. Eğer bu bir yürüyüşe geçerse, etki zayıflar. Mefisto'nun bu şekilde temsil edilmesiyle, sahnedeki görünüşü, şeytani etkisi yaratır, gece gelen hırsızdan daha ani gelir; çünkü insan genelde hırsızı usulca hareket ederken düşünür. Bu şekilde Mefisto doğasını ortaya koyar, şeytani doğa gibi anidir. Demek ki şeytani olan ileriye dönük hareketinde anidir, bu şekilde insanın içindeki varoluşun içine sıçrar ve bu şekilde insanın kendisi şeytani olduğu sürece anidir, ister bu güç onu tamamen ele geçirsin isterse onda kısmen bulunsun. Şeytani hep böyledir ve özgürlüksüzlük aniden böyle korkuya dönüşür. İşte şeytaninin pandomim sanatındaki ustalığı; güzel anlamında değil, anilik, hazırlıksızlık, hayatın bize daima gözlemleme fırsatı verdiği bir şey anlamında.

XVII.

Søeborg Gölü'ndeki bilim adamı

Dönemin tipik edebi hilelerinden biri, umulmadık bir yerlerden bulunan bir yığın kâğıdın "Editör"ü olarak ortaya çıkmaktı. Stadier paa Livets Vei *'deki "Suçlu mu?/Suçsuz mu?" –Bir Tutku Anlatısı– Psikolojik Bir Deney adlı bölümün editörlüğünü güya Frater Taciturnus (Suskun Erkek Kardeş) diye biri yapmış, burada Kierkegaard külliyatındaki en kişisel ve kışkırtıcı metinlerden bazıları bulunuyor. Frater'in Günlük'le ilk kez nasıl karşılaştığının tasviri, altın bulmuşa dönmedeki hazzın sınırlarını zorlar.*

Her çocuk Søeborg Kalesi'nin, sahilden yaklaşık bir kilometre kadar uzakta, Sealand'ın kuzey bölümünde uzanan aynı adlı küçük bir kasabanın yakınındaki harabe olduğunu bilir. Kale çok zaman önce harap edilmiş olmasına rağmen, hâlâ ulusun belleğindeki yerini korur, çok zengin ve şiirsel bir geçmişi olduğu için de korumaya devam edecektir. Bir anlamda aynı şey kalenin yakınındaki Søeborg Gölü için de söylenebilir. Eskiden dört beş kilometre uzunluğunda ve beş on metre derinliğindeydi; bu yüzden henüz ortadan kaybolmadı, anakaranın gölü gitgide daha fazla ele geçirmesine, gitgide daha acı bir şekilde daraltmasına rağmen, daha uzun bir süre göl olarak varlığını sürdürecektir.

Geçen yaz doğabilimci eski bir arkadaşımla tesadüfen karşılaştım, su bitkilerini gözlemlemek uğruna Kopenhag'dan kuzeye bu noktaya kadar kıyıyı takip etmiş. Søeborg'un etrafındaki kırsal alanı gezmeye kararlıydı, buradan zengin ürünler çıkarmayı umuyordu. Geziye benim de katılmamı teklif etti, kabul ettim.

Gölün yanına gitmek kolay değil, çünkü etrafı bayağı geniş bir bataklıkla çevrili. İşte gölle anakaranın gece gündüz yaşadığı sınır çatışması burada oluyor. Herhangi bir yıkımın iziyle olmasa da, bu çatışmanın üzücü bir yanı var; çünkü ana toprağın gölden kazandık-

ları, güler yüzlü ve son derece verimli tarlalara dönüşüyor. Fakat ne yazık ki zavallı göl böyle yok olup gidiyor! Kimse ona merhamet etmiyor, kimse acımıyor; tarlaları bir yakasına sınır olan papaz da, tarlaları öteki kıyısına sınır olan köylüler de, art arda toprak kazanmaktan rahatsız değiller. Zavallı göl her iki yandan kendi haline terk edilmiş!

Gölün, kapalı kalmış havasını daha da artıran şey bataklığın koca koca sazlıklarla kaplanmış olması. Danimarka'da bir benzeri daha yok, en azından doğabilimci arkadaşım öyle söyledi. Sadece tek bir yerde açık bir kanal var ve burada altı düz bir sandalla ikimiz (o bilim uğruna, bense arkadaşlık ve merak) göle doğru yola koyulduk. Sandalı güçlükle hareket ettirebildik, çünkü kanalda bir karış su vardı. Sazlık yaklaşık dört metre boyundaki bir orman kadar sıktı ve insan içine saklanınca artık sonsuza dek dünyadan kopmuş, sessizlik içinde unutulup gitmiş gibi oluyordu; bu sessizlik sadece sandalla boğuşmalarımızla ya da bir balabankuşunun, çöldeki o gizemli sesin, üç kez ötüp ardından bir üç kez daha ötmesiyle bozuluyordu. Tuhaf kuş, neden böyle iç çekip figan edersin? Tek gayen yalnız başına kalmak değil midir!

Nihayet sazların arkasına geçtik, önümüzde göl uzanıyordu, ayna gibi berraktı, öğle sonu ışığında parıldıyordu. Her şey çok durgundu! Gölün üzerine sessizlik çökmüştü. Sıkı sazlıkların arasından kendimize yol açmaya çalıştığımızda kendimi adeta Hindistan'ın bereketli topraklarının ortasına götürülmüş gibi hissetmiştim, halbuki şimdi Pasifik Okyanusu'na açılmış gibi hissediyordum. İnsanlardan alabildiğince uzakta, uçsuz bucaksız bir okyanusun üzerindeki bir fındık kabuğuna uzanmış olmaktan neredeyse paniğe kapıldım. Derken, karışık bir ses, her türlü kuşun birbirine karışmış bağırışları duyuluyordu, sonra yine sessizlik hüküm sürüyordu; o derece ki ses aniden kesilip kulak boş yere sonsuzluktan gelecek bir desteğe sarıldığında kaygıya kapılıyordum.

Doğabilimcisi arkadaşım sualtı bitkilerini çektiği aygıtını çıkardı, suyun üzerine atıp işine koyuldu. Bense bu arada sandalın öteki ucuna oturup doğanın güzelliklerine dalıp gittim. Arkadaşım çoktan bir yığın malzeme çıkarmıştı bile, o ganimetleriyle ilgilen-

meye başlarken aygıtı vermesi için rica ettim. Eski yerime geçip suya fırlattım. Boğuk bir sesle derinlere battı. Belki de aygıtı nasıl kullanacağımı iyi bilmediğim içindi, her neyse, yukarı çekmek isteyince o kadar büyük bir direnişle karşılaştım ki ondan daha zayıf olduğum ortaya çıkacak diye korktum. Tekrar asıldım, o zaman derinlerden yukarı bir baloncuk çıktı, bir an durdu sonra patladı –sonra da başardım. Çok tuhaf bir histi, fakat ne tür bir bulgu elde ettiğim hakkında en ufak bir fikrim yoktu. Şimdi dönüp bakınca her şeyi biliyorum, anlıyorum; aşağıdan gelen, bir iç geçirmeymiş, derinliklerin iç geçirmesi, gölden hazinesini çekip almamın iç geçirmesi, çekingen ve münzevi gölden sırrını çekip almamın iç geçirmesi. Eğer iki dakika öncesinde bunu sezmiş olsaydım çekmeye cesaret edemezdim.

Doğabilimci oturup kendini tamamen çalışmasına vermişti, sadece öylesine bir şey yakalayıp yakalamadığımı sordu, cevap beklemeyen bir nida gibi; çünkü haklı olarak benim balık avlama gayretlerimin bilime etkisi olabileceğini düşünmüyordu. Aslında onun aradığı şeyi bulmamıştım, aksine tamamıyla farklı bir şeydi. İşte böyle sandalın birer ucuna oturup kendi bulduklarımızla kafamızı meşgul ediyorduk, o bilim uğruna, bense arkadaşlık ve merak. Muşambaya sarılmış, kat kat mühürlenmiş gül ağacından bir kutu çıktı. Kutu kilitliydi, zorla açınca anahtarın içinde yattığını gördüm –işte o hastalıklı ketumluk daima içedönüktür. Kutunun içinde, ince kâğıda çok özenli ve temiz bir el yazısıyla yazılmış bir kitap vardı. İçi tamamen tertipli düzenliydi, ama sanki Tanrının huzurunda yazılmış gibi ciddi bir kutsallık havası da vardı. Ya müdahalemle ilahi adaletin arşivlerinin düzenini bozduysam! Ama artık çok geç, şimdi Tanrıdan ve meçhul yazardan bağışlanma diliyorum. Gizleme yerinin çok iyi seçilmiş olduğu inkâr edilemez, ayrıca Søeborg Gölü "tam bir suskunluk" sözü veren en ciddi beyandan daha güvenilirdir; çünkü göl böyle bir beyanda bulunamaz. Gariptir, mutlulukla mutsuzluk farklı olmasına rağmen, bazen suskunluğu dilemekte birleşirler. Loto idaresi çekiliş ikramiyelerini dağıtırken talihlilerin adları konusundaki suskunluğundan dolayı büyük övgü alır, böylece iyi talihleri insanlara sıkıntı yaratmayacaktır; fakat bütün serve-

tini kumarda yitirmiş talihsiz kişi de isminin sessizlik içinde geçip gitmesini arzular.

Kutuda birkaç parça mücevher de vardı, bir kısmı epey değerliydi: Süsler ve değerli taşlar –aman, gerçekten değerli, çok pahalıya alındı, derdi sahibi, bunları zaten elinde tutabilecek olduğu halde! Kıymetli bir bulgu, ben de onun reklamını yapmak zorunda hissediyorum kendimi. İçine tarih kazınmış yassı altın bir yüzük, açık mavi bir ipek kurdeleye bağlı haçtan oluşan bir kolye. Geriye kalanlar kısmen hiç değeri olmayan şeylerdi: Bir tiyatro oyununun programından bir parça, Yeni Ahit'ten koparılmış bir parça (her biri parşömen bir zarfın içinde ayrı duruyordu), gümüş yaldızlı kutsal ekmek kabı içerisinde solmuş gül yaprağı, hepsi birlikte sadece ve sadece sahibine, ekmek kabını süsleyen iki kıratlık elmaslar değerinde olabilirdi.

İşte bu vesileyle Søeborg Gölü'nde '44 yazında bulunan kutunun sahibinin Reitzel Kitabevi aracılığıyla F.T. rumuzuyla şahsıma başvurabileceğini açıklıyorum. Herhangi bir gecikmeyi hemen bertaraf etmek için bu başvurudaki el yazısının, sahibini hemen ele vereceğini, herkesin yazarak beni onurlandıracağını, eğer cevap almazlarsa bundan el yazısının doğru olmadığı sonucunu güvenle çıkarabileceklerini, sadece doğru olanın cevaplanacağını beyan edeyim. Öte yandan, sahibinin rahatı için diyelim el yazmasını yayımlamakta bir sakınca görmedimse de, başvurunun içeriği, el yazısının aksine, kimseyi ele verecek türden değil; onu kimseye gösterme cüretinde bulunmadım, tek bir kimseye bile, ne el yazısını, ne elmas haçı, ne de öteki şeyleri.

* * *

Aday Bonfils, haftanın ve ayın herhangi bir günü verildiğinde yılın hesap edilmesine yardımcı olan bir tablo yayımladı. Bu alandaki becerileri bana da yaradı; hesapladım hesapladım, sonunda yüzükteki kazınmış tarihe karşılık gelen yılın 1751 olduğunu keşfettim, Gregory Rothfischer'in Lutherciliğe döndürüldüğü anılmaya değer bir yıl, dünya tarihinin harikulade akışını derin bakışlarıyla Tepegözva-

ri düşünen birisi için de aynı zamanda önemli bir yıldı; çünkü tam beş yıl sonra Yedi Yıl Savaşları patlak vermişti. İşte insan, zaman içinde oldukça uzak bir döneme gitmeye zorlanıyor, tabii bu bulguya ya da benim hesabıma bir hatanın bulaştığı akla gelmezse. İnsan herhangi bir şeyi zorla yapmayı reddederse, en azından, psikolojik deneylere ve hayali yapılara pek fazla bel bağlamayan zavallı bir psikoloğun bunlara hafif bir romantizm katarak ve o şeyin geçmiş bir çağa ait olduğu masalını uydurarak, her ikisine de biraz hayat vermeye giriştiğini varsayabilir. Çünkü, böyle bir insanın gerçekte hiç yaşayıp yaşamadığını sormayan bir öykü, psikolojik bakımdan ne kadar doğru olursa olsun, belki çağımızın hiç ilgilenmediği bir şeydir, hatta şiirin gerçeklik etkisi yaratma çaresine sarıldığı zaman da böyledir. Bir parça psikoloji, bir parça sözde gerçek insanlar istiyorlar hâlâ, fakat bu sanat ya da bilim kendi planını izlediğinde, gerçekliğin sunduğu türlü türlü psişik durum ifadelerinden başını çevirdiğinde, kendi bilgisiyle kendi başına bir birey oluşturmak için kaçıp gittiğinde ve bu bireyde gözlemleri için bir nesne bulduğunda, o zaman pek çok insan bezginleşir. Aslında, gerçek hayattaki tutkularda, psişik haller vs. sadece belli bir noktaya kadar taşınırlar. Bu da psikoloğu sevindirir, fakat tutkunun en uç sınırına kadar taşınmasını görmede aldığı zevk çok daha farklıdır.

Tanıtım yazısı yazanlara gelince; duamın, bütün yalınlığıyla ve sözlerimin samimi maksadına uygun olarak anlaşılmasını dileyebilirim ve sonucun da duanın arzusuna karşılık gelmesini: Yani, kitabın ister olumlu ister olumsuz hiçbir eleştiriye maruz kalmamasını. İnsan bir adamın minnettarlığından bu kadar kolay bir şekilde hak talebinde bulunabilirse onu zorunlu da tutabilir.

XVIII.
Durmadan yürü!

Kierkegaard için yürümenin önemi hem fiziksel hem metafizikseldi. Bu onun gündelik egzersiz biçimiydi. İnsanlarla temasını sağlıyordu (yolda

durup herhangi biriyle konuşmasıyla meşhurdu, son sefer konuşmayı nerede bıraktılarsa tam oradan alırdı). Kendi metinleriyle bir karşı denge kurma yoluydu. Siyasi konuşmalara (Kolderup-Rosenvinge ile) ayak uydurma yolu olduğu kadar bir edebi formdu da. Fakat hepsinden öte, onun için bizatihi hareketin sembolüydü. Blake gibi Kierkegaard için de "Enerji sonsuz hazdır".

1847

SEVGİLİ JETTE,

Her şey bir yana, yürüme arzunu kaybetme: Ben her gün sağlığıma yürüyor ve her türlü hastalıktan yürüyerek uzaklaşıyorum; en iyi düşüncelerime kendimi yürüyerek götürdüm ve şimdi insanın yürüyerek kurtulamayacağı hiçbir can sıkıcı düşünce bilmiyorum. İnsan sağlığı için yürüyecekse ve o da sürekli bir istasyon ötedeyse *–Yine de derdim ki: Yürüyün!* Ayrıca insanın yürümeyle sağlıklı olmaya, tam yakalayamasa da, mümkün olduğunca yaklaştığı aşikâr *–fakat hareketsiz oturunca, ne kadar hareketsiz oturulursa hastalanmaya o kadar yaklaşılır.* Sağlık ve kurtuluş yalnızca harekette bulunabilir. Eğer birisi hareketin varlığını inkâr ederse, Diogenes'in yaptığı gibi, yürürüm. Eğer biri sağlığın harekette olduğunu inkâr ederse, o zaman bütün hastalıklı itirazlardan yürüyerek uzaklaşırım. *Yani insan durmadan yürürse, her şey yoluna girer.* Hem orada taşrada bütün fırsatlar elinde; bahçe kapısının dışarısında güvenli ve mutlu olmanın engellenme riski yok, evine dönerken yolunun kesilme riski de yok. Bir süre önce başıma ne geldiğini ve ondan beri sık sık neler geldiğini iyi hatırlıyorum. Bir buçuk saat yürümüş ve bir hayli de düşünmüştüm, hareketin sayesinde kendimle gerçekten uyumlu bir kişi olmuştum. Ne saadet, ayrıca tahmin edeceğin gibi bu saadeti sağ salim eve götürmek için elimden gelen her şeyi yaptım da. İşte böyle gözlerim yerde sokaklardan aceleyle adeta süzülerek geçiyorum; kaldırımın bana ait olduğundan emin bir şekilde, etrafa bakmayı hiç gerekli görmüyorum (çünkü insan tam etrafına

bakarken yolu rahatça kesilebilir – bundan kaçınmak için), böylece saadetimle koşar adım kaldırımda giderken (kaldırımda bir şey taşıma yasağı bu saadete uygulanamaz, çünkü insanı hafifleten bir şey) küt diye karşıma, hep hastalık çeken, bu yüzden de gözleri yere bakan, hastalığından dolayı küstah, kaldırım sanki boşmuşçasına etrafına bakmayı bile düşünmeyen bir adam çıktı. Beni durdurdu. Sohbetiyle beni onurlandıran oldukça coşkulu bir beyefendiydi. Böylece her şey uçup gitmişti. Konuşma bittiğinde geriye benim için yapılacak tek bir şey kalıyordu: Eve gitmek yerine tekrar yürüyüşe çıkmak.

Gördüğün gibi mektupta gerçekten yer kalmadı, o yüzden sohbeti burada kesiyorum –bir anlamda sohbet oldu; çünkü seni sürekli karşımdaymışsın gibi düşündüm. Kendine iyi bak!

SEVGİLER, S. KIERKEGAARD

XIX.
Her şeyden yürüyerek uzaklaşabilirim!

Ağustos 1848

SEVGİLİ CONFERENTSRAAD,

"Siyaset konuşacak fırsatımız olmadı," diyorsun. Hiç şaşırmadım! O kadar kibarsın ki benim kendi başıma uzun uzun nutuklar atma kabalığımı unutuyorsun –gerçi yanında yapılan münzevi yürüyüşte başka türlü de olamazdı– hem ayrıca kulaklarımı açmış dinlerken bana siyasetten haberler veren de genellikle sensin.

Yok, siyaset bana göre değil. Siyaseti takip etmek, sadece iç siyaseti bile takip etmek benim için bugünlerde imkânsız zaten. Ne zaman çabucacık bir şeyler olsa –insan onu takip etmeye kalkışıyor; ne zaman bir şeyler çok ağır gitse –eh o zaman da onu takip etme sıkıntısına katlanıyor. Fakat ne zaman bir şey ileri geri dalgalanmaya başlasa, yukarı aşağı ve aşağı yukarı ve sonra durulsa, sonra yi-

ne dolanıp yukarı ve aşağı geriye gelse, gönüllü olarak takip etmeyi beceremiyorum. Gerekirse evde oturup onu takip etmek yerine "zoraki gönüllü" olarak savaşa gitmeyi tercih ederim. Bu koşullarda savaşa giden birini, evde oturup olanları takip eden biri kadar yurtsever görmüyorum. Uzun süredir savaşta değiliz, fakat bu bende hiçbir zaman gerçek bir savaş izlenimi bırakmadı. Bütün bu olanlar bana, deneylerin yapıldığı ya da sunumun deneylerle gösterildiği bir dersmiş gibi geliyor (Ørsted'den fizik üzerine bir ders gibi). Benim kanaatimce bu savaş daima bir çeşit barış yapma ya da barış sağlama halini aldı –bildiğim en tuhaf savaş türü.

Bu yüzden, bu işlerde çok ustalaşmış olduğu için siyaseti iyi takip eden birini konuşurken dinlemekten ne kadar hoşlansam da, siyasetten uzak duruyorum. Muhtemelen çok az bildiğim için bana iyi gelmiyor, öyle ki sıradan küçük bir Danimarka haritasıyla Sjælland'da dolaşmak isteyen biri gibi oluyorum. Siyaset beni çok aşar. Dikkatimi daha küçük şeylere odaklamayı seviyorum, ki insan bazen orada da tamamen aynı şeyle karşılaşıyor.

Böylece dünya sahnesini, savaş alanını terk edip Kopenhag'a dönüyorum, fakat deyim yerindeyse Kopenhag'ı da terk ediyorum. Yürüyüşe çıkıyorum, ama belki yine de aynı şeye varacağım. Yeni sayfiye evlerinin yakınındaki yörelerden birine giderken sana eşlik edeceğim, orada pek çok küçük ailenin çıkardığı sessiz gürültüler var. –I. Perde– İki köpek dalaşmaya başlamıştır. Bu olay acayip bir heyecan yaratır. Seyretmek için pencerelerde inanılmaz sayıda kafa belirir. Devam ettiği süre boyunca bütün işler durur. Her şey terk edilir. –II. Perde– dövüşün olduğu yere en yakın iki evin kapısından iki ev kadını çıkar. Bu iki ev kadını köpeklerin sahibidir herhalde. Biri kavgayı ötekinin köpeğinin başlattığını iddia eder. Buna çok kızan kadınlar kavga etmeye başlarlar. –Bundan ötesini hiç gözlemlemedim ancak kolayca devam edilebilir. –Evet, III. Perde– Kadınların kocaları gelir. Biri kavgayı ötekinin karısının başlattığını ileri sürer. İki koca o kadar sinirlenir ki kavga etmeye başlarlar. Bunun üzerine öteki karı kocaların da kavgaya katıldığı varsayılabilir –işte artık bu bir Avrupa savaşıdır. Savaşın sebebi, kimin başlattığı sorusudur. Bunda ikinci derece savaşın formülünü görürsünüz. Birinci

derece savaş, savaştır; ikinci derece savaş, ilk savaşı kimin çıkarttığı sorusunun sebep olduğu bir savaştır.

Fakat artık çok daha önemli bir konuya geçelim. Yazdığından dehşetle anlıyorum ki yürüyüşü bırakmışsın. Her şey bir yana bu böyle olmamalı. Kendi iyiliğin için, sevgili *Conferentsraad*, bir de benim iyiliğim için, böylece vicdanım rahat olur. Yürüyüşlerine devam etmeni istirham ediyorum. Aslında böylesine inatla ısrar etmemin bir sebebi daha var. Tek arzuları senin iyiliğin olan her zaman en yakınındaki o insanlar, belki benim gelip seni dışarı çıkmaya ikna ettiğim için ara sıra içlerinden teşekkür etmişlerdir. Evet, bu böyle. Seninle yürüme zevkine erdim ve bir de fazladan ailenin minnetini kazandım. Onun için –bunu söylemem tuhaf gelebilir– seni *yoldan çıkarma*ma gibi daha da büyük bir sorumluluğum var, çünkü önce –benden gelen bir mektubu– okuman, sonra da –bu çok daha büyük bir sorumsuzluk olurdu– bana yazman için *oturduğun yerde oturmanı* sağlasam o zaman *yoldan çıkmış* olurdun. Yok, yok! Yürümen gerek. Ayrılırken birbirlerine, dünyanın neresinde olurlarsa olsunlar her dolunayda aya bakacaklarına söz veren o iki âşık Charles ile Emeline gibi, biz yürüyüşçüler de ne zaman bir mektup alsak –hava ve yürüyüş koşullarına aldırmaksızın– yürüyüşe çıkacağımıza dair birbirimize söz verelim. Bir dahaki yazdığımda öyle ayarlayacağım ki dıştaki zarfın içinde bir zarf daha olacak, üzerinde de "gönderen: Magister Kierkegaard," yazacak, böylece mektubu açmadan kimden geldiğini bileceksin. Sonra, şayet benden gelen bir mektubu yük olarak görürsen, lütfen hemen oku –ondan sonra mektubun sana verdiği zararı yok etmek için harekete geç. Fakat öte yandan, şayet mektubun bu bütün dünyaların en iyisindeki diğer sıkıntı ve vasatlıkla kıyaslandığında nispeten iyi bir şey olduğunu düşünürsen, o zaman önce yürü sonra oku. Hangi yolu seçersen seç, senden rica ettiğim şey gerçekleşecek –çünkü yürümen çok önemli. Ben siyasetten anlamam, ama öte yandan yürümeden çok iyi anlarım: Benim hayat görüşüm papazınki gibidir: "Hayat bir yoldur." O yüzden yürüyüşe çıkıyorum. Yürüyüşe çıkabildiğim sürece, hiçbir şeyden korkmuyorum, ölümden bile. Çünkü yürüyebildiğim sürece, her şeyden yürüyerek uzaklaşabiliyo-

rum. Yürüyüşe çıkamadığım zaman, her şeyden korkuyorum, özellikle de hayattan; çünkü yürüyemediğim zaman benim için hiçbir şey iyi gitmiyor.

Burada durayım, bahçe kapında. Bana müsaade. Bugün için teşekkür ederim, yürüyüş için teşekkür ederim, bana seve seve gösterdiğini bildiğim nezaketin, dostluğun için teşekkür ederim. Şimdi yollarımız ayrılıyor. Kapı kapanıyor. Bir kere daha dönüp arkama bakıyorum. Sonra ayrılıyorum, ama kalıyorum.

SÖREN KIERKEGAARD

XX.
Almanya korkusu

Bütün bu Almanya korkusu bir fantezi, bir oyun, ulusal kibri pohpohlamak için yeni bir girişim. Küçük bir ulus olduklarını dürüstçe itiraf eden bir milyon insan, ayrıca Tanrı önünde herkes olduğu gibi olmaya karar vermişse: Müthiş bir kuvvet; orada hiç tehlike yok. Hayır, talihsizlik çok başka bir yerde; talihsizlik, bu küçük ulusun moralinin bozulmasında, kendine karşı bölünmesinde, birbirini iğrenç şekilde kıskanmakta, iktidardaki herkese başkaldırmakta, önemli olan herkese karşı bayağı, küstah, haddini bilmez olmakta, bir çeşit alt tabaka tahakkümüne doğru kışkırtılmakta yatmaktadır. Bu, vicdan azabı yaratır, o yüzden insanlar Almanya'dan korkarlar. Fakat talihsizliğin nerede yattığını söylemeye kimse cesaret edemez –o zaman da insanlar bu sağlıksız tutkuları pohpohlar ve Almanlar'a karşı savaşarak kendilerini önemserler.

Danimarka rezil bir dönemden geçiyor. Taşra kafalılık ile aksi dar kafalılık aralarında kavga ediyor; bu işin sonu, belli bir tür şapka vs. vs. giymeyenin Alman olduğundan şüphelenilmesine kadar gidecek. Öteki tarafta komünistler yükseliyor; bir parça bir şeyi olan damgalanıp basın yoluyla zulme uğrayacak.

Bu Danimarka'nın talihsizliği –ya da Danimarka'ya verilmiş bir ceza, gerçek Tanrı korkusu olmayan bir halk, ulusal bilinci küçük

kasaba dedikodularından ibaret olan bir halk, okul çocuklarının yargıç olduğu, hiçliği idealleştiren bir halk, yöneticilerinin korkması gereken, yönetilenlerin küstah olduğu bir halk, içlerinde bu toprakta kamu ahlâkının olmadığına dair her gün delillerin bulunduğu bir halk –yalnızca bir zorbanın ya da birkaç şehidin kurtarabileceği bir halk.

XXI.
Danimarka Kralı'yla konuşmalar

Kierkegaard'ın bütün üstün nitelikli mizahı ve iğneleyici nükte anlayışı, Danimarka Kralı VIII. Christian'la olan konuşmalarının yer aldığı bu üç Günlük *kaydında ortaya çıkar. Çok ünlü bir vatandaş olmaktan ziyadesiyle gururu okşanmış olan Kierkegaard yine de Kral'ın saygınlığını korumasına pek izin vermez, onun sınırlarını göstererek üste çıkmaktan zevk alır. Kraliçe'ye karşı daha da acımasızdır. Konuşmaları gelip komünizme dayanır. Kierkegaard elbette sadık bir kralcıdır!*

1

VIII. Christian'a o zaman dediğim gibi, bir taşra kasabasında dâhi olmak berbat bir durum. Doğal olarak bunu ona iltifat gibi söyledim, dedim ki: Majestelerinin tek talihsizliği zekânız ve basiretinizin fazla büyük, ülkenin de fazla küçük olmasıdır; bir taşra kasabasında dâhi olmak talihsizlik. Buna şöyle cevap verdi: İnsan birey için daha da çok şey yapabilir. Onunla ilk kez konuşuyordum. Gururumu okşayan pek çok şey söyledi ve kendisini ziyaret etmemi istedi, ben de cevap olarak: Ben kimseyi ziyaret etmem, majesteleri, dedim. Bunun üzerine şöyle dedi: Evet, fakat emir yollarsam itiraz

etmeyeceğini biliyorum. Ben de şöyle söyledim: "Ben bir tebaayım, emir majestelerinindir; fakat buna karşılık ben de bir şart koşayım." "Pekâlâ, neymiş?" "Sizinle yalnız konuşmama izin verin." Bunun üzerine elini uzattı ve ayrıldık. Başlarda, konuşmanın akışı içinde, benim pek çok fikrimin olduğunu ve bunlardan bazılarını kendisine bahş edip etmeyeceğimi de sormuştu, ben de başka şeylerin yanı sıra bütün çabamın her hükümetin yararına olduğunu düşündüğümü; fakat burada önemli olanın benim özel bir birey olarak kalmam olduğunu, yoksa insanların hemen araya bir yorum sıkıştıracağını söyledim. Ayrıca şunu da ekledim: "Uğruna hayatımı ortaya koyduğum daha yüce bir güce hizmet etme onuruna erdim."

Kapıdan içeri girip adımı söylediğimde şöyle dedi: Seni görmek çok özel bir zevk, senin hakkında çok iyi şeyler duydum. Buna cevap verdim (ben ki antrede oturmuş korku ve titremeyle, başımın üzerinde mi girsem yoksa ayaklarımın üzerinde mi diye beklemiştim. [Dışarıda benimle dikilen biri az önce, içeri girerken üç kere mi eğileceğim diye sormuştu; ben de bunun bana sorulmasının gülünç olduğunu, yaşlı bir saray adamının önceden böyle bir şeyi bilebileceğini, fakat benim içeri ellerimin üzerinde mi yoksa ayaklarımın üzerinde mi girmem gerektiğini bilmediğimi söyledim] fakat odaya girince ona o kadar yaklaştım ki, bir adım geriye gitti, ben de bakışını yakaladım, orada neyi aradığını gördüm): "ve ben majesteleri, her zaman kendime demişimdir ki sonunda en iyi geçineceğiniz adam Kral olacaktır; çünkü bu isteğimin gerçekleşebilmesi için yeterince zeki ve bana oranla önemsiz olduğunu aklına bile getiremeyecek kadar yüce bir mevkiye atanmış birini bulmam gerekiyordu."

Sonuçta onunla olan bütün konuşmalarım kaydetmeye değerdi.

2

VIII. Christian'la ikinci kez konuşmam aylar sonrasında Sorgenfrie'de gerçekleşti. Zaten onun konuşması bir anlamda benim için önemli değildi, çünkü o benim konuşmamı istiyordu. Fakat onunla konuşmanın insanı canlandırıcı bir etkisi vardı, yaşlıca bir adamı

hiç böyle canlanmış görmemiştim, neredeyse bir kadın gibi, heyecandan kıpır kıpırdı. Bir çeşit manevi ve entelektüel hazcıydı. Derhal bir tehlike olduğunu gördüm, o yüzden de mümkün olduğunca ondan uzakta durmaya özen gösterdim. Bir kralın huzurunda ayrıksılığımı onu ziyaret etmemek için bir bahane olarak kullanmayı uygun bulmadım, onun için başka taktikler kullandım ve rahatsızlandığımı söyledim.

VIII. Christian çok yetenekliydi ama artık tohuma kaçıyordu, aynı ölçüde ahlâki bir temeli yoktu. Güneydeki bir ülkede yaşamış olsaydı, VIII. Christian'ın kurnaz bir rahibin şaşmaz bir avı olacağını tahmin edebiliyorum. Hiçbir kadın gerçekten onun üzerinde bir hâkimiyet kuramazdı, en yeteneklileri bile, kısmen fazla zeki olduğundan, kısmen de erkeğin kadından daha zeki olduğu yolundaki erkek hurafesine bir parça inandığı için.

Fakat bir Cizvit – VIII. Christian'ı istediği şekilde evirip çevirebilirdi, fakat Cizvit'in *ilginç olan* konusunda tam hâkimiyeti olması şarttı; çünkü onun asıl can attığı şey buydu. Fakat hiç şüphesiz büyüleyici biriydi, olağanüstü ince zekâsı vardı ve bireye, ama özellikle o bireye, zevk veren ya da tatmin eden her şeye karşı alışılmadık bir görüş gücü vardı.

İşte içeri girdim. "Seni burada son gördüğümden bu yana çok uzun zaman geçti," dedi. Ben de daha kapıdayken şöyle cevapladım: "Majesteleri belki önce açıklamama izin verirler. Bana göstermiş olduğunuz lütuf ve ihsana ne kadar müteşekkir olduğuma dair majestelerini temin etmek isterim; fakat sağlığım yerinde değil, o yüzden nadiren geliyorum, antrede beklemeye dayanamıyorum, beni bitkin düşürüyor." Beklemem gerekmediğini söyledi, ayrıca bunu ona yazabilirmişim de. Teşekkür ettim. Bunun üzerine konuşmaya başladık, bazen de etrafta gezindik. Hep hükümetin işlerinden konuşmayı tercih ediyordu, ya da siyasi bir konu ya da başka bir şey üzerine genel şeyler söylüyordu. O gün lafı komünizme getirdi, epey korku ve endişe duyduğu ortadaydı. Anladığım kadarıyla ufukta beliren bu hareketin krallara dokunacak bir hareket olmadığını söyledim. Sınıflar arasında olacak bir kavgaydı bu, fakat kavga eden taraflar kralla iyi geçinmeyi daima çıkarlarına uygun bulacaklardı. Antik döneme

ait sorunların geri dönüşüydü ve o yüzden bir anlamda kralın bunların dışında kalacağını görmek zor değildi. Bir evdeki kilerle zemin kat arasındaki kavga gibi bir şey olacaktı ve bunlarla birinci kat arasındaki bir kavga, fakat ev sahibine saldırılmayacaktı. Daha sonra "kitleler"le nasıl savaşılacağından söz ettim: Hiç sesinizi çıkarmayın yeter; "kitleler" kadın gibidir, asla doğrudan dövüşülmez, dolaylı dövüşülür, onlara gaf yapmaları için yardım edin, zekâdan yoksun olduklarından sonunda hep kaybederler –siz sağlam durun yeter. Bu noktada şöyle konuştu: "Evet, bunu herkesten çok bir kral yapmalı." Buna bir karşılık vermedim. Bütün bu çağın ihtiyacı olan şeyin eğitim olduğunu, büyük bir ülkede şiddet olan şeyin Danimarka'da kabalık olduğunu söyledim. O zaman benim aklım vs. hakkında bazı iltifatlarda bulundu. Durumdan istifade edip şöyle söyledim: Majesteleri söylediğimin doğru olduğunu en iyi benden bilir; çünkü benimle ilgili her şey aslında iyi yetiştirilmeme bağlı, bu yüzden de aslında babama bağlı. Bunun üzerine Guizot'dan konuşmaya başladık, kısa süre önce ona saldırmışlardı. Modern devletlerde insanın toplumdaki yerinin ne kadar belirsiz olduğunu açıkladım, skandala düpedüz resmi bir mevki veriliyordu, bu nedenle de doğru taktik göz ardı etmekti; fakat bir gün aniden böyle bir saldırıyı ciddiye almak gelmişti akıllarına. "Guizot'yu gözümde canlandırıyorum, yapılan saldırıyı okuyor, sonra belki, en fazla, aynaya bakıp gülümseyişinin ve görünüşünün her zamanki gibi olduğunu görüyor –derken insanlar bu saldırıyı ciddiye alma fikrine kapılıyorlar; oysa, eğer böyle bir saldırıyı ciddiye almış olsaydı, büyükşehir hayatına ayak uyduramamış hödük diye kaale bile almazlardı."

Sonra biraz Sorø hakkında konuştu, adeta bir konferans verdi, bana da sordu: Sorø hakkında hiç düşünmemiş olduğumu söyledim. Orada bir mevki arzu edip etmeyeceğimi sordu. O sabah balıktan döndüğünü bildiğim için cevabımda ona bir gönderme vardı. Gerçek oltanın yanında balıkçıların bir de özel küçük bir oltaları olurdu, en iyi balıkları bazen bununla yakalarlardı –ben de o tür bir küçük oltaydım.

Sonra geçenlerde ona getirdiğim kitap için teşekkür etti, kitapta, "çok derindi ama onun üstündeydi," yazıyormuş. Şöyle cevapla-

dım: "Majestelerinin doğal olarak kitap okuyacak çok vakitleri yok, benim yazdıklarım da size yönelik değil. Öte yandan yakınlarda doğabilimcileriyle birlikteydiniz, bu size göre bir şey, aynı zamanda güzellik anlayışınızı tatmin eden bir şey." Belli ki buna biraz bozuldu: Evet, evet, öteki de iyi olabilir, dedi.

Birkaç kez kalkacakmış gibi yapıp onu fazla tutmayacağımı söylemiştim. Her seferinde: Yok, yok, benim zamanım bol, diye cevap verdi. Üçüncü kez aynı şey olduğunda şöyle şöyledim: Evet, majesteleri benim yeterince vaktim olduğunu anlayacaklardır, benim korkum majestelerinin vakti olmaz diye. Daha sonra bunu naklettiğim daha tecrübeli bir adamdan öğrendim ki büyük pot kırmışım, o şekilde bir krala kibar olmaya çalışarak kabalık edilirmiş; çünkü o eğilene kadar sadece beklenirmiş.

Sonunda ayrıldım. Beni görmekten büyük zevk alacağını söyledi. Ardından eliyle bir hareket yaptı, önceki seferden bildiğim kadarıyla bana elini uzatmak istiyordu; fakat aynı adamın bana söylediğine göre kral elini verdiğinde elini öpmek âdetmiş, bunu kendime yediremeyeceğim için anlamamış gibi yapıp eğildim.

Bu arada ziyaretine mümkün olduğunca seyrek gitmeye karar verdim.

3

Üçüncü ziyaretim Sorgenfrie'de oldu, *Works of Love*'ı verdim. Rahip Ibsen beni anlayamayacağını bir kere kafasına koyduğunu söylemişti, ben de bir daha fikrini değiştirememiştim. Aklımda bu vardı. İçeri girip kitabı verdim, biraz baktı, ilk bölümdeki düzenleme dikkatini çekti (Sev*ecek*sin, ***komşu***nu seveceksin, komşunu sevecek*sin*) ve hemen anladı; gerçekten çok yetenekliydi. Ardından kitabı geri alıp birinci bölümü açarak (s. 150) bir pasaj okuyabilir miyim diye sordum. Bu onu duygulandırdı, zaten her zaman kolayca duygulanıyordu.

Sonra pencereye doğru yürüdü, ben de arkasından gittim. Hükümeti hakkında konuşmaya başladı. Ona belki başka türlü hiç öğre-

nemeyeceği bir iki şey söyleyebileceğimi bildirdim, çünkü ona sokaktan bakıldığında nasıl göründüğünü söyleyebilirdim. "Fakat konuşayım mı, konuşmayayım mı; çünkü eğer konuşursam dosdoğru konuşacağım." "Devam et o zaman," diye cevap verdi. Özel yetenekleriniz sizi baştan çıkarıyor, bir kralın bu bakımdan, yeteneklerini gizleyerek sadece evinin kadını olan bir kadın gibi davranıp sadece kral olması gerektiğini söyledim. "Bir kralın nasıl olması gerektiği konusunda uzun uzun kafa yordum. Bir kere, pekâlâ çok çirkin olabilir; sonra sağır ve kör olmalı ya da en azından öyleymiş gibi yapmalı, çünkü bu sayede pek çok güçlüğün üstesinden gelinir, krala yöneltilen densiz ve aptalca bir söz en iyi, 'Efendim?'le savuşturulur –yani, kral onu duymamıştır. Son olarak da, kral fazla konuşmamalıdır; fakat her vesileyle kullanabileceği, sonuçta anlamı olmayan söyleyecek bir iki sözü olmalıdır." Güldü ve çekici bir kral portresi, dedi. Ben de şöyle devam ettim: "Evet, doğru; bir şey daha: Kral sempati uyandırmak için arada bir hastalanmaya özen göstermelidir". O zaman neşe ve hazzın birleştiği bir ifadeyle sözümü kesti: "Haa, sen o yüzden bir hastalıktır tutturmuşsun, ilgi uyandırmak istiyorsun."

Sahiden de bir kadınla konuşmak gibiydi, yüzünde güller açıyordu. Sonra huzuruna çağırdıklarıyla kendine nasıl zarar vermiş olduğunu gösterdim, Tom'la, Dick'le ve Harry'yle fazla samimiydi; böyle yaparak, özellikle yetkisiz insanların tesadüfi etkilerine tahammülü olmayan üst kademedeki görevli kesimini kendinden soğuturdu, zaten bu şekilde tebaasındaki herkesle konuşarak ülkeyi yönetemeyeceğini kendi de itiraf ederdi. Belki farkında değildi ama konuştuğu herkes gidip dedikodu yapıyordu. Benim burada dikilip onunla konuştuğum şu anda da hata barizdi, gerçi dini sebeplerden dolayı ağzımdan laf çıkmayacağı için ben kesinlikle bir istisnaydım. (Gerçekten de öyle, yaşadığı sürece onun hakkında kimseye tek kelime etmedim, ondan sonra da sadece birine ve sadece bir kısmını anlattım.) Cevabı şu oldu: Meselenin sadece kendisinin muhtemel yeteneklerinden kaynaklandığını düşünmemeliydim, tahta geldiğinde kral olmanın artık bir saygınlık meselesi olmadığı fikrindeymiş; fakat yavaş yavaş fikrini değiştirmiş.

Daha tahta oturduğu ilk gün bu gözlemlerden bazılarına şahit olduğumu söylemiştim. Buna karşılık: Evet, dedi, şu senin başkanı olduğun genel bir toplantıda değil miydi? –Kesinlikle iyi bir hafızası vardı.–O sırada yan kapılardan biri açıldı, fakat tekrar hemen kapandı. Ben bir metre geriye çekildim. Kapıya doğru gitti, fakat giderken, kesin Kraliçe'dir, dedi: Seni görmeyi çok istiyor, şimdi onu getireceğim. Bunun ardından Kraliçe'yi elinden tutarak geldi –ben de eğilerek selam verdim. Uygun bir şekilde giriş yapmayan Kraliçe için bu hiç de kibar olmadı, hatta Kraliçe oldukça önemsiz görünüyordu –fakat bir kraliçe öyle aniden çıkıverirse başka ne olabilir ki?

Kral Kraliçe'ye yeni kitabımı gösterdi, bunun üzerine ben de: Majesteleri, Kraliçe'ye de bir tane getirmediğim için beni mahcup ediyorlar, dedim. Kral şöyle cevapladı: Yok, bunu paylaşırız.

Kraliçe beni önceden tanıdığını söyledi, beni bir keresinde surlarda görmüş (kaçıp Tryde'ı yüzüstü bıraktığım yer), "*Ya ve Ya da*'nın bir kısmını okudum, ama anlayamadım," dedi. Cevap olarak ben de: Majesteleri takdir ederler ki bu benim için çok daha kötü, dedim. Fakat bu durumun çok daha dikkat çekici bir yanı vardı. VIII. Christian "Ya *ve* Ya da"daki yanlışı hemen duymuştu, tabii ben de; Kraliçe'nin hizmetçi kızlar gibi konuşmasına şaşırdım. Kral'la göz göze geldik; başımı çevirdim. Biz bir iki laf ettikten sonra Kral Kraliçe'ye, Juliana odasında yalnız mı?, diye sordu. Kraliçe "evet" dedi –ve gitti.

Kralla konuşmaya devam ettim. Bu yıl bir yere gidip gitmeyeceğimi sordu. Eğer gidersem çok kısa bir süreliğine Berlin'e gideceğimi söyledim. "Orada bir sürü ilginç insan tanıyorsundur." "Hayır majesteleri Berlin'de tamamen çevreden soyut yaşıyorum ve her zamankinden daha sıkı çalışıyorum." "O zaman pekâlâ Smørum-Ovre'ye de gidebilirsin" (sonra da kendi esprisine güldü). "Hayır majesteleri, ister Smørum-Ovre'ye, ister Smørum-Nedre'ye gideyim 400 bin insandan saklanacak bir yer, başka biri olma şansı bulamıyorum." Şimdi de biraz iğneli konuşmuştum: Evet, dedi kesinlikle doğru.

Sonra bana Schelling'i sordu. Ona kabaca anlatmaya çalıştım. Bana Schelling'in saraya karşı kişisel tavrını ve üniversitedeki şöh-

retini sordu. Ben de, Schelling'in tıpkı Ren Nehri gibi ağız kısmında durgun olduğunu söyledim –Schelling yozlaşıp Prusyalı bir "Ekselans" olmak üzereydi. Hegel'ci felsefenin hükümetin felsefesi yerine geçmesinden ve şimdi de hükümet demenin Schelling demek olmasından da söz ettim biraz.

Bu son ziyaret VIII. Christian'ın herkese kesinlikle doğru ilgiyi göstermesindeki inceliğine bir örnekti, bunu bir tür aile ziyaretine dönüştürmek olabildiğince gurur okşayıcıydı.

Onunla tekrar konuşmadım. Mümkün olduğunca az ziyaret etmeye karar vermiştim; tercihan, verecek bir kitabım olduğunda. Fakat onu görmek zorunda kalmış olmaktan pişmanlık duymadım; çok tatlı bir anı. Daha uzun yaşamış olsaydı benim için uygunsuz olurdu; çünkü özel bir birey olarak kimseye tahammülü olmazdı, herkesin ne yapması gerektiğini göstermeyi kralın haklarından biri olarak görüyordu. Onu görmeye gittiğimde resmi bir görev almayı ilk düşündüğüm zaman öyle olmuştu.

Bütün bu serüven büyüleyici bir anıdır, Kral bir coşku ortamı dışında hiçbir durum yaratmadı; onu sadece cazibe ve canlılığın kendisi olarak gördüm.

XXII.
Ah bir Doğu despotizmi olsa!

Eski hikâyedir. Bir keşif yapılır –insan ırkının zaferidir; heyecanla dolup taşarak keşfi daha da kusursuz kılmak için her şey seferber edilir. İnsan ırkı kendinden geçip kendisine tapar. En sonunda bir duraklama olur –insanlar durur; fakat o keşif özellikle de bu olağanüstü mükemmelliği içinde bir iyilik midir! Bunun üzerine, en seçkin beyinler bunu tekrar durdurabilmek için emniyet supapları, alev tanzim kelebekleri, hava direnci vs. keşfederek, tabii mümkünse, bir kere daha kendilerini neredeyse aptal yerine koyarlar ve böylece o insan ırkının gururu, benzeri görülmemiş, tek kelimeyle mükemmel olan keşfin kaçıp giderek bütün dünyayı çöle dönüştürme-

sine engel olurlar. Matbaanın icadını düşünmeniz yeter, yüksek hızla çalışan basımevi halini alacak şekilde mükemmelleştirildi, böylece hiçbir pisliği ya da tortuyu kaçırmıyoruz. Demiryollarını düşünün. Liberal oluşumları düşünün, o kıyas kabul etmez mükemmellikteki keşifler –insan ırkının gururu–, çatısı altında yaşanacak daha güzel bir şey olarak bir Doğu despotizmine özlem uyandırıyor.

İkinci Bölüm

Kadınlar

Hıristiyanlığa aykırı diyerek evlenmediğimi hiçbir zaman iddia etmedim, etmiyorum; sanki benim evlenmeyişim Hıristiyanlıkta mükemmelliğin bir yoluymuş gibi. Hayır, hiç ilgisi yok. Kendimi kadınlara fazla kaptıran bir erkek olmuş olsaydım, beni bekleyen tehlike kesinlikle başka bir şey olurdu, muhtemelen de bir baştan çıkarıcı olurdum.

I.

Ormandaki sekiz patika

Kopenhag'ın kuzeyinde Gribskov adında bir koruluk uzanır. O korunun ortasında sekiz patika yolun birleştiği olağanüstü bir yer var. Buraya Sekiz Patika Kuytusu adı verilmiş. Hemen yanı başında, efsaneye göre, çok nezih bir restoran ya da ziyafet salonu varmış ve bir zamanlar orada çok özel bir ziyafet verilmiş.

Gribs-Ormanı'nda Sekiz Patika Kuytusu adı verilen bir yer var; orayı sadece hakkıyla arayan bulabilir, çünkü hiçbir haritada gösterilmemiş. İsmin kendisinde de bir çelişki var gibi. Çünkü, nasıl olur da sekiz patikanın birleştiği yer, bir kuytu yer oluşturur? Her yöne yolculuğu ima eden bir şey ile yalnız ve saklı olan nasıl bağdaşır? Münzevi adamın kaçtığı şeye adını veren sadece üç patikanın kavuştuğu yerdir: Üçyol ağzı [triviality] –o halde sekiz patikanın kesiştiği nokta ne kadar sıradandır [trivial] kim bilir! Fakat öyle: Gerçekten sekiz patika var, ama çok ıssız patikalar. Görünüşe göre ücra, saklı ve yalnız olmasına rağmen, arazinin Talihsizlik Çiti adı verilen çitine yakın oluyorsunuz. Yani isimdeki çelişki, bu yeri da-

ha da ıssızlaştırıyor, zaten çelişkiler hep böyledir. Sekiz patika, fazla trafik, yalnızca bir ihtimal, düşüncede bir ihtimal, çünkü kimseler gelip geçmiyor bu patikalardan, yalnızca üzerlerinde *lente festinans* [kâh yavaş kâh hızlı] koşuşturan minik bir böcek hariç; kimseler gelip geçmiyor, yalnızca durmadan dört bir yanına bakınan aceleci yolcu hariç, birini aradığı için değil, herkesten kaçtığı için, sadece ölüm saçan kurşunun yakalayabileceği o kaçak –aslında erkek geyiğin şimdi neden durgun olduğunu bu açıklıyor, ama neden huysuzdu, onu açıklamıyor; kimseler gelip geçmiyor, yalnızca rüzgâr, onun da nereden gelip nereye gittiğini kimse bilmiyor. Yolcuyu yakalamak peşinde olan hastalıklı ketumluğun cezbedici telkinine kapılan adam bile, insanı ormanın içlerine doğru ayartan dar patikayı izleyen adam bile –o bile kimsenin gelip geçmediği sekiz patikalardaki biri kadar yalnız değildir! Gerçekten de sanki dünyadaki her şeyin soyu tükenmiş de geride kalan insan kendisini gömecek kimsenin olmaması sıkıntısıyla karşı karşıyaymış gibi; ya da bütün bir kafile sekiz patikadan geçip gitmiş de geride bir üyelerini bırakmışlar gibi. –Eğer şairin dediği doğruysa, *bene vixit qui bene latuit* [kendini iyi saklayan iyi yaşar], o zaman ben iyi yaşadım, zira benim kuytum iyi seçilmiş. Şu da kesin ki, dünya ve içindeki her şey hiçbir zaman bir kuytudan bakıldığı zamanki kadar yararlı görünmez, ayrıca gizlice de bakmak gerek. Şu da kesin ki, dünyada kuytu bir köşeden, gizlice duyulan ya da duyulabilen her şey kulağa çok büyüleyici ve nefis gelir. O yüzden sık sık bu kuytu köşeme çekilirim. Burayı önceden de biliyordum, çok önceden, fakat sessizliği bulmak için artık geceye ihtiyacım olmadığını şimdi öğrendim; çünkü burası her zaman sessiz, her zaman güzel, hasat güneşinin akşam duası yaptığı, gökyüzünün soluk bir maviye dönüştüğü, canlıların sıcağın ardından rahat bir soluk aldığı, serinliğin serbest kaldığı, otlağın şehvetle titrediği, ormanın hışırtılar yaydığı, güneşin akşam inince kendini serinleteceği okyanusu düşündüğü, toprağın istirahat için kendini hazırlayıp şükranı düşündüğü, ayrılmadan önce bu ikisinin ormanı karanlığa boğan, otlağın yeşilini parlatan şefkatli bir birleşmede uzlaştıkları şu anda bana çok daha güzel görünüyor.

II.
Constantine'in konuşması: Kadın latifedir

Ziyafette görkemli, fakat birbirine hiç benzemeyen beş konuşma yapılır. İkinci konuşmacı daha önce Tekrar*'ın (1843) yazarı olarak tanıdığımız Constantine Constantius'tur. Cüretkâr bir tonda konuşur: Kadın onun için bir latifedir (Belli ki aşk macerasının umutsuz ve beklenmedik sonundan hâlâ acı çekmektedir).*

Constantine şöyle konuştu:

"Susmanın bir zamanı vardır, konuşmanın bir zamanı ve şimdi de öyle görünüyor ki kısa konuşmanın zamanı; çünkü genç dostumuz çok uzun ve tuhaf konuştu. Onun *vis comica*'sı [komedi gücü] bizi *ancipiti proelio* [belirsiz dövüşte] çarpıştırdı, çünkü konuşması da kendi karakteri gibi belirsizdi; işte gördüğünüz gibi orada oturmuş gülse mi ağlasa mı, yoksa âşık mı olsa bilemeyen şaşkın bir adam. Aslında aşkı bu kadar ısrarlı isteyen konuşmasını önceden görmüş olsaydım, onu konuşmaktan men ederdim; ama artık çok geç. Şimdi dostlar hepinizden 'burada şen şakrak olmanızı' istirham ediyorum, yok eğer bu ruh hali istirhamla gelecek bir şey değilse, o zaman ben de sizden her konuşmayı, yapılır yapılmaz tek bir yudumda yutarak unutmanızı istirham ediyorum.

Ve şimdi de üzerinde konuşacağım konu olan kadına gelelim. Ben de kadınlara çok kafa yordum ve hangi kategoride olduklarının sırrına da erdim; ben de aradım, ama buldum da, şimdi size nakledeceğim emsalsiz bir keşif yaptım. Kadın, hakkıyla ancak latife kategorisi altında değerlendirilebilir. Mutlak olmak, mutlak biçimde hareket etmek, mutlaklığı ifade etmek erkeğin rolüdür; kadın, varlığını ilişkilerde bulur. Böylesine farklı iki varlık arasında gerçek anlamda karşılıklı hiçbir eylem gerçekleşemez. Latifeyi ortaya çıkaran tam da bu uyuşmazlıktır ve latife dünyaya ilk defa kadınla girmiştir. Fakat şu iyi anlaşılmalıdır ki, erkek kendini mutlakın kate-

gorisi altında tutmayı bilmelidir, aksi takdirde bundan bir sonuç çıkmaz, yani bundan çıksa çıksa fazlasıyla kabul görmüş bir şey çıkar: Erkek, yarım-erkek; kadın da yarım-erkek olarak birbirleriyle uyuşurlar.

Latife estetik değil, kusurlu bir etik kategoridir. Onun düşünce üzerindeki etkisi, konuşmaya başlayıp bir iki kelime ettikten sonra 'Hmm' diyen, ardından da çıt çıkarmayan bir adamın üzerimizdeki etkisi gibidir. Kadında da durum böyledir. İnsan onda etik bir kategoriyi hedefler, gözlerini kapatır, gereklilikler açısından mutlakı düşünür, erkeğin düşüncesini düşünür, gözlerini açar ve gerekliliklerı karşılıyor mu diye sınadığı uslu küçük hanıma gözlerini diker; rahatsız olur ve kendi kendine, 'Of, bu kesin latife,' der. Çünkü latife, bu kategoriyi kadına uygulamada, onu bu kategoriyle ölçmede yatar, çünkü ciddilik kadınla asla ciddilik olamaz; ama latife işte tam da budur, çünkü biri kadından ciddi olmasını isteyebilse, o zaman latife olmazdı. Onu bir hava pompasının altına koyup bütün havasını almak ona karşı zalimlik olurdu, hiçbir eğlenceli tarafı da olmazdı, fakat içini havayla doldurmak, onu doğaüstü bir boyuta şişirmek, on altı yaşındaki küçük bir hanımefendinin ulaşmayı hayal edebileceği bütün idealliğe ulaştığını sanmasına izin vermek –bu daha gösterinin başıdır, hem de epey eğlendirici bir gösterinin başı. Hiçbir delikanlıda, genç bir kızdaki hayali idealliğin yarısı bile yoktur. Fakat terzinin söylediği gibi 'hepimiz eşit olacağız', çünkü kızın bütün idealliği yanılsamadan ibarettir.

Eğer kadına bu şekilde bakılmazsa, kadın onarılmaz yaralar açabilir; oysa benim yorumumla zararsız ve eğlendirici olur. Bir erkek için kendini saçmalarken bulmaktan daha korkunç bir şey yoktur. Bununla bütün sahici ideallik sıfıra iner; çünkü insan yapmış olduğu düzenbazlıklardan vicdan azabı çekebilir, bütün söylediklerinin içinde kastetmediği bir kelimeden pişmanlık duyabilir, fakat söylemek istediği her şeyi söyleyip bir de saçmalamış olmak –pişmanlık bile tiksintiyle başını çevirir. Fakat kadında durum farklıdır. Kadın teamül gereği yirmi dört saat geçmeden en masum ve affedilir zırvaları söyleyebilen birine dönüşmeye hak kazanır; o dürüst ruhunun kimseyi aldatmak istemesinden değil; önceki söylediği şeylerde sa-

mimidir, şimdi de tersini söylemektedir, fakat aynı sevimli açıkkalplilikle, çünkü bu son söylediği için hayatını ortaya koymaya hazırdır. Bir erkek bütün ciddiyetiyle aşka teslim olduğunda, güvendiği bir sigortası varsa şanslı addedilebilir –tabii bu riski göze alabilecek bir sigorta şirketi bulabilirse, çünkü kadın gibi çok yanıcı bir madde sigortacıyı daima düşündürür. Erkek ne yapmıştır? Kendini kadınla özdeşleştirmiştir: Yılbaşı gecesi kadın havai fişek gibi uçup giderse, erkek de onunla gider, eğer gitmezse yine de tehlikeyle burun buruna gelmiştir. Erkek neleri kaybedebilir? Her şeyi kaybedebilir; çünkü mutlakın karşısında sadece tek bir mutlak vardır, o da saçmalıktır. Erkek ahlâktan yoksun insanların toplumunda kendine bir sığınma aramaz, çünkü ahlâktan yoksun değildir, ilgisi yok, erkek sadece *absurdum*'a indirgenmiş ve saçmalıkla mesut kılınmıştır, kendini budala yerine koymuştur. Erkeklerin kendi aralarında böyle bir durum asla meydana gelmez. Bu şekilde bir erkek saçmalayıp fos çıkarsa, onu aşağılarım; eğer beni kurnazlığıyla kandırırsa ona sadece etik kategoriyi uygularım ama tehlike çok önemsizdir; eğer mesele iyice büyürse –o zaman ben de kafasına kurşunu sıkarım. Fakat bir kadını düelloya davet etmek de ne demektir? Bunun latife olduğunu kim anlamaz ki? Tıpkı Kserkses'in denizi kırbaçlatması gibi. Othello Desdemona'yı öldürdüğünde, Desdemona'nın gerçekten suçlu olduğunu farz etsek bile, eline hiçbir şey geçmez; bir kere kendini budala yerine koymuştur ve budala olarak da kalır. Onu öldürdüğünde bile bütün dikkatleri, başlangıçta kendisini gülünç duruma düşüren olayın sonuçlarına çeker, oysa Elvira, tam tersine, intikamını almak için eline hançer alınca her zaman dokunaklı görünebilir. Öfkeden yüzü kıpkırmızı kesilen bir erkek belki trajik olabilir, fakat kendisinden *esprit* [tin] beklenen bir erkek, ya kıskanmaz ya da kıskanırsa gülünç duruma düşer; en çok da elinde bir hançerle koşarak geldiği zaman. Shakespeare'in, bir kadının sadakatsizliğiyle meydan okumasının bir ironiyle reddedildiği böyle bir tema üzerine bir oyun yazmamış olması ne kötü; çünkü bu durumun komikliğini gören, hatta tasvir edebilen herkes dramatize etme yeteneğine sahip olamaz. Fakat Sokrates'in Ksanthippe'yi tesadüfen *in flagrante* [iş üstünde] yakaladığını bir hayal edin –'tesadüfen' di-

yorum çünkü Sokrates'in Ksanthippe'nin sadakatiyle özellikle ilgilendiğini, hatta daha da kötüsü onu gözetlediğini hayal bile etmek esasen Sokratesçe olmazdı. Kanaatimce, Atina'daki en çirkin adamı en yakışıklıya çeviren o ince tebessüm ilk defa bir kahkaha tufanına dönüşürdü. Bazen Sokrates'le dalga geçmekten hoşlanan Aristophanes'in neden onu sahneye fırlatıp, 'Nerede o kadın? nerede? Söyleyin de öldüreyim,' –yani Ksanthippe, sadakatsiz Ksanthippe– diye bağırtmayı düşünmemiş olması anlaşılır gibi değil. Sokrates'in boynuzlanıp boynuzlanmamasının gerçekten bir önemi yok. Ksanthippe'nin bu bakımdan yapacağı her şey boşa zahmettir, insanın cebinde parmaklarını şıklatması gibi bir şey, Sokrates de yine aynı entelektüel kahraman olarak kalır, başında boynuzlar olsa bile. Fakat kıskanması, Ksanthippe'yi öldürmek istemesi –eyvah, eyvah, o zaman Ksanthippe koca Yunan devleti gibi onun üzerinde bir güce sahip olurdu ve ölüm cezası Sokrates'i gülünç yapmazdı. Dolayısıyla boynuzlu kişi karısıyla olan ilişkisinde komiktir, fakat öteki erkeklerle olan ilişkisinde trajik görülebilir. Buna en güzel örnek İspanyollar'ın namus anlayışıdır. Fakat buradaki trajik unsur temel olarak şudur, incinmiş koca ödeşemez, çektiği ıstırabın anlamı yoktur –bu kadarı da zaten yeterince korkunç. Bir kadını vurmak, onu düelloya çağırmak, onu aşağılamak, zavallı adamı daha da gülünç duruma düşürür; çünkü kadın zayıf cinstir. Bu yaklaşım her yerde öne sürülür ve her şeyi karıştırır. Eğer kadın muhteşem bir şey yaparsa bir erkekten daha fazla hayran kalınır, çünkü insanlar bunu ondan hiç beklemezler; eğer kadın aldatılırsa bütün merhamet ondan yanadır, oysa bir erkek aldatılınca, insanlar yanındayken biraz anlayış, biraz sabır gösterir, gidince de arkasından gülerler.

Bu yüzden geç kalmadan kadını latife olarak görmekte yarar var. Yaşanacak eğlencenin eşi benzeri yok. Kişi kadını sabit bir nicelik olarak görsün, kendisini de nispi bir nicelik haline getirsin. Söylediği hiçbir şeyin aksi iddia edilmesin, bu onun işine yarar ancak. Kadına birazcık karşı çıkıldığında, ciddi konuşacak olursak, sırf kendine sınırlar koyamadığından dolayı hava atar. Söylediği hiçbir şeyden kuşku duyulmasın, her kelimesine inanılsın. Saadet sarhoşluğuyla kendinden geçmiş gözlerle bakarak, tapınanların naz-

lı adımlarıyla el pençe onun telinde oynansın –dizlerinin üzerine yığılmalı, gözleri mecalsiz kaldırıp ona bakmalı, tekrar nefes almalı. Sözünden çıkmayan bir köle gibi söylediği her şey yapılmalı. Şimdi sıra işin kaymağında. Kadının konuşabildiğini ispata gerek yok, yani kelimeleri kullanabiliyor. Ne yazık ki, eğer erkek onunla çelişerek ona yardım etmezse, kadın kayda değer bir süre –en fazla bir hafta– kendisiyle çelişmeye karşı korunacak düşünme gücüne sahip değildir. Bunun sonucunda da çok geçmeden şaşkınlık had safhaya varacaktır. Eğer onun istediği yapılmamış olsa şaşkınlık fark edilmeden geçmiş olurdu, çünkü konuştuğu kadar çabuk unutur. Fakat ona tapınan kişi istediği her şeyi yaptığı ve el pençe divan durduğu için buradaki şaşkınlık hissedilir. Kadın ne kadar yetenekliyse o kadar da eğlendiricidir. Ne kadar yetenekliyse hayal gücü de o kadar geniştir. Hayal gücü ne kadar genişse o an o kadar otoriterdir, sonraki anda da şaşkınlık kendini daha çok ortaya koyar. Hayatta bu eğlenceye nadiren şahit olunur, çünkü bir kadının kaprisine böylesi kör bir itaat çok nadirdir. Eğer aşkından iğne ipliğe dönmüş bir çobanda rastlanırsa, o da eğlenceyi algılayacak zekâya sahip değildir.

Yaşanacak eğlencenin, söylediğim gibi, eşi benzeri yok; gerçekten biliyorum, çünkü bazen sevgilimin ve onu memnun etmek için kul köle oluşumun yarattığı, başka ne şaşkınlıklar daha göreceğim diye geceleri uyku tutturamadığım oldu; çünkü loto oynayan hiç kimse bu oyuna tutkusu olan bir erkekten daha fazla kombinasyon düşünemez. Çünkü kesin olan bir şey var ki, istisnasız her kadının havalara uçup yücelerek saçmalığa dönüşme ihtimali mevcuttur, zayıf cinse uyan sevimlilik, kayıtsızlık ve güvenle. Gerçek bir âşık sevgilisinde hayal edilebilecek bütün çekicilikleri keşfeder. Bunun üzerine bu konuda biraz yetenekli olduğunu görünce bunu sadece bir ihtimal olarak bırakmaz, bir virtüozluğa dönüştürür. Başka bir şey söylememe gerek yok, genel ifadelerle başka bir şey söylenemez, ne demek istediğimi herkes anlıyor. Tıpkı burnunda bastonu durdurmaktan, su dolu bir bardakla dökmeden daireler çizmekten, ya da yumurtaların arasında dans etmekten ya da eğlenceli olduğu kadar yararlı da olan öteki egzersizlerden aldığı zevki keşfeden bir adam gibi, âşık da aynen böyle, ilişki içinde olduğu kadınla en ben-

zersiz eğlenceye ve en ilginç inceleme konusuna sahip olur. Erotik durumlar söz konusu olduğunda ona kayıtsız şartsız inanmak gerek –sadece sadık olduğuna değil, çünkü insan kısa sürede bu oyundan bıkar, fakat insan bütün o dokunulmazlığı olan romantizm çığlıklarına kesinkes inanmalıdır, eğer iç çekmelerin ve dumanın, 'Romantizm aryasının' tapınanı mutlu ederek fışkıracağı bir güvenlik supabı açılmazsa, kadın bu romantizmden dolayı yok olup gidecektir. Onu doruklara çıkarıp bir Jülyet yapmak gerekir –tek fark hiç kimsenin Romeo'nun başındaki tek bir saç teline bile dokunmayı düşünmemiş olmasıdır. Entelektüel açıdan onu her şeye kadir görmek gerek ve insan doğru kadını bulacak kadar şanslıysa, saniye geçmeden yanında asık suratlı bir kadın yazar buluverir ve elini gözlerine siper edip küçük karatavuğun daha neler yumurtlayacağına hayranlıkla bakmalıdır. Sokrates'in Ksanthippe'yi azarlamak yerine neden böyle bir rolü üstlenmediğini anlamak güç –eh, herhalde pratik yapmak istiyordu, tıpkı iyi eğitilmiş ata sahip olduğu halde tekrar terbiye etmek için bahane olsun diye atını nasıl kızdıracağını bilen seyis gibi.

Özel ve oldukça ilginç bir vakayı aydınlatmak için biraz daha somut konuşayım. Kadının sadakati hakkında çok şey söylendi, fakat pek sağduyuyla değil. Kadının sadakati, bütünüyle estetik açıdan bakıldığında şairin teatral kurmacasına girer, sahneyi arşınlayarak sevgilisini arayan bir hayalet, ya da çıkrığın yanına oturmuş, sevdiğini bekleyen hayalet –zira kadın sevgilisini bulduğunda ya da adam geldiğinde artık estetiğin durumla ilgisi kalmaz. Öte yandan kadının sadakatsizliği önceki sadakatiyle kıyaslandığında temel olarak etik bir bakış açısıyla değerlendirilir, sonra da kıskançlık trajik bir tutku olarak çıkar ortaya. Üç ihtimal söz konusu, iki sadakatlilik örneğine karşılık sadece bir sadakatsizlik örneği olduğu için durum kadının lehinedir. Erkeğinden emin olmadığı sürece kadının sadakati inanılmaz derecede büyüktür, erkek onun sadakatini geri çevirdiğinde de yine aynı inanılmaz ölçüde büyüktür. Üçüncü ihtimal kadının sadakatsizliği olacaktır. Eğer düşünecek kadar *esprit* ve nesnelliğe sahip olunursa, daha önce söylenenlerde 'latife' kategorisinin haklılığını bol bol görmek mümkündür. Konuşmasının daha ilk

başlarında bir an beni yanıltan genç arkadaşımız sanki bu temadan yola çıkmak istemişti de zorluğunu görünce caydı. Yine de açıklaması zor değil, yeter ki ölümle mutsuz aşkı bir tutmakta ciddi olunsun, yeter ki bu düşüncenin arkasında ciddi ciddi durulsun –latife uğruna çok daha büyük ciddiyet gerekecek. Bütün bu tür konuşmalar elbette ya kadından ya da kadınımsı erkekten çıkar. Bunun kaynağını anlamak hiç zor değil, çünkü bu, o anda kendine güvenle atılmış, o an büyük alkış koparacağından emin olunan o mutlak çığlıklardan biridir; her ne kadar ölüm kalım meselesiyse de, o anlık eğlence için yapılmıştır, sufle gibi; bütün bir ömrü ilgilendirse bile ölen kişinin üzerine hiçbir zorunluluk yüklemez, sadece dinleyenin o an ölenin yardımına koşturmasını zorunlu kılar. Eğer bir erkek böyle bir konuşma yapacak olsaydı, hiçbir surette eğlendirici olmazdı, çünkü gülünemeyecek kadar rezil olurdu. Oysa kadın bir dâhidir, bu niteliğinden ötürü sevilir, baştan sona eğlendiricidir. O halde kadın aşktan ölür. Tabii ki –zaten öleceğini söylememiş miydi? Onun dokunaklılığı burada yatar; çünkü kadın erkektir –en azından hiçbir erkeğin yapmaya cesaret edemeyeceğini söylemeye cesaret edecek kadar erkektir. Ne erkekmiş! Bunu söylerken ona etik bir yargıda bulundum. Sizler de böyle yapın dostlar, böylece anlayın Aristoteles'i. Haklı olarak kadının trajedide iyi kullanılamayacağını söylüyor. Bu gerçekten de çok açık, kadının yeri acıklı ve ciddi *divertissement*'dır [antrakt gösterisi], yarım saatlik bir farstır, beş perdelik bir drama değil. Dediği gibi ölür. Fakat böyle oldu diye tekrar sevemez mi? Neden olmasın? – Birinin onu tekrar hayata getirmesi durumunda olur. Eğer tekrar hayata gelirse artık gerçekten yeni bir kişi olur, yeni bir kişi, bir başka kişi, yeniden başlar, ilk kez âşık olur, bunda öyle kayda değer bir şey yok. Ey ölüm, sen nelere kadirsin! En tesirli kusturucu ilaç, en güçlü müshil bile bu kadar arındırıcı bir etkiye sahip değildir.

Şaşkınlık müthiştir, yeter ki gözler tetikte olsun ve unutulmasın. Ölmüş bir kişi insanın hayatta karşılaşabileceği en eğlendirici karakterlerden biridir. Ne garip ki sahnede çok sık kullanılmıyor, gerçek hayatta ara sıra böyle bir şey görülür. Hatta bir zaman ölü sanılan bir adam bile temelde bir komik ilgi nesnesidir, fakat ger-

çekten ölmüş bir kişi insanın isteyebileceği bütün eğlenceyi sunar. Tetikte olun. Doğrusu bunun benim dikkatimi çekmesi ilk kez bir gün bir ahbapla yolda yürürken oldu. Yanımızdan bir çift geçti. Ahbabımın bakışından onları tanıdığını çıkardım ve öyle olup olmadığını sordum. 'Hem de nasıl,' diye cevapladı, 'onları gayet iyi tanıyorum, özellikle de hanımı, çünkü o benim merhum.' 'Senin merhum neyin?' diye sordum. 'Aman Tanrım, benim merhum ilk aşkım. Evet, garip bir hikâye. Ölüyorum, dedi ve daha o an yolcu oldu –ölüme tabii, üzerine hayat sigortası yaptıracak zamanım bile olmadı, artık çok geçti; ölmüştü ve ölü kaldı; bense şimdi, şairin dediği gibi, gözyaşı dökmek için sevdiğimin mezarını beyhude arayıp duruyorum.' Böyle konuştu dünyada yapayalnız kalmış hüzünlü adam, yine de merhum aşkının hayatta kalmış olması onu rahatlattı, birinin yardımıyla değilse bile birinin yanında. Kızların her öldüklerinde gömülmek zorunda olmamaları iyi bir şey diye düşündüm. Bu durumda, bugüne kadar oğlan çocuklarını hep kıymetli gören ana babalar da artık kızlarını daha da kıymete bindirebilirler. Basit bir sadakatsizlik durumu kesinlikle öyle eğlenceli değildir –yani, genç bir kadın başka bir adama âşık olup kocasına, 'elimde değil, beni kendimden kurtar,' dediği zaman. Fakat sevgilisinin Batı Hint Adaları'na yolculuk yaparak kendisinden ayrılmasına dayanamadığı için kederden ölmek, onun gidişine katlanmak zorunda kalmak ama döndüğünde ölmediği gibi sonsuza dek başka biriyle birleşmek –bir âşık için gerçekten tuhaf bir kader. O zaman bu kalbi kırık adamın zaman zaman kendini eski bir şarkının nakaratıyla teselli etmesine şaşmamak gerek: Ne mutlu sana ve bana, o gün hiç unutulmaz!

Beni bağışlayın dostlar, çok konuştuysam eğer; şimdi de aşk ve kadın için boşaltın kadehleri. Kadın güzel ve sevimlidir estetik açıdan –kimse inkâr edemez. Fakat sık sık söylendiği için ben de söyleyeceğim: Durup beklememek gerek, 'ileri gitmeli.' Yani ona etik açıdan bakın, o zaman latifeye dönüşür. Hatta Platon'la Aristoteles de kadının tamamlanmamış bir form olduğunu söylüyor, yani irrasyonel bir nicelik, ki belki bir ara daha iyi bir varoluşta tekrar erkek formuna getirilebilir. Bu hayatta onları olduğu gibi kabul etmek ge-

rek. Bunun ne olduğu yakında ortaya çıkar, çünkü o da estetik çerçevede olmaktan memnun değil, 'ileri gider,' özgürlüğüne kavuşur –bunu söyleyecek kadar erkektir. Bırakın istediği olsun, o zaman latife bütün sınırları aşacaktır."

III.
Bir kadın terzisinin küçümseyen konuşması

Dördüncü konuşmacı Kadın Terzisi ya da Moda Desinatörü'dür. Bu adam muhtemelen kadınlara pek bayılmıyor, kadınlar da onun sadist eğilimlerinin gönüllü kurbanları olmuş. Modaya köle olmaları demek her türlü dalavereye kolay lokma olmak demek. Modayı takip etme şehvetinin en kinayeli simgesi, burna takılan bir halka bugün gerçekleştirilmiş durumda. Terzinin konuşmasında, çekilen acı ve uygulanan sadizm bütünüyle dengelenmiş.

Victor daha konuşmasını bitirir bitirmez Kadın Terzisi, önünde duran bir şişe şarabı devirerek ayağa fırladı ve şunları söyledi:

"Güzel konuşuyorsunuz, dostlar, güzel konuşuyorsunuz, sizi dinledikçe hepinizin işbirliği ettiğine daha da çok inanıyorum; sizleri böyle selamlıyorum, sizleri böyle anlıyorum, çünkü işbirlikçiler birbirlerini uzaktan tanırlar. Peki ya siz ne biliyorsunuz? Tecrübe süsü verdiğiniz o teori parçanızın ya da teoriye dönüştürdüğünüz tecrübe parçanızın ne kadarlık bir değeri var? Zaten ara sıra kadına bir anlığına inanıp, bir anlığına büyüleniyorsunuz. Hayır, ben kadının zayıf tarafını tanıyorum, yani onu tanıyorum. Araştırmalarımın peşinden giderken hiçbir şey korkutamaz beni, öğrendiklerimi doğrulayacak hiçbir yoldan kaçınmam. Çünkü ben deli bir adamım, onu anlamak için deli olmak gerekir, eğer insan önceden de-

li değildiyse onu anlayınca delirecektir. Nasıl ki soyguncunun sık uğradığı yer gürültülü anayolsa, karınca aslanının yuvası yumuşak kumsa ve korsanın gizlenme yeri gürleyen denizin yakınındaysa, işte benim moda *maison*'um [ev] da insan sürülerinin ortasındadır; baştan çıkarıcıdır, kadınlar karşı koyamaz, erkekler için Venusberg neyse kadınlar için de burası o. İşte böyle bir modaevinde insan teorik yaygaralar koparmadan kadını tepeden tırnağa pratikten öğreniyor. Eğer moda, kadının arzu ateşiyle bütün giysilerini fırlatıp atması olsaydı, eh o zaman bir anlamı olurdu. Fakat durum bu değil, moda açığa vurulmuş bir şehvet değil, hoşgörülen sefahat de değil, muaşeret adı altında izin verilmiş kaçak edepsizlik ticaretidir. Putperest Prusya'da evlilik çağındaki bir kızın erkeklere işaret olsun diye zil takması gibi, modayı takip eden kadınların varlığı da sonsuz bir zil çalmadır, sefahat düşkünleri için değil, azgın şehvet düşkünleri için. Talihin bir kadın olduğuna inanılır –a, evet, talih değişkendir, şüphe yok, fakat bir şeyin içinde değişkendir, çünkü fazla vermeye muktedirdir, o ölçüde de bir kadın değildir. Hayır, modadır kadın, çünkü moda saçmalık içinde değişir, kadın mantıksal açıdan sadece gittikçe çılgınlaşmasında tutarlıdır. Kadını öğrenmek için benim *maison*'umdaki bir saat, dışarıda geçirilen bir yıl bir günden fazlasına değer. Benim *maison*'umda diyorum, çünkü Danimarka'nın başkentinde o tektir, kimse rekabet etmeyi düşünmüyor. Kendini tümüyle feda etmiş ve bu putperestliğin başrahibi olarak feda etmeye de devam eden biriyle kim rekabeti göze alırdı ki? Hayır, sohbetin benim adımla başlayıp benim adımla bitmediği tek bir saygın meclis yoktur, adım anıldığında Kralın adıymış gibi kutsal bir saygıdan gelen korkunun hissedilmediği tek bir orta sınıf meclis de yoktur ve ne kadar budala görünümlü olursa olsun benim adımı taşıyan hiçbir elbise salonda fısıldaşmalara yol açmaz ve asil doğumlu tek bir hanımefendi bile benim *maison*'umun yanından geçip gitmeye cesaret edemez ve burjuva sınıfından tek bir kız bile yanından geçerken, 'Ah, alacak bir param olsa!' diye iç geçirmeden edemez. Kandırılmamıştır da. Ben kimseyi kandırmam; en güzel malları, en pahalı olanları en düşük fiyatlara temin ederim, hatta maliyetinin altına satarım, yani kâr peşinde değilim, ha-

yır, her yıl büyük bir meblağ yatırırım. Ama yine de kazanacağım, kazanmak *istiyorum*, paramı son kuruşuna kadar modanın araçlarından çıkar sağlamak, fiyat kırmak için harcamaya hazırım, böylece oyunu ben kazanacağım. Benim için tasviri mümkün olmayan bir hazdır en pahalı kumaşları getirmek, kesip biçmek, hakiki Brüksel dantelinden parçalar kesip yamalı bohça giysiler yapmak; en son moda hakiki malzemeleri en düşük fiyatlara satıyorum. Belki kadının sadece belli durumlarda modaya uymak istediğini düşünüyorsunuz; hiç öyle değil, moda her zaman istediği bir şeydir, onun biricik ve tek düşüncesidir. Çünkü kadının tini vardır, ama onu hemen hemen Mirasyedi Oğul'un serveti gibi kullanır; ve kadının inanılmaz derece yüksek bir düşünme gücü vardır, çünkü o kadar kutsal hiçbir şey yoktur ki gösterişli elbiselerle bir tutmasın –gösterişli elbiselerin en gururlu ifadesi modadır. Bir tutmasında şaşılacak ne var, moda onun için kutsal değil mi? Ve hiçbir önemsiz ayrıntı yoktur ki elbisesiyle ilişkilendirmesin –gösterişli elbiselerin en anlamsız ifadesi modadır. Bütün kıyafetinde hiçbir şey, modayla ilişkisi hakkında kesin bir görüşe sahip olmadığı hiçbir şey yoktur; yanından geçen hanımın fark edip fark etmediğini denetlediği en küçük kurdele bile. Zaten sonuçta kimin için giyiniyorlar, öteki hanımlar için değil mi? Modaya uygun giyinmek üzere geldiği benim *maison'*umda bile, orada bile modaya uygun giyiniyor. Nasıl ki yüzmek için mayo, ata binmek için binici kıyafeti varsa benim *maison'*umda da giyilmesi *moderne* olan özel bir tür elbise var. Bu elbise, bir kadının sabah vakti üzerindeyken sürprizle karşılaşmaktan hoşlandığı fantezi sabahlık türünden bir özensizliği ifade etmiyor. Oradaki püf noktası sürprize uğradığı zaman ortaya koyduğu dişiliği ve cilvesidir. Fakat terzideki kıyafetin gerçekten özensiz olması planlanır ve biraz da utanmayacağı kadar hoppacadır, çünkü modacının onun yanındaki konumu kavalyesinin konumundan farklıdır. Buradaki cilve, konumu gereği kadından dişiliğini istemeye cesaret edemeyeceği bir erkeğin önünde kendini bu şekilde sergilemesinde yatar. Terzi payına düşen bol miktardaki teselli ikramiyeleriyle idare edecektir; fakat bunu kadın görmez, bir terzinin gözünde kadın olma isteği aklına bile gelmez.

O halde buradaki mesele, dişiliğin bir şekilde devre dışı bırakılmasıdır; cilvenin, böyle bir ilişki ima edildiğinde gülüp geçecek olan saygın hanımefendinin kibriyle iptal edilmesidir. Sabahlığı üzerindeyken biri ziyarete geldiğinde kendini gizlemeye çalışarak bu şekilde cazibesini ortaya koyar; benim dükkânımda kendini bütün kayıtsızlığıyla sergiler, çünkü şunun şurası adam bir terzidir –o ise bir kadın. Bir bakmışsın şalı biraz aşağı kaymış, bir yerleri görünmüş –bunun ne anlama geldiğini ve onun ne istediğini bilmesem şöhretim tehlikeye girerdi. Bir bakmışsın dudağını *a priori* yukarı büzmüş, bir bakmışsın *a posteriori* bir şekilde elini kolunu oynatıyor; bir bakmışsın kalçalarını sağa sola kıvırıyor, sonra aynada kendisine bakıp arkada benim mayışmamı görüyor; kâh peltek konuşuyor kâh kelimeleri eziyor, kâh dikilip duruyor kâh hafifçe ayağını sürüyor; bir bakmışsın koltuğa yığılıyor, bense naçizane bir duruşla bir şişe tuzruhu uzatıyorum ve hayranlığımla ateşini indiriyorum, eliyle bana şakacıktan vurmaya başlıyor; bir bakıyorsun mendilini düşürüyor, yerinden hiç kıpırdamadan kolunu öylece sarkıtıyor, bense yerlere kadar eğilerek mendili aldıktan sonra ona takdim ediyorum, karşılığında da kafasıyla hafiften aferin diyor. İşte bir moda hayranı kadın benim *maison*'umda böyle davranır. Diogenes, uygunsuz bir biçimde yere yüzüstü uzanıp dua eden kadına 'Tanrıların seni arkadan hiç göremediğini mi sanıyorsun?' diye sorduğunda onun üzerinde bir etki yaratmış mıdır bilmiyorum; fakat bildiğim bir şey var ki, dua için diz çökmüş hanımefendi hazretlerine, 'Elbisenizin plileri modaya uygun bir şekilde bükülmemiş,' deseydim, bundan tanrıları kızdırmaktan daha fazla korkardı. Bunu anlamayan süprüntülerin vay haline. *Pro dii immorteles* [ölümsüz tanrıların adına] modaya uymayan kadın nedir? *Per deos obsecro* [tanrılara yalvarıyorum] modaya uyduğunda nedir?!

Doğru olup olmadığını mı merak ediyorsunuz? O halde sınayın: Delikanlının sevgilisi saadetle başını göğsüne koyup yüzünü göğsünde saklarken belli belirsiz, 'Sonsuza dek seninim,' diye fısıldadığında, 'Yavrucuğum,' desin delikanlı, 'saç kesimin modaya uygun değil.' Erkekler belki bunu düşünmez, fakat bunu bilen ve bunu bilmesiyle ün yapmış olan erkek, krallıktaki en tehlikeli erkektir. Er-

kek düğünden önce sevgilisiyle ne kadar saadet dolu saatler geçirir bilmiyorum, ama kızın benim dükkânımda geçirdiği saadet dolu saatler hakkında erkeğin en ufak bir fikri olmaz. Benim özel iznim ve onayım olmadan düğün geçersizdir ya da en azından aşağı tabaka işidir. Diyelim ki kızla erkeğin birlikte rahibin karşısına çıkma zamanı geldi, diyelim ki her şeyin benim dükkânımdan alındığını ve huzurumda provasının yapıldığını bilerek dünyanın en içi rahat kızı olarak yürümeye başladı, ben de koşa koşa gidip, 'Aman Allahım! Sayın Hanımefendi, çiçek tacınız eğik duruyor!' diyeyim –belki de o zaman tören iptal olurdu. Fakat erkekler bu tür şeylerden anlamazlar, bunu anlamak için modacı olmak gerek. Kadın düşüncesinin izini sürmek öylesine olağanüstü bir tefekkür gerektirir ki sadece kendini bu göreve adamış bir erkek başarılı olur, o da doğuştan yetenekliyse. O yüzden bir kadınla hiç arkadaşlık etmeyen erkek şanslıdır, zaten kadın ona asla ait olmaz, başka bir erkeğe ait değilse bile, kadın düşüncesinin kadın düşüncesiyle doğal olmayan ilişkisinden doğmuş o hayalete aittir, yani modaya. Bu yüzden bir kadın daima moda üzerine yemin etmelidir, o zaman yemininin bir etkisi olur; çünkü moda düşündüğü tek şeydir, her şeyle ve her şeyde düşündüğü tek şey. Zarafet dünyasındaki bütün seçkin hanımefendilere benim *maison de mode*'umdan [moda evi] mutlu haberler yollanarak modanın buyruğu olan, kiliseye giderken özel bir tür başörtüsü ve yine resmi ayine ya da akşam duasına giderken çok farklı bir başörtüsü giyme gerekliliği iletilir. Çanlar çalınırken arabalar dükkânımın önünde durmaya başlar –çünkü aynı zamanda başörtüsünü benim, yani modada son söz sahibi kişinin dışında kimsenin uygun ayarlayamayacağı da duyurulmuştur. Hanımefendi hazretleri iner, ben de dışarı fırlayıp yerlere kadar eğilerek selamlayıp salonuma buyur ederim. O isteksizce oyalanırken ben de her şeyi gereği gibi ayarlarım. İş biter, aynada kendisine bakar. Tanrıların elçisi gibi çevikçe önünden fırlarım, salonun kapısını açıp eğilirim, dükkânın kapısına koşarım, Doğulu bir köle gibi kollarımı göğsümde kenetlerim, fakat hoş bir reveranstan cesaret alarak hayranlık ve sevgi dolu bir öpücük göndermeyi bile göze alırım –o arabadaki yerini alır, hay aksi! Dua kitabını unutmuştur, aceleyle koşar arabanın penceresinden ki-

tabı uzatırım, başını biraz daha sağa doğru tutmasını, inerken başlığın biraz bozulacak olması durumunda kendisinin çekidüzen vermesini hatırlatırım. Sürüp gider, karakteri yücelmiştir.

Belki de siz sadece yüksek sosyeteden hanımların modaya taptığını sanıyorsunuz. Hiç değil. Dikişçi kızlarıma bir bakın, moda dogmaları dükkânımdan güçlü bir şekilde duyulsun diye tuvaletleri üzerinde hiçbir zahmetten kaçınmıyorum. Bir şapşallar korosu oluşturuyorlar, başrahip bendeniz ise, modanın yardımıyla her kadını gülünç duruma düşürmek için bütün servetimi çarçur etmeye hazır, önlerinde parlak bir örnek olarak yürüyorum. Çünkü bir baştan çıkarıcı, her kadının erdeminin bir fiyatı olduğunu söyleyerek övündüğü zaman ona inanmam, fakat inandığım bir şey var ki, her kadın çok geçmeden modanın öğrettiği çılgın ve kirletici içgözlemin kurbanı olacaktır, baştan çıkmış olmasından çok daha ahlâk bozucu bir durum. Bunu birden fazla defa sınadım. Eğer kendim yapamazsam, kendi sınıfından moda kölesi kadınların yardımıyla onu teşvik ederim. Çünkü insanın fareleri fare ısırmak üzere eğitmesi gibi, işte delirmiş bir kadının sokması da tarantulanın sokması gibidir, işin içinde bir erkek yer alıyorsa çok daha tehlikelidir. Şeytana mı yoksa Tanrıya mı hizmet ediyorum, bilmiyorum; fakat haklıyım, haklı olacağım, bunu istiyorum, son kuruşuma kadar istiyorum, parmaklarımdan kan fışkırana kadar istiyorum. Fizyolog korsenin korkunç etkilerini göstermek için bir kadın figürü çizer, yanına da normal bir figür. Hepsi iyi güzel de, o figürlerden sadece biri doğrudur –çünkü hepsi korse giyer. Moda delisi kadının sefil, güdük sapkınlığını bu şekilde tarif edin, kendini yiyip bitiren sinsi içgözlemini tarif edin ve kendisi hakkında en az bildiği kadın vakarını tarif edin; böyle yapın, o zaman kadın üzerinde bir yargıda bulunmuş olursunuz, hem de yıkıcı bir yargıda. Eğer kadınlarla uygunsuz ilişkilere henüz girmemiş, hoşnut ve ağırbaşlı bir kız keşfedecek olursam, yine de tuzağa düşecektir. Onu ağıma sararım, artık kurban yerinde durmaktadır, yani benim *maison*'da. Kibirli bir kayıtsızlığın bürünebileceği en küçümseyici bakışla ölçülerini alırım, korkudan yok olmak üzeredir, eğitimli yardımcılarımın oturduğu yan odadan gelen bir kahkaha patlaması onu yok eder. Modaya göre giyinip kuşatılınca

bir kaçık gibi deli görünür, bir akıl hastanesine kabul edilmeyecek kadar deli. Sonra büyük saadetle benden ayrılır, hiçbir erkek, hatta bir tanrı bile onu korkutamaz, çünkü gerçekten modaya göre giyinmiştir.

Şimdi beni anlıyorsunuz, sizlere neden işbirlikçileri dediğimi benden çok uzakta olsanız da anlıyorsunuz. Artık benim kadın yorumumu anlıyorsunuz. Hayattaki her şey bir moda meselesidir, Tanrı korkusu bir moda meselesidir; ve aşk ve çemberli etek ve burundaki halka. Bu yüzden, hayvanların en gülüncüne gülmeyi arzulayan yüce dâhiye bütün gücümle destek olacağım. Kadın her şeyi modaya indirgediği için, ben de modanın yardımıyla onu hak ettiği gibi pazarlayacağım. Dur durak bilmem; ben, Kadın Terzisi; görevimi düşününce ruhuma sıkıntı basar, kadın daha burnuna halka takma noktasına gelecektir. O yüzden, sakın sevgili aramayın, en tehlikeli mahalleden kaçar gibi uzak durun aşktan; çünkü sizin sevgiliniz de burnuna halka takma noktasına gelecektir."

IV.
Baştan Çıkarıcı Johannes: Kadınlar kullanmak içindir

Kierkegaard'ın bütün yazdıkları içinde en erotik olan pasaj, kadınları sadece zevk aracı olarak görüp kullanan profesyonel baştan çıkarıcının zihnine yapılan bu dalıştır. Baştan Çıkarıcı Johannes belki kısmen P.L. Møller model alınarak yaratılmış, kadınları fethedişindeki rahatlığı Kierkegaard'ı elinde olmadan hayran bırakan bir baştan çıkarıcı. Johannes'in bu konuşması Kierkegaard'a pahalıya mal olacaktır.

Bunun üzerine Baştan Çıkarıcı Johannes şöyle konuştu:

"Saygıdeğer dostlar, başınıza Şeytan mı musallat oldu? Tutulmuş ağıtçılar gibi konuşuyorsunuz, gözleriniz ağlamaktan kan ça-

nağına dönmüş, şaraptan değil. Neredeyse beni de ağlatacaksınız, çünkü talihsiz bir âşık hayatta çok kederli bir yere gelmiş. *Hinc illae lacrymae* [gözyaşları bu yüzden]. Bense şanslı bir âşığım, tek arzum da daima öyle kalmak. Belki kadına verilen bir tavizdir bu, Victor'un çok korktuğu. Neden olmasın? Bırakın taviz olsun. Şu şampanya şişesinin kapağını açmam da bir tavizdir, köpüğünü kadehin içine fışkırtmam da bir taviz, kadehi dudaklarıma kaldırmam da bir taviz –işte bitirdim– *concedo* [itiraf ediyorum]. Fakat şimdi kadeh boş, demek ki artık başka taviz vermiyorum. İşte kızlarla da durum tıpkı böyle. Eğer talihsiz bir âşık bir öpücüğü pahalıya mal etmişse, bence bunun anlamı; o ne yemek yemesini biliyordur ne de yemekten uzak durmasını. Bana asla pahalıya mal olmaz, ben bu işi kızlara bırakırım. Bunun anlamı ne mi? Bunun anlamı benim için en güzel, en lezzetli ve neredeyse en ikna edici *argumentum ad hominem*dir [kişiyi hedef alan argüman]; fakat her kadın en azından hayatında bir kez argümanın bu ilkel gücüne sahip olduğu için, neden beni ikna etmesine izin vermeyim? Genç dostumuz bu şeyi *düşünmek* ister. Tatlıcının, ağzını tatlandır diye verdiğini sırf bakmak için satın alabilir. Bense zevk almak istiyorum. Boşuna konuşmuyorum! Öpücüğü anlatan eski bir şarkıda olduğu gibi, *Es ist kaum zu sehen, es ist nur für Lippen, die genau sich verstehen* [Göze görünmez pek, birbirini tam olarak anlayan dudaklar içindir sadece] –birbirlerini o kadar mükemmel anlıyorlar ki bunun üzerine düşünmek küstahlık ve aptallık olur. Yirmi yaşına gelip de şu şaşmaz emir kipi, "eğlenmene bak"tan haberi olmayan adam budaladır. Ve fırsatı değerlendiremeyen, Herrnhut'lu bir sofudur [Christiansfelder]. Ama siz hepiniz talihsiz âşıklarsınız, bu yüzden kadını yeniden şekillendirmek istiyorsunuz. Tanrı korusun. Ben kadını olduğu gibi seviyorum, tam olduğu gibi. Constantine'in latife yorumunda bile gizli bir dilek var. Oysa ben centilmenim –hem neden olmayım ki? Centilmenlik parayla değil ki, istediğin her şeyi de sağlıyor, bütün erotik hazlar için de şart. Centilmenlik kadınla erkek arasındaki bedensel haz ve şehvete karşılık gelen sembolik dildir. Doğanın ilkel bir dilidir, aşkın genel dili gibi. Seslerden değil maskelenmiş arzulardan ve sürekli değişen dileklerden oluşur.

Talihsiz bir âşığın, bütçe açığını sonsuzluk cinsinden paraya dönüştürmek isteyecek kadar centilmenlikten uzak olduğunu gayet iyi anlıyorum. Ama yine de anlamıyorum, çünkü benim için kadının kendi doğasından gelen büyük değeri var. Bunu her kadın için iddia edebilirim, doğru da, fakat bu doğruya kanmayan tek kişinin ben olduğu da doğru. Kızlığı bozulmuş bir kadının erkekten daha az değerli olup olmadığı konusu, benim fiyat listemde yer alacak bir kalem değil. Ben kırılmış çiçekleri koparmam, onu evli erkeklere bırakırım, Büyük Perhiz'in arifesi için süsleme yapsınlar. Sözgelimi Eduard meseleyi bir daha düşünüp Cordelia'ya tekrar âşık olur mu, yoksa aşk macerasını sadece kalbinde mi yaşar, bu onun bileceği iş. Başka insanların işine neden karışayım? Kızın hakkında ne düşündüğümü zamanında kıza anlattım, o da beni gerçekten ikna etti; centilmenliğimin çok yerinde olduğuna beni tam tatmin edici bir şekilde ikna etti. *Concedo. Concessi.* [İtiraf ediyorum. İtiraf ettim.] Eğer yeni bir Cordelia'yla daha karşılaşsam, o zaman "2 No'lu Kapıyı Çal" komedisini sahneye koyarım. Fakat sizler talihsiz âşıklar ve işbirlikçilersiniz ve zengin yeteneklerle donanmış olmanıza rağmen kızlardan daha fazla kandırılıyorsunuz. Fakat kararlılık, arzu konusunda kararlılık, hayatın özüdür. Genç dostumuz her zaman dışarıda bir seyirci olarak kalır, Victor pratiği olmayan bir meraklı, Constantine sağduyusunu çok pahalıya mal etti, Kadın Terzisi de delinin teki. Bütün bunların ne yararı var? Dördünüz bir olup bir kızın peşinden koşsanız yine hava. İdealini gerçekleştirmek için yeterince şevkli olmalı, kadeh şıkırtılarının şenlikli havasında yer alacak kadar zevk sahibi, bir ölünün bırakıp gittiği kesinlikte bırakıp gidecek kadar akıllı olmalı, tekrar eğlenmeyi isteyecek kadar da deli –işte o zaman tanrıların ve kızların sevgilisi olunur. Fakat burada konuşmanın ne yararı var? Kimseyi inancından döndürmek istemiyorum, burası yeri de değil. Şarabı sevdiğim kesin, ziyafetteki bolluğu da seviyorum, ama yanıma bir kız alıp konuşayım. Constantine'e ziyafet için, şarap için, sofrayı harika donattığı için teşekkür ederim, fakat konuşmalar pek övünülecek gibi değildi. Yine de, böyle bitmesin diye kadınları öven bir konuşma yapacağım.

İlahi olandan konuşmak isteyen kimse kıymete değer bir şey söyleyecekse ilahi bir ilham gerekir, yani insanın ne söyleyeceğini ilahilik öğretir, kadınlarda da durum aynı böyledir. Çünkü kadın erkeğin beynindeki bir heves olmak bakımından ilahiliğin de ötesindedir, bir hayal, insanın kendi başına düşünüp *pro et contra* [aleyhte ve lehte] tartıştığı bir şeydir. Hayır, insan kadın hakkında konuşmayı sadece kadından öğrenir. Ne kadar çok sayıda kadından öğrenirse o kadar iyi. Bir erkek ilkinde sadece öğrencidir, ikincisinde çoktan eğitilmiştir, tıpkı insanın son rakibinin argümanını bir sonrakinin karşısına koyabildiği bir kültür tartışmasında olduğu gibi. Fakat kaybedilen bir zaman yok. Çünkü, bir öpücüğü dudakların şapırdaması, kucaklaşmayı zorlanma olarak gören bakış açısı, geometrideki bir önermenin harfler değişse de aynı kalan ispatı gibi bu dersin de çoktan tamamlandığını savunan bakış açısıyla aynı saçmalıktadır. Böyle bakış açıları sadece matematik ve hayaletler için geçerlidir, aşk ve kadın için değil, ki aşk ve kadın söz konusu olduğunda her yeni tecrübe yeni bir ispattır, aynı önermenin başka bir şekilde doğruluğunu gösterir. Bana sevinç veren şey, şu ki bırakın kadın cinsinin erkekten daha kusurlu olmasını, aksine en kusursuzudur. Ne var ki konuşmamı bir mitin içine saracağım ve eğer bedensel haz gözlerinizin önüne getirildiği halde Tantalus'un meyveleri gibi sizden kaçtığından dolayı konuşmam ruhlarınızı kınarsa, haksızca gücendirdiğiniz kadının adına sevineceğim, çünkü siz bu zevkten kaçarak kadına hakaret ettiniz. Çünkü, kadın her ne kadar övgülerle hakaretten uzak tutulsa ve ona hakaret etmeye kalkışan herkes cezasını bulsa da, o sadece bu şekilde hakarete uğrar. Ben kimseye hakaret etmem. Hakaret ettiğimin düşünülmesi evli erkeklerin uydurduğu bir iftira, oysa ben kadının kıymetini evli erkekten daha çok bilirim.

Başlangıçta tek bir cins vardı, yani erkek cinsi –eski Yunan öyle anlatıyor. Muhteşem özellikler bahşedilmişti ona, öyle ki onu yaratan tanrılara şeref kazandırmıştı, ona öylesine muhteşem özellikler bahşedilmişti ki tanrılar onun yanında kendilerini, bazen bir şairin bir şiirin yaratımında bütün gücünü tükettiği zamanki gibi hissediyorlardı: Erkeği kıskanmaya başladılar. Daha kötüsü, emirleri-

ne gönüllü itaat etmez diye ondan korktular. Sebepsiz yere de olsa, cenneti çökertir diye korktular. Yani kendilerinin bile dizginleyebileceklerini pek düşünmedikleri bir güç yaratmışlardı. Bunun üzerine tanrıların konseyine endişe ve kargaşa hâkim oldu. Erkeğin yaratılışında her şeyi savurganca kullanmışlardı, yüce gönüllülüktü bu; şimdi her şey göze alınmalıydı, çünkü her şey tehlikedeydi, nefsi müdafaaydı bu. Böyle düşündü tanrılar. Artık erkeği, şairin keşfini iptal etmesi gibi iptal etmek de imkânsızdı. Zorla boyun eğdirilemezdi, öyle olsa tanrılar kendileri bunu yapabilirlerdi, zaten kuşkuları da buydu. O halde kendinden daha zayıf ama öte yandan daha kuvvetli, onu tutsak edip zorlayacak kadar kuvvetli bir güç tarafından olmalıydı bu. Ne muhteşem bir güç olmalıydı! Fakat, zorunluluk tanrılara bile keşifte kendilerini aşmasını öğretir. Düşündüler taşındılar ve buldular. Bu güç kadındı, yaratılış harikası, tanrıların gözünde bile erkekten daha büyük bir mucizeydi, öyle bir keşifti ki tanrılar saf saf kendilerini alkışlamadan edemediler. Tanrıların kendilerinin bile yapabileceklerini düşünmedikleri şeyi yapacak güce sahip olmasından başka kadını onurlandıracak ne söylenebilir ki, muktedir olduğu şeyden başka ne söylenebilir? Bunu yapabilmesi için ne muhteşemdir kim bilir? Tanrıların bir hilesiydi bu. Büyücü kadın kurnazca şekillendirildi; erkeği büyüler büyülemez kendini dönüştürdü ve sonluluğun bütün laf kalabalığıyla onu elinde tuttu. Tanrıların istedikleri de buydu. Tanrılar kendi üstünlükleri için savaşırlarken erkeği tuzağa düşürecek tek şey olarak icat ettikleri bu şeyden daha nefis, daha zevkli, daha büyüleyici ne olabilir? Sahiden de öyle, çünkü kadın yeryüzündeki ve cennetteki tek, en ayartıcı güçtür. Kadınla kıyaslandığında erkek fazlasıyla kusurludur.

Ve tanrıların hilesi başarılı oldu, fakat her zaman değil. Her nesilde bu kandırmacanın farkına varan bazı erkekler, bireyler oldu. Kadının güzelliğini algıladılar, doğru, başka herkesten daha fazla, fakat olup bitenlerden şüphelendiler. Ben bunlara erotik mizaçlar diyorum, kendimi de onların arasına koyuyorum; erkekler onlara baştan çıkarıcı diyorlar, kadınlarınsa onlara verdikleri bir isim yok; böyle bir tipi ağızlarına alamazlar. Bu erotik mizaçlar talihli olanlardır. Tanrılardan daha lüks yaşarlar, çünkü onlar hep ambro-

sia'dan daha hasını yerler, nektardan daha nefisini içerler; tanrıların en dâhiyane düşüncesinin eseri olan en ayartıcı imgeyi yerler, kendilerine hep lezzetli yemlerle ziyafet çekerler. Of, lüksün haddi hesabı olmaz! Of, ne saadet dolu hayat! Durmadan lezzetli yemlerle kendilerine ziyafet çekerler ve hiç yakalanmazlar. Öteki erkekler oturup bu yemleri dağdan inmişçesine yerler ve yakalanırlar. Sadece erotik mizaçlar bilir kıymetini bu yemlerin, onları sonsuza dek yüceltir. Kadın bunu sezer ve bu nedenle onunla erkek arasında gizli bir anlayış vardır. Fakat erkek onun bir yem olduğunu da bilmektedir, bu sırrı da kendine saklar.

Kadından daha harika, daha lezzetli, daha ayartıcı hiçbir şeyin icat edilemeyeceğini tanrılar garanti eder, bir de onların icat gücünü keskinleştiren zorunluluk; buna karşılık kadının bu durumu da, tanrıların her şeylerini riske attıklarını ve onun doğasını şekillendirmeyle yeryüzünü ve cenneti kargaşaya soktuklarını garanti eder.

Miti bir an bırakıyorum. Erkek kavramı tamamen erkek fikrine karşılık gelir. O nedenle insan varolan tek bir erkeği düşünebilir. Halbuki kadın fikri bir genellemedir, hiçbir kadında bütünü sergilenmez. Kadın erkekle *ebenbürtig* [aynı zamanda olan] değildir, erkeğin bir parçasıdır, fakat erkekten daha tamdır. İster tanrılar erkekten uyurken bir parçasını almış olsun (çok fazla alırsak uyandırırız diye korkularından), ister iki eşit parçaya bölmüşler de kadın da yarısı olsun –her halükârda bölünen erkek olmuştur. Demek ki kadın sadece bir alt grup olarak erkeğin eşi konumundadır. Kadın bir kandırmacadır, fakat bu sadece ikinci aşamasında ve de kandırdığı erkek için öyledir. Kadın sonluluktur, fakat ilk aşamasında bütün ilahi ve insani göz bağının yanıltıcı sonsuzluğundaki en yüksek güce yükseltilmiş sonluluktur. Fakat henüz kandırmaca değildir –ama tek bir olay daha meydana gelirse, işte bir erkek kandırılmıştır. Kadın sonluluktur, demek ki genel bir terimdir, bir kadın demek pek çok kadın demek. Bunu sadece erotik mizaçlar anlar, o nedenle pek çoğunu sevmekte atiktirler, asla kandırılmadan, fakat kurnaz tanrıların hazırlayabildikleri bütün şehvet hazlarını soğurarak. Bu yüzden kadın hiçbir formülle kesin olarak ifade edilemez, o sonlulukların bir sonsuzluğudur. Kadın ideasını düşünmeye eği-

len erkek, sürekli değişen belirsiz şekiller denizine gözlerini dikmiş biri gibidir, ya da büyük dalgaların köpüklü tepelerine bakarak şaşkına dönen biri gibidir; çünkü kadın ideası ihtimallerin atölye çalışmasıdır, erotik mizaç için bu ihtimaller asla dinmeyen heyecan kaynağıdır.

Tanrılar kadını böyle şekillendirdi: İnce ve bir yaz gecesinin buğusu gibi uçucu, ama olgun bir meyve gibi dolgun; koca bir arzu dünyası taşımasına rağmen kuş gibi hafif, hafif çünkü kuvvetlerin oyunu kadının kendisiyle ilişkilendiği negatif bir ilişkinin görünmez merkezinde bütünleşmiştir; zarif bir beden, belirgin hatlar, ama göze güzellik kıvrımlarıyla dolup taşıyor gibi gelir; eksiksiz ama yine de her an sanki henüz tamamlanmış gibi, serinletici, lezzetli, yeni düşmüş kar gibi zindelik katar, dingin bir saydamlıkla yüzü kızarır; insana her şeyi unutturan bir latife kadar şen, arzunun hedefi olduğu için sakinleştirici, arzunun kışkırtılmasının kendisi olmasından dolayı tatmin edici. Tanrıların güvendiği de işte buydu; onu gören erkek sanki aynada kendini görmüş gibi şaşkına dönecekti, ama bir yerden de tanıdık bir görüntüydü, sanki kendinin mükemmelleşmiş bir yansımasını görmüş gibi şaşıracaktı; aklına bile getirmediğini görmüş gibi şaşıracaktı, ama yine de orada ne varsa onu görecekti; varoluşun gerekli bir parçasını, ama bunu varoluşun bilmecesi olarak görecekti. İşte erkeğin arzusunu ortaya çıkaran tam da şaşkınlığındaki bu çelişkidir; bu şaşkınlık onu gitgide daha da yaklaşmaya iter, böylece o da bakmaktan kendini alamaz, bu görüntünün tanıdık olduğu fikrinden kurtulamaz, arzulamaktan vazgeçemese de yaklaşmaya tam cesaret edemez.

Tanrılar kadının formunu bu şekilde öngördüklerinde onlar bile bunu ifade edemeyeceklerinden korktular. Fakat en çok korktukları, kadının kendisiydi. Haberi olursa hilelerini bozar diye ne kadar güzel olduğunu bilmesine cesaret edemediler. Sonra bu eseri tamamına erdirdiler: Tanrılar onu kusursuz kıldı, fakat bütün bu olup biteni masumiyetinin cehaleti altında ondan gizlediler ve alçakgönüllülüğünün erişilmez gizemi altında bir kere daha gizlediler. Kadın kusursuzdu, zafer kesindi. Ayartıcı bir şeydi kadın, belli bir an bir erkekten uzak durup kaçarak ayartıyordu, karşı konulamazdı çünkü

karşı koyan kendisiydi. Tanrılar bayram ediyordu. Gerçekten de dünyada kadın kadar büyüleyici bir şey daha keşfedilmemiştir, masumiyet kadar mutlak bir büyüleyicilik, alçakgönüllülük kadar cezbedici bir ayartma ve kadınla kıyaslanabilecek bir aldatmaca daha yoktur. Kadın hiçbir şey bilmez, ama alçakgönüllülük içgüdüsel bir önseziyi içerir, erkekten ayrıdır; alçakgönüllülüğün duvarı, Alaeddin'in kendini Gülnar'dan ayıran kılıcından daha kesin bir ayırıştır –oysa erotik mizaç, alçakgönüllülüğün ayıran duvarlarına kulağını dayayan Pyramus gibi, onun ardındaki bütün şehveti çok uzaktan algılayan bir önseziye sahiptir.

Kadın işte böyle ayartır. Erkekler tanrıları eğlendirmek için ellerindeki en değerli şeyleri sunarlar, daha azı olmaz. Kadın da aynı şekilde göstermelik meyvedir, tanrılar onu hiçbir şeyle kıyaslamazlar. O *vardır*, buradadır, mevcuttur, ama yine de, alçakgönüllülükte gizlendiği zaman son derece uzaktadır, ta ki saklandığı yeri ele verene kadar, bunu nasıl yaptığını bilmez, doğanın kendisi sinsice ihbar eder onu. Kadın oyun oynayan çocuklar gibi haylazdır, saklandığı yerden dikizler, fakat onun haylazlığı açıklanamaz, çünkü kendisi de farkında değildir, her zaman esrarengizdir, gözlerini saklarken esrarengiz, bir bakışla mesaj gönderdiğinde esrarengiz; bu bakışı değil bir kelime, hiçbir düşünce takip edemez. Ama bakışlar ruhun yorumcusudur –yorumcu bile anlaşılmaz konuşursa açıklama nerede kaldı o zaman? Kadın tek bir yaprağın kımıldamadığı akşam vakti kadar sakindir, henüz hiçbir şeyin farkına varmamış bilinç kadar sakin, kalp atışları sanki kalbi var değilmiş gibi düzenlidir; fakat erotik mizaç stetoskop hassasiyetiyle dinleyerek, farkında olmadan eşlik eden tutkunun coşkulu atışını keşfeder; rüzgârın esişi gibi gelişigüzel, derin okyanus kadar doygun, ama açıklanamayan derinliklerde hep olduğu gibi özlemle dolu. Kardeşlerim, zihnim rahatladı, anlatılmaz bir biçimde rahatladı; beni anlamasanız bile ben kendi hayatımın da bir ideyi ifade ettiğini kavrıyorum. Ben de varoluşun sırrını buldum. Ben de ilahi bir şeyin hizmetindeyim, emin olun boşuna değil bu hizmetim. Kadının tanrıların bir aldatmacası olması, onun baştan çıkarılmak istediğinin gerçek ifadesidir ve kadın bir ide olmadığından, bu sefer hakikat,

mümkün olduğu kadar çok sayıda kadın sevmek isteyen erotik mizaçtan yanadır.

Kandırılmadan kandırmacanın tadını çıkarmanın ne büyük coşku olduğunu sadece erotik mizaç anlar. Baştan çıkarılmanın ne saadet olduğunu da sadece kadınlar bilir. Bunu kadınlardan biliyorum, hiçbirine asla bana bunu açıklayacak kadar zaman vermedimse de öcümü aldım ve ölüm kadar ani bir kopuşla bu fikre hizmet ettim; çünkü bir gelinle [*en brut*] bir kopuş [*et brut*], dişiyle erkek gibidir. Bunu sadece kadınlar bilirler ve bunu baştan çıkarıcıları aracılığıyla öğrenirler. Hiçbir evli erkek böyle bir şeyi anlamaz; kadın asla ona bundan söz etmez. Kaderine razı gelir, böyle olması gerektiğini sezinler, sadece bir kere baştan çıkarılabileceğini düşünür. O nedenle baştan çıkarıcısına aslında hiç kızgın değildir. Yani erkek gerçekten onu baştan çıkarmış ve bu fikri ifade etmişse. Evlilik yeminlerinin bozulması ya da onun gibi şeyler tabii zırvadır ve baştan çıkarma da değildir. Demek ki kadının baştan çıkarılması öyle büyük bir talihsizlik de değil, hatta şans bile sayılır. Hayran kalınacak şekilde baştan çıkarılmış bir kızdan, hayran kalınacak bir eş olur. Eğer baştan çıkarmada çok iyi olmasaydım (gerçi bu açıdan kendimi ikinci derece görmekten derin üzüntü duyuyorum) ve eğer evli bir erkek olmak isteseydim, daima baştan çıkarılmış bir kadını seçerdim, böylelikle işe karımı baştan çıkararak başlamak zorunda kalmazdım. Evlilik de bir ideyi ifade eder; fakat evlilik idesi söz konusu olduğunda o nitelik [masumiyet] tümden önemsizdir, ki bu da benim idem için mutlak gerekli olan şarttır. Bir evlilik, o yüzden, asla bir baştan çıkarma hikâyesinin başlangıcı gibi başlamamalıdır. Şu kadarı kesin ki her kadına göre bir baştan çıkarıcı vardır. Kadının talihi, tam da kendi baştan çıkarıcısıyla karşılaşmasına bağlıdır.

Öte yandan, evlilik aracılığıyla tanrılar zafer kazanır. Önceden baştan çıkarılmış kadın hayat yolunda kocasının yanında yürür, bazen özlemle geçmişe bakar, hayatın sınırına gelene kadar kaderine katlanır. Ölür, ama erkeğin öldüğü anlamda değil; buharlaştırılıp tekrar tanrıların onu ilk yoğurduğu o esrarengiz elemente dönüştürülür, bir rüya gibi kaybolur, miadını doldurmuş geçici bir şekil gibi. Zaten kadın rüya değildir de nedir? –ama en yüce gerçektir de!

Erotik mizaç işte onu böyle anlar, ona rehberlik eder, baştan çıkarma anında ondan rehberlik alır –bir gözbağı olarak ait olduğu yerde, zamanın dışında. Bir kocayla fani olur, kocası da onunla.

Ey muhteşem Doğa, eğer ben sana hayran olmasaydım bana bunu bir kadın öğretirdi, çünkü o varoluşun sultanıdır [*venerabile*]. Onu muhteşem donatmışsın, ama hiçbir kadını bir diğerine benzetmeden yaptığın için daha da muhteşem. Erkeklerdeyse esas olan şey, esastır, o yüzden daima aynıdır; kadın içinse, tesadüfi olan esastır, işte size bitmez tükenmez bir çeşitlilik. Kadının ihtişamı kısa sürer, fakat aynı ihtişam bana tekrar sunulduğunda acısını sanki hiç çekmemiş gibi hemen unuturum. Doğrudur, ben de daha sonra ortaya çıkacak nahoşluğun farkındayım; fakat baştan çıkarıcısıyla böyle olmaz.

V.
Zevkli bir evlilik

Ziyafette çarpıcı konuşmalar bittikten sonra, pastoral ruh hali hâkim olur. Ziyafetçiler Gribskov içinde dolaşırlar ve bir bahçeye gelirler, burada sabahın erken vaktindeki sükûnette Yargıç Wilhelm'e (Ya/Ya da'nın karakterlerinden biri) karısı çay ikram etmektedir. Akşamın taşkın fantezileri üzerine gelen böylesi etik bir yorum, ziyafetçilerin şaşkın ve saygılı bir biçimde çitin üzerinden bakakalmalarına yol açar.

Masadan kalktılar. Constantine'in bir işareti yetmişti; iştirakçiler "Geriye! Dön!" vaktinin geldiğini kendi aralarında askeri bir dakiklikle anlamışlardı. Constantine, bir olta kamışı kadar esnek olan elindeki bu görünmez komuta çubuğuyla onlara bir kere daha dokundu, konuşmacıların beyinsel çabalarından dolayı kısmen gölgede kalmış olan ziyafeti ve saf eğlence ruhunu tekrar hatırlatmak,

kaybolmuş olan şenliğin havasını rezonans fenomeninde olduğu gibi, kısacık bir yankıyla konuklara tekrar döndürmek için ağzına kadar dolu bir kadehle ayrılış selamı verdi, kadehi tepesine dikti, sonra arkasındaki duvarda bulunan kapıya fırlattı. Ötekiler de onu örnek alıp bu sembolik hareketi bir gruba yeni giren üyelerin ciddiyetiyle gerçekleştirdiler. Yarıda bırakmanın zevki bu şekilde hakkıyla yerine getirildi; bu yüce zevk, diğerlerinden daha kısa sürse de, ondaki özgürleştirici güç hiçbirinde yoktur. Sofradaki her eğlence tanrılara adanan bir şarapla başlamalı, kadehini yok olmaya ve unutuşa fırlatarak, sanki ölüm tehlikesindeymişçesine bütün anılardan kendini hırsla söküp alarak yerine getirilen bu adak yeraltındaki tanrılar içindir. *Yarıda* bırakmak, bunu yapmak güç ister, bir kördüğümü kılıçla kesmekten daha büyük bir güç ister; çünkü kördüğümün zorluğu insanda tutku yaratır, fakat yarıda bırakmak için gereken tutkuyu insanın kendisinin sağlaması gerekir. Dışarıdan bakıldığında bir anlamda sonuç aynıdır, sanatsal açıdan bakıldığında bir şeyi sonuna getirmekle (bitirmekle), özgür iradeyle yarıda bırakmak arasında dağlar kadar fark vardır; ister tesadüfi ister tutkulu bir karar olsun, ister arkası olmadığı için bitiveren bir okul şarkısı olsun, ister zevkin yüce kılıç darbesiyle sona erdirilmiş olsun, ister herkesin yaşadığı alelade şeyler olsun, ister çoğunluktan kaçan gizem olsun.

Constantine'in kadehi fırlatışı sembolik bir hareketti, ama başka bir anlamda bu fırlatış sonuca götüren bir darbeydi, çünkü bu son darbeyle kapılar hızla açıldı ve orada ölüm kapısını mağrurca çalmış olan kendisi de, kapı açılınca konuklarıyla birlikte her şeyi yok etmeye hazır duran imha kuvvetlerini gördü –ziyafetçileri akabinde oradan kaçıran bir ikazdı bu ve aynı anda her taraf adeta bir harabeye dönüverdi.

Bir araba kapıda hazır duruyordu. Constantine'in davetiyle yerlerini alıp neşeyle hareket ettiler, çünkü arkada bıraktıkları o yıkım tablosu ruhlarına yeni bir esneklik kazandırmıştı.

Bir iki kilometre kadar gittikten sonra araba durdu. Constantine burada ev sahibi olarak izin istedi, beş arabanın hizmetlerinde olduğunu söyledi, böylece herkes istediğini yapabilirdi, ister yalnız gi-

der, ister yanına istediği birini alırdı. Havai fişek de böyledir ya, barutun gücüyle tek bir mermi gibi dönerek yükselir, bir anlığına tek vücut olarak kalır, sonra rüzgârlara yayılır gider.

Atlar arabalara bağlanırken gecenin konukları yol boyunca biraz gezindiler. Temiz sabah havasının serinliği sıcak kanlarını arındırdı, kendilerini tamamen bu zindeliğe bıraktılar, duruşları ve birlikte oluşturdukları grup, üzerimde fantastik bir etki yarattı. Çünkü tarlalara, otlaklara ve güneşle beraber sevinç içinde kalkmak için gece dinlenip güç toplayan her canlının üzerine sabah güneşi vurunca –bunda bir hoşluk, karşılıklı bir anlayış vardır; fakat geceden kalma bir meclisi iç açıcı bir kırsal çevrede sabahın ışığıyla görmek insanın üzerinde tuhaf bir etki bırakıyor. İnsan gün ağardığında şaşkına dönen hayaletleri düşünmeye başlıyor, hep arasından geçip kayboldukları çatlakları sadece karanlıkta gördükleri için bulamayan cinleri, acılarının tekdüzeliğinden gecesi gündüzüne karışmış talihsizleri düşünüyor.

Bir patika yol onları çitle çevrili bir bahçeye götürdü, çitin arkasında uzakta mütevazı bir taşra evi görünüyordu. Tarlanın yakınındaki bahçenin sonunda ağaçların oluşturduğu bir çardak vardı, hepsi merakla dikkat kesildi, gözetleyen insanların araştıran bakışlarıyla kuşatıcılar bu dostane kuytuluğun etrafını çevrelediler. Birini kurnazlıkla alt etmek üzere olan sivil polisler gibi gergin görünüyorlardı. Sivil polisler gibi mi –eh, itiraf etmeliyim ki dış görünüşlerine bakılınca sivil polislerin onları arıyor olma ihtimali daha büyüktü. Her biri dikizlemek için pozisyonunu almıştı, Victor bir adım geri atıp yanındakine, "Aman tanrım! Bu Yargıç Wilhelm'le karısı!" dedi.

Şaşırmışlardı –ağaç yapraklarının gizlediği mutlu çifti kastetmiyorum, onlar kendilerini ev saadetine fazla kaptırmışlardı, tatlı bir esinti başlarındaki dalları sallarken ve etraflarındaki her şey gibi buradaki ıssızlık da bu küçük çardağı korurken, büyük bir keyifle uğramış sabah güneşinin dışında onları seyredecek birilerinin olabileceği akıllarına gelmeyecek kadar güvenliklerinden emindiler. Mutlu evli çift, hiç şaşırmadı ve hiçbir şeyi fark etmedi. Evli bir çift oldukları belliydi, bir bakışta anlaşılıyordu, heyhat! insanın gözetleyenle kan bağının olması! Şu koca dünyada hiçbir şey, açık ya da

gizli hiçbir şey sevgililerin mutluluğunu tehdit etmese bile birbirlerinin yanında otururken bu denli güvenli hissetmezler; içleri saadet doludur, ama yine de sanki onları ayırmak isteyen bir güç varmış gibidir, birbirlerine sıkıca sarılırlar, ama yine de kapıda kendilerini korumaları gereken bir düşmanları varmış gibidir, ama hiçbir zaman da yeterince emin olamazmış gibidirler. Evli insanlarda böyle olmaz, o çardağın altındaki evli çiftte de böyle olmaz. Ne kadar zamandır evli olduklarını tam kestirmek mümkün değildi. Kadının çay masasındaki hareketlerine bakılırsa uzun alıştırmalardan sonra güven sağlanmış gibi görünüyordu, ama kadın yine de bu işte neredeyse çocuksu bir heveslilik gösteriyordu; adeta daha evliliğin oyun mu yoksa ciddi bir şey mi, ev kadınlığının bir iş mi, bir oyun mu yoksa hoşça vakit geçirilen bir uğraş mı olduğunu tam bilmeyen yeni evlenmiş bir kadının bulunduğu o orta aşamadaymış gibiydi. Belki de bayağı bir süredir evliydi ama genellikle çay masasının başına oturmazdı, belki de sadece burada, taşrada böyle yapıyordu, ya da belki de sadece o sabah öyle yaptı, belki de onlar için özel bir anlamı vardı. Kim bilebilir? Eğer söz konusu kişinin özgün bir kişiliği varsa bütün tahminler bir dereceye kadar boşa çıkar, çünkü böyle bir kişilik zamanın kendinde iz bırakmasını önler. Güneş yazın ihtişamıyla parıldayınca, insan hemen bunun ciddi bir şeylerin kutlaması olduğunu düşünür (gündelik kullanım için böyle parlamaz herhalde), ya da güneş ilk kez böyle pırıl pırıl açıyordur, ya da ilk kezlerden biri (elbette uzun bir süre boyunca tekrarlanamaz). Bunu sadece bir kez gören böyle düşünür, ya da ilk kez gören –benim de Yargıcın karısını ilk görüşümdü. Bu görüntüyü her gün gören birisi farklı düşünebilir –tabii gerçekten aynı şeyi gördüğünü varsayarsak. Fakat elbette ki bu Yargıcın bileceği bir şey.

Dediğim gibi, sevimli ev hanımımız meşguldü: İki fincana kaynamış su doldurdu (herhalde her tarafı iyice ısınsın diye), sonra boşalttı, fincanın birini bir tepsiye koydu, içine çay doldurdu, çeşnileri koydu, artık her şey hazırdı –bu oyun muydu, ciddi miydi? Eğer biri normalde çayı sevmiyorsa, Yargıcın yerine oturmalıdır, çünkü bu içecek o anda bana çok davetkâr gelmişti, ne var ki kibar hanımın davetkâr bakışı bana daha da davetkâr geldi.

Belli ki o ana kadar konuşmaya vakti olmamıştı, suskunluğu bozdu ve çayı uzatırken, "Acele et canım, çayını soğutmadan iç; ne de olsa sabah havası serin, elimden gelen en küçük şey sana biraz özen göstermek." "En küçük mü?" diye konuştu Yargıç sözü uzatmadan. "Belki de en büyüğü ya da hepsi." Yargıç merakla ona baktı, kadın kendine çay alırken devam etti, "Dün ben söyleyecekken lafımı kestin, fakat tekrar düşündüm, tekrar tekrar düşündüm, özellikle de şimdi –bunu benim aklıma neyin getirdiğini biliyorsun– her neyse eğer evlenmemiş olsaydın hayatta çok daha büyük bir adam olurdun, bu kesinlikle doğru." Yargıç, fincanı hâlâ tepsinin üzerindeyken belirgin bir hazla ağız dolusu bir yudum aldı, ferahladı –yoksa o güzel kadının coşkusu mu buna sebep olmuştu? Galiba öyleydi, fakat kadın sadece onun çayın tadını beğenmiş olmasından sevinç duyuyordu. Yargıç sonra fincanı yanındaki masaya koydu, bir puro çıkarıp, "Semaverinden yakabilir miyim?" diye sordu. "Elbette," diye cevapladı kadın, kor halindeki bir kömürü çay kaşığıyla alıp uzattı. Yargıç purosunu yaktı, karısı omzuna dayanırken kolunu beline doladı, dumanı üflemek için başını öbür yana çevirdi, sonra gözlerini bir bakışın ifade edebileceği tam bir bağlılıkla karısının üzerine çevirdi; gülümsedi, fakat bu sevinç tebessümünün içinde bir parça hüzünlü ironi de vardı; nihayet şöyle konuştu, "Buna gerçekten inanıyor musun, yavrucuğum?" "Neye inanıyor muyum?" dedi kadın. Yargıç yine sustu, tebessüm daha baskındı, ama yine de sesi son derece ciddiydi: "O halde önceki aptallığını bağışlıyorum, çünkü kendin de çabucak unutuverdin, çünkü sen de ahmak kadınlardan biri nasıl konuşursa öyle konuşuyorsun –ne tür bir büyük adam olacakmışım hayatta?" Karısı bir an bu ters cevaptan utanmış gibi göründü, fakat hemencecik kendini toparlayıp kadınca bir belagatle söylemek istediğini açıkladı. Yargıç dosdoğru önüne bakıyordu, sözünü kesmedi, karısı konuşmasını sürdürürken o da sağ elinin parmaklarıyla masada ritim tutuyordu, bir melodi mırıldandı, baladın sözleri bir an işitildi; tıpkı bir şam kumaşındaki dokulu desenlerin bir açıdan bakınca görünüp bir başka açıdan kaybolması gibi, sözler de yeniden baladın mırıltıları içinde kay-

bolup gitti: "Kocası ormana gitmiş ve kendine beyaz sopalar kesmiş." Bu melodramatik hitaptan sonra, yani kadının davasını açıklamasına Yargıcın mırıltısının eşlik etmesinden sonra, diyalog tekrar başladı. "Hâlâ farkında değilsin," dedi Yargıç, "Danimarka yasaları erkeğe karısını dövme hakkı tanıyor, tek mesele, hangi vesileyle olabileceğini açıklamıyor." Karısı bu tehdide gülümseyip devam etti, "Fakat neden ben bundan bahsettiğimde seni hiç ciddi bulamıyorum? Beni anlamıyorsun. İnan bana, çok ciddiyim, bana çok hoş bir düşünce gibi geliyor. Tabii eğer benim kocam olmasaydın, bunu düşünmeye bile cesaret edemezdim, ama şimdi düşündüm, hem senin hem benim iyiliğim için, n'olur ciddi ol, benim hatırım için, bana dürüstçe cevap ver." "Hayır, beni ciddi bulamazsın, ciddi bir cevap da alamazsın. Sana ya gülüp daha önce de olduğu gibi bunu unutturmalıyım, ya da sopa atmalıyım, ya da artık bundan söz etmemelisin, yoksa seni susturmanın başka bir yolunu bulmam gerekecek. Görüyorsun ki bu bir şaka, işte o yüzden pek çok çıkar yol var." Ayağa kalktı, karısının alnına bir öpücük kondurdu, koluna girdi ve çardaktan uzanan sık ağaçlıklı bir yolda gözden kayboldu.

VI.
Tarifsiz bir sevinç

19 Mayıs. Sabahın on buçuğu. Havarinin nedensiz haykırışı duyulurken içimizde bizi anlatılmaz bir biçimde ateşleyen tarifsiz bir sevinç var: "Neşelenin diyorum sizlere, bir daha söylüyorum neşelenin." –Bundan ya da şundan duyulan bir sevinç değil, "dille ve ağızla," söylenen, "kalbin derinliklerinden" gelen ruhun kudretli şarkısı: "Sevincimden dolayı, sevincimde, sevincimden, sevincimle sevinçliyim" –adeta ilahi bir nakarat gibi öteki şarkımızı aniden kesti; bizi Mamre ovalarından ebedi ikametgâhlara esen alize rüzgârlarından gelme bir esinti, bir hava dalgası gibi serinletip ferahlattı.

VII.
Ah, evlilik hayatı!

Evet sevgili dostum, bir kadının doğuştan ne virtüoz olduğuna akıl sır ermez; pek çok filozofun aklına mal olmuş zaman problemini en ilginç ve en güzel şekilde açıklar. İnsanın pek çok filozoftan laf kalabalığı içinde boş yere cevap aradığı bir problemi o, günün her saatinde hiç yaygara koparmadan açıklar. Bu problemi açıklarken yanı sıra en derin hayranlıklar uyandıracak şekilde başkalarını da açıklar. Çok uzun süreli bir evlilik geçmişim yoksa da bunun hakkında kitap yazabilirim. Ama yapmayacağım, onun yerine bana pek çok şey anlatan bir öyküyü nakletmek istiyorum. Hollanda'da bir yerde bir âlim yaşarmış, oryantalistmiş ve evliymiş. Bu âlim bir gün çağrıldığı halde öğlen yemeğine gelmez. Karısı yemeklere bakarak özlemle bekler, bu bekleyiş uzadıkça kadının adamın gelmeyişine anlam vermesi o kadar zorlaşır. Nihayet odasına kadar gidip üstelemeye karar verir. Adam orada, çalışma odasında oturmaktadır, yanında kimse yoktur. Kendini Doğu çalışmalarına kaptırmıştır. Ben de gözümde canlandırabiliyorum. Adamın üzerine eğilir, kolunu omzuna dolar, kitaba şöyle bir göz atar ve ardından adama dönüp, "Sevgili dostum, neden yemeğe gelmiyorsun?" der. Âlim belki söyleneni daha tam dinlemeden karısına bakıp şöyle konuşmuştur herhalde: "Bak yavrucuğum, şimdi yemeğin sırası değil, burada daha önce hiç görmediğim bir seslendirme işareti var, bu alıntılanan pasajı defalarca gördüm, ama hiç böyle değildi, bendeki de mükemmel bir Hollanda basımı. Şuradaki noktaya baksana! İnsanı deli eder!" Karısının yarı gülümseyerek, yarı onaylamayarak ona bakışını hayal edebiliyorum, böyle küçücük bir nokta, evin düzenini bozsun, olacak şey mi; anlatılana göre kadın şöyle cevap verir: "O kadar kendini yiyip bitirmene değer mi? İnsanın nefesine yazık." Dediğini de derhal yapar. Üfler ve işe bakın, nokta kaybolur, çünkü bu nokta enfiyeden düşen bir toz zerreciğidir. Âlim sevinçle, koşar adım yemek masasının yolunu tutar, noktanın kaybolmasına sevinmiştir, daha da çok karısına sevinmiştir.

Bu hikâyeden alınacak dersi anlatmama gerek var mı? Eğer o âlim evlenmemiş olsaydı belki delirecekti, belki yanına birkaç oryantalisti de katacaktı, çünkü hiç şüphem yok ki edebi yayın organlarında herkesi ayağa kaldırırdı. İşte benim neden karşı cinsle iyi geçinmek gerek dediğimi anlıyorsunuz, çünkü (aramızda kalsın) genç bir kız her şeyi açıklar ve koskoca Üniversite Kurulu ona vız gelir, eğer bir erkek onunla iyi geçinirse ondan gelecek bilgilerle coşar, ama geçinmezse, kadın onu oyuncak yapar. Fakat bu hikâye aynı zamanda kadınla hangi şartlarda iyi geçinmek gerektiğini de öğretir. Eğer o âlim evlenmemiş olsaydı, elinde bütün aranan özellikleri olan bir estet olsaydı, belki o zaman o harika bakirenin ait olmak istediği şanslı adam olacaktı. Evli olmayacaktı, duyarlıkları bunu kaldırmayacak kadar üstündü. Ona bir saray yapacak ve hayatında eğlenceyi zengin kılacak hiçbir incelikten kaçınmayacaktı, onu şatosunda ziyaret edecekti; çünkü kadın öyle istemişti; uşakları arkadan arabayla gelirken o erotik bir aylaklıkla ona yürüyerek gidecekti, zengin ve pahalı hediyeler getirecekti. Ama işte Doğu kültürü çalışmaları sırasında o seslendirme işaretine takıldı kaldı. Ona bir anlam veremeden bakıp kalacaktı. Fakat sevgilisini ziyaret vakti gelmişti. Bu işi bir kenara bırakırdı, yoksa nasıl olurdu da onun çekiciliği ve ona olan aşkı dışında düşüncelerle sevgilisini ziyarete gidebilirdi? Elinden gelen en büyük sevimlilik havasını takınırdı, her zamankinden daha büyüleyici olurdu, sevgilisine kıyaslanamaz hazlar verirdi çünkü sesinde pek çok tutkunun uzaktan gelen titreşimleri vardı, çünkü umutsuzluktan dolayı neşeli olmak için çarpışmak zorundaydı. Ama şafakta ondan ayrıldığı zaman, ona son öpücüğü kondurup arabasına bindiği zaman, alnı kararırdı. Eve geldi, çalışma odasındaki panjurlar kapalıydı, lambalar yanıyordu, üstünü değişmeden oturup anlam veremediği noktaya gözlerini dikti. Gerçekten sevdiği bir kız vardı, evet, hatta belki de tapıyordu ona, ama ona sadece ruhu zengin ve güçlüyken gidiyordu, ama içeri gelip öğlen yemeğe çağıran bir yardımcısı, noktayı üfleyip savuran bir karısı yoktu.

VIII.

Bir Aktrisin Hayatı'ndaki kriz

Kopenhag Kraliyet Tiyatrosu'nun yönetmeni J.L. Heiberg ve karısı yetenekli aktris Johanne Luise Heiberg, Kopenhag'ın kültür hayatında söz sahibiydiler. Heiberg Danimarka'nın önde gelen Hegel'cilerinden olduğu için Kierkegaard'ın özel bir nefretini kazanmış olmasına rağmen Kierkegaard onlardan büyülenmişti. Johanne Luise Heiberg on altı yaşındayken Shakespeare'in Romeo ve Juliet*'inde Juliet'i oynamıştı. 1847 Ocağında bu rolü tekrar oynadı, bu sefer otuz dört yaşında.*

Bu tür bir "tekrar" fikri Kierkegaard'ın büyük ilgisini çekiyordu. Olgun bir kadının on dört yaşındaki bir aşk macerasını on altı yaşındaki bir kızdan daha iyi oynayabilmesi Kierkegaard'ın ayrıntıyla incelemekten kendini alamadığı bu temaya bir örnek teşkil ediyordu.

Bir "tesirini artırma [potentiation], ilk duruma daha da güçlü bir dönüş" söz konusu. On altısındayken balkondan sadece yetenekli ve hoş bir kız olarak algılanmışken, şimdi Jülyet'in tutkusundaki esas imgeyi canlandıran *olarak görülüyor. Bu "metamorfoz," ideallikteki geriye dönüşle ortaya çıkan bu tesirin artışı, denemenin son iki sayfasında farklı bir tür "metamorfoz"la karşılaştırılıyor, Johanne Luise Heiberg'in Kopenhag sahnesindeki ezeli dostane rakibi Asta Nielsen'inkiyle. Onun başarısı "sürekliliğin" başarısı. Her iki yaşta da "dişilik imgesi"ni canlandırıyor. Altmışında,* Stadier paa Livets vei*'deki uzun bir dipnottan öğrendiğimize göre,*

kusursuz büyükanneyi oynayacaktır. İki yana da çekilebilecek bu iltifat, Johanne Luise Heiberg'i de kaçınılmaz bir şekilde kendi sınıfına yerleştiriyor: Zaten Kierkegaard'ın olmasını istediği de bu. İlk aşk imgesini zenginleştiren bir kadın, bir yandan da zamanın ilerlemesini olumsuzlayarak "tekrar" ihtimalini açık bırakıyor. Bir kere daha Regine Olsen'in gölgesi sayfanın üzerine düşüyor.

1

Birinci sınıf aktris denince insanlar galiba onun hayat şartlarının öylesine büyüleyici, öylesine harika olduğunu hayal ediyorlar ki, genellikle meselenin dikenli tarafını unutup gidiyorlar: Bir aktrisin mücadele etmek zorunda kalabileceği akıl almaz sayıda bayağılıklar, haksızlıklar ya da en kritik andaki yanlış anlaşılmalar.

Mümkün olan en olumlu durumu düşünelim. Diyelim ki bir aktris kendisini birinci sınıf yapacak her şeye tartışmasız sahip; diyelim ki beğeni ve alkış toplamış, bir de, şu ya da bu kindar bir kişinin eziyetine maruz kalmayacak kadar da şanslı (hiç kuşkusuz en büyük bahtiyarlıklardan biri). Böylece yıllar yılı, gıpta edilerek, başarıyla, apaçık bir hayranlığın nesnesi olarak yaşayıp gider. Durum tek kelimeyle muhteşem görünüyor; sanki çok önemli bir yere gelecekmiş gibi. Fakat insan daha yakından bakıp da bu açık hayranlığın ne tür bir parayla ödendiğini keşfedince, sefil bayağılıklardan oluşan düşük bir tutar geçer eline; tiyatro dünyasında bunların fonunu eleştirmenler *ad usus publicos* [halkın yararına yönelik] oluşturmaktadır (gerçekten de değişmez açık hayranlık düzenli olarak bu fondan karşılanır), o zaman bir aktris için en şanslı durum bile artık bayağı ve zavallıcadır. Kraliyet Tiyatrosu'nun kostümlerinin çok pahalı ve kıymetli olduğu kulağa geldiğinde ne kadarı doğrudur bilinmez, fakat kesin olan bir şey var ki gazete eleştirmenlerinin kostümleri korkunç derecede dökümtüdür.

Dahası var. Sevilen sanatçı yıllar yılı yaşamaya devam eder. Nasıl ki bir burjuva evinde insan her akşam yemekte ne olacağını önceden tam olarak bilirse, o da sezonun ona ne getireceğini önceden tam olarak bilir. Her hafta iki üç kez övülüp beğenilecek, alkışlardan kulakları duymaz olacaktır; daha ilk üç ayın içinde gazete eleştirmeninin basmakalıp laflar repertuarından en az bir kere geçmiş olacaktır. Aynı cümleler özel vurgularla tekrarlanıp durur. Bir iki kere, ya da iyi yıllarda üç kere, sefih, işe yaramaz bir şair bozuntusunun şarkısında kutlanacaktır. Her sanat sergisinde portresi sergilenecektir; taşbaskısı yapılacaktır, eğer şansı iyiden iyiye yaver giderse mendillere, şapkaların tepelerine basılacaktır. O da bir kadın olarak ismi konusunda hassastır –sadece kadın olduğundan hassastır– isminin dillerde olduğunu bilir, hatta mendilleriyle ağızlarını silerlerken bile! Herkesin kendinden hayranlıkla bahsettiğini bilir, zinhar konuşacak bir konu bulamayanlar da dahil. Bu şekilde yıllarca yaşar. Durum tek kelimeyle muhteşem görünüyor; sanki çok önemli şeyler olacakmış gibi. Fakat daha ileri bir anlamda, bu hayranlığın zengin gıdalarıyla beslenmek zorunda kalsaydı, bundan cesaret alsaydı, yeni çabalar için güç ve ilham bulsaydı –ve en üstün yetenekleri olan bir insan bile, özellikle de bir kadın, zayıf anında gerçek değeri bilinmediğinden dolayı umutsuzluğa kapılabileceği için– böyle bir zamanda kuşkusuz defalarca hissettiği şeyi hissedecektir, yani bütün bu olup bitenlerin ne kadar boş olduğunu, onun bu külfetli ihtişamına gıpta etmenin ne kadar büyük bir hata olduğunu hissedecektir.

Bu arada, yıllar geçtikçe, böyle dikiz altında ve sabırsızlıkla geçen yılların sayısı çok olmasa da, artık yaşlanmaya başladığı yönündeki zırvalar konuşulmaya başlar. Böyle olunca –a evet, Hıristiyan topraklarında yaşıyoruz, fakat estetik kabalık örneklerini sıkça gördüğümüz gibi, Hıristiyan âleminde de insanı yamyamca kurban etme şehvetinin modası hiç geçmedi. Onu yüceltmek için çalan o kocaman zevksizlik davulunu ve bilinçsizce saygı gösteren zilleri hiç susturmayan bu aynı bayağılık, şimdi o putlaştırdığı sanatçıdan bıkmış. Ondan kurtulmak istiyor, gözünün önünden gitsin istiyor; ölümü istenmediği için sanatçının Tanrıya şükretmesi gerekir. Bu aynı bayağılığın şimdi on altı yaşında yeni bir idolü var, onun onu-

runa eski büyük idolün, bayağılığın tamamen gözünden düşüşünü hissetmesi gerekiyor –bir idol olmanın en büyük güçlüğü budur, yani böyle bir konumdan onurla çekilmeye izin verilmesi insanın düşünemeyeceği bir şeydir. Böyle olmasa bile, öyle çok kaba bir şey yapılmasa bile yine de bazen başka bir şey olur, çok daha iyi gibi görünür fakat temelde aynı derecede kötüdür. Bu durumda, bayağı zevksizlik önceki hayranlıkla o kadar seri akıp gider ki, idol (insanların ifade ettiği şekliyle) yaşlandıktan sonra da bir süre aynı hızla taşınmaya devam eder. Bayağılığın putlaştırılmış sanatçıya ilişkin taşkınlıklarında bariz bir değişiklik gözlenmez; yine de belli bir tereddüt var gibidir. Bu da, saygıdeğer Rosiflengius'un sanatçıya bir hizmette bulunduğu vehmine kapıldığını ve aynı şeyleri söylemekle *centilmen*lik yaptığını ortaya koyar. Fakat bir sanatçıya karşı centilmen olmak küstahlığın dik âlâsıdır, sulu bir haddini bilmezlik, iğrenç bir patavatsızlıktır. Bir değeri olan herkes *eo ipso* [tam da bu yüzden] bu özel değerinin eksiksiz tanınmasını hak iddia edebilir. Tiyatro, eğer dedikleri gibi kutsal bir yerse, o zaman burada epey küfre girildi. İnsanın on altı yaşında sanat eleştirisi adı altında kel ve aklı kıt ihtiyar eleştirmenlerden gelen ikiyüzlü reveranslara ve ilanı aşklara katlanması ne kadar ağır ve ıstıraplıdır; ve daha sonrasında centilmenlik yüzsüzlüğüne katlanmak ne acıdır!

Kendini sanatın hizmetine adamış kadınlara karşı bu denli haksızlık hatta zulüm uygulayan bu insanlık dışı davranışın sebebi nedir? İnsanlarda çok ender bulunan estetik görgüden başka ne sebep olabilir. Söz konusu kadın olduğunda pek çok insanın sanat anlayışı temel kategori düzeyindedir, bu konudaki düşünüş tarzı da, her kasap çırağının, bekçinin ya da bakkalın, süper güzel ya da on sekizlik hayat dolu bir taze diye heyecanla konuşurlarkenki gibidir. Bu on sekiz yaş, bu süper güzellik, bu müthiş canlılık, işte sanat anlayışı –aynı zamanda kabalığı. Öte yandan, estetik kaygı gerçekten başlayınca, içebakış kendini kanıtlayınca, büyük önemiyle metamorfozda ortaya çıkınca; o zaman insan yığınları ilgisini kaybeder. Eğer insan beğenmeye devam ederse, o zaman onun centilmen ya da hoşgörülü olduğu anlamı çıkar; çünkü aktris daha otuzundayken bile aslında *passée* [geçmiş] olmuştur.

Gönül istiyor ki, özellikle de insanların kendi iyiliği için, en zengin hazlardan mahrum kalmasınlar ya da kendilerini mahrum bırakmasınlar ve bu önyargının tamamen kökü kazınsın. Gerçekten de bir önyargı, hem de görgüsüzce bir önyargı, çünkü bir kadın on sekizinde aktris olmaz. Muhtemelen otuzunda ya da daha sonrasında olur, tabii o da olursa; çünkü on sekiz yaşındaki oyunculuk estetik bakımdan sallantıda olan bir meziyettir. Sonraki gelişme döneminde bir aktrise hayranlık duymaya başlamanın centilmenlikle hiç ilgisi yoktur; fakat bunun tersi, yani on altı yaşındaki bir kıza hayran olmak gerçekten yağcılıktır. Kültürlü bir estetin on altı yaşındaki bir aktrisi eleştiri yazısına konu edebileceğine inanamıyorum, özellikle de kız çok güzelse vs. Kuşkusuz böyle belirsiz bir durumdan kaçınacaktır. Evet, genç kızken fırtınalar koparmış birinin arkasını getiremediği olur. Belki öyledir, fakat o zaman da esasen bir aktris olmamıştır, tıpkı sosyal çevrelerde bir iki kış fırtınalar koparmış genç bir kız gibi o da sahnede fırtınalar koparmıştır. Öte yandan şu da doğrudur ki eğer metamorfoz başarılı olursa o zaman centilmenlik konuşmaları ortadan kalkar; çünkü hayranlık, estetik bakımdan işte sadece o zaman gerçekten yerini bulur.

Elbette tiyatrodaki aktrislerin geleceğini güvenceye almak için çok şey yapılıyor. Sanırım bu on sekiz yaşla ilgili son derece gayri estetik hurafeden kurtulunursa da çok yararlı olacaktır ve en önemli anın çok daha sonra geleceği iyi bir şekilde anlatılmalıdır –bu da aktrislerin geleceği için bir güvence sağlayacaktır. Hem bu meselenin sadece estetik değil aynı zamanda büyük psikolojik önemi var. Hatta sık sık düşünme konusu yapılmadığı için şaşıyorum. İlginç olan şey, salt estetik bakımdan ama psikolojinin de yardımıyla metamorfozu önceden görebilmek ya da en azından oluştuğunda açıklayabilmektir.

Ne var ki, gazetedeki kısa bir makale çeşitli vakaları ayrıntılı bir şekilde irdelemek için uygun bir yer değil. Burada, salt psikolojik ve estetik bir bakış açısıyla sadece tek bir metamorfozu anlatmaya çalışacağım, kesinlikle çok zor bir metamorfoz, ama tam da bu sebepten aynı zamanda güzel ve önemli. İnsan kendini ilk safhaya ne kadar çok feda ederse ve ne kadar çok adarsa, yeni bir safha yarat-

mak o kadar güçleşir. Ve gayri estetik halk ilk safhayı ne kadar çok putlaştırır ve yaygara koparırsa, aynı halkın metamorfoza karşı tavrının tedirgin, güvensiz ve hatta küskün bir itiraza dönüşmesi o derece kolaydır. Gayri estetik seyircileri müthiş bir şekilde kavrayıp büyüleyen özelliklere tartışmasız sahip olma şansını hiç elde edememiş bir aktris, buna karşılık suskunluk içindeki metamorfozunu oynayacak kadar şanslı olabilir. Bu da güzeldir, hem de çok sessiz bir şekilde meydana geldiği için. Ayrıca daha kolaydır da, çünkü metamorfoza götüren sessiz dönüşüm ne meraklı bakışlarla mahvolur ne de yanlış anlaşılmalara maruz kalır, halkın kaprislerinden kendini uzakta tutar. Çünkü halk tuhaftır. Sözgelimi zaman, kabul görmüş gözdeyi on yıl zarfında on yıl daha yaşlandırmaya cüret eder: O zaman halk gözdeye kızar.

2

Şimdi bir aktrisi, daha kariyerinin en başında hayal ediyorum, ilk gençliğinin ilk zaferinde, sahneye ilk kez çıktığı, ilk kez büyük bir başarıya imza attığı anda. Bu durumdan söz edişim, zevkle söz edişim, estetik bakımdan doğrudur, çünkü benim incelemem ideal türden; on altı yaşındaki çağdaş bir aktrisle hiç ilgisi yok. Benim böyle bir taze başlangıçtan söz etmemin estetik bakımdan uygun oluşunun başka bir sebebi daha var: İncelemenin konusu metamorfozun kendisi olduğundan, bu denemede onun gençlik safhasıyla doğrudan ilgileniyor değilim. İlk safhanın sergilenişi, temel atmak için, şiirsel ve felsefi bir hatırlayış, ama kesinlikle hüzün olmadan. İlk safhanın üzerinde öyle uzun uzadıya durmayız, daha ziyade ötesine koştururuz; çünkü insan genellikle daha yüce olana doğru koşturur ve bu satırların yazarı metamorfozun en yüce olduğu konusunda estetik açıdan emindir.

Sahneye ilk kez on yedi yaşında çıkar. Öyle bir şeye sahiptir ki –aslında sahip olduğu şeyi tanımlamak çok zor, çünkü henüz belirli değildir, ama yine de kendini baskın bir şekilde ortaya koyar ve kayıtsız şartsız bir tepki talep eder. En donuk, en aksi insanın bile ona karşı kendini kasması boşunadır, ille tepki verecektir. Bir mate-

matikçiyi düşünün. Arka ayakları üzerine dikilip bunun neyi ispat ettiğini sorabilir, ama yararı yok, tepki vermek zorundadır, kalben ikna olmuştur: *ergo* [o halde] bu aktris öyle bir şeye sahiptir ki –aslında sahip olduğunu tanımlamak çok zor, çünkü henüz belirli değildir. Şaşırtıcı. Başka durumlarda bir kişinin ne tür özellikleri olduğunu kolayca belirleyebilirsiniz, bunu yapınca da o kişinin elindekilerle ne kadar şey yaptığını tam olarak görebilirsiniz. Fakat tam aksine, bu tanımlanamaz niteliğe sahip genç bir aktrisin yanında, bütün mal mülk sahipleri hemen fakir kalır.

Fakat bu tanımlanamaz özelliği tanımlamaya biraz yaklaşmak için buna *Şans* diyelim. Sahip olduğu şey şanstır. Buradaki şanstan kasıt, onun iyi dostları ve nüfuzlu ilişkileri olacak kadar talihli olması değildir, ya da tiyatroya kazançlı şartlar altında girmiş olması ya da yönetmen ve eleştirmenlerin ilgisini çekecek kadar talihli olması değil. Hayır, burada şans, Sezar'ın gemi kaptanına söylerken kastettiği anlamdadır: Sezar'ı taşıyorsun –ve onun şansını. Hatta eğer şansını zorlamak anlamına gelmeseydi her akşam oynadığı oyun programına düşüncesizce şunları yazmaya cüret edebilirdi: Bayan N.N. ve şansı –bu derecede şansa sahiptir. Mesele şansın ondan yana olmasından ibaret değil, bu her şeye kadir kudretin bir genç kıza eşlik etmekten mutluluk duyması zaten büyük bir şeyken, şans bir de onun emirlerine amade durumundadır. Eğer kızın bu şansa sahip olmadığı söylenirse, bunun tek sebebi şansın kıza sahip olmasıdır. Şans o nereye gitse, nerede dursa yanında hazır ve nazır, üstlendiği her sorumlulukta, elini hafif bir oynatışında, gözünü her kırpışında ya da başını her geriye atışında, vücudunun her dönüşünde, hareketinde, sesinde, yüz ifadesindedir. Kısacası şans onunla öyle sarmaş dolaştır ki, şanstan ayrıyken nasıl bir şey olacağını hassas eleştirmenin tespit etmesine bir saniye bile izin verilmez; eleştirmen, kadının sanatçılığındaki en iyi yanların bile başka bir anlamda ona ait olmadığının estetik bakımdan farkında olsa bile.

Tanımlanamaz özelliğini tanımlamaya biraz daha yaklaşıp buna bir de *Gençlik* diyelim. Bu, sayı olarak algılanmamalıdır, yani on yedisini bir hafta önce pazartesi günü bitirdi şeklinde. Bu, güzelliği gibi şeylerin teşhire sunulduğu, o ölçüde de tam anlamıyla aktris de-

nilemeyecek genç bir kız olduğu anlamına da gelmiyor. Hayır, onun gençliği yine tanımlanamaz bir hazinedir. En önemlisi, hayati güçlerin bir oyunudur bu, gençliğin şen şakraklığı ya da bitip tükenmeyen hareketliliği de denebilir; bundan her zaman içten gelen bir sevecenlikle bahsedilir, yetenekli çocuğun ailedeki en hareketli kişi olduğu söylenirkenki gibi. Tabii kısa süre sonra hareketlilik fazla gelebilir, sonluluğun azması anlamında. Fakat örtülü anlamıyla hareketlilik, sonsuzluğun hareketliliği; gençleştiren, ferahlatan, iyileştiren güçlerle suları canlandıran coşkulu, şen şakrak özgünlük, işte böyle bir hareketlilik daha öte, daha büyük bir anlam taşır: Bu, gerçek bir dâhinin ilk alevlenişi demektir. Ve bu hareketlilik rastlantısal bir şey değildir, genç kızın yerinde duramadığı anlamına da gelmez. Tam aksine, yerinde dururken bile, insan onun bu duruşunda dahi hareketliliğini sezer. Sahneye koşarak girdiği anlamına da gelmez, aksine, sadece kıpırdadığında bile insan onda sonsuzluğun çevikliğini tespit edebilir. Çok hızlı konuştuğu için kimsenin onu takip edemediği anlamına da gelmez, tam aksine oldukça yavaş konuşsa bile insan onun nefesindeki ve ruhundaki canlılığı hissedebilir. Bu hareketlilik onun çabucak yorulacağı anlamına da gelmez, tam tersi: Doğadan gelen bir yorulmazlığı gözler önüne serer, rüzgâr gibi, doğa sesleri gibi. Ondaki canlılığın bitip tükenmez zenginlikte olduğunu ortaya koyar, sadece ne kadar enerjiye daha sahip olduğunun ipucunu verir. Ondaki cilvenin (tabii böyle bir şahsiyetin bütünüyle cilveden uzak kalması düşünülemez), taşkın ve masum bir beynin sevinç ve başarıyla, kendi tarif edilemez şansının bilincinde olmasından ibaret olduğunu gösterir. O yüzden de aslında cilve bile değildir, fakat seyirciyi daha da teşvik eden bir şeydir; yani, bütün performansın güvenilirliğine onu temin eder, aktrisin taşkınlığının kesinlikle güvenli olduğuna ikna eder .

Bir yanda güvenilirlik, bir yanda şen şakraklık, canlılık, şans, gençlik, bunların hiçbir surette yan yana gelemeyecek nitelikler olduğu varsayılabilir. Fakat durum asla böyle değil; bunlar kesinlikle bir yerdedirler. Eğer onun şen şakrak oluşundan ve canlılığından kesinlikle emin olamazsanız, eğer kendisi ve başka bir sürü kişi için de bunlara yeterince sahip olduğu konusunda ona güvenemezseniz,

o zaman onun performansı *eo ipso* [tam da bu yüzden] bir başarısızlık olur ve haz tümden ortadan kaybolur. Bu niteliklerin durumu da şen şakraklığın güvenilirlik çağrışımıyla algılanması gibidir: Yaşlı ama hâlâ neşesi yerinde bir adamın şen şakrak bir kız için tamamen sevgiyle söylediği gibi, "Tanrı bilir ya o küçük hanıma güvenebilirsin!" Onun şen şakrak olduğunu değil güvenilir olduğunu söyler, ama bu aynı zamanda onun şen şakrak olduğunu da söylemek olur. Çünkü bu güvenilirlik onun keşfettiği bir şey değildir, bu ifadeyi adamdan şen şakrak oluşuyla o kız çıkartmıştır.

Taşkınlık bir yanda ve mutlak özgüven öte yanda, yine bunların da bir araya gelmeyecek heterojen nitelikler olduğu, ya da sadece budalalığın onları bir araya getireceği söylenebilir. Oysa onlar birbirlerinden ayrılamazlar, bu kombinasyonu meydana getiren de diyalektiktir. Doğaya ait her olgu, böyle tek ve basit, tamamen güvenli olmalıdır. Birleşik olan her şey bir eksiğiyle varolabilir; fakat tek bir birim halindeki bir şey, bir dolaysızlık, mutlak olmalıdır, ya da aynı şeyi söyleyecek olursak, ne zaman böyle olursa mutlak olur. Taşkınlığın azı sevimsiz olarak tümden reddedilmelidir. Bu sebeple gerçek taşkınlık, tamamen mutlak özgüveni sayesinde seyircinin üzerinde her şeyden öte bir yatıştırıcı etkiye sahiptir; fakat bu, belki taşkın olan her şeyin uyarıcı bir etkisi olduğunu düşünen pek çok insanın dikkatinden kaçabilir, oysa bu ancak yapay taşkınlıkta ya da az taşkınlıkta söz konusudur. Sıradan komediden, muziplikten bir örnek verelim. Rosenkilde'nin bütün muzipliklerini takınmış bir şekilde, sanki dosdoğru sonsuzluktan ve sonsuzluğun çevikliğinden geliyormuşçasına sahneye çıktığını gördüğünüz bir gece, onu ilk gördüğünüz anda kendinize şöyle dersiniz, "İşte bu akşam yine her zamanki fırtınasını koparacak": Sonra *eo ipso* [bununla] tarifsiz bir şekilde sakinleşirsiniz. Bir iç çekip gevşemek için kendinizi koltuğa bırakırsınız; rahat bir pozisyon alırsınız, sanki aynı pozisyonda uzun zaman oturmaya niyetliymişsiniz gibi; neredeyse yanınıza yiyecek bir şeyler almadığınız için pişman olursunuz, çünkü durum o kadar ümit ve güven vericidir ve dolayısıyla da o kadar dinginlik vericidir ki, tiyatroda sadece bir saatinizin geçeceğini unutuverirsiniz. Art arda kahkahalar atarken ve muzip taşkınlıklardan sessizce

zevk alırken, kendinizi sakinleşmiş hissedersiniz, adeta Rosenkilde'nin mutlak özgüveniyle tarifsiz bir biçimde ikna olmuş ve donakalmışınızdır; çünkü onun muziplikleri size istediğiniz kadar devam edebilirmiş izlenimini verir. Ama bir komedyen o anda mutlak bir rahatlatma etkisi yaratmıyorsa ve seyirci muzipliklerinin her an biteceği endişesini hissediyor gibiyse, o zaman haz tümden kaybolur. Genellikle bir komedyenin seyircisini güldürebilmesi gerektiği söylenir, fakat her şeyden önce mutlak biçimde sakinleştirmesi gerektiğini, kahkahanın bunun ardından geleceğini söylemek daha doğru olur. Çünkü gerçek kahkaha, yürekten gelen kahkaha, uyarılmakla gelmez, tamamen rahatlamış olmakla gelir. Taşkınlıktaki durum da böyledir: Her şeyden önce mutlak özgüvenle sakinleştirmelidir; yani, eğer bir aktriste bu gerçekten varsa, her şeyden önce yatıştırıcı bir şekilde işlev görebilir. Seyirci onun mutlak özgüveninin ve güvenilirliğinin yarattığı bu kafa dinginliğinde kendini taşkınlığa bırakabilir. İşte görüyorsunuz yine karşımızda: Taşkınlık ve güvenilirlik tuhaf bir kombinasyon, taşkınlığın güvenilir olduğunu söylemek acayip olur; ama doğru, şen şakraklığa karşılık gelen yeni bir deyim sadece, çünkü güvenilir taşkınlık tam da şen şakraklıktır.

Onun tanımlanamaz mülkiyetini tanımlamaya biraz daha yaklaşmak için bir de *İçlilik* diyelim. Bunun anlamı, o anki tutkusu içinde, düşünce ve ideyle uyumlu olduğudur; henüz düşünce dolu olmayan içebakışı esasen ideallikle işbirliği halindedir; öyle ki her düşünce ya da fikir zerresi bir nota çalar, tok bir tınlama yaratır; yani o, özgün, spesifik bir duyarlılıktır. Bu şekilde kendisini oyun yazarının sözlerine anlamlı bir biçimde ilintiler; fakat her bir tirada ayarlı ses tonuyla ve bir bütün olarak her bir karaktere ayarlı ahenkle kendini kendisiyle ilintilendirmede daha da ileri gider. Yazarın sözlerini ağzından doğru olarak kapmakla kalmaz, kendi dehasının farkında oluşunun ve canlılığının çıkardığı sesler eşliğinde bu sözleri ona öyle bir biçimde geri verir ki sanki bir de, "Bakayım nasıl taklit ediyorsun" der gibidir.

Tanımlanamaz mülkiyeti en nihayet şunu belirtir: *Sahne gerilimiyle tam bir uyum içindedir.* Diyalektiğin kendi diyalektiğine göre her gerilimin iki farklı etkisi olabilir. Yarattığı gerginliği ortaya

çıkarabilir, ama aynı zamanda tam tersini de yapabilir, gerginliği gizleyebilir; gizlemekle de kalmaz onu sürekli dönüştürür, değiştirir ve yücelterek hafifliğe ulaştırır. Böylece hafiflik, gerilimin ürettiği gerginlikte görünmez bir biçimde yer almıştır, bu gerginlik ne görünür ne de varlığından şüphelenilir; sadece hafiflik ortaya çıkar. Ağır bir cisim bir şeyi aşağı çekebilir. Fakat buna karşılık ağır olduğunu gizleyebilir de; ağırlığını bunun tersi bir şekilde, bir şeyi havaya kaldırarak da ifade edebilir. İnsanlar genellikle sanki üzerlerindeki yükü atarak hafiflemekten söz ederler; meseleyi böyle görmek bütün hayata sıradan bakışların temelini oluşturur. Fakat daha üst, şiirsel ya da felsefi bir anlamda durum tam tersidir: İnsan ağırlık sayesinde hafifler. Baskı sayesinde özgürce salınır. Gök cisimleri büyük bir ağırlık sayesinde uzayda süzülür; kuşlar muazzam bir basınç yardımıyla uçarlar: İnancın hafifçe süzülüşü akıllara durgunluk verecek bir ağırlık yardımıyla olur; ümidin en yükseklere tırmanışı tamamen zorluklarla ve sıkıntının baskısı yardımıyladır. Ne var ki, sahnedeki gözbağını sürdürmek ve bütün bakışların ağırlığını kaldırmak zorunda kalmak insanın üzerine muazzam bir yük bindirir. Bu nedenle, uygun bir ahengin kurulmaması durumunda, en büyük mesleki ustalıklar bile bu yükün ağırlığını pek gizleyemez; fakat uygun ahenk kurulmuşsa, yükün ağırlığı sürekli olarak hafifliğe dönüşür. Genç aktrisin durumu da böyledir. Sahnenin geriliminde rahat soluk alır, sadece orada kuş gibi hafifler. Onu hafifleten kesinlikle ağırlıktır, öyle yukarılara sıçratan da baskı. Tek bir kaygı emaresi yoktur. Sahne arkasında kulislerde kaygılı olabilir, fakat sahnede, yeni özgür bırakılmış bir kuş kadar mutlu ve hafiftir; çünkü sadece şimdi, baskı altındayken serbesttir ve özgürlüğüne kavuşmuştur. Evde, çalışma odasında ya da kulislerde kaygı olarak ortaya çıkan şey güçsüzlük değil, tam tersidir. Esnekliğidir onu kaygılandıran, çünkü üzerinde hiçbir baskı yoktur. Tiyatronun geriliminde bu kaygı muhteşem bir şekilde güç olarak çıkar ortaya. Bir sanatçının kaygılı olmaması gerektiği fikri genelde çok dar kafalıca bir görüştür, zaten kaygısız olmak, her şeyden öte, sanatsal büyüklüğün yanlış bir göstergesidir. Çünkü ne kadar çok güce sahip olursa, kaygısı o kadar büyük olur, yeter ki yeteneklerine tam olarak karşılık gelen

gerginliğin dışında dursun. Bir an, gök cisimlerini ayakta tutan doğa gücünün ete kemiğe büründüğünü düşünün ve görevinden bir süreliğine kurtulduğunu ama tekrar başlamayı beklediğini hayal edin: En ölümcül kaygının pençesinde bulurdu kendini ve bu yükü ancak tekrar üstlendiği anda kaygısız ve hafif olurdu. Bundan dolayı, bir insanın çekebileceği en büyük işkencelerden biri, üzerinde yaşadığı küçük dünyanın gerilimine oranla fazla büyük bir esnekliğe sahip olmasıdır; böyle mutsuz bir kişi hiçbir zaman kendini tam olarak özgür hisseder hale gelemez, sırf üzerinde yeterince ağırlık olmadığı için. Önemli olan tam yeterli derecede kaygının olmasıdır, aktörün bunu sahne dışında tutması gerekir; sahne dışında kaygılanmayan kişide olduğu gibi bu kaygı asla sahnede ortaya çıkmamalıdır.

*Tanımlanabilir mülkiyeti*ni belirtmek elbette kolay. Sadece doğal zarafeti yok, eğitimi de var. Sanatının bir alt kolu olarak bir dansçının bütün dağarcığındakilerin büyük kısmına sahip. Diksiyonu düzgün ve tam; sesi kaba değil, terbiyeli, kelimeleri dolu dolu ve açık seçik şekillendirir, çığlık atmadan, ezip bozmadan, kendine ya da kendi için saklamadan, çekingenlik etmeden kendinden boşluğa yayar. Son derece açık seçik ifade eder, fısıldarken bile. Sesini nasıl kullanacağını bilir, onun vasıflarını en iyi anlatacak şey, en önemsiz kısımlarda, aralara öylesine serpiştirilmiş diyalog parçalarında bile, sesini kullanabilme tarzıdır.

On yedi yaşında çıkar ilk kez sahneye. Sahneye çıkışı doğal olarak bir zaferdir; o anda varlığı ulusal bir ilgiye dönüşür. Nasıl ki alayın kızı bütün alayın bir kızı olarak görülürse, o da ulusun kızı olmuştur. Daha görünür görünmez herkes, bir kuşakta bu kadar müstesna ve uygun yetenekleri olan birden fazla kadının zor bulunacağı kanaatine varır. Bu yüzden ona hayran olmak ulusal bir görev, bu nadide çiçeği korumak da ortak bir kaygı haline gelir. Ayrıca, insan zayıflığının olağan bir sonucu olarak, onun böyle daha ne kadar kalabileceğini görmek, görev değilse de meraklı bir ilgi meselesi olur. Evet, insanın müstesna olandan zevk alması tuhaf; neredeyse alınan zevkin ilk ve en yüksek anından itibaren meraklılık pusuyu kurmaya başlamıştır. Haset değildir bu, hiç değildir, hayranlıkla karışmış bir çeşit baş dönmesidir ve sevinçle kendinden geçer, ta ki daha ilk

yılında bu ölümcül gerilimi ortaya çıkarıp sırf hayranlıktan dolayı neredeyse şüpheli bir şekilde hayran olmaya başlayana kadar.

Şimdi de daha önce birkaç yerde ileri sürdüğümüz şeyi hatırlayalım: Eğer bu arada bir de gerçek bir estet yaşasaydı ve ondan bu aktrisi ya da oyunlarından birini eleştirel olarak değerlendirmesi istenseydi, kesinlikle şöyle söylerdi: Hayır, onun vakti aslında daha gelmedi.

3

On dört yıl geçer ve otuz bir yaşına gelir. Bütün bu yıllar boyunca daima kabul görmüş ve beğenilmiştir. Bu zamanın geçişini bazı gözlemleri aktaracağım fasıla olarak kullanarak kısaca ifade etmeme izin verin. Görünürdeki imtiyazlarını üstünkörü değerlendirip yanılgıya düşmeyelim, yoksa ona duyulan hayranlığı haksız yere kıskanırız. Biz daha çok, bu kıymeti olmayan kabul görmenin durmadan hırpalanışına ne kadar mankafalık karıştığına bir bakalım; ve hepsinden önemlisi, bunun ne anlama geldiğini unutmayalım: Bu on dört yıl boyunca ona hayran olmak çağdaşları için fiilen bir alışkanlık halini almıştır; eğer meseleyi doğru değerlendirecek olursak, hayranlığın sözde ihtişamından bu unsuru çıkarmayı unutmamalıyız, yoksa ona büyük haksızlık etmiş oluruz. Ah, alışkanlığın düzenbazlığına boyun eğmeyecek, bırakın belli bir yaşı, genel olarak kaç insan bulunur; öyle ki, ifade değişmese bile, bu değişmemiş ifade alışkanlığın zoruyla yine de başka bir şey olur; tastamam aynı olan bir şey yine de insana çok cılız, çok mekanik, çok cansız gelir; aynı şey söylense bile. Ah, baştan çıkarıcılar ve baştan çıkarma konusunda ne çok şey söylendi şu dünyada: Ama söyler misiniz alışkanlıkla kendilerini kandırmayan kaç kişi vardır; öyle ki değişmemiş görünürler fakat gerçekte içlerindeki insan ufalanıp gitmiştir; öyle ki hâlâ aynı insanları severler, severler ama çok yavan, çok paspal bir şekilde; öyle ki hâlâ aynı sevgi ifadelerini kullanırlar, ama çok sönük, çok mekanik, çok cansız bir biçimde. Diyelim ki bir kral mütevazı bir aileyi ziyaret etmeye karar verdi –evet, aile onur, gurur duyacaktır, bu güzel talihlerinden dolayı neredeyse sevince

boğulacaklardır. Fakat diyelim ki Majesteleri aynı aileye her gün gitmeye karar verdi. Kralın, aileyi ziyaretine bir parça olsun önem kazandırmak için neredeyse gayret sarf edeceği günler ne kadar uzaktadır? Oysa aile değişmeden kalacak ve alışkanlıkla, "Bizi onurlandırdığınız için teşekkür ederiz," demeye devam edecektir. Bütün sofistlerin içinde en tehlikelisi zamandır ve tehlikeli sofistlerin içinde en düzenbazı da alışkanlık. İnsanın yıllar geçtikçe azar azar değiştiğini fark etmek zaten zor. Fakat alışkanlığın düzenbazlığı insanın değişmeden kaldığı, aynı şeyleri söylediğidir, oysa gerçekte büsbütün değişmiştir ve bunu bambaşka bir şekilde söylüyordur.

Sırf bu sebepten dolayı, hakikate gerçekten beyhude hizmet eden herkes, yani onu kendi bencil amaçları için kullanmayanlar; hayatı, varoluşun sofist kandırmacalarıyla bir mücadeleden ibaret görenler; kendilerini en iyi şekilde nasıl yararlandıracaklarını değil, en dürüst şekilde hakikate nasıl hizmet edeceklerini ve gerçekten insanlığa nasıl yararlı olacaklarını dert edinmiş olanlar: Böyle kişiler kandırmacaların kullanımı hakkında çok bilgilidirler –insanlığı sınamak için. Sözgelimi ünlü biri tam bir münzevi hayatı yaşayınca, kendini nadiren gösterince, o zaman insanlar onu fazla görüp şımarmazlar. Tersine, harika ya da yararlı bir kandırmaca gelişir: Bu mükemmel adamın gerçekten olağanüstü biri olması gerektiği düşünülür. Peki neden? İnsanlar onun muhteşem vasıflarını değerlendirebildikleri için mi? Ne gezer –onu o kadar seyrek görürler ki bu seyrek görülme olağanüstü bir etki yaratır. Geçmişten gelen sayısız tecrübeler bunun olabileceğini gösteriyor. Shakespeare tarafından IV. Henry'nin Prens Henry'ye hitabında ustaca ifade edilmiş olan bu yöntem sayısız kral, imparator, kilise görevlisi, Cizvit, diplomat ve keskin zekâ vs. ordusu tarafından başarıyla kullanılmıştır. İçlerinde belki pek çok üstün kişi de vardır, bunlardan birçoğu hakikate de hizmet etmek istemiş, ne var ki hepsi bir aldatmacanın yardımıyla hareket etme isteğinde birleşmişlerdir. Ya kitlelerde korku ve saygınlık uyandırarak kendilerine yarar sağlamaya çalışmışlar ya da belki de dindarlıkla ama kurnazca –bir aldatmacanın yardımıyla– hakikati genel dolaşıma sokmayı ummuşlardır. Hakikatin mutlak

diğerkâm hizmetçileri ise, insanlar arasında sık sık dolaşmayı benimsemişlerdir daima. Kitlelerle hiçbir zaman saklambaç oynamamışlardır, kendilerini ender zamanlarda "hayrete düşüren nesneler" olarak göstererek yeniden şaşırtmaca oyunu oynamamışlardır. Aksine, kendilerini her zaman göstermişlerdir, gündelik kıyafetlerle, sıradan insanla birlikte yaşamış, yolda sokakta sohbet etmiş, bütün prestiji reddetmişlerdir –çünkü kitleler bir insanı her gün gördüklerinde kendi kendilerine şöyle düşünürler: Hepsi bu mu? Eh, "*mundus vult decipi*" [dünya aldatılmak istiyor]. Fakat hakikatin tarafsız şahitleri, cümlenin kalanını, "*decipiatur ergo*" [öyleyse bırak aldatılsın] diye tamamlayarak kitlelerle orta yolda buluşmayı istememişlerdir. Tersine, onlar karşıt bir yönde aldatmışlardır, yani önemsiz görünerek dünya hakkında hüküm vermişlerdir.

Diyelim ki bir yazar, ne kayda değer bir fikir dağarcığına sahip ne de çok çalışkan, ama kırk yılda bir kere süslü bir güzel yazı kitabı yayımlıyor, içinde bir sürü boş sayfasıyla çok şık ve zarifçe derlenmiş: O zaman kitleler bu süslü fenomene hayret ve hayranlıkla bakacaklardır. Şöyle düşünürler: Bunu yazması çok uzun zaman aldığından, sayfalarda çok az yazı olduğundan, gerçekten çok değerli bir şey olmalı. Bir de buna karşılık diyelim ki çok üretken bir yazar var, süslü olup aldatmacadan yararlanmaktan başka düşündüğü şeyler var, canını dişine takıp müstesna bir hızla çalışıyor. Yığınlar çok geçmeden buna alışıp şöyle düşünürler: Özensiz bir iş olmalı. Çünkü yığınlar bir şeyin gerçekten iyi planlanıp planlanmadığını bilmez, bu nedenle onlar aldatmacaya tutunurlar. Diyelim ki bir papaz, Berlin'deki merhum Saray Papazı gibi, başka açılardan büyük yetenekleri olan Theremin, sadece ayın sekizine denk gelen pazar günleri vaaz veriyor ya da hatta on ikisine, fakat bunu Majestelerinin ve bütün kraliyet ailesinin yüce huzurlarında yapıyor: Böyle bir Saray Başpapazıyla ilgili aldatmaca hemen başlayacaktır. Bu papaz ne mi olur –tabii ki aslında neyse öyle kalır, çok yetenekli bir adamdır. Fakat yığınların gözünde sadece Saray Başpapazı olarak kalmaz, bir de Pek Saygıdeğer Beyefendi olur, ya da Pek Gösterişli Saray Başpapazı, Pek Muhteşem bir şey, insanın senede sadece birkaç kez korku ve hayranlıkla gördüğü kralın altın faytonu gibi. Yığınlar derinden et-

kileneceklerdir, bilgelikleriyle şöyle düşüneceklerdir: Böyle bir vaizin bir vaazı hazırlaması ve ezberlemesi için üç aya ihtiyaç var, o halde olağanüstü olmalı. Durun daha, uzun süre beklenmiş pazar günü ayın sekizi ya da on ikisinde meraklı kalabalık o kadar büyüktür ki Saray Başpapazı kürsüye zar zor sığışır –eğer sadece yılda bir kez vaaz verseydi bu sefer hiç sığamazdı ya da Pek Saygıdeğer Başpapaz'ın geliş gidiş güvenliğini polis ve silahlı zangoçların alması gerekirdi. Ve eğer izdiham yaşanıp da birisi ve çiğnenip ölürse o zaman kalabalık bir dahaki sefere daha da artardı. Çünkü şu deyiş sadece hakikat açısından değil merak açısından da doğru: "*Sanguis martyrum est semen ecclesiae.*" [Şehidin kanı kilisenin tohumudur.]

İşte on dört yıl boyunca hiç durmadan herkesin beğendiği bir aktris. Defalarca görülmüş, geceleri yatağa aynı hayranlık duygularıyla gidilmiş. Taşrada kaldığı gayet iyi biliniyor. Ah bir de Avrupa'yı gezen o şahıslardan biri olsa, o zaman hâlâ aldatmacadan bir yardım umabilirdi. Fakat onun şehirde kalması gerektiği bilinir, çünkü Danimarka'da sadece bir şehir ve bir tiyatro vardır; oynaması gerektiği de bilinir, çünkü işi budur. Hayranlıklarına rağmen, belki çoğu onun oynamak *zorunda* olduğunun farkında olacak kadar utanmazdır da, çünkü hayatını böyle kazanmaktadır; genellikle haftada iki kere görmeye gidilebileceği gayet iyi bilinir. Sürekli hayran kalındığını varsaysak bile; bir nesilde kaç kişi hayranlığının on dördüncü yılında onu aynı orijinallikte ve aynı tazelikte görebilecek kadar coşkusunu ve seçiciliğini korumayı bilir! Hayır, insanoğlu bu bakımdan pazar yerindeki çocuklara benzer. Bir şeye sahip olduklarının farkına vardıklarında ve onu kendilerine saklayabileceklerini öğrendiklerinde nankör olurlar, ya da bütünüyle nankör olmazlarsa da en azından hayranlık alışkanlığıyla miskinleşirler. Bu yüzden insanoğlu Tanrıya olduğu kadar hiç kimseye nankör değildir, sırf ne zaman istese O'nu bulabilir diye –tabii, insanlar ne kaybettiklerinin farkına varsın diye bir gün ölemez de. Ey insanın hayranlığı, sen kibirden ibaretsin, hele aynı kalmayı istediğin zaman daha da beter!

Hayranlığın ve kabul görmenin ifade edilişinde tonlaması dışında bir değişiklik olmamıştır. İlk izlenimin *spiritus asper*'i [sert soluma], kibirli, alışılmış bir hayranlığın "rahat soluma"sına dönüşe-

rek gevşemiştir. Aktrisin hisse senedi söylenen fiyatta değişmeden durmaktadır, ama pek sağlam değil; sinsi, hevesli, iyi niyetli fakat meraklılığı yüzünden hâlâ hain düşünceler onun yaşlandığını mırıldanmaya başlar. Kimse itiraf etmek istemez, ama yine de söylenir, fakat kimse söylediğini itiraf etmek istemez. Sıkıntının gerilimi daha da çok acı vericidir, sırf varlığı ulusal bir ilgi meselesi olduğundan. Onun açısından insanların niyetleri doğrudur (çünkü burada böyle bir düşüncenin kökeninde birinin kıskançlığının rol oynadığı noktası üzerinde durmayacağız); bir kere onu sonsuza dek on sekizinde yapacak bir hayranlık alışkanlığına rahatça kurulunca, onu yaşlandırdığı için zamana karşı gerçekten öfke duyarlar. Kimse onun metamorfozunu gittikçe zorlaştırmanın ne kadar nankörce olduğunu, seven hafızanın kritik anda muhalefete geçmesiyle ona nasıl nankörlük edildiğini düşünmez. Ve kimse bu bütün olup bitenlerin, hiçbir yerde, özellikle de estetikte yeri olmayan bir zırvalık olduğunu ve ancak metamorfozla onun gerçek vaktinin geleceğini düşünmez.

4

(Son Makale)

Şimdi sıra metamorfozda. Bu aktrisin yapısını dişi gençliği oluşturuyor, ama alışıldık anlamıyla değil. Normalde gençlik diye anılan şey yıllara yem olur; çünkü zamanın pençesi sevecen ve özenli olabilir, fakat fani olan her şeyi aynı şekilde tutar. Ancak bu aktriste, bizatihi dişi gençliği fikrine karşılık gelen tam bir deha var. Bu bir fikirdir ve bir fikir on yedi yaşında olma fenomeninden oldukça farklı bir şeydir. Ne de olsa bir kız her tür fikirden tamamen yoksun olabilir ama yine de on yedi yaşındadır. Bir fikre karşılık gelen bu deha olmaksızın bir metamorfozdan söz edilemez. Fakat sırf durum böyle olduğu için ve fikir de uzlaşmasız neyse o olduğu için metamorfoz müstesnadır. Doğa sürekliliğini nasıl ki önceden sezme ve hatırlamayla, öngörü ve sonradan görüyle, yani doğabilimcilerin verdikleri isabetli adlarla Prometheus'vari ve Epimetheus'vari ko-

ruyorsa; metamorfozu oluşturacak olan tinsel diyar da baştan beri var olmalıdır, fakat ancak bir süre geçtikten sonra kesin olarak oyuna sokulabilir ya da kesin olarak kendini gösterebilir. Onun kendini göstermesi metamorfozun ta kendisidir.

Alışılmış anlamıyla sadece dişi gençliğine sahip olan bir kadın metamorfoza ulaşamaz, çünkü bu anlamıyla dişi gençliği kendi içinde diyalektik değildir. Sadece tek bir hayatı vardır, o da bir kenara ayrılıp seçileceği yerde, diyalektiğin girişiyle yok olur. Zaman yoktan meydana gelen diyalektiktir, o yüzden bu diyalektik-olmayan gençliği er ya da geç tüketir. Fakat diyelim ki gençlik başka bir boyutta da canlı; o durumda zaman, doğal gençliğin bir şeyini yok ederek dehanın daha da belirgin olarak ortaya çıkmasına yarar, idealliğin bu fikirle olan salt estetik ilişkisinde ortaya çıkar. Aktris tabii ki gülünç anlamıyla tekrar gençleşecek değildir, bu anlamıyla kasap çırakları ve halk, süper güzel bir kızdan konuşurlar, oysa o sadece ideallik anlamında genç olacak ya da gençleşecektir. Aktris şimdi esaslı bir eleştiri yazısı için gerçekten uygun bir konu olmuştur, çünkü aynı fikirle ikinci defa ilişkilenir hale gelmiş ve ikinci kuvveti alınmıştır; ya da daha kesin olarak ifade edilmiştir, kesin olarak diyorum çünkü salt ideal biçimde ikinci kez kendini bu fikirle ilişkilendirmiştir. Mesele oldukça basit. Şu sorulabilir: Fikri dişi gençliği olan bir dehaya esasta hangi ortam karşılık gelir? Pek çok insan muhtemelen en kötü cevabı verecektir: Dişi gençliğinin kendisi, ya da on yedi yaşında olma durumu, diyecektir. Fakat bu, diyalektiğin kendi düşünce devinimiyle çelişen kesin bir yanlış anlamadır. Salt ideal ve diyalektik gereklilik, ortamın –ya da fikrin içinde bulunduğu şeyin– fikirle, fikirden mesafeliyken ilişkili olmasıdır. Bütün doğal özellikler açısından ilk seferkinin en yüksekte, zirvede olduğu doğrudur. Fakat ideallik bakımından ikinci sefer en yüksektir; çünkü ideallik "ikinci defa"dan başka bir şey değildir. İdealliğin duruş noktasından bakıldığında, oldukça genç olmak, gençlik fikrinin bir rolde gerçekleştirilmesi için hiç de uygun değildir. Estetikten yoksun seyirciler öbür türlü düşünür, çünkü bir yanılsama içindedirler; Bayan N.N.'nin fenomenal gençliğinden aldıkları zevki, aktrisin esas idealliğinin değerini anlamakla karıştırırlar.

Bir başka örneği ele alalım. Gençlik lirizmi denilebilecek bir lirizm formu var. *Erectioris ingenii* [yüksek seciyeli] olan her genç kişide ondan biraz vardır. Fakat bir de genç bir kişi vardır ki genç oluşu sayesinde bu gençlik lirizmine sahiptir, ayrıca fikri gençliğin lirizmi olan bir dehaya sahiptir. Şimdi soralım, en iyi lirik şiirlerini ne zaman üretecektir, yirmi yaşında mı sanıyorsunuz? Kesinlikle hayır. En iyi şiirleri, zamanın gençliğin nimetlerini ondan aldığı daha olgun bir yaşında gelecektir, böylece kendini salt ideal şekilde kendi fikriyle ilişkilendirecektir ve daha derin bir anlamda onun *uşağı* olacaktır. Sadece ilk gençliklerinin nimetlerinden zevk alanlar estetik görgüden yoksundurlar, o yüzden de bu hazların tesadüfi, geçici olana ait olduğunu, oysa dehanın ve fikirle ilişkilenmenin ebedi ve esas olduğunu keşfetmezler.

Dişi gençliği fikrini en lirik güç kazanımı [potentiation] içinde vücuda getiren bir aktrise verilebilecek en zorlu rol kesinlikle *Romeo ve Jülyet*'teki Jülyet'tir. On yedi yaşındaki bir aktrisin Jülyet'i oynayabileceği bir estetin aklına gerçekten hiç gelebilir miydi acaba? Gerçekten melekelerin toplam rolü, heyecan, azim ve bu tür pek çok başka şey hakkında epey bir yaygara koparıldı; fakat bu şeyler gerçekten balkon kategorisinde konuşulan şeyler, ki bu da bir Jülyet yorumunu değerlendirmeye pek yetmez. Balkonun görmeyi istediği şey elbette ideal bir yorum değil, idealin sergilenmesidir. Balkon Bayan Jülyet'i görmek ister, on sekiz yaşında süper güzel ve hayat dolu bir kız görmek ister, o Jülyet'çilik oynarken ya da Jülyet'miş gibi yaparken, balkon onun gerçekten Bayan N.N. olduğunu düşünerek eğlenir. Bu yüzden balkon doğal olarak şunu kafasına asla sokamaz; Jülyet'i *canlandırmak* için bir aktrisin yaşça Jülyet'ten uzakta olması şarttır. Bu böyle, ayrıca, on sekiz yaşın hayran kalınan taşkın yetenekleri estetik bakımdan bir yanlış anlamadır. Çünkü ideallikte, en önemli yeteneğin bilinç ve saydamlık olduğu doğrudur; bu, temel melekeleri –burası önemli– bir fikrin hizmetinde nasıl kontrol altında tutacağını bilir. On sekiz yılın bir aktriste *quod desideratur* [arzulanır nitelikte] olacağı roller kesinlikle vardır, fakat bu roller göze batacak derecede zorlu roller değildir. İlk gençlikle iyi uyuşan bu taşkın yeteneklerin zevkli bir oyundaymışçasına

kullanılabileceği roller vardır. Aktrisimiz gerçekten bu rolleri üstlenebilir ve bu durum, o önemli rolleri kaldırabilmek için gerekli yeteneği elde edecek olgunluğa erişene kadar hem hoş, hem de zahmete değer bir vakit geçirme yolu olarak görülebilir. Bir Fransız oyununda on altı yaşındaki bir bakireyi canlandırmak uygun bir rol olabilirdi. Fakat bu kısa süreli, rahatsız edici kırılganlık da, Jülyet'in güçlü doluluğunun ağırlığına dayanmanın yanında önemsiz olarak düşünülmelidir. Neredeyse yüzeysel denilebilecek böyle bir rolü bir zamanlar canlandırabilen herkesin zamanla önemli rolleri de üstlenebileceğini varsaymak, elbette bir yanlış anlama olurdu. Hiç ilgisi yok. Fakat sırf bu yüzden, kendini geçici masal karakterlerinin hafif formlarında yetiştirmiş, kesinlikle mutlu ve sürekli genç ve dinç bir kişinin ileriki zamanlarda önemli bir *hypostasis*'e [başkarakter] dönüşmesi bir istisnadır.

Metamorfoz, en yüce anlamda onun ilk durumuna bir dönüş olacaktır. Bu şimdi, metamorfozdaki diyalektik belirleyiciler sergilenerek daha detaylı aydınlatılacak. Söylediğimiz gibi, zaman yoktan gelen diyalektiktir, fakat başlangıçta aktris kendisiyle diyalektikti. Sırf bu sebepten zamana karşı durabilir, böylece ancak zamanın diyalektiği aktristeki –metamorfozdaki– diyalektiği ortaya çıkarır.

Zaman haklarını istemiştir; kızdan hemen bazı şeyleri almıştır, onun ilk, dolaysız, tesadüfi gençliğini almıştır. Ama yine, böyle yaparak zaman ondaki dehayı daha da belirgin ortaya çıkarmıştır. Balkon seyircilerinin gözünde kaybolmuş, ideal anlamda kazanmıştır. Balkon kargaşalarının zamanı geçti; eğer Jülyet'i oynaması gerekiyorsa, artık Bayan Jülyet olarak fırtınalar koparmasıyla ilgili konuşmalar olamaz. Eğer Jülyet'i oynayacaksa, önemli bir takdim olmalıdır, daha doğrusu önemli anlamda bir takdim. İşte metamorfoz tam da budur. Güce karşı güç, denir, burada da öyle: Diyalektiğe diyalektik, öyle ki artık zamanın gerçekten bir şeyler çalacak gücü yoktur, sadece ortaya çıkmasına yardımcı olacak itaatle hizmet eden bir güçtür.

Zaman haklarını istemiştir; o ilk gençliğin şanslı tesadüflerinden ya da tesadüfi şansından bir şeyler eksiltmiştir. Fakat aynı zamanda onu geliştirmiştir de, işleyip inceltmiştir, böylece dolu dolu ve bi-

linçli, esas yetenekleri üzerinde hak edilmiş ve kendini adamış bir hâkimiyetle fikrinin hizmetçisi olabilir. Bu temel estetik ilişkidir ve on yedi yaşındaki kızın kendi gençliğiyle olan dolaysız ilişkisinden esasen farklıdır. Zirve gerçekten fikre karşı itaatkâr olunan bu ilişkidir, fikrin altındaki bu bilinçli feragat tam da onun takdiminin yücelişinin ifadesidir. On yedi yaşın gençliği, en derin ya da (zaten aynı şey) en yüksek anlamda hizmet edemeyecek kadar müşkülpesent, kibirli ve şanslıdır. Fakat bütünüyle itaatle hizmet etmek gerçek içebakıştır. On yedi yaşın içebakışı gerçekte dışarıya yöneltilmiş bir umut bekleyişidir, bu içebakış bütün şansına rağmen şu ya da bu tesadüfe karşı asla güvende olamaz; tesadüften kaçılabilse dahi, yine de sürekli bir olasılık olarak kalır, öyle ki insan her seferinde şöyle söyleyecektir: Şans eseri oldu. Fikirle ancak mutlak bir itaatkâr ilişki içindeyken tesadüf tümden imkânsız kılınır.

Zaman haklarını istemiştir; geçmişe sevk edilmiş bir şey vardır. Ama öte yandan bir hatırlama idealliği bütün bu takdim üzerine son derece yüksek nitelikli bir ışık düşürecektir, ilk gençliğin o günlerinde varolmayan bir cisimleşmedir bu. Sadece hatırlamayla mutlak bir dinginlik olur ve dolayısıyla ebediyetin durgun ateşi, eriyip kaybolmayan alevi. Ve kız özdeki dehasının sonsuzluğunda yatışır. Çocukça ya da kederli bir şekilde geçmiş zamanın parıltılarına hasret duymaz, çünkü metamorfozla bunu yapmayacak kadar sıcak ve zengin olmuştur. Bu arı, acıları dindiren, gençleştiren hatırlayış, idealize eden bir ışık olarak bütün takdimin içine nüfuz edecektir, ve bu ışık içinde tamamen saydam olacaktır.

Bu metamorfozun etkileri böyledir. Belirleyici niteliğini başka bir yandan bir kere daha aydınlatmak için sonuç olarak karşılaştırma amacıyla başka bir metamorfozla yan yana koyalım. Niteliksel olarak farklı olan bir tanesini seçelim; bu, kıyaslamaya kaçınılmaz bir önem kazandıracak, bir yandan da hangisi daha ender bulunur diye işi rakamlara dökmenin önünü kesecek vs. Bu öteki metamorfoz sürekliliğin metamorfozudur, yine daha yakından tanımlandığında, yıllar boyu meydana gelen bir süreç, bir dizi kararlı dönüşümdür, öyle ki aktris yaşlandıkça yavaş yavaş alanını değiştirip daha yaşlı roller alır, elbette yine ilk yıllarda daha

genç rolleri doldurduğu mükemmellikle. Bu metamorfoza, "doğrudan geliştirilebilirlik" denebilir. Özellikle etik bir yanı var, bu yüzden hayata bakış açısını savunmak için böyle bir fenomeni zaferi olarak işaret eden ve sessiz ve yoğun bir minnettarlıkla böyle bir aktrisi kendisinin her şeye kadir dostu olarak gören belli bir etikçiye son derece zevkli ve makul gelecektir; çünkü o aktris onun teorisini ondan daha iyi ispat eder, hem de teorinin en tehlikeli noktalarından birinde. Öte yandan, daha önce sözünü ettiğimiz metamorfoz güç kazanma metamorfozudur, ya da başlangıçtaki duruma gittikçe daha güçlü bir dönüştür. Bu metamorfoz bir estet için mutlak bir ilgi alanıdır, çünkü güç kazanmanın diyalektiği tümüyle estetik-metafizik diyalektiktir. Bu fenomene işaret ederken Arkhimedes'ten daha büyük bir coşkuyla "Eureka!" diye bağıracaktır. Hayranlıktan sarhoş ama diyalektik serinkanlılıkta ayık, gözleri sadece tek bunda olacaktır, bu harika şeyin görülüp böyle hayran kalınmasını sağlayacak bir durum yaratmayı bir görev bilecektir.

Sürekliliğin metamorfozu yılların akışı içinde kadınlık fikrinin içinde bulunan rollerin temel yelpazesi üzerinde kendini düzenli biçimde geliştirecektir; güç kazanma metamorfozu ise yılların akışı içinde kendini aynı fikre, dikkat ediniz, estetik bakımdan kadınlık imgesine *sensu eminentissimo* [en üstün anlamda] gittikçe daha sıkı ilişkilendirecektir. Sürekliliğin metamorfozunu temsil eden aktris için, zaman bakımından yaşlanmasa da ideallik bakımından yaşlanır demek istenirse, o zaman öteki için de gençleşir denebilir. Fakat her ikisi için de zamanın onlar üzerinde bir gücü olmadığı söylenebilir. Yani, yılların gücüne karşı tek bir direniş vardır ve bu da kendini yıllar geçtikçe ortaya koyan geliştirilebilirliktir ve yılların gücüne karşı bir başka direniş de güç kazanmadır, tamamen yıllar geçtikçe ortaya çıkar. Her iki fenomen de gerçekte istisnadır ve ikisinin de ortak noktası her geçen yıl daha da müstesna olmalarıdır. Sırf diyalektik bakımdan karmaşık oldukları için, varlıkları da yıllar geçtikçe diyalektik olarak kalacaktır. Her yıl, yılların gücüyle ilgili tezini ispat için bir girişimde bulunacak, fakat mükemmelleştirme ve güç kazanma yılların tezini zaferle çürütecektir. Bu durum seyircide mutlak bir sükûneti

sağlar, çünkü on yedi yaşın gençliği gerçekten kırılgandır, fakat geliştirilebilirlik ve güç kazanma kesinlikle güvenilirdir.

Umarım bu küçük makale aktrisin yıllara rağmen geleceğinin ne kadar güvende olduğunu göstermeyi başarmıştır. Eğer öyleyse bundan memnun olacağım, bir aktrisin geleceğinin doğru kavranmayıp, çok çeşitli yanlış anlamalara maruz kalındığına kanaat getirdiğim için daha da çok sevineceğim. Estetik olmayan biçimde yanlış yorumlayan ve başlangıca aşırı değer veren bu yanlış anlama, aynı zamanda ondan daha sonra geleni, yani en yücesini de yanlış yorumlayıp estetik olmayan biçimde ezer bozar.

Yaz 1847 *Inter et Inter*

Üçüncü Bölüm

Gece Yarısı Vakti

Herkesin maskesini çıkarıp atmak zorunda kalacağı bir gece yarısı vaktinin geleceğini bilmiyor musun? Hayatın her zaman kendisiyle alay ettireceğini mi sanıyorsun? Bundan kaçmak için gece yarısından biraz önce sıvışabileceğini mi zannediyorsun? Yoksa ondan dehşete kapılmıyor musun? Gerçek hayatta insanlar gördüm, öylesine uzun zamandır başkalarını kandırmışlar ki en sonunda gerçek mizaçları ortaya çıkamaz olmuş; saklambaç oynayan insanlar gördüm, o kadar uzun zaman oynamışlar ki en sonunda delirip o ana kadar gururla sakladıkları gizli düşüncelerini iğrenç bir şekilde başkalarının gözünün içine sokmuşlardı. Peki, sonunda mizacının bir çokluğa dönüşmesinden, açıkçası çok sayıda olmaktan, o mutsuz şeytaniler gibi bir lejyon oluşturmaktan ve bu şekilde bir insanda bulunan en içteki, en kutsal şeyi, kişiliğin birleştirici gücünü kaybetmiş olmaktan daha korkutucu bir şey düşünebiliyor musun? Doğrusu, ciddi olduğu kadar dehşet verici de olan o şeyle dalga geçmemelisin.

I.
Kara delik

1843

Ben, bir anlamda, olağanüstü sıkı yetiştirildim. Bazen kara deliğin içine konulurdum, orada büyük ıstırapla sürünürdüm, hiçbir şey görmeden, çıkış yolu bilmeden; derken ruhumda aniden bir düşünce uyanıverirdi, sanki daha önce hiç bilmiyormuşum gibi canlı, belki bilmiyor değilsem de, adeta o ana kadar onunla sadece sol elimle bağlıymışım da, şimdiyse sağımla bağlanmışım gibi. İçime kök salmış olduğunda bir parça okşanıyordum, kucağa alınıyordum; çekirge gibi büzülmüş olan ben, o zaman yeni doğmuş bir bebek kadar sağlıklı, gürbüz, mutlu, ılık kanlı, yumuşak oluyordum. Sonra bu düşünceyi sonuna kadar takip edeceğime, uğruna hayatımı ortaya koyacağıma söz vermem gerekiyor, sonra da ona koşulu-

yorum. Duramam ve kuvvetim tükenmez. Böylece sona gelirim, o zaman her şey tekrar baştan başlar.

1847

İyice sona kadar gidince, sıkıntıların yolu aynı derecede uzun ve karanlık kalır –azar azar aydınlanan farklı bir yol olmalı bu. Ne değişikliğin ne zaman olacağı bilinir, ne de tam olarak ne kadar yaklaşıldığı (karanlıkta nasıl bilinsin). Fakat değişikliğin olacağına inanılır, sonsuzluğun mutluluğuyla. Karanlıktaki çocuk kapının açılıp bütün o umut edilen saadetin kendini göstermesini beklerken, kapı açılmadan bir saniye öncesinde bile her zamanki kadar karanlıktır. Ana babayla çocuk arasında ne kadar bekleyeceğine dair bir anlaşma olmadığı sürece, beklemesi gereken uzun bir zamanın olup olmadığını hâlâ bilmez. Fakat kapının açıldığı saniyede saadetin kendini göstereceği kesindir. Ama belki çocuğun aklına hüzünle unutulmuş olduğu gelebilir. O zaman çocuk kendi kendine şöyle der: Ana babamın öyle davranacağına nasıl inanabilirim ki? Bunun üzerine çocuk sabırla dayanır; unutulmuş olmak korkusuyla gürültü çıkarmanın her şeyi bozacağını iyi bilir. Ah, ne var ki insan için böyle dayanmak ve her şeyi son ana göre ayarlamak öyle zor ki, azar azar olsun kendini göstermesini ne kadar isteriz, yani önceden biraz elde ederek bunu kendimiz bozmak isteriz.

II.
Küçük tabut

Neden Nyboder'de doğmamışım? Neden bebekken ölmemişim? O zaman babam beni küçük bir kutuya koyar, koltuğunun altına alır, bir pazar günü mezara götürür, tabutun üstüne toprağı kendi atardı ve sadece kendinin anlayabileceği birkaç kelime mırıldanırdı. Sadece dünyanın genç olduğu o mutlu günlerde insanlar, bebeklerin çok genç öldükleri için Elysium'da gözyaşı döktüklerini hayal edebiliyorlardı.

III.

Uğrunda yaşayıp ölebileceğim fikir

Genç Kierkegaard kendini anlamayan insanlar yüzünden acılar içinde Kuzey Sealand'deki sahil boyunca yalnız başına yürürken, bütün varlığına haklı bir gerekçe sağlayacak bir amaç bulmaya karar verir: O insanlar bu amacın ne olduğunun farkına varmasalar bile.

Gilleleie, 1 Ağustos 1835

Daha önceki sayfalarda göstermeye çalıştığım gibi, gerçekten her şey bana öyle görünüyordu. Fakat kendi hayatımı açık bir biçimde anlamaya çalışınca her şey farklı görünüyor. Tıpkı çocuğun kendini diğer nesnelerden ayırmayı, çevresinden kendini ayırt etmeyi öğrenmeden çok önceleri edilgen tarafı vurgulayıp mesela, "*bana vurdu. at*," demesi gibi, aynı fenomen daha yüksek, tinsel bir alanda kendini tekrarlar.

Bu yüzden ben de, başka bir konu seçersem ya da belirgin bir hedefe yönelirsem huzura daha çabuk kavuşabileceğime inanmıştım. Bir süreliğine belli bir huzursuzluğu uzak tuttuğum su götürmez, ama her zamankinden daha şiddetli olarak geri dönüyordu, içilen soğuk suyun ardından gelen hararet gibi.

Benim açıklığa kavuşturmam gereken şey, neyi bilmem gerektiği değil, *ne yapmam gerektiği*dir; tabii her eylem öncesinde belli bir bilginin zorunluluğunu saymazsak. Asıl mesele kendimi anlamak, Tanrının gerçekten *benden* ne yapmamı istediğini görmek; asıl mesele, *benim için* doğru olan bir hakikati bulmak, *uğrunda yaşayıp öleceğim fikri* bulmak. Nesnel gerçeklik denilen şey neye yarar ki, bütün felsefi sistemleri didik didik etmek, gerekirse hepsini gözden geçirip her bir sistemdeki tutarsızlıkları bir bir sergilemek; –bir devlet teorisi geliştirip bütün ayrıntıları tek bir bütünde toplayıp içinde yaşamadığım bir dünya kurup sadece başkalarının görüşüne sunmanın bana ne yararı dokunurdu; –eğer *benim için ve hayatım için* hiç-

bir derin önemi *yoksa* Hıristiyanlığın anlamını açıklayabilmenin bana ne yararı dokunurdu; –eğer hakikat, onu tanıyıp tanımadığım umurunda olmaksızın bütün çıplaklığıyla önümde duruyorsa ve bende güvenli bir dindarlık yerine korkudan titretme yaratıyorsa bana ne yararı dokunurdu? Bir *anlama buyruğunu* ve bunun aracılığıyla insanlar üzerinde etkili olunabileceğini hâlâ onayladığımı kesinlikle inkâr ediyor değilim, *fakat bu hayatıma geçirilmeli* ve benim en önemli olarak gördüğüm şey işte *bu*. Afrika çölünün suya özlemi gibi benim de ruhumun özlemini çektiği şey bu. Benim eksiğim bu, bir ev tutmuş, bütün eşyasını mobilyasını bir araya getirmiş ama hayatındaki sevinci, kederi paylaşacak sevdiği kişiyi henüz bulamamış bir adam gibi öyle ortada kalmam bu yüzden. Fakat o fikri bulmak için, daha doğrusu kendimi bulmak için kendimi daha da hayatın içine atmanın bir yararı yok. Oysa bugüne kadar yaptığım tam da buydu. Kendimi hukuk çalışmalarıma vermemin iyi olacağını bu yüzden düşünmüştüm, hayatın karmaşıklıklarına karşı zekâmı keskinleştirsin diye. Burada içinde kaybolacağım yığınla ayrıntı vardı; burada sunulan verilerden tam bir bütün oluşturmanın yollarını, karanlık yüzünü takip ettiğim hırsızlığın ilkeler sistemini araştırabilirdim (ve burada belli bir birlik ruhu son derece dikkate değerdir). Bu yüzden avukat olmaya karar verdim, böylece kendimi başka bir adamın yerine koyarak adeta kendi hayatım için bir çeşit yedek oluşturabilirdim, dışsal bir değişiklikle eğlenebilirdim. *Tam bir insan hayatı sürdürebilmemi* engelleyen bendeki eksiklik buydu ve sadece anlamakla ilgili değildi bu. Öyle ki bunun sonucu olarak düşüncemin gelişimini zaten benim olmayan bir şeyin –eh, nesnel denilen bir şeyin– üzerine dayandırmamalıydım, bunun yerine hayatımın en derin kökleriyle birlikte büyüyen bir şeyin, sayesinde benim ilahi olanın üzerine adeta aşılandığım, tüm dünya paramparça olsa bile sıkıca sarıldığım bir şeyin üzerine dayandırmalıydım. *Bendeki eksiklik bu, uğruna çaba sarf ettiğim şey de.* Uğruna her şeyi, hayatlarını bile sattıkları o kıymetli taşı böyle bulmuş olan o büyük adamları sevinçle düşünüyorum, ister onları hayata güçlü bir şekilde müdahale ederken ve duraksamadan kendileri için çizilmiş yolda ilerlerken göreyim, ister onları anayoldan uzakta, kendilerini

kaptırmış bir halde, asil amaçları için çalışırken bulayım. Yanı başında duran hatalara bile saygıyla bakarım. İnsanın bu ilahi yanı, içedönük bu eylemidir önemli olan, yoksa bir yığın bilgi değil; zira o zaten arkadan gelir ve işte o zaman bütün o bilgi sistemsiz, odak noktasız tesadüfi bir küme ya da bir dizi ayrıntı olmaktan çıkar. Ben de elbette böyle bir merkezi aradım. Hazzın sınırsız denizlerinde ve bilginin derinliklerinde boşuna bir liman aradım durdum; bir hazzın öteki hazza uzandığı neredeyse o karşı konulmaz gücü hissettim; yaratma yetisinin sahip olduğu o bir tür gösterişli ama yanıltıcı coşkunluğu hissettim, fakat aynı zamanda onun ardından gelen sıkıntıyı [*ennui*] ve kafa karışıklığını da hissettim. Bilgi ağacının meyvesini tattım ve genellikle tadına bayıldım. Fakat aldığım haz, kavrama anından uzun sürmedi ve üzerimde hiçbir derin iz bırakmadı. Sanki bilgelik kupasından içmemiştim de, içine düşmüştüm. Her şey değiştirilemez yasalarla yürüdüğüne göre hiçbir şeyin başka türlü olamayacağına inanmaya çalışarak, hırsımı ve kibrimin antenini köreltip teslimiyetle hayatımın ilkesini aradım. Ve her şeyi kendi aklıma uyarlayamadığımdan, kendi yeteneğimin farkında olarak, tıpkı emekli maaşı bağlatarak istifa eden tükenmiş bir papaz gibi geri çekildim. Ne buldum? Benliğimi değil, oysa aradığım oydu (ruhumu adeta yaylı kilidi olan bir kutunun içinde düşünüyordum, dış şartlar kilide basınca açılacaktı). Karar verilecek ilk şey Göklerin Krallığı'nı arayıp bulmaktı. Fakat nasıl ki bir gök cismi, eğer kendini oluşturduğu süreçte hayal edersek, ilk önce yüzeyinin ne büyüklükte olacağını ve hangi cismin etrafında döneceğini belirlemek yerine ilk önce varlığını merkezcil ve merkezkaç kuvvetlerin ahenkli hale getirmesine izin verip sonra da geri kalanı kendi haline bırakırsa –benzer şekilde bir insanın ilk önce bütün dışsal ve sonraki ilkeleri belirlemesi yararsızdır. İnsan başka hiçbir şeyi bilmeden önce kendini bilmelidir ("Kendini tanı"). Bir insan ancak kendini böyle içedönük olarak anladıktan ve yolunu böyle gördükten sonra hayatı huzura ve öneme kavuşur; ancak o zaman o sıkıcı, uğursuz yol arkadaşı, kendini idrakin alanında gösteren, hakiki idrakin Tanrının dünyayı yoktan varetmesi gibi, cehaletle başlayacağını emreden (Sokrates) hayatın ironisinden kurtulur. Fakat aslında

o, hâlâ erdemin alize rüzgârları içinde yer almayanlarla birlikte ahlâkın sularına aittir. Orada insan dehşet verici biçimde sağa sola savrulur; bir olur onu belirlediği amaçla doğru yolda ilerlemekten memnun, mutlu kılar, bir olur onu umutsuzluğun dipsiz kuyusuna savurur. Onu genellikle "nasılsa hiçbir şey olduğundan farklı olamaz" diye uyutur, sırf birdenbire en zorlu sınava uyandırmak için. Genellikle geçmişin üzerine bir unutkanlık perdesi çeker, sırf her önemsiz şeyi bir kere daha canlı bir ışık altında tutmak için. Kavgasını o yol boyunca sürdürürken ve ayartmayı yenmiş olmasına sevinirken, belki de tam bu anda, en büyük zaferin ateşi daha soğumadan görünüşte önemsiz bir dış koşul, Sisyphos gibi onu kayanın zirvesinden aşağı fırlatıverir. Genellikle insan bütün kuvvetini bir şeyin üzerinde yoğunlaştırdığı zaman her şeyi yok eden küçük bir dış koşulla karşı karşıya gelir. (Örneğin: hayattan bıkıp kendini Thames'ın sularına atmak isteyen birinin tam o kritik anda bir atsineğinin sokmasıyla durdurulması gibi). Veremde olduğu gibi sık sık insanın en kötü olduğu zamanda en iyi hissetmesini sağlar. İnsan ona karşı boşuna döner; kuvveti yoktur, aynı deneyimi defalarca yaşamış olmasının ona hiçbir faydası da olmaz; o şekilde edindiğinin ne tür bir tecrübe olduğunun önemi yoktur. Tıpkı, tecrübeyle kendisinin sudan hafif olduğuna mutlak biçimde emin olan kişi dışında hiç kimsenin, ne kadar yüzme tecrübesi olursa olsun, fırtınada su üstünde kalamayacağı gibi aynı şekilde hayata içedönük bir biçimde tutunmayan insan hayatın fırtınasında batmadan kalamaz. Bir kişi kendini sadece o biçimde anladığı zaman bağımsız bir varoluş yaratabilir ve böylece kendi benliğini terk etmekten kurtulur. Ne çok görüyoruz –(orijinaline şaşırtıcı derecede benzeyen yabancı bir üslubu nasıl taklit edeceğini bilen eski Yunan tarihçisini kınamak yerine göklere çıkardığımız bir zamanda; çünkü bir yazarın en değerli niteliği daima kişisel bir üsluba, yani kendi kişiliğinin şekillendirdiği bir ifade ya da sunum biçimine sahip olmasıdır)– ya beyin tembelliğinden dolayı başkalarının sofrasından düşen artıklarla beslenen, ya da daha bencil sebeplerle başkalarının hayatlarına aşina olan ve en nihayetinde yalancının sıkça tekrarladığı hikâyelerde olduğu gibi onlara inanan insanları ne sık görmüşüzdür. Kendimi bütünüy-

le anlamaktan hâlâ çok uzak olmama rağmen, önemine duyduğum derin saygıyla, kendi kişiliğimi korumaya çalıştım –meçhul Tanrıya ibadet ettim. Tam olgunlaşmamış bir kavrayışın uyarısıyla belki de çekim kuvveti üzerimde aşırı etki yaratacak o fenomenlerle fazla yakın temasa geçmekten kaçınmaya çalıştım. Onlara hâkim olmaya çalıştım, onları birer birer inceledim ve onların insanların hayatları üzerindeki önemini araştırdım, fakat aynı zamanda pervane gibi ateşin yanına fazla gitmekten geri durdum. Sıradan insanlara göre kazanacak da kaybedecek de az şeyim vardı. Kısmen onları meşgul eden her şeyin –pratik hayat dedikleri şey– beni çok az ilgilendirmesinden; kısmen daha derin ve manevi duyguları ele aldıkları soğukluk ve kayıtsızlığın beni daha da yabancılaştırmış olmasından. Bir iki istisna dışında arkadaşlarımın benim üzerimde belli bir etkisi olmadı. Kendisi hakkında net olmayan bir hayat kaçınılmaz olarak pürüzlü bir yüzey gösterir; belli olguları ve aşikâr uyumsuzluklarını göze almaktan kaçındılar; bunları daha yüksek bir anlaşmada çözmeyi deneyecek ya da bunun iç gerekliliğini algılayacak kadar benimle ilgilenmediler. Bu yüzden benim hakkımdaki görüşleri hep tek taraflı oldu, ben de, bunun sonucu olarak onların sözlerine çok fazla ya da çok az bir ağırlık verdim. Artık onların tesirinden ve yaşama alanım üzerindeki muhtemel yanıltıcı etkisinden geri çekildim. Böylece bir kere daha hayatıma başka bir şekilde başlamam gereken noktada duruyorum. Şimdi kendime sakin bir bakış ayarlayıp ciddi hareket etmeye başlayacağım; çünkü ancak bu şekilde, çocuğun ilk bilinçli eylemiyle kendisine "ben" demesi gibi, kendime daha derin bir anlamda "ben" diyebileceğim.

Fakat bunun için sabır gerekir, insan ekin eker ekmez biçemez. Müritlerine üç yıl suskun durmalarını emreden, bu sürenin sonunda her şeyin yoluna gireceğini söyleyen filozofun yöntemini aklımda tutacağım. İnsan şölene şafakta değil güneş batımında başlar. Tinsel âlemde de böyledir, ışığın parlayıp belirmesi ve güneşin bütün ihtişamıyla parlayıp çıkması için ilk önce biraz çalışmak gerekir. Her ne kadar Tanrının güneşi iyinin üstüne de kötünün üstüne de doğurduğu, yağmuru haklının üzerine de haksızın üzerine de indirdiği söylense de tinsel âlemde durum böyle değildir. Ve zarlar atıl-

dı –bu yolun dönüşü yok artık! Bu yol beni kesinlikle *mücadeleye* götürür; ama vazgeçmeyeceğim. Geçmiş için yas tutmayacağım –neden yas tutayım ki? Enerjiyle çalışacağım, o sırada daha da derine gittiğini unutup ne kadar gömüldüğünü hesaplamaya başlayan bataklığa saplanmış adam gibi yas tutarak zamanı boşa harcamayacağım. Keşfettiğim yol üzerinde hızla yol alacağım, Lut'un karısının yaptığı gibi dönüp arkama bakmadan, yolumda karşıma çıkanları selamlayacağım, fakat mücadelemizin yokuş yukarı olduğunu unutmayacağım.

IV.
Moriya Dağı: Dört olası anlatım

İbrahim'in, oğlu İshak'ı kurban etmeye hazırlandığı Moriya Dağı. Korku ve Titreme *(1843), ele aldığı Moriya Dağı gibi bir esrar bulutuyla çevrilidir. Belli ki metinde, Kierkegaard'ın sonunda açıklığa kavuşmayacak şekilde hazırladığı özel şifrelenmiş bir mesaj var.*

İbrahim'le İshak'ın öyküsü Kierkegaard'a, kurban eden Baba'yla kurban edilen Oğul arasındaki ilişkileri incelemek için benzersiz bir fırsat sağlamış. Tanrı ile İsa; İbrahim ile İshak; Michael Pedersen Kierkegaard ile Sören Aabye Kierkegaard ... Ya Baba'nın bir oğulu kurban etmeye hakkı yoksa? Etiği yürürlükten kaldırmak da mı Teoloji'nin elindedir?

Eserin edebi formu bir tür kadanstan geri kalmıyor. Johannes de Silentio bir "mukaddime" ya da prelüd olarak aynı eylem dizisinin görünüşte basit dört tasvirini yapıyor. Fakat tekrarlanan yeni okumalarla bu dört anlatımın her birinin Moriya Dağı'na gidişin yarattığı sonuç ba-

kımından farklı bir felaketi ortaya koyduğu görülüyor. Askıda kalan paragraflar, sütten kesme teması üzerine yapılan çeşitlemeler bizatihi, birbirlerine hiç benzemeyen türde bedel ödeme yorumlan oluşturuyor.

Bir zamanlar çocukken, Tanrının İbrahim'i nasıl sınadığını, onun da bu sınava nasıl dayandığını, imanını koruduğunu ve beklentisinin aksine nasıl ikinci kez bir oğula kavuştuğunu anlatan o güzel öyküyü duymuş bir adam vardı. Çocuk büyüdükçe aynı öyküyü daha da artan bir hayranlıkla okudu, çünkü çocuğun dindar yalınlığını kuran şeyleri hayat ayırmıştı. Yaşı büyüdükçe dönüp dolaşıp aklını o öyküye takıyordu, heyecanı gitgide artıyor ama öte yandan öykü gitgide daha az anlaşılır hale geliyordu. Sonunda onu düşüne düşüne başka her şeyi unuttu; ruhunun tek bir dileği vardı, İbrahim'i gerçekten görmek; tek bir özlemi vardı, o olaya tanıklık etmiş olmak. Arzusu, Doğu'nun güzel diyarlarını görmek değildi ya da Vaat Edilmiş Topraklar'ın dünyevi ihtişamını, ya da Tanrının ilerlemiş yaşlarını kutsamış olduğu o dindar yaşlı çifti, ya da o saygıdeğer ihtiyar aile reisini, ya da Tanrının İbrahim'e bahşettiği İshak'ın dinamik gençliğini –aynı şey Danimarka'daki çıplak bir fundalıkta da meydana gelmiş olabilirdi. Adam, o üç günlük yolculukta, kederli İbrahim önünde eşek sırtında, İshak da yanında giderken onlara eşlik etmek için yanıp tutuşuyordu. Tek dileği, İbrahim'in gözlerini kaldırıp çok ötelerdeki Moriya Dağı'nı gördüğü, eşekleri arkada bırakıp İshak'la yalnız başına dağa tırmandığı o anda orada olmaktı; çünkü bu adamın zihnini meşgul eden şey, hayal gücünün ince işlenmiş dokuması değil, düşüncenin ürpertisiydi.

Bu adam bir düşünür değildi, imanın ötesine geçmeye hiç ihtiyaç duymadı; onun için imanın babası olarak hatırlanmak en büyük şerefti, kimse bilmese bile bu imana sahip olmak kıskanılacak bir talihti.

Bu adam bilgili bir tefsirci değildi, İbranice bilmezdi; eğer İbranice bilseydi, belki de öyküyü ve İbrahim'i rahatlıkla anlardı.

1

"Ve Tanrı İbrahim'i sınayıp ona şöyle dedi, sevdiğin biricik oğlun İshak'ı yanına al ve Moriya diyarına git ve sana göstereceğim dağın üzerinde onu yakılan kurban olarak sun."

Sabahın erken saatiydi, İbrahim erkenden kalktı, eşekleri hazırlattı, İshak'ı yanına alarak çadırından ayrıldı, fakat Sara pencerede arkalarından bakıyordu, onlar vadiden geçip gözden kaybolana kadar baktı. Üç gün konuşmadan eşek sırtında gittiler. Dördüncü günün sabahı İbrahim hâlâ tek kelime etmeden gözlerini kaldırdığında, çok ötelerdeki Moriya Dağı'nı gördü. Delikanlıları arkada bırakıp İshak'la yalnız başına dağa doğru tırmandı. Fakat İbrahim kendi kendine şunu söyledi: "İshak'tan bu gidişin nereye olduğunu saklamayacağım." Kıpırdamadan durdu, elini İshak'ın başı üstüne koyarak kutsadı, İshak da eğilerek kutsamayı kabul etti. İbrahim'in yüzü babacandı, bakışı yumuşak, konuşması cesaret verici. Fakat İshak onu anlayamıyordu, ruhu yücelemiyordu; İbrahim'in dizlerine sarıldı, ayaklarına kapandı, gençliğini, istikbal vaat eden geleceğini bağışlaması için yalvardı, doğduğunda İbrahim'in evindeki sevinci hatırlattı, yokluğundaki kederi ve yalnızlığı hatırlattı. Sonra İbrahim çocuğu ayağa kaldırdı, elinden tutup yanında yürüdü, sözleri teselli ve nasihat doluydu. Fakat İshak onu anlayamıyordu. Moriya Dağı'na tırmandı, ama İshak onu anlamıyordu. Derken İbrahim bir an başını çevirdi, İshak ikinci kez gördüğünde İbrahim'in yüzü değişmişti, bakışı vahşiceydi, çehresi dehşet verici. İshak'ı boğazından yakalayıp yere fırlattı ve şöyle söyledi: "Aptal çocuk, benim senin baban olduğumu mu sanıyorsun? Ben bir putperestim. Bunun Tanrı buyruğu olduğunu mu sanıyorsun? Hayır, bu benim kendi arzum." O zaman İshak titreyip dehşetle bağırdı: "Ey Tanrım, sen bana acı. İbrahim'in Tanrısı, bana merhamet et. Eğer yeryüzünde hiç babam yoksa, o zaman benim babam Sen ol!" Fakat İbrahim alçak bir sesle kendi kendine şunları söyledi: "Ey Tanrım, Sana şükürler olsun. Sana olan inancını yitireceğine benim bir canavar olduğuma inanması daha iyi."

*

Çocuk sütten kesileceğinde anne göğsüne kara çalar; çocuğun alması gerekirken memenin lezzetli görünmesi gerçekten kötü olurdu. Böylece çocuk memenin değiştiğine, ama annenin aynı kaldığına inanır, annenin bakışı her zamanki kadar sevgi dolu ve şefkatlidir. Çocuğu sütten kesmek için daha dehşet verici yollara başvurmayana ne mutlu!

2

Sabahın erken saatiydi, İbrahim erkenden kalktı, ilerlemiş yaşında aldığı karısı Sara'yı kucakladı, Sara da kendisini utançtan kurtaran, gururu ve bütün nesillerin ümidi olan İshak'ı öptü. Eşek sırtında konuşmadan yola koyuldular ve İbrahim'in gözleri yere dikilmişti, ta ki dördüncü gün başını kaldırıp çok ötelerdeki Moriya Dağı'nı görene kadar, ama sonra tekrar gözlerini yere çevirdi. Konuşmadan odunları yerleştirdi, İshak'ı bağladı, konuşmadan çekti bıçağı –o zaman Tanrının hazırlamış olduğu koçu gördü. Bunun üzerine kurban olarak onu sunup evine döndü... O günden sonra İbrahim ihtiyarladı, Tanrının ondan bunu istemiş olmasını unutamadı. İshak her zamanki gibi büyüyüp serpildi, ama İbrahim'in gözleri kararda ve bundan böyle sevinç nedir bilmedi.

*

Çocuk büyüyüp de sütten kesilmesi gerektiğinde, annesi bekârkenki gibi saklar memelerini, o zaman çocuğun artık annesi yoktur. Annesini başka bir şekilde kaybetmeyen çocuğa ne mutlu!

3

Sabahın erken saatiydi, İbrahim erkenden kalktı, genç anne Sara'yı öptü, Sara da her daim sevinci, neşesi olan İshak'ı öptü. İbrahim yol boyunca düşünceliydi, Hacer'i ve çöle sürdüğü oğlunu düşündü, Moriya Dağı'na tırmandı, bıçağını çekti.

Sakin bir akşam vakti İbrahim tek başına eşek sırtında ilerliyordu, Moriya Dağı'na gidiyordu; yüzüstü yere kapanıp günahlarını af-

fetmesi için Tanrıya dua etti; İshak'ı kurban etmeyi istemişti, babanın oğluna karşı olan görevini unutmuştu. Çoğunlukla yalnız gitti ama hiç huzur bulamadı. Sahip olduğu en iyi şeyi Tanrıya kurban olarak sunmak istemenin bir günah olduğunu kavrayamıyordu, o ki uğrunda pek çok kez seve seve hayatını verirdi; eğer bir günahtıysa, eğer İshak'ı böyle sevmiyorduysa o zaman da bunun affedilebileceğini anlayamazdı. Çünkü bundan daha dehşetli başka hangi günah olurdu?

*

Çocuğun sütten kesilmesi gerektiği zaman anne de, kendisiyle çocuğun gitgide ayrıldığı düşüncesiyle kederlidir; önce karnında yatmış, sonra da göğsünde dinlenmiş olan çocuk artık ona o kadar yakın olmayacaktır. Bu şekilde birlikte o kısa süreli yası tutarlar. Çocuğu yanı başında tutup artık kederlenmeyecek kişiye ne mutlu!

4

Sabahın erken vaktiydi, İbrahim'in evinde yolculuk için her şey hazırlanmıştı. Sara'ya veda etti, sadık uşağı Eleazar yol boyunca arkasından gitti, sonra o da döndü. İbrahim'le İshak eşek sırtında Moriya Dağı'na gelene kadar uyum içinde gittiler. Fakat İbrahim sessiz sakin her şeyi kurban için hazırlamıştı; ancak dönüp de bıçağını çekince, İshak İbrahim'in sol elinin çaresizlik içinde donakaldığını ve tüm vücudunu bir titreme aldığını gördü –fakat İbrahim bıçağı çekti.

Sonra tekrar eve döndüler, Sara onları karşılamaya koştu, fakat İshak imanını yitirmişti. Koca dünyada buna dair tek bir kelime edilmedi, İshak da gördüklerini kimseye anlatmadı, İbrahim de bunu gören olduğundan hiç şüphelenmedi.

*

Çocuğun sütten kesilmesi gerektiğinde, annenin eli altında daha güçlü yiyecekler vardır, çocuk eriyip gitmesin diye. Elinin altında daha güçlü yiyecek olan kişiye ne mutlu!

Sözünü ettiğimiz adam bu olayı, bu ve benzeri pek çok durumda düşündü. Moriya Dağı'nda dolaşıp her eve dönüşte, yorgunluktan yere yığılırdı ve ellerini kenetleyip şöyle derdi, "İbrahim kadar büyüğü yok! Onu kim anlayabilir ki?"

V.
Ya İbrahim yanılıyorsa?

Korku ve Titreme'*deki temel anlatı, Tanrının İbrahim'e, imanına kanıt olarak oğlu İshak'ı kurban etmesi için verdiği emirlerdir (Tekvin, Bap 22). Fakat Johannes de Silentio'nun üç* Sorun*'luk bir dizide ortaya koyduğu mesele, Tanrının iman kanıtı olarak böyle bir şey istemeye hakkı olup olmadığı ve İbrahim'in de böyle bir emre uyma hakkının olup olmadığıdır. Çünkü Tanrının talebi etik, dinsel, medeni ve ailevi yasaları bir çırpıda geçersiz kılıyor. Johannes de Silentio'nun sırf genel kabul görmüş ahlâk yasası olduğu için "evrensel" dediği ahlâk yasası tabii ki hiçbir istisna kabul etmez. O zaman nasıl oldu da Tanrı İbrahim'den böyle bir şey isteme hakkına sahip oldu? Ahlâk yasasıyla ahlâk yasasını bir kenara atan, sözde "daha yüksek" bir yasa arasındaki bu acı çelişkiden Kierkegaard'ın temel kategorisi "birey" ortaya çıkar: Eylemlerinden emsalsiz ve dehşet verici bir şekilde sorumlu –sadece Tanrıya karşı sorumlu, bu yüzden eşinden dostundan gelecek ilgi ve anlayıştan yoksun. Metindeki karmaşık soyutlama oyunlarının ardında Kierkegaard için son derece somut olarak kendini gösteren iki soru var-*

dır ki, Kierkegaard bunları bütün eserlerinin temeline oturtmuştur: Babası, katı, suçluluk takıntısı olan, aşın dindar Michael Pedersen Kierkegaard'ın, oğlu Sören'i neşesiz bir gençliğe ve bizatihi kendisi bir çarmıha geriliş olan imana "kurban etme"ye hakkı var mıydı? İkinci olarak da, genç ve güzel Regine Olsen'in Kierkegaard'ın kendisi tarafından "kurban" edilmesi gerçekten "gerekli" miydi? Kierkegaard'ın ömrünü verdiği işin yerine getirilmesi için bu gerçekten mecburi miydi? Ya İbrahim yanlış duymuşsa? *Ya emri yanlış anlamışsa?*

1. SORUN

Etiğin teleolojik olarak askıya alınması diye bir şey var mıdır?

Etik olan aslında evrensel olandır, evrensel olan da herkes için geçerlidir, ya da başka bir şekilde ifade etmek gerekirse, her an geçerlidir. İçkin olarak kendine dayanır, kendisi dışında *telos*'u [amaç, hedef] olan hiçbir şey yoktur, dışarıdaki her şeyin *telos*'u kendisidir, etik olanla birleşince de artık daha öteye gidemez. Fiziksel ve ruhsal bir varlık olduğu dolaysız olarak kavranan tikel birey, *telos*'u evrenselde olan bireydir ve etik ödevi, kendini sürekli onun içinde ifade etmesidir, evrensel olabilmek için tekilliğini yürürlükten kaldırmasıdır. Birey, evrensele karşı koyarak tikelliğindeki kendini üstün görür görmez günaha girer ve ancak bunu kabul ederek evrenselle tekrar barışabilir. Birey evrensele girdikten sonra ne zaman tikel olmakta hak iddia etmek için bir dürtü hissetse, o zaman bir ayartma sınavının [*Anfechtung*] içindedir ve bundan ancak, nedametle tikelliğini evrensele teslim ederek kurtulabilir. Eğer bu, bir insan ve varoluşu için söylenebilecek en yüce şeyse, o zaman etik olan, insanın ebedi huzuruyla aynıdır, ebediyen ve her an onun *telos*'udur: Zira bu durumda o *telos*'un teslim edildiğini (yani, teleolojik olarak askıya alındığını) söylemek çelişki olurdu; çünkü *telos*'u askıya alınca onu kaybetmiş olunur, oysa bu anlamda askıya

alındığı söylenen şey kaybedilmez, daha yüce bir şeyin içinde korunur, bu da onun *telos*'udur.

İman tam da bu paradokstur, tikel olarak bireyin evrenselden daha yüce olması, evrenselle mukayese edildiğinde haklı çıkması, ast değil üst olması –fakat öyle bir şekilde ki, dikkat ediniz, tikel olarak evrenselin altına girdikten sonra, evrensel aracılığıyla tikel olarak evrenselden daha üstün durumdaki bireye dönüşen, tikel bireydir; çünkü tikel konumdaki birey mutlak ile mutlak bir ilişki içindedir. Bu konuma aracı giremez, çünkü bütün aracılıklar evrensel sayesinde meydana gelir; bu bir paradokstur ve bütün ebediyet boyunca paradoks olarak kalacak, düşünceye erişemeyecektir. Fakat iman bu paradokstur –yoksa (bunlar, her vesilede tekrar tekrar dile getirmek benim için fazla zor olsa da, okurlardan her noktada akıllarında tutmalarını rica edeceğim mantıksal çıkarsamalardır) –yoksa hiçbir zaman iman diye bir şey olmazdı, çünkü bu paradoks her zaman varolmuştur. Başka bir deyişle İbrahim yoldan çıkmıştır.

Tikel bireyin bu paradoksu bir ayartma sınavıyla kolayca karıştırabileceği gerçekten doğrudur, fakat buna dayanarak onu gizlememek gerekir. Pek çok insanın bu paradoksa doğal bir nefretle bakabileceği de doğrudur; fakat bu, imanı sahip olabilecekleri farklı bir şekle dönüştürmek için de bir sebep değildir, sahip olmadıklarını itiraf etmeleri daha yerinde olur, öte yandan iman sahipleri de paradoksu ayartma sınavından ayırt edecek belli kriterler ortaya koymak için hazırlanmalıdır.

İşte İbrahim'in öyküsü etiğin böyle bir teleolojik askıya alınışını içerir. Bu gerçek üzerine analojiler bulan keskin zekâlar ve derin araştırmacılar hiç eksik olmadı. Onların bilgelikleri her şeyin temelde aynı olduğunu söyleyen o sefil önermeden devşirilmiştir. Eğer biraz daha yakından bakılacak olursa, bütün dünyada tek bir analojinin bulunamayacağı konusunda pek kuşkum yok (hiçbir şey ispat etmeyen sonraki bir örnek hariç), İbrahim imanı temsil eder ve iman gerçek ifadesini onda bulur, ki onun hayatı düşünülebilecek en paradoksal hayat değil, hiç düşünülemeyecek kadar paradoksal hayattır. İbrahim absürdün sayesinde hareket eder, tikel olarak evrenselden yüce olması tamamen absürddür. Bu paradoksa aracılık edile-

mez; bunu yapmaya kalkışır kalkışmaz bir ayartma sınavında olduğunu kabul etmek zorunda kalır, o durumda asla İshak'ı kurban etme noktasına gelmez, ya da İshak'ı kurban etmişse, pişmanlık duyarak evrensele dönmelidir. Absürd sayesinde İshak'a tekrar kavuşur. Bu sebeple İbrahim hiçbir anda trajik bir kahraman değildir, bambaşka bir şeydir, ya bir katildir ya da bir mümin. Trajedi kahramanını kurtaran orta terime İbrahim sahip değildir. Trajedi kahramanını anlayabilip İbrahim'i anlayamayışım bundan kaynaklanıyor, gerçi çılgın bir şekilde ona dünyadaki herkesten daha fazla hayranlık duyuyorum.

Etik açıdan baktığımızda İbrahim'in İshak'la olan ilişkisi, bir baba oğlunu kendi canından çok sever diye basitçe ifade edilebilir. Fakat etik, kendi sınırları içinde çeşitli derecelendirmelere sahiptir. Etik açıdan onun davranışını açıklayacak, oğluna karşı olan etik yükümlülüğü askıya almasını etik açıdan haklı çıkaracak daha yüce bir etik ifade var mı diye bu öyküye bir bakalım, tabii bu arayışta etik olanın teleolojisinin ötesine geçmeden.

Agamemnon'un, Yeftah'ın, Brutus'un, o can alıcı anda acılarını kahramanca yendikleri, sevdiklerini kahramanca yitirdikleri ve geriye sadece dıştan görülen fedakârlıkları kaldığı zaman, dünyada onların acısına duydukları merhametten ve yürekliliklerine duydukları hayranlıktan gözyaşı dökmeyecek tek bir soylu ruh kalmayacaktır. Oysa öte yandan bu üç adam o can alıcı anda o kahramanca davranışlarına şu küçük sözü ekleseIerdi, "Ama her şeye rağmen gerçekleşmeyecek," kim o zaman anlardı onları? Ve eğer açıklamak için şunu da ekleseIerdi, "Biz buna absürd sayesinde inanıyoruz," onları kim daha iyi anlardı? Çünkü bunun absürd olduğunu zaten kim kolayca bilmezdi, fakat kim insanın o zaman ona inanabileceğini anlardı?

Trajedi kahramanıyla İbrahim'in arasındaki fark açıkça ortada. Trajedi kahramanı yine de etiğin içerisinde kalır. Etiğin ifadelerinden birinin kendi *telos*'unu etiğin daha yüce bir ifadesinde bulmasına izin verir; babayla oğul, ya da babayla kız arasındaki etik ilişkiyi, diyalektiğini ahlâklılık fikriyle olan ilişkisinde bulunduran bir duyguya indirger. Burada etiğin kendisinin teleolojik bir askıya alınışı söz konusu değildir.

İbrahim'in durumu farklıydı. Edimiyle etiği tümden çiğneyip onun dışında daha yüce bir *telos*'a sahip oldu ve onunla olan ilişkisinde etiği askıya aldı. İbrahim'in ediminin evrenselle ilişki haline nasıl getirileceğini çok bilmek isterdim, yani İbrahim'in yaptığıyla evrensel arasında (onu çiğnemiş olması hariç) herhangi bir bağ bulmanın mümkün olup olmadığını. Bunu bir halkı kurtarmak uğruna yapmadı, devlet fikrini sürdürmek için de değil, kızgın tanrıları yatıştırmak için de değil. Eğer bir tanrının kızgınlığı söz konusu olsaydı, o sadece İbrahim'e kızgın olacaktı, İbrahim'in eylemi ise bir bütün olarak evrenselle hiç ilintili değil, tamamen kişisel bir sorumluluk üstleniş şekli. Bu yüzden, trajedi kahramanı ahlâki erdeminden dolayı büyükken, İbrahim tamamen kişisel erdeminden dolayı büyüktür. İbrahim'in hayatında etiğin bundan daha yüce bir ifadesi yok: Baba oğlunu sevecek. Bu örnekte ahlâklılık anlamında etik söz konusu değildir. Evrensel mevcut olduğu sürece, gerçekten de İshak'ta örtülü olarak vardı, adeta İshak'ın böğründe gizliydi, o yüzden de İshak'ın ağzıyla bağırmalıydı, "Yapma! Her şeyi boşa çıkaracaksın."

Peki İbrahim bunu neden yaptı o zaman? Tanrı için ve (bununla tam özdeş olan) kendi için. Bunu Tanrı için yaptı, çünkü Tanrı imanını böyle ispatlamasını istedi; bunu kendi için yaptı, ispatı sağlamak için. Bu iki görüşün birliği bu durumu nitelemek için daima kullanılagelen kelimeyle mükemmel bir şekilde ifade edilir: Bu bir sınamadır, bir ayartma [*Fristelse*]. Ayartma –fakat anlamı ne? Normalde bir insanı ayartan şey onu görevini yapmaktan alıkoyar, fakat bu örnekte onu Tanrının isteğini yapmaktan alıkoyacak olan ayartmanın kendisi etiktir. O halde görev denilen şey nedir? Görev tam olarak Tanrı iradesinin ifadesidir.

İbrahim'i anlamak için burada yeni bir kategorinin gerekliliği açıkça ortaya çıkıyor. İlahlarla olan böyle bir ilişkiyi putperestler bilmezdi. Trajedi kahramanı ilahlarla özel bir ilişkiye girmez, ama onun için etik olan ilahidir, böylece onun durumundaki ima edilen paradoks, evrenselin içinde aracılık bulabilir.

İbrahim'e aracılık yapılamaz, aynı şey onun konuşamayacağı söylenerek de ifade edilebilir. Konuşur konuşmaz evrenseli ifade

ederim, eğer öyle yapmazsam, kimse beni anlayamaz. Bu yüzden, eğer İbrahim kendisini evrensel deyimlerle ifade edecek olursa, durumunun bir ayartma sınavı olduğunu söylemesi gerekir; çünkü o, çiğnediği evrenselin üzerinde duran o evrensel için daha yüce bir ifadeye sahip değildir.

Bu yüzden, İbrahim bende hayranlık uyandırsa da, aynı zamanda beni dehşete düşürüyor. Görev için kendini inkâr edip kurban eden kişi, sonsuzu yakalayabilmek için sonluyu bırakır, bu adam yeterince emindir. Trajedi kahramanı kesin olanı daha kesin olan için bırakır, seyredenin gözü onun üzerine güvenle yönelir. Fakat evrensel olmayan daha yüce bir şeyi yakalamak için evrenseli bırakan kişi –o ne yapıyordur? Bunun bir ayartma sınavından [*Anfechtung*] başka bir şey olması mümkün müdür? Ve şayet mümkünse...ve birey yanılmışsa –onu ne kurtarabilir? Trajedi kahramanının bütün acılarını çeker, dünyadaki neşesini boşa çıkarır, her şeyden vazgeçer...belki de aynı anda sahip olmak için her şeyini verecek kadar değerli olan yüce coşkudan kendini mahrum eder. O kişiyi ona bakan anlayamaz, gözlerini üzerine güvenle yöneltemez. Belki de inananın önerdiği şeyi yapmak imkânsızdır, ne de olsa gerçekten düşünülemez bir şey. Ya da, eğer yapılabilirse, ama birey ilahı yanlış anlamışsa –onu ne kurtarabilir? Trajedi kahramanının gözyaşlarına ihtiyacı vardır, hakkıdır da, Agamemnon'la birlikte gözyaşı dökmeyecek kadar kuru bir göz olabilir mi; fakat İbrahim için gözyaşı dökme küstahlığı gösterecek kadar şaşkın ruhlu kim vardır? Trajedi kahramanı edimini zaman içinde belli bir anda tamamlar; fakat zaman akışı içinde yaptığı şey daha az önemli değildir, yüreği keder dolu, hıçkırıklara boğulduğu için nefes alamayan, gözyaşlarına gebe düşünceleri üzerine yığılmış adamı ziyaret eder, karşısına çıkar, keder büyüsünü çözer, yüreğinin daralmasını rahatlatır, öyle tatlı bir şekilde gözyaşı döker ki onun çektiği acı karşısında mustarip kişi kendi acısını unutur. İbrahim için ağlanamaz. Ona İsrail'in Sina Dağı'na yaklaştığı gibi *horror religiosus* [kutsal dehşet] ile yaklaşmak gerekir. –Peki, ya zirvesi Aulis Ovası'nın üzerinde göklere kadar yükselen Moriya Dağı'nın eteklerinde durmuş onu seyreden biri korkudan ve saygıdan titreyip seslenmeye bile cesaret

edemezken dağa tırmanan o münzevi adam uçurumun tepesinde güvenli adımlarla yürüyen bir uyurgezer değilse –ya bu adamın aklı karışmışsa, ya yanlış yapmışsa! Hayatın acılarının saldırıp çıplak bıraktığı bu adama perişanlığını kapatması için kelimeden incir yaprağı uzatan insana defalarca defalarca teşekkürler. Sana da teşekkürler büyük Shakespeare, her şeyi ama her şeyi olduğu gibi ifade edebilen sana –fakat neden hiçbir zaman bu acıyı telaffuz etmedin? Belki de kendine sakladın –insanların adını anmasına dayanamayacağı sevgili gibi? Çünkü ozan kendisi dile getiremediği küçük bir sırrın fiyatına, başkalarına ait bütün korkunç sırları dile getirmek için kelimelerin bu gücünü satın alır ve ozan havari değildir, cinleri ancak cinlerin gücüyle kovar.

Fakat şimdi, etik bu şekilde teleolojik olarak askıya alınınca, üzerinde etiğin askıya alındığı birey nasıl varolur? Evrensele karşıt tikel olarak varolur. O halde günah mı işlemiş olur? Çünkü bu, ideal olarak bakıldığındaki günah biçimidir. Tıpkı, kendi varlığının henüz bilincinde olmadığı için günah işlemeyen çocuk gibi, fakat ideal olarak bakıldığında varlığının günah olmadığı ve etiğin her geçen an ondan talepte bulunmadığı anlamı çıkmaz. Bu biçimin [yetişkinde] günah sayılmayacak şekilde tekrarlanabileceği inkâr edilirse, o zaman İbrahim'in mahkûmiyet hükmü verilir. Peki o zaman İbrahim nasıl var oldu? İnanıyordu. Onu tam sınırda tutan bu paradokstur, onu kimseye izah edemez, çünkü buradaki paradoks onun kendisini birey olarak mutlak ile mutlak bir ilişkiye koymasıdır. Bunu yapmakta haklı mıdır? Onun haklılığı bir kere daha paradokstur; çünkü eğer haklı çıkarsa hiçbir şekilde evrensel olan bir şey sayesinde değil, tikel birey olma sayesindedir.

O zaman birey kendisinin haklı çıktığından nasıl emin olabilir? Bütün varoluşu devlet fikrine ya da toplum fikrine indirgemek çok basit. Eğer bunu yaparsa o zaman aracılık etmek de basit olur, çünkü o durumda bireyin birey olarak evrenselden üstün olduğu paradoksuyla hiç karşılaşmaz.

Fakat şimdi İbrahim'e dönüyorum. Sonuçtan önce, İbrahim ya her dakika bir katildi, ya da bütün aracılıklardan daha yüce bir paradoksla karşı karşıyayız.

İbrahim'in hikâyesi bu yüzden etiğin teleolojik askıya alınışını içerir. Birey olarak evrenselden daha üstün olmuştur. Aracılığa izin vermeyen paradoks budur. Bunun içine nasıl girdiği ne kadar açıklanamazsa, içinde nasıl kaldığı da aynı derecede açıklanamaz. Eğer İbrahim'in durumu bu değilse, o zaman trajedi kahramanı bile değil, bir katildir. Onu imanın babası diye anmaya devam etmek, kelimelerden başka hiçbir şeyle ilgilenmeyen insanlara bundan söz etmek düşüncesizliktir. Bir insan kendi gücüyle trajedi kahramanı olabilir –ama bir iman şövalyesi olamaz. Bir insan trajedi kahramanının bir anlamda çetrefil yoluna girince, yol göstereni çok olacaktır; imanın dar yollarını takip eden bir kişiye hiç kimse yol gösteremez, hiç kimse onu anlayamaz. İman bir mucizedir, fakat bundan hiç kimse dışlanmamıştır; çünkü bütün insan hayatının aynılaştığı yer tutkudur ve iman da bir tutkudur.

VI.
Suskunluğun gerekliliği

Korku ve Titreme*'de derinlemesine irdelenen üç* Sorun*'un üçüncüsü konuşma ile susma arasındaki ilişkiyle ilgilidir.* III. Sorun *şudur:* "İbrahim'in, niyetiyle ilgili olarak Sara'nın, Eleazar'ın, İshak'ın karşısındaki suskunluğu savunulabilir mi?" Ya/Ya da*'daki 'Antigone' ve* Stadier paa Livets vei*'deki 'Süleyman' gibi İbrahim'in de neden konuşamayacağı hakkında gerekçeleri vardır. Bildiği şeyin doğasından dolayı suskunluğa mahkûmdur. Kierkegaard'ın, babası Michael Pedersen Kierkegaard hakkında kendini zorladığı suskunluğun benzeri tartışılıyor burada.*

Tekvin Bap 22'de İbrahim sadece tek bir cümle eder: "Oğlum, yakılan kurban için kuzuyu

Tanrının kendisi tedarik eder" (8. ayet). Onun dışında konuşmaz. Johannes de Silentio Tevrat'taki İbrahim'in ağzından çıkan bu tek cümleye bir ironi olarak bakmayı tercih eder; "çünkü ben bir şey söyleyip de hiçbir şey söylemediğim zaman daima bir ironidir." Fakat Johannes de Silentio'yu büyüleyen İbrahim'in suskunluğudur. Çünkü –Ya İbrahim yanılmışsa?

Şimdi gelelim İbrahim'e –İbrahim nasıl hareket etti? Çünkü ben hatırlıyorum, belki okurlar da hatırlarsa, bütün yukarıdaki tartışmaya bu noktaya gelmek için girdim –İbrahim'in sanki bu şekilde daha anlaşılabilir olabilmesi için değil, anlaşılmazlığın daha farklı açılardan görülmesi için. Zira, söylediğim gibi, İbrahim'i anlayamıyorum, sadece hayran olabiliyorum. Tasvir ettiğim aşamaların hiçbirinin İbrahim'e bir analoji oluşturmadığı da belirtilmişti. Örnekler sadece, kendi kapsamı içinde gösterilirken [İbrahim'in durumundaki] çeşitlilik anlarında adeta o meçhul toprağın sınırına işaret edebilir diye verilmiştir. Eğer bir analoji teşkil edebilirse bu, günah paradoksunun içinde bulunmalıdır, fakat bu da yine başka bir alanda yer aldığından İbrahim'i açıklayamaz ve kendisini açıklamak İbrahim'i açıklamaktan çok daha kolaydır.

Demek ki İbrahim konuşmadı, Sara'yla konuşmadı, Eleazar'la da, İshak'la da, üç etik otoriteyi atladı; çünkü İbrahim için etik, aile hayatından daha yüce bir şeyi ifade etmiyordu.

Estetik, birey susarak başka birini kurtaracağını bildiğinde suskun kalmasına izin veriyordu, aslında, ondan bunu istiyordu. Bu da İbrahim'in estetik çerçevede bulunmadığını yeterince kanıtlıyor. Onun suskunluğu hiçbir şekilde İshak'ı kurtarmaya yönelik değildi. Genel olarak kendi için ve Tanrı aşkı için bütün o İshak'ı kurban etme görevi estetiğe karşı bir suçtur; çünkü estetik kendimi kurban etmemi gayet iyi anlar, ama kendi iyiliğim için başkasını kurban etmemi değil. Estetik kahraman suskundu. Etik onu mahkum etti, çünkü tesadüfi tikelliğiyle suskun kalmıştı. Suskun kalması gerektiğini belirleyen onun insan öngörüsüydü. Bunu etik affedemez, bu

tür bütün insan bilgileri sadece bir yanılsamadır, etik sonsuz bir devinim ister, ifşa ister. Yani estetik kahraman konuşabilir, fakat konuşmak istemez.

Hakiki trajedi kahramanı kendini ve kendine ait her şeyi evrensel olan için feda eder, eylemi ve her duygusu evrensele aittir, açığa vurulmuştur, bu kendini açığa vuruşta o, etiğin sevgili evladıdır. Bu İbrahim'in durumuna uymuyor: O evrensel için hiçbir şey yapmaz, ayrıca gizlenmiştir de.

Şimdi paradoksa ulaşıyoruz. Ya birey, birey olarak mutlak ile mutlak bir ilişki içinde durur (o zaman etik en yüce olan değildir)/ya da İbrahim yolunu şaşırmıştır –ne trajedi kahramanıdır ne de estetik kahraman.

İşte paradoks yine burada sanki dünyanın en basit ve en kullanışlı şeyiymiş gibi görünebilir. Fakat şunu hatırlatmalıyım ki, buna kanaat getirmiş olan her kişi bir iman şövalyesi değildir, zira sıkıntı ve kaygı düşünülebilecek tek haklı gerekçelerdir ve bunlar genel bakış açısıyla düşünülemez, çünkü o zaman paradoks yürürlükten kalkar.

İbrahim susar –fakat *konuşamaz* ki. Sıkıntı ve kaygı işte burada yatar. Zira ben konuştuğumda kendimi anlaşılır kılamıyorsam o zaman konuşmuyorumdur –istersem gece gündüz hiç durmadan konuşayım. İbrahim'in durumu budur. Her şeyi dile getirmeye muktedirdir, fakat söylemeyeceği tek bir şey vardır, yani başkasının anlayabileceği bir şekilde dile getiremeyeceği bir şey, onun için de susar. Konuşmanın verdiği rahatlık, beni evrensele tercüme etmesidir. İbrahim İshak'ı nasıl sevdiğine dair bir dilin ifade edebileceği en güzel şeyleri söylemeye muktedirdir. Fakat yüreğinde söylemek istediği şey bu değil, bu bir sınama olduğu için onu kurban edeceğinin daha derin düşüncesidir. Bu ikinci düşünceyi hiç kimse anlayamaz, bu yüzden herkes olsa olsa ilkini yanlış anlayabilir. Trajedi kahramanı bu ıstırabı bilmez. Trajedi kahramanı her şeyden önce bütün karşı argümanların düşünülmüş olmasının verdiği büyük rahatlığa sahiptir, yani kendisine karşı çıkılması için Klytaimestra'ya, İphigeneia'ya, Akhilleus'a, koroya, yaşayan her canlıya, insanlığın yüreğinden gelen her sese, kur-

naz, dehşete düşüren, suçlayan, merhamet eden her düşünceye fırsat tanımıştır. Ona karşı söylenebilecek her şeyin, sakınmadan, acımasızca söylenmiş olmasından emin olabilir –insanın bütün dünyayla çekişmesi bir tesellidir, ama kendisiyle çekişmesi korkunç bir şey. Herhangi bir şeyi göz ardı etmiş olma korkusu yoktur, öyle ki, Clarence'ın ölüm haberini alan Kral IV. Edward gibi sonradan feryat etmesi gerekmez:

Clarence için kim yalvardı bana, öfkeme kapıldığımda?
Kim diz çöküp iyi düşünmemi diledi?
*Kim söz etti kardeşlikten? Sevgiden kim söz etti?**

Trajedi kahramanı yalnızlığın müthiş sorumluluğunu bilmez. Dahası Klytaimestra ve İphigeneia için, ağlayıp yas tutabileceklerinin avuntusu vardır –gözyaşları ve ağlamalar acıyı dindirir, fakat dile getirilemez iç çekişler işkencedir. Agamemnon çabucak harekete geçeceğinin kesinliğiyle ruhunu toparlayabilir, hem avutmak ve nasihat etmek için hâlâ zamanı vardır. İbrahim bunu yapamaz. Yüreği etkilendiğinde, sözleri bütün dünya için huzurlu bir teselli taşıdığında, o zaman avuntu sunmaya cesaret edemez; çünkü o zaman Sara, Eleazar, İshak, "Niye yapacaksın ki? Vazgeçebilirsin," demezler miydi? Ve o sıkıntılı halinde duygularına yenilip de son adımı atmadan önce bütün sevdiklerini kucaklasa, o zaman bu durum korkunç bir sonuç doğurabilir ve Sara, Eleazar, İshak ona gücenip onun riyakâr olduğuna inanırlardı. Onun konuşması mümkün değil, insanların dillerinden hiçbirini bilmiyor. Kendisi dünyanın dillerini anlıyorsa da, sevdikleri de o dilleri anlıyorsa da, o yine de konuşamıyor –o ilahi bir dil konuşur...o [bilinmeyen] "dillerle konuşur."

Bu sıkıntıyı iyi anlayabiliyorum, İbrahim'e hayran olabiliyorum, hiç kimsenin bu anlatıya kanıp kaygısızca o birey olmayı isteyebileceğinden korkmuyorum, ama aynı zamanda itiraf etmeli-

* Alıntı Shakespeare'in, dilimize Berna Moran tarafından çevrilmiş *III. Richard* oyunundan (Adam Yay., 1992, s. 71).

yim ki benim buna cesaretim yok ve daha ileri gitmenin getireceği her umuttan seve seve vazgeçiyorum –keşke bir şekilde, ne kadar geç olursa olsun, o noktaya kadar gidebilmem mümkün olsa. İbrahim her saniye vazgeçmeye muktedirdir, bütün bu olup biteni bir ayartma sınavı olarak görüp pişmanlık duyabilir, o zaman konuşabilir, o zaman herkes onu anlayabilir –ama o zaman artık İbrahim olamaz.

İbrahim *konuşamaz*, çünkü her şeyi açıklayan kelimeyi dile getiremez (yani, anlaşılabilir şekilde), bunun bir sınama olduğunu söyleyemez, böylesi bir sınama olduğunu, dikkat edin, etiğin ayartma [*Versuchung*] olduğunu söyleyemez. Konumu böyle olan birisi evrenselin alanından gelme bir göçmendir. Fakat sonraki kelimeyi söyleyebilmesi daha da zordur. Zira daha önce yeteri kadar ifade edildiği gibi, İbrahim iki hamlede bulunur: Sonsuz teslimiyet hamlesiyle İshak'tan vazgeçer (bunu kimse anlayamaz çünkü bu kişisel bir risktir); fakat daha sonra, her an iman hamlesinde bulunur. Bu onun tesellisidir, çünkü şöyle der: "Fakat bu vuku bulmayacak, ya da, şayet vuku bulursa, o zaman Tanrı bana yeni bir İshak verir, yani absürdden dolayı." Trajedi kahramanı en nihayetinde hikâyenin sonuna gelir. İphigeneia babasının kararına boyun eğer, kendisi teslimiyetin sonsuz hamlesini yapar ve artık birbirleriyle iyi geçinmektedirler. Agamemnon'u anlayabilir, çünkü onun üstlendiği sorumluluk evrenseli ifade eder. Oysa, eğer Agamemnon ona, "Tanrılar seni kurban olarak istemesine rağmen, belki de absürdden dolayı istememiş de olabilirler," deseydi, o an İphigeneia açısından anlaşılmaz olurdu. Fakat eğer bunu insan dalaverelerinden dolayı söyleyebilseydi, İphigeneia kesinlikle anlardı, ama o zaman da Agamemnon'un sonsuz teslimiyet hareketinde bulunmamış olduğu ortaya çıkardı, o zaman o kahraman değildir, kâhinin söyledikleri bir masaldır ve bütün olup bitenler de bir vodvil.

İbrahim konuşmadı. Sadece tek bir sözü korundu, İshak'a verdiği tek cevap, ki bu da daha önce konuşmamış olduğunun yeterli kanıtıdır. İshak İbrahim'e, yakılan kurban için gerekli kuzunun nerede olduğunu sorar. "Ve İbrahim şöyle dedi, yakılan kurban için kuzuyu Tanrının kendisi tedarik eder, oğlum."

İbrahim'in bu son sözünü biraz daha yakından inceleyeceğim. Eğer bu son söz olmasaydı bütün bu olayda bir eksiklik olurdu; başka bir kelime olsaydı, belki her şey karmakarışık olurdu.

Bir trajedi kahramanının, trajedisinin doruğa çıkması ister acı çekmesinden olsun ister bir eylemden, son bir söz söylemesinin gerekip gerekmediği konusunda sık sık kafa yormuşumdur. Kanaatimce bu, ait olduğu hayat alanına bağlı, hayatının entelektüel bir öneme sahip olup olmamasına ya da ıstırabının ya da eyleminin tinle ilintili olup olmamasına bağlı.

Trajedi kahramanının, konuşmaktan aciz olmayan her insan gibi, acısının doruğunda birkaç söz, hatta birkaç uygun söz edebileceği aşikârdır, fakat asıl sorun onun bu sözleri söylemesinin uygun olup olmadığıdır. Eğer hayatının anlamı görünüşteki bir edimde yatıyorsa, o zaman söyleyecek bir şeyi yoktur; çünkü söyleyeceği her şey yarattığı etkiyi zayıflatacak gevezelik olur, oysa trajedi merasimi, onun görevini suskun yapmasını gerektirir, ister bir eylem olsun ister acı çekmek. Öyle uzağa gitmeden konumuza çok yakın bir örnek vereceğim. Eğer İphigeneia'ya bıçağı Kalkhas değil de Agamemnon'un kendisi çekmiş olsaydı, o zaman son dakikada birkaç şey söylemek için kendini küçük düşürmüş olurdu. Herkes onun eyleminin anlamını biliyordu, bütün o dindarlık, acıma, duygulanma ve gözyaşları süreci tamamlanmıştı, ayrıca hayatının tinle bir ilintisi yoktu, yani bir öğretmen ya da tine tanık olan biri değildi. Ama öte yandan, kahramanın hayatının anlamı tine doğru yöneliyorsa, son sözün eksikliği, yarattığı etkiyi zayıflatırdı. Söyleyeceği şey birkaç uygun söz, küçük bir nutuk değildir, bu sözün anlamı o can alıcı anda kendini tamama erdirdiğini göstermesidir. Böyle bir entelektüel trajedi kahramanı, insanların çoğunlukla gülünç şekillerde can attığı şeyi, yani son sözü söylemiş olmayı seçmelidir. Her kahramana yakıştığı gibi ondan bu yüce duruşu bekleriz, ancak hepsinden öte bir söz bekleriz. Yani entelektüel trajedi kahramanı kahramanlığını ıstırap çekerek (ölerek) tamama erdirirse, bu son sözünde ölmeden önce ölümsüzleşir, oysa sıradan bir trajedi kahramanı sadece öldükten sonra ölümsüzleşir.

Örnek olarak Sokrates alınabilir. O entelektüel bir trajedi kahramanıydı. Ölüm hükmü ona bildirilmişti. Sokrates o an ölür. Ölmek için tinin bütün gücünün gerektiği, kahramanın daima ölümünden önce öldüğü anlaşılmadıkça, hayatın kavranışında pek bir yere gelinemez. O yüzden bir kahraman olarak Sokrates'in sakin kalması gerekir, fakat entelektüel trajedi kahramanı olarak son dakikada kendini tamama erdirecek tinsel güce sahip olması gerekir. Bu sebeple, sıradan bir trajedi kahramanı gibi kendini ölümle yüz yüze getirmeye yoğunlaşamaz; onun bu hareketi o kadar hızlı yapması gerekir ki, aynı anda bilinçli olarak o çatışmanın üzerinde kalıp hakkını savunmayı sürdürmelidir. Sokrates ölüm krizinde suskun kalmış olsaydı, hayatının yarattığı etkiyi zayıflatırdı, ondaki ironi esnekliğinin, temel önemde bir kuvvet olmayıp bir oyundan ibaret olduğu kuşkusunu uyandırırdı, o kritik anda kendini duygusal olarak desteklemek için kullandığı oyunun esnekliği.

Burada kısaca değindiğim şey, şayet benzerlik kurarak İbrahim için de uygun bir söz bulunabileceği düşünülüyorsa, gerçekten İbrahim için geçerli değil; fakat İbrahim'in son anda nasıl kendisini tamama erdirmesinin gerekli olduğunu, bıçağını konuşmadan çekmemesi gerektiğini, söyleyecek bir şeyinin olması gerektiğini kavrayacak ölçüde ona uyarlanabilir, çünkü imanın babası olarak tinsel anlamda mutlak bir önemi vardır. Ne söylemesi gerektiğine gelince, önceden hiçbir fikir oluşturamıyorum. Onu bir kere söyledi mi hiç kuşku yok anlarım, hatta bir anlamda İbrahim'i söylenen *şeyde* anlarım, yine de ona yukarıda anlatılandan daha fazla yaklaşamam. Eğer Sokrates hiç bir şey dememiş olsaydı, kendimi onun yerine koyup bir şey söylerdim, eğer ben yapamazsam bir şair yapardı. Fakat İbrahim'e hiçbir şair erişemez.

İbrahim'in son sözünü daha yakından incelemeye geçmeden önce, ilkin İbrahim'in herhangi bir şey söylemedeki güçlüğüne dikkat çekmeliyim. Paradokstaki acı ve kaygı (önce de belirtildiği gibi) suskunlukta yatıyor –İbrahim konuşamaz. Bu bakımdan ondan konuşmasını istemek bir çelişkidir, tabii yine, son anda onu askıya alması anlamında, paradokstan kurtarılmak istenmiyorsa, böylece İbrahim olmaktan çıkar ve o ana kadar getirdiği

her şey boşa gider. Yani İbrahim son anda İshak'a, "Kurban edilecek olan sensin," deseydi bu sadece bir zayıflık olurdu. Çünkü eğer konuşabiliyorduysa çok önceden konuşmalıydı ve bu durumdaki zayıflık onun tin olgunluğuna ve bütün acıyı önceden düşünme yoğunluğuna sahip olmamasından kaynaklanır, onu bir kenara itmiş, böylece gerçek acı hayal edilen acıdan daha büyük olmuştur. Dahası, böyle bir konuşmayla paradoks rolünün dışına çıkardı ve İshak'la gerçekten konuşmak isteseydi, kendi durumunu bir ayartma sınavına dönüştürürdü. Aksi takdirde hiçbir şey söyleyemezdi ve durumunu o şekilde değiştirirse de o zaman bir trajedi kahramanı bile olmaz.

Ne var ki, İbrahim'in son bir sözü korunmuş bulunuyor ve paradoksu anladığım kadarıyla İbrahim'in bu sözdeki bütün mevcudiyetini de anlayabilirim. Her şeyden önce, aslında bir şey söylemez; bu, onun söyleyeceği şeyi söyleme biçimidir. İshak'a verdiği cevap ironi formundadır, çünkü bir şey söyleyip de hiçbir şey söylememek daima bir ironidir. İshak İbrahim'in bildiğini düşündüğü için onu sorgular. İşte o zaman İbrahim, "Hiçbir şey bilmiyorum," diye cevaplayacak olsaydı, doğru olmayan bir şey söylemiş olurdu. Hiçbir şey söyleyemez, çünkü bildiğini söyleyemez. Onun için şöyle cevaplar, "Oğlum, yakılan kurban için kuzuyu Tanrının kendisi tedarik eder." İbrahim'in ruhundaki çifte hareket, daha önce belirtildiği gibi, burada aşikâr. Eğer İbrahim sadece İshak'a hak iddia etmekten vazgeçip de başka bir şey yapmamış olsaydı, bu son sözünde doğru olmayan bir şey söylüyor olurdu; çünkü Tanrının İshak'ı kurban olarak istediğini bilmektedir ve o anda onu kurban etmeye kesinlikle hazır olduğunu da bilmektedir. O zaman şunu açıkça görüyoruz ki, bu hareketi yaptıktan sonra her an sonraki hareketi, yani absürd sayesindeki iman hareketini yapmıştır. Bu yüzden doğru olmayan bir şey söylemez, zira absürd sayesinde elbette Tanrı'nın tümüyle farklı bir şey yapabilmesi mümkündür. Bundan dolayı doğru olmayan bir şey söylemez; fakat başka bir şey de söylemez, çünkü yabancı bir dil konuşmaktadır. İshak'ı kurban görevini yerine getirmesi gerekenin İbrahim'in kendisinin olduğunu düşündüğümüzde bu daha da aşikâr olur. Görev bundan farklı olsaydı, Tanrı İbrahim'e

İshak'ı Moriya Dağı'na getirmesini emredip İshak'ı Kendisi yıldırımla çarpıp onu bu şekilde kurban kabul etseydi, o zaman, onun sözlerini düz olarak anladığımızda İbrahim yapmış olduğu gibi esrarengiz konuşmakta haklı olabilirdi, zira ne olacağını kendisi de bilmezdi. Fakat görevin İbrahim'e anlatıldığı biçimiyle onun kendisinin harekete geçmesi gerekiyordu, ve can alıcı anda kendisinin ne yapacağını bilmesi gerekiyordu, İshak'ın kurban edileceğini bilmesi gerekiyordu. Bunu kesin olarak bilmemesi durumunda, o zaman ebedi teslimiyet hareketini yapmamış olurdu, o zaman bu söz aslında doğru olmayan bir söz değilse de, İbrahim olmaktan çok uzakta olurdu; trajedi kahramanından daha az önemli, evet, ne buna ne ötekine karar verebilen ikircikli biridir, bu sebepten dolayı daima bilmece gibi konuşacaktır. Fakat böyle bocalayan bir kişi bir iman şövalyesinin parodisinden ibarettir.

Burada yine İbrahim anlaşılabilecekmiş gibi görünüyor, fakat ancak paradoksun anlaşılabileceği şekilde. Şahsen ben İbrahim'i bir şekilde anlayabilirim, ama aynı zamanda konuşmaya cesaretim olmadığını da kavrarım, onun gibi hareket etmem daha da imkânsız –fakat bununla hiçbir şekilde onun yapmış olduğunun önemsiz olduğunu söylemek istemiyorum, aksine biricik ve tek şaşılacak şeydir bu.

Peki çağdaşlar trajedi kahramanı için ne düşündüler? Onun büyük olduğunu düşünüp hayran oldular. Ve o saygıdeğer soylular topluluğu, selefleri üzerinde yargıda bulunması için her neslin atadığı jüri aynı hükme vardı. Ama kimse İbrahim'i anlayamadı. Bir de başardığı şeye bakın! Sevgisine sadık kaldı. Fakat Tanrıyı sevenin gözyaşlarına ihtiyacı yoktur, aşkıyla çektiği acıyı unutur, evet, öylesine unutur ki sonunda Tanrı tekrar hatırlatmazsa en ufak bir izi bile kalmaz; çünkü Tanrı gizliden görür ve sıkıntıyı bilir ve gözyaşlarını sayar ve hiçbir şeyi unutmaz.

Sonuçta ya paradoks var, birey birey olarak mutlak ile mutlak bir ilişki içindedir, ya da İbrahim yolunu şaşırmıştır.

VII.
İman Şövalyesi

İman Şövalyesi, ya da "ebedi teslimiyet" şövalyesi, bağlanmanın görünmezliğinin güçlü ve ayrıntılı bir tasviridir. Ebedi teslimiyet edimini yerine getirmiş şövalye (bir nişanlıdan ayrılmak gibi) tekrar dönmeyi ummaz, sevgiliyi yeniden elde etmeyi ummaz. Edimi, bir kere gerçekleşti mi, artık kendi sorumluluğudur.

Ne var ki bu tarif özellikle etkili; çünkü okuru bir iman şövalyesinde garip karşılanacak hiçbir şey olmadığına, onun, ıslah olmaz insanlığın geri kalanından ayırt etmeye yarayacak ufak bir "halesi" ya da "karizma"sı bulunmadığına ikna ediyor. O tıpkı bir tahsildara benzer. Ama kendi hayatının tamamı görünmeyen ebedi ve içedönük bir bağıtlanma üzerine temellendirilmiştir. Ya/Ya da'*daki yazı masasının içeriği teması burada yeniden karşımıza çıkar.*

Fakat gazetedeki küçük bir haberin ortasında felaket gelir. "Prenses"in (Regine Olsen'e apaçık bir gönderme) evlendiği ortaya çıkar. Artık ebedi teslimiyet edimi hedefinden mahrum kalmış gibi görünmektedir. Gerçekten öyle midir? Hayır, çünkü imana uygun biçimde hareket eden birey, belli bir anlamda, kararlarında yanılgıya düşmez: En azından hiçbir sosyal ya da insani kanaat onun yargısını artık etkileyemez.

Fakat, bu pasajda bile gömülü olarak –gören gözler için– "tekrar" ihtimali vardır. Bu kitap da, diğer hepsi gibi, Regine için yazılmıştır.

Samimiyetle itiraf edeyim ki kendi tecrübelerimde güvenilir bir iman şövalyesi örneğine rastlamadım, ama buna dayanarak her iki kişiden birinin böyle bir örnek olabileceğini de inkâr ediyor değilim. Yine de bir tanesini bulabilmek için yıllarca boş yere iz peşinde koştum. İnsanlar genellikle dünyayı, nehirler, dağlar, yeni yıldızlar, gösterişli kuşlar, tuhaf balıklar ve gülünç insan türleri görmek için dolaşır –varoluşun karşısında ağızları açık kalıp hayvansal bir sersemliğe düşerler ve bir şey gördüklerini sanırlar. Bu benim ilgimi çekmiyor. Fakat böyle bir iman şövalyesinin varolduğunu bilseydim, yürüyerek ona giderdim, çünkü beni bu mucize mutlak olarak ilgilendiriyor. Onu bir an bile bırakmazdım, her an hamleleri nasıl yaptığını izlerdim, kendimi ömür boyu güvende hissederdim ve zamanımı ona bakmak ile pratiğini yapmak arasında ikiye ayırır ve böylece bütün zamanımı ona hayran olmakla geçirirdim. Daha önce söylediğim gibi, böyle birini bulmadım, ama yine de onu gayet iyi hayal edebiliyorum. İşte burada. Tanış olduk, tanıştık. Gözlerim ona değer değmez onu itiyorum, kendim de geriye fırlıyorum ve ellerimi kavuşturup hafif yüksek sesle şöyle diyorum, "Aman Tanrım, o kişi bu mu, gerçekten o mu? Tıpkı bir vergi tahsildarına benziyor!" Ne var ki adam odur. Ona yaklaşırım, sonsuzdan gelen küçük, birbirine uymayan kısacık bir mesaj görebilir miyim diye en ufak hamleleri bile izlerim, sonlulukla olan uyuşmazlığı içindeki sonsuzluğunu ele veren bir bakış, bir yüz ifadesi, bir jest, bir hüzün, bir tebessüm. Hayır! Tepeden tırnağa inceleyip sonsuzluğun başını gösterdiği bir yarık olabilir mi diye bakarım. Hayır! İçi tamamen dopdolu. Yürüyüş tarzı mı? Dinç, bütünüyle sonluluğa ait; bir pazar öğle sonu Fresberg'e gezmeye giden hiçbir şık giyimli şehirli yere ondan daha emin adımlarla basamaz, tamamen dünyaya aittir, hiçbir *petit bourgeois* [küçük burjuva] onun kadar olamaz. Onda iman şövalyesini işaret eden hiçbir mesafelilik ya da üstünlük bulunamaz. Her şeyden zevk alır, ne zaman belli bir haz yaşarken görülsün, bunu ruhu bu tür şeylere gömülmüş dünyevi adamın inadıyla yapar. İşini önemser. O yüzden biri onu gördüğünde, ruhunu çok karmaşık bir muhasebe işinde yitirmiş bir kâtip zanneder. Pazarları tatil yapar. Kiliseye gider. Hiçbir ilahi bakış ya da kıyaslanamazlık işareti onu ele vermez; insan onu tanımasa onu cemaatin geri kalanından

ayırmak imkânsız olurdu, çünkü yürekten ve coşkuyla ilahi okuması olsa olsa güçlü bir nefesinin olduğunu ispatlar. Öğleden sonra korulukta yürüyüşe çıkar. Gördüğü her şeyden zevk alır, kalabalıklardan, yeni omnibüslerden, Öresund'un sularından –Strandveien'de karşılaşsanız alışveriş çabasında olan biri sanırsınız, onun eğlenme tarzı budur; çünkü o bir şair değildir ve ben onda şiirsel bir kıyaslanmazlığı boşuna aradım. Akşama doğru evine gider, ayakları bir postacınınki gibi yorulmak nedir bilmez. Yolda, karısının ona dönüşü için yiyecek özel sıcak bir şeyler hazırlayacağı aklına gelir, mesela sebzeli dana rosto. Eğer kafa dengi biriyle karşılaşırsa, onunla bu yemeği bir otelin aşçıbaşısına uyan heyecanla konuşmak için Østerport'a kadar gidebilir. Tesadüf bu ya tek kuruşu yoktur ama yine de karısının o nefis yemeği ona hazırladığına kesinlikle inanır. Eğer hazırlamışsa, onu yemek yerken görmek üstün insanlar için kıskançlık, sıradan insanlar için esin kaynağı olur; çünkü iştahı Esav'ınkinden daha çoktur. Karısı eğer hazırlamamışsa garip bir şekilde o yine aynıdır. Yolda bir inşaatın yanından geçerken başka bir adamla karşılaşır. Bir an beraber konuşurlar. Göz açıp kapayana kadar yeni bir bina diker, bunun için gerekli bütün güçler elindedir. Yabancı onun kesinlikle bir kapitalist olduğunu düşünerek oradan ayrılır, oysa benim hayran olduğum şövalye şöyle düşünür, "Evet, eğer mesele paraysa onu elde edebilirim." Açık bir pencereye kurulup aşağıya meydana bakar, hareket eden her şeyle ilgilenir, kaldırım taşının altına sıvışan bir sıçanla, oynayan çocuklarla ve bunu da on altı yaşındaki bir kızın kayıtsızlığıyla yapar. Yine de o bir dâhi değildir, onda bir dâhinin kıyaslanamazlığını boşuna aradım. Akşamleyin purosunu içer, onu görseniz alacakaranlıkta ot gibi yaşayan karşıdaki bakkal diye yemin edersiniz. İşe yaramaz biri kadar kaygısızdır, ama yine de yaşadığı her anı, uygun anı en pahalı bedele satın alır, çünkü absürdden yola çıkmadan en ufak bir şey yapmaz. Yine de, yine de –gerçekten buna öfkelenebilirim, hiçbir sebepten olmasa kıskançlıktan– bu adam sonsuzluk hamlesi yapmış ve her an yapmaktadır. Ebedi teslimiyetle varoluşun derin hüznünü içine boşaltmış, ebediyetin saadetinden haberdar, her şeyden, dünyadaki en sevdiği şeylerden vazgeçmenin acısını duyuyor, ama yine de sonluluk ona, daha yücesini hiç bilmemiş birine ve-

receği kadar tat veriyor; çünkü sonluluktaki sürekliliği eğitim sürecinin yarattığı sinmiş ve korkmuş bir tinin izini taşımıyor; yine de bundan güvenle zevk alma anlayışı içinde, sanki fani hayat her şeyin en güvenlisi gibi. Ama, ama, sergilediği dünyevi biçimin bütünü absürdden dolayı meydana gelmiş yeni bir yaratım. Her şeyden sonsuza dek feragat etmiş ve her şeyi yine absürdden dolayı yeniden kazanmış. Aralıksız ebediyet hamlesi yapmakta; fakat bunu öyle bir doğruluk ve özgüvenle yapmakta ki bundan aralıksız faniliği elde etmekte, başka bir şeyden bir saniye bile şüphelenilmez. Bir dansçı için en zorlu işin belli bir duruşa sıçraması olduğu sanılır, öyle ki bir saniye bile bu konumda kalabilmek için çabalamamalıdır, bu konumda sabit kalması sıçramanın kendisi sayesinde olur. Belki bunu hiçbir dansçı yapamaz –yani bu şövalyenin yaptığı şeyi. İnsanların çoğu dünyevi sevinç ve kederi bezgin bir halde yaşar; bunlar duvar boyunca oturup dansa katılmayanlardır. Ebediyetin şövalyeleri dansçıdırlar ve yüksek mevkidedirler. Hamlelerini yukarı doğru yaparlar, sonra yine aşağıya düşerler; bu da hiç basit bir vakit geçirme şekli değildir, seyretmesi nahoş da değildir. Fakat ne zaman düşseler hemen aynı duruşu almaya muktedir değildirler, bir an sallanırlar, bu sallanış onların ne de olsa bu dünyanın yabancıları olduğunu gösterir. Bu, sahip oldukları beceriye bağlı olarak aşağı yukarı belirgindir, fakat en becerikli şövalyeler bile bu sallanmayı tümden gizleyemez. Onlara havadayken bakmak gerekmez, sadece tam yere değerken ya da değmişken tanınır onlar. Fakat saniyesinde sanki ayakta dikiliyormuş da yürüyormuş gibi düşebilmek, hayattaki sıçrayışı bir yürüyüşe çevirmek, yüce olanı yaya gidende mutlak olarak ifade etmek –bunu ancak iman şövalyesi yapabilir– işte biricik ve tek mucize budur.

Ne var ki mucize kolayca aldatabilir. O yüzden, gerçeklikle olan ilişkilerini örnekle açıklamak için, belli bir durumdaki hamleleri tarif edeceğim, çünkü her şey bunlara bağlı. Genç bir delikanlı bir prensese âşık olur ve hayatının bütün içeriği bu aşkta yatmaktadır; fakat öyle bir durumdur ki gerçekleşmesi imkânsızdır, ideallikten gerçekliğe tercüme edilmesi imkânsızdır. Sefaletin köleleri, hayatın batağındaki kurbağalar elbette şöyle bağıracaklardır: "Böyle bir aşk aptallıktır. Zengin biracının dul eşi de tam sana göre." Bırakın onlar bataklıkta vı-

raklayıp dursun. Ebedi teslimiyet şövalyesi için durum böyle değildir, dünyanın bütün nimetlerini verseniz o aşkından vazgeçmez. Aptalın teki değildir. Öncelikle bunun onun hayatının içeriği olduğundan emindir, ruhu sarhoşlukla kendinden geçer en ufak şeyi bile çarçur etmeyecek kadar sağlıklı ve gururludur. Korkak değildir, aşkın, en sır dolu, en gizli düşüncelerine sızmasından, kendisini bilincinin her bir kirişinde sayısız boğumlarla dolanmasına izin vermekten korkmaz –eğer aşk mutsuz bir aşksa kendini ondan hiçbir zaman kurtaramayacaktır. Aşkın tüylerini diken diken etmesiyle kendinden geçer; ama ruhu, zehirli kadehi içmiş ve zehrin her bir kan damlacığına karışmasını hisseden adam kadar vakurdur –çünkü bu an ölüm ve hayattır. Dolayısıyla aşkın tamamını emip kendini içinde kaybettiğinde her şeyi deneme ve her şeye kalkışma cesaretinden yoksun değildir. Hayatındaki koşullar üzerinde düşünür, evcil güvercinler gibi her işaretine itaat eden çevik düşünceleri çağırır, sihirli çubuğunu sallar, onlar da dört bir yana atılır. Fakat hepsi, acı haber ulakları gibi geri döndüklerinde ve ona bunun imkânsız olduğunu bildirdiklerinde, o zaman suskunlaşır, onları başından atar, yalnız kalır ve hamleleri yerine getirir. Eğer söylediklerimin bir anlamı olacaksa hamlenin doğal biçimde gelmesi şarttır. O zaman şövalye ilkin, hayatın bütün içeriğini ve gerçekliğin bütün anlamını tek bir dilekte yoğunlaştıracaktır. Eğer bir kişide bu yoğunlaştırma, bu odaklanma yoksa, eğer ruhu başlangıçtan beri çeşitlilikte dağılmışsa, asla hamleyi yapma noktasına gelmez, birinde kaybederse ötekinde kazanmak için paralarını her tür hisse senedine yatıran kapitalistler gibi, hayatta ihtiyatla hareket edecektir –kısacası şövalye değildir. İkinci olarak, şövalye bütün düşünüp taşınmalarının sonucunu tek bir bilinç edimine yoğunlaştırma kuvvetine sahip olacaktır. Eğer bu odaklanmadan yoksun kalırsa ruhu daha baştan dağılır ve o zaman hamleyi gerçekleştirecek zamanı olmaz, hayatta sonsuza dek işlere koşturacaktır, asla sonsuzluğa girmeyecektir; çünkü oraya en yakın olduğu anda bile tekrar geriye dönüp alması gereken unuttuğu bir şey olduğunu hatırlar. Ebediyete girmenin bir dahaki sefer mümkün olduğunu düşünecektir, o da tamamen doğrudur; fakat böyle değerlendirmelerle insan asla hamleyi yapma noktasına erişemez, onların yardımıyla ancak gitgide batağa daha fazla batar.

İşte böylece şövalye hamleyi yapar –ama ne hamlesi? Her şeyi unutacak mıdır? (Çünkü bunda da aslında bir tür yoğunlaşma vardır.) Hayır! Çünkü şövalye kendisiyle çelişmediği için ve insanın hayatının bütün içeriğini unutmak da bir çelişki olacağı için aynı adam olarak kalır. Başka biri olmak için hiçbir eğilimi yoktur, ne de buna büyüklük olarak bakar. Sadece alt türler kendilerini unutup yeni bir şey olurlar. Kelebek bir zamanlar tırtıl olduğunu bu şekilde tümden unutmuştur, belki sonra da kelebek olduğunu tümden unutup bir balık olabilir. Derin türler kendilerini asla unutmazlar ve asla olduklarından başka bir şey olmazlar. Yani şövalye her şeyi hatırlar, fakat tam da bu hatırlamadır acı veren, ama yine de ebedi teslimiyet sayesinde varoluşla barışık kalır. O prensese duyduğu aşk onun için ebedi bir aşkın ifadesi olmuş, dinsel bir niteliğe bürünüp Ebedi Varlığa duyulan bir aşka dönüşmüştür. Aşkını doyasıya yaşamayı ondan kesinlikle esirgeyen o Ebedi Varlık, yine de bu aşkın hiçbir gerçekliğin elinden alamayacağı, ebediyet formundaki geçerliliğinin ebedi bilinciyle, onu bir kere daha kendine dost etmiştir. Aptallar ve genç insanlar, bir insan için mümkün olan her konuda konuşurlar. Ne var ki bu, büyük bir hatadır. Tinsel anlamda söyleyecek olursak her şey mümkündür, fakat sonluluk âleminde mümkün olmayan pek çok şey vardır. Ancak, bu mümkün olmayanı şövalye tinsel olarak ifade ederek mümkün kılar, fakat ondan feragat ederek tinsel olarak ifade eder. Onu gerçekliğe taşıyacak olan, ama imkânsızlığa çarpmış bulunan dilek, artık içe dönmüştür, fakat bu yüzden kaybolmuş da değildir, unutulmuş da. Kimi zaman hatırayı uyandıran onun içindeki arzunun bilinçdışı işleyişidir, kimi zaman da onu uyandıran kendisidir; çünkü hayatının bütün içeriğinin geçici bir heves gibi görünmesini istemeyecek kadar gururludur. Bu aşkı genç tutar, aşk onunla birlikte yıllar boyunca hem büyür hem güzelleşir. Öte yandan aşkının daha da büyümesi için sonluluğun devreye girmesine ihtiyacı yoktur. Hamlesini yaptığı andan itibaren prenses onun için artık kaybolmuştur. Sevdiğini gördüğünde hissettiği erotik ürpermeye ihtiyacı yoktur artık vs., fani anlamda ondan sürekli ayrılmak zorunda da değildir; çünkü onu ebedi anlamda hatırlamaktadır, veda etmek için birbirlerini bir kere daha görmeye istekli olan sevgililerin böyle dav-

ranmakta, bunun son defa olacağını düşünmekte haklı olduklarını gayet iyi bilir; zira belki de birbirlerini hemen unutacaklardır. Başka birini sevmede bile, insanın kendisine yeterli olması gerektiği derin sırrını kavramıştır. Prensesin yaptığı şeylere artık hiçbir fani ilgi göstermez, işte bu da onun ebedi hamleyi yapmış olduğunun tam ispatıdır. Burada belli bir bireyin yaptığı hamlenin gerçek mi yoksa masal mı olduğunu görme fırsatı doğabilir. Bu hamleyi yapmış olduğuna inanmış biri vardı; zaman geçince prenses başka bir şey yaptı, evlendi –bir prensle diyelim– o zaman adam ruhunun teslimiyet esnekliğini kaybetti. Bunun üzerine hamleyi uygun biçimde yapmadığını anladı; zira sonsuz teslimiyet edimini yapmış olan o adam kendi kendine yeterlidir. Şövalye teslimiyetini iptal etmez, aşkını ilk andaki gençliğinde korur, hiçbir zaman bırakmaz; çünkü hamleleri sonsuza dek yapar. Prensesin yaptığı onu rahatsız edemez, eylemleri için başka insanlarda yasa arayanlar ancak alt türlerdir, eylemlerine dayanak noktasını kendilerinin dışında ararlar. Fakat öte yandan eğer prenses de benzer düşünceye sahipse ardından güzel bir sonuç gelir. İnsanın oyla kabul edilmediği, kendisini takdim etme cesareti olan herkesin doğal üyesi olduğu o şövalyelik tarikatına takdim edecektir, ölümsüzlüğünü kadın erkek ayrımı yapmayışıyla ispatlayan o şövalyelik tarikatına. İkisi aşklarını genç ve sağlıklı tutacaklar, prenses de acılarını yenmiş olacak, şarkıda söylediği gibi "her gece efendisinin yanında yatmasa" da. Bu ikisi ile çok iyi zamanlanmış bir *harmonia praestabilita* [önceden kurulmuş uyum], ebediyen birbirleriyle uyum içinde olacaklar, öyle ki eğer aşkın ifade edileceği o an gelecek olsa, ki bu an aslında onları fani olarak ilgilendirmiyor (çünkü o zaman yaşlanıyor olacaklar), eğer aşkın ifade edileceği zaman bir gelecek olsa, başlangıçta gerçekten birleşmiş olmaları durumunda başlayacak oldukları tam o noktadan başlamaya muktedirdirler. Bunu anlayan kişi, ister kadın ister erkek olsun asla aldatılamaz, çünkü aldatıldıklarını hayal edenler yalnızca alt türlerdir. O kadar gururlu olmayan hiçbir kız gerçekten nasıl seveceğini bilmez; ama o kadar gururluysa o zaman dünyanın bütün taktikleri ve kurnazlıkları onu kandırmaya yetmez.

VIII.
Sokrates'in olumlu dış görünüşü

Ya/Ya da'daki, içeriği, dışarıdan bakıldığında sanılacağından son derece farklı olan Yazı Masası gibi, Sokrates'in kaba ve çarpık çurpuk dış görünüşü, içindeki öznelliğin zenginliğini maskeler.

Fakat şimdi tekrar Sokrates'e dönelim. Öyle tasvir edildiği gibi uygun bir dış görünüşü pek yoktu; çok çirkindi, biçimsiz ayakları vardı, hepsinden önemlisi, alnında ve başka her yerinde birtakım urlar vardı, kim görse ahlâktan yoksun bir tebaa olduğuna kanaat getirirdi. Sokrates'in kendi olumlu dış görünüşünden anladığı buydu, onunla o kadar mutluydu ki eğer kendisine kitara çalgıcısı gibi kadınsı çekici bir görünüm, çoban çocuğunun eriten bakışları, Yardımlaşma Derneği'ndeki dans ustasınınki gibi küçük ayaklar ve *in toto* [özet olarak] gazeteyle iş arayan birinin ya da ümidini özel bir ziyarete bağlamış bir teoloğun arzu edebileceği kadar olumlu bir görünüm verilmiş olsaydı, bunu ahlâk hocası olmasına engel olunması için yapılmış ilahi bir oyun olarak değerlendirirdi. Bu ihtiyar hoca, bunun öğrenciyi belli bir mesafede tutmaya yarayacağını anladığı için değilse eğer, olumlu görünüşünden neden o denli mesuttu; herhalde böylece öğrenci öğretmenle doğrudan bir ilişkiye sıkıca sarılmayacak, belki hayran olup giysilerini aynı tarzda kestirmeyecekti. Tezatlığın getirdiği itici etkiyle öğrenci –ki daha yüksek bir düzlemde Sokrates'in ironisinin oynadığı rol de buydu– asıl meselenin kendisiyle ilgili olduğunu ve hakikatin içebakışının iki can dostun kol kola yürüdükleri arkadaş içebakışı olmayıp ayrılık olduğunu anlamaya zorlanacaktı, her birini hakikatte kendisi için var eden ayrılık.

Öznelliğin, yani içebakışın, hakikat olmasıydı benim tezim ve takma adlı yazarların onunla bir ilişkiyi desteklemesi çabucak algılanıyor, eğer hiçbir şeyden değilse onların komediye olan duyarlılıklarından. Komedi daima olgunluk işaretidir; fakat bu olgunluğun

altında yeni filizlerin vermesi önemlidir ve *vis comica* acıklı olanı bastırmamalıdır, tersine yeni bir dokunaklılığın başladığına işaret etmelidir. Komedi silahını kullanma gücüne, çağımızda tin âleminde söz sahibi olunacaksa eğer, herkes için vazgeçilmez bir meşruluk olarak bakıyorum. Bir çağ, bizim çağımız gibi ya da söylendiği gibi, çok derin düşünüyorsa, komiklik, eğer bu doğruysa, herkes tarafından keşfedilmiş olmalı ve bir şeyler söylemeye niyetlenen herkes tarafından başlangıçtan beri keşfedilmiş olmalı. Fakat paralı hocalar [*Docents*] mizah anlayışından insanı dehşete düşürecek kadar yoksundurlar; Hegel bile, ateşli bir Hegel'cinin iddiasına göre, komiklik unsurundan tümden yoksunmuş. Bir *Docent*'i, Holberg'in dışında bir muhasebeciye şaşırtıcı derecede benzeten gülünç, kasılmış vakar ve ağırbaşlılık havalarına, paralı hocalar ciddiyet der. Bu korkunç ciddiyete sahip olmayan herkes suludur. Belki. Fakat bir adam, komedi âleminde ustalığa erişmeden kendini fiilen dolaysızın alanından yansıttığını söylerse bu ne demek olur? Yalan söylüyor demek olur. Bir adamın yolunu dolaysızdan bulduğunu söylemesi, sonra da bunu direkt bir biçimde bilgi olarak iletmesi ne demek olur? Adam kafadan atıyor demek olur. Tinler âleminde çeşitli aşamalar bir yol güzergâhındaki şehirler gibi değildir, yolcunun şehirlerden direkt olarak bahsetmesi yerindedir: Örnekse, "Pekin'den ayrıldık ve Canton'a geldik, ayın 14'ünde Canton'daydık." Yolcu bu şekilde mekânları değiştirir, kendini değil, böylece bundan direkt olarak, değiştirmeden söz etmesi, değişikliği böylece *aktarması* uygundur. Fakat tin dünyasında bir yer değişikliği kişinin kendinde bir değişiklik demektir, bu yüzden bu ya da şu aşamaya ulaşma hakkındaki bütün direkt teminatlar Munchhausenlik yapmaktan başka bir şey değildir. Bir adamın tin dünyasında şu ya da bu uzak bir noktaya ulaştığının kanıtı bunu sunma biçimidir; eğer bu tersini ispat ederse, bütün direkt teminatlar sadece komediye katkıda bulunmakla kalır. Komedi silahını kullanma gücü polisin kalkanı gibidir, yetki armasıdır, öyle ki güç sahibi her kişi –ki çağımızda her kişi bir güç sahibidir– bunu taşımalıdır. Fakat bu komiklik tini vahşi ya da şiddetli değildir, kahkahası tiz değil; aksine, bir kenara koyduğu dolaysızlığa karşı dikkatlidir. Harman tırpanına bir

çerçeve yerleştirilir, keskin ağzına paralel giden ahşap çubuklar; tırpan dik duran hububatı biçerken, neredeyse şehvetli bir biçimde bu destekleyen beşiğin üzerine çöker, anızın üzerine muntazaman ve güzel bir şekilde düşer. Biçilecek olgunluğa erişmiş dolaysızlıkla ilintisi bakımından meşru komedi ruhunun durumu da böyledir. Biçme görevi şölensel bir eylemdir, biçen sert bir hasat eli değildir, dolaysızı boyun eğmeye zorlayan komedinin keskin bıçağı ve sivri ağzı olsa da, boyun eğişi nahoş değildir, düşerken bile biçen tarafından desteklenir. Komedi ruhu esasta mizahtır. Komiklik soğuk ve huzursuzsa, filizlenen yeni bir dolaysızlık yok demektir, o zaman komik, hasat işlevi görmez, çıplak araziler üzerinde şiddetle esen meyvesiz bir rüzgârın tatminsiz tutkusu işlevini görür.

Bir şeyle ayırt edilmek daima iyidir; şu ciddi çağımızda ciddi olmayan biri olarak parmakla gösterilmekten başka istediğim bir şey yok. Bu yargıda herhangi bir değişiklik yapma isteği şöyle dursun, saygıdeğer *Docent*lerin, hem *ex cathedra* [yetkili olarak] el kol hareketi yapanların, hem de sesleri çay masalarında çınlayanların yargılarının arkasında durup takma adlı yazarlara ciddi cümlelerle sık sık yönelttikleri özel nutukları birdenbire unutmayıp tam tersine, komikliği ciddilikte bir kararlılık yapmayı önerenlerin ve latifede bütün zulümlerin en üzücüsünden kurtuluşu bulanların bu yazarlar olduğunu net olarak hatırlamalarını isterim: Aksiliğin, aptallığın ve esnek olmayan tinin zulmü. Takma isimli yazarların, ben de dahil, hepsi özneldir; şu nesnel çağımızda nesnel olamayan tek kişi olarak ayırt edilmekten daha iyi bir şey istemiyorum.

IX.
Tahammülün sınırları

Regine Olsen'le nişan bozulmuştur. Fakat Constantine Constantius her şeye rağmen bir "Tekrar"dan ümidini kesmiş değil. Yine de en çok korktuğu şey bir tekrar. Onu sadece Eyüp

karakteri teselli edebiliyor, çünkü onun ıstırabı da tarif edilir gibi değildi ve Eyüp de çevresindeki herkes tarafından yanlış anlaşılmıştı.

1

11 Ekim

SUSKUN SIRDAŞIM:

Hayatım bir çıkmaza girdi, varoluştan iğreniyorum, tatsız tuzsuz anlamsız bir şey. Pierrot'dan daha aç olsaydım, insanların sunacağı açıklamaları yemeye yeltenmezdim. İnsan parmağını toprağa batırıp kokusundan hangi diyarlarda olduğunu anlar –bu hiçbir şey kokmuyor. Neredeyim ben? Dünya denen bu şey nedir? Bu kelimenin anlamı nedir? Beni bunun içine kim çekti de şimdi orada bırakıp gidiyor? Ben kimim? Dünyaya nasıl geldim? Bana neden sorulmadı, neden yolu yordamı öğretilmeden sanki bir "ruh satıcısı"ndan alınmış gibi bir kenara itildim? Gerçeklik dedikleri bu büyük müessese ilgim nasıl doğdu? Neden ona ilgim olsun ki? Bu içten gelecek bir ilgi değil mi? Eğer bu işte zorla yer alacaksam, yönetici kim? Ona bir şey söylemek isterim. Yönetici yok mu? Şikâyetimi kime bildireceğim? Varoluş hiç kuşkusuz bir müzakere –görüşümün dikkate alınmasını rica edebilir miyim? Eğer insan dünyayı olduğu gibi kabul etmek zorundaysa, o zaman bunun ne olduğunu öğrenmemek daha iyi olmaz mıydı? Sahtekâr nedir? Sahtekârın ne olduğunun *cui bono* [kimin yararına] sorusu sorularak bulunacağını söylemiyor mu Cicero? Herkesin sormasına izin veriyorum ve herkese soruyorum kendimi ve bir kızı mutsuz yapmakla ne kârım oldu? Suçluluk –bu ne demektir? Büyücülük mü? Bir insanın nasıl suçlu olacağı belli değil midir? Biri cevap verebilir mi? Bu şeye karışmış beyefendiler için en büyük önemi haiz olduğu doğru değil mi?

Zihnim bir duraklama noktasında, daha doğrusu ondan sıyrılıyorum. Kâh yorgun ve bitkinim, evet sırf kayıtsızlıktan ölü gibiyim; kâh çılgın gibi gazabımı üzerine yönelteceğim birini bulmak için şaşkın şaşkın dünyanın bir ucundan öteki ucuna seyahat ediyorum. Varlığımın bütün özü kendisiyle çelişerek çığlık çığlığa feryat edi-

yor. Nasıl oldu da ben suçlu oldum? Yoksa suçsuz muyum? O zaman neden bütün dünya dillerinde öyle anılıyorum? İnsan dili ne rezil bir icat: Bir şey söylüyor, başka bir şey kastediyor!

Başıma gelen bir şeyden ibaret değil mi, bütün bunlar bir kaza değil mi? Bütün mizacımın bir değişikliğe uğrayacağını, başka bir adam olacağımı önceden bilebilir miydim? Belki de ruhumda gizli yatan şey fırlayıp çıktı. Fakat orada fark edilmeden yatıyorduysa, onu nasıl önceden görebilirdim? Madem önceden göremiyorum, o zaman suçlu değilim. Eğer felç geçirmiş olsaydım da yine suçlu mu olacaktım? Dil dedikleri insan konuşması nedir, sadece bir kliğin anladığı sefil bir jargondan başka nedir? Dilsiz hayvanlar böyle şeyleri konuşmadıkları için daha akıllı değil midirler? –Ben sadakatsiz miyim? Beni sevmeye devam etmesi ve başka kimseyi sevmemesi durumunda bana sadık kalırdı. Eğer sadece onu sevmeyi dilemeye devam edersem, sadakatsiz mi oluyorum? Aslında ikimiz de aynı şeyi yaptık; o zaman neden ben sadakatimi aldatarak gösteriyorsam aldatan oluyorum? Neden o haklı oluyor da, ben haksız oluyorum? İkimiz de doğruysak o zaman neden insan dilinde onun sadık benim de aldatan olduğum ifade ediliyor?

Bütün dünya üstüme gelse, bütün skolastikler benimle tartışsa, hayatım tehlikede olsa yine de haklı olduğumu iddia ederim. Bu inancı benden kimse zorla alamaz, ama bunu dile getirebileceğim hiçbir dil yok. Ben doğru hareket ettim. Benim aşkım kendini bir evlilikte ifade edemez. Eğer onunla evlenseydim mahvolurdu. Belki evlilik olasılığı onu çekmiştir. Elimden bir şey gelmez –beni de çekmişti. Gerçeğin söz konusu olduğu daha ilk anda, her şey kayboldu, ama artık çok geç. Onun anlam kazanacağı gerçeklik benim için, tinsel gerçekliğimle yan yana giden bir gölgeden ibaretti, kâh beni güldüren kâh davetsiz bir şekilde varlığımı rahatsız eden bir gölge. Sonunda ona dokunmayı isterdim, el yordamıyla, adeta bir gölgeyi kavrar gibi, ya da elimi bir gölgeye uzatır gibi. Hayatı mahvolmaz mıydı? Aslında o benim için ölmüş gibi, gerçekten de ruhumda ölümünü dilemem için bir ayartmayı uyandırabilir. Onu mahvedecek olsaydım, onu bir gerçekliğe kavuşturur kavuşturmaz uçup giderdi –oysa öteki türlü onu hakiki bir gerçeklik olarak tutu-

yorum, ama başka bir anlamda dehşet dolu bir gerçeklik. Ne olacak o zaman? O zaman dil benim suçlu olduğumu söylüyor, çünkü bunu önceden görmeliydim. Onurumu ve gururumu benden alacak ne tür bir güç bu, hem de böyle saçma bir şekilde? O halde ben bir kader kurbanı mıyım? O zaman her ne yaparsam yapayım suçlu ve sahtekâr mıyım, hiçbir şey yapmasam bile mi? –Yoksa deli miyim? O zaman en iyisi beni susturmak; çünkü insanlar özellikle delilerin ve ölmek üzere olanların söylediklerinden korkarlar. Deli –ne demek? Halkın saygısına mazhar olmak ve akıllı biri olarak görülmek için ne yapmam gerekiyor? Neden hiç cevap yok? Yeni bir kelime bulana makul bir *douceur* [armağan] vereceğim. Alternatifleri ifade ettim. İkiden fazlasını bilecek kadar zeki kimse var mı? Eğer biliyorsa, o zaman benim deli, sadakatsiz ve sahtekâr olduğum, kızın da sadakatli, aklı başında olduğu ve herkesçe sayıldığı saçma. Yoksa ilişkimizin ilk dönemini o kadar güzel kılmış olmam mı kabahat? İltifatınıza teşekkürler! Sevildiği zamanki coşkusunu gördüğüm zaman, kendimi ve onun gösterdiği her şeyi aşkın büyüsünün sihirli gücü altına koyuyordum. Bunu yapabilmem ya da yapmam hata mıydı? Eğer kızın kendinde ve kimsenin tanımadığı, sihirli çubuğuyla bana dokunup değiştiren üçüncü şahısta değilse, hata kimde o zaman? Benim yaptıklarımı başkalarında övüyorlar. –Şair olmam mı benim tazminatım? Her tür tazminatı reddediyorum, ben haklarımı istiyorum, yani onurumu. Ben şair olmak için dua etmedim, üstelik bu hediyeyi o bedele almazdım. –Yok eğer suçluysam o zaman kesinlikle nedamet getirip telafi etmeliyim. Nasıl olacak onu söyleyin? Belki hayatın, bir çocuğun bokböceğiyle oynaması gibi keyfine göre benimle oynamasından da pişmanlık duymalıyım. –Yoksa en iyisi hepsini unutmak mı? Unut! Eğer bunu unutursam varlığım sona erer. Ya da, sevdiğimle birlikte onurumu ve gururumu da kaybettiğim hayat neye benzerdi –hem de kimsenin, telafi edemeyeceğim bu şeyin nasıl meydana geldiğini bilmediği bir şekilde kaybettim. O zaman dışarıya mı atılmalıyım? Ama o zaman neden içeriye atılmıştım? Ben istemedim ki?

Sadece ekmek ve suyla beslenenlerin durumu benimkinden daha iyi. Düşüncelerim, insanca ölçülerde söylersek, hayal edilebile-

cek en az gıdayla besleniyor; ama yine de, mikrokozmik oranlarıma rağmen mümkün olduğunca makrokozmik biçimde davranmaktan memnuniyet duyuyorum.

Kimseyle konuşmuyorum; ama insanlarla iletişimi tümden kesmemek için, ya da paralarına karşılık bir şeyler vermek için, şiirlerden, özlü deyişlerden, atasözlerinden ve her devirde hayran olunmuş ölümsüz Eski Yunan ve Latin yazarların kısa parçalarından hatırı sayılır bir derleme yaptım. Bu antolojiye Yetimler Yurdu'nun desteğiyle basılmış Balle'ın Ders Kitabı'ndan bazı mükemmel alıntılar ekledim. Yani bana kim bir soru sorsa cevabı hazır. Klasikler'den ben de Peer Deacon kadar alıntılar sunabilirim, buna ilaveten Balle'ın Ders Kitabı'ndan da alıntılar söyleyebilirim. "İnsanın isteyebileceği en büyük onura ulaşsak da, kendimizi gurura ve kibre kaptırmamalıyız." Kimseyi kandırmam. Şunun şurasında doğruyu konuşacak ya da doğru dürüst bir söz edecek kaç kişi var? "'Dünya' kelimesi, yeryüzü, gökyüzü ve onların arasındaki her şeyi tamamen içine alır."

Bir şey söylesem ne yararı olurdu ki? Beni anlayabilecek kimse olmazdı. Çektiğim acının ve ıstırabın adı yok, benim gibi –ben ki ismim olmasa da, yine de senin için belki bir şeyler ifade edecek şekilde kalırım, her halükârda kalırım.

SADIK DOSTUN

2

19 Eylül

SUSKUN SIRDAŞIM:

Eyüp! Eyüp! Eyüp! Eyüp! Gerçekten şu güzel sözlerden başka bir şey söylemedin mi, "Tanrı verdi, Tanrı aldı, Tanrının ismi mübarek olsun"? O bütün acıların içinde sadece bu sözleri mi tekrar ettin? Neden yedi gün yedi gece sustun? Ruhunda neler oldu bitti? Bütün dünya başında darmadağın olup yerde etrafında çanak parçaları gibi durduğunda hemen bu insanüstü soğukkanlılığa mı sahip oldun, sevginin yorumuna ve özgüvenin ve imanın açıkkalpliliğine mi sahip oldun birden? O halde kapını acı çeken insana kapattın mı,

o insan hayatın mükemmelliğine dair dünyevi bilgeliğin bir paragraf okumakla sunduğu acınası teselliden başka bir rahatlama bekleyemez mi? Söyleyecek başka bir şeyin yok mu? Sahte tesellicilerin bireye bir iki kelimeyle dağıttıklarından, tören şefi gibi kaskatı sahte tesellicilerin bireye reçete olarak yazdıklarından fazlasını söylemeye cesaretin yok mu? Hani ıstırap anında, "Tanrı verdi, Tanrı aldı, Tanrının adı mübarek olsun" denir –ne az ne fazla, tıpkı hapşıran birine "Çok yaşa" demek gibi bir şey! Hayır, sen ki olgun günlerinde, eziyete uğrayanlar için bir kılıç, ihtiyarlar için bir değnek, kocamışlar için bir asaydın, her şey darmadağın olduğunda insanları hayal kırıklığına uğratmadın –sıkıntıda olanın ağzı dili, pişmanlık duyanın ağlaması, kederli olanın feryadıydın, işkencelerle dilsiz kalmış herkesin acısını dindirendin, bir yüreğin barındırabileceği acı ve kederin en yakın şahidiydin, "can sıkıntısı"yla şikâyet etmeye ve Tanrıyla çekişmeye cesaret edecek kadar güvenilir bir savunucuydun. İnsanlar bunu neden gizliyorlar? Dul ve yetimin hakkını silip süpürene ve miraslarına konanlara yazıklar olsun, ama aynı zamanda insanın yüreğinden ve "Tanrıyla çekişme"nden çektiği eziyeti dindirmenin geçici tesellisini kurnazca elinden alanlara da yazıklar olsun. Yoksa zamanımızda Tanrı korkusu o kadar büyük de, ıstırap çeken kişi o eski günlerde gelenek olan şeye ihtiyaç mı duymuyor? Belki insan Tanrı huzurunda şikâyet etmeye cesaret edemiyordur? Şimdi büyümüş olan Tanrı korkusu mu, yoksa korku ve korkaklık mı? Bugünlerde insanlar kederin doğal ifadesinin, tutkunun ümitsiz dilinin şairlere bırakılması görüşünde, onlar bir alt mahkemenin avukatları olarak insan merhameti mahkemesinde ıstırap çeken için dava açıyor. Bundan ötesine geçmeyi kimse göze alamaz. Konuş o halde, Ey silinemez belleğin Eyüp'ü! Söylediğin her şeyi anlat uzun uzadıya, en yüksek mahkemeye çıkmış kudretli avukat, kükreyen bir aslan kadar korkusuz. Senin konuşmanda ruh var, yüreğinde Tanrı korkusu, konuşmalarıyla sana gaspçılar gibi saldırmak için ayağa kalkan arkadaşlarına karşı ıstırabını haklı çıkaracağın zaman şikâyet ettiğinde bile, arkadaşların seni kışkırttığında bile onların bilgeliğini ayaklarının altında ezer, onların Tanrıyı savunuşlarını küçümsersin, bunu eski bir saray adamının ya da dünya iş-

lerini bilen bir devlet bakanının gelip geçici kurnazlığı gibi görürsün. Sana ihtiyacım var, yüksek sesle nasıl şikâyet edeceğini bilen bir adama; öyle ki şikâyeti, Tanrının Şeytanla bir, insana karşı plan kurmayı görüştükleri Cennet'te yankılansın.

Şikâyet et! Tanrı korkmaz, kendini pekâlâ savunabilir, fakat hiç kimse bir insana yakıştığı gibi şikâyet etmeye cesaret edemezse kendini savunmak için nasıl konuşabilir? Konuş, sesini yükselt, Tanrı elbette daha yüksek sesle konuşabilir, onun yıldırımı var –fakat o da bir cevaptır, bir açıklama, güvenilir, dürüst, hakiki, Tanrının kendisinden gelen bir cevaptır, bir insanı çarpsa bile Tanrının haklılığı hakkındaki, insan zekâsının keşfedip kadınsı yaratıklarla haremağalarının aracılığıyla etrafa yayılan dedikodudan daha görkemlidir.

Silinmez belleğin yardımseveri, büyük acılar çekmiş Eyüp, ben de bu meclise katılabilir miyim, ben de seni dinleyebilir miyim? Beni itme, Senin kül yığının yanında sahtekâr biri olarak dikilmiyorum, gözyaşlarım sahte değil, ne var ki elimden seninle gözyaşı dökmekten başka bir şey gelmiyor. Neşeli insan mutluların arkadaşlığını arar, gerçi onu en içten mutlu eden şey kendi içinde bulunan sevinçtir; işte ıstırap çeken insan da kederin arkadaşlığını arar. Dünya benim olmadı, yedi oğlum ve üç kızım olmadı; fakat çok az şeye sahip olan da her şeyini kaybedebilir, sevdiğini kaybeden de adeta oğullarını ve kızlarını kaybetmiştir, onurunu, gururunu ve yanı sıra yaşama arzusunu ve hayatın anlamını yitiren insan da adeta "urlarla vurulmuştur."

ADSIZ DOSTUN

Dördüncü Bölüm

1848:1984

SEKİZ PATİKA KUYTUSUNU YENİDEN ZİYARET

Benim eksiğim fiziksel güç. Zihnim dingin. Kendimi hep kurban edilecekmiş gibi hissetmişimdir; emirler şimdi elime geçmiş de, ben de verilen buyruğa uyacakmışım. Normalde bunu kaldırabilirim. Fakat dinlenmek eğlenmek amacıyla, mesela arabanın içinde oturup tatlı düşüncelere dalarak 30-35 kilometrelik bir yolculuğa çıktığımda, vücudum kısmen yolculuktan, kısmen de sırf zihinsel zorlamadan gitgide zayıf düşer; arabadan inince de bazen yılışan, sırıtan bir kalabalık karşılar beni, hatta içlerinden bazıları sözle sataşır, o zaman fiziksel bünyem güçlü biçimde etkileniyor. Ya da, ıssız patika yollarda uzun bir yürüyüşe çıkıp düşüncelerime daldığımda, orada yapayalnızken aniden karşıma üç dört serseri çıkıp sözle sataşmaya başlayınca, fiziksel durumum güçlü biçimde etkileniyor. Kavga edecek fiziksel gücüm yok –böyle bir manzaradan daha fazla canımı sıkan bir şey bilmiyorum. Herkese sözümü dinletme yeteneğim var, ama yontulmamış serseri hariç –basından emirler alan diğer üç tanesini hiç saymıyorum– onunla konuşulmaz.

I.
Hegel'ci bir bastonla sohbet

Belki burada, nesnel bir çağda tümden de lüzumsuz sayılmayacak bir görüşü ileri sürmeyi göze alabilirim. İçebakışın yokluğu da deliliktir. Nesnel doğruluk aslında, onu dile getirenin akıllı olduğunu belirlemeye hiçbir surette yeterli değildir; aksine, insanın söylediği tamamen doğru da olsa –özellikle de nesnel olarak doğru– deli olduğunu bile ele verebilir. Burada bir öykü anlatayım, benim hiçbir eklemem yok, dosdoğru bir akıl hastanesinden naklediyorum. Böyle bir kurumdaki bir hasta kaçmanın yollarını arar ve gerçekten de bir pencereden atlayarak amacına ulaşır, yolda özgürlüğüne koşmak için hazırlanırken birden kafasına (akıllıca mı desem, yoksa delice mi?) şu fikir dank eder: "Şehre inince tanıyacaklar ve akabinde buraya geri gönderecekler; o yüzden söylediklerinin nesnel doğ-

ruluğuna, akıl sağlığının yerinde olduğuna herkesi ikna etmeye iyice hazırlıklı olman gerek." Bir yandan yürüyüp bir yandan bunları düşünürken yerde duran bir top görür, eğilip alır ve paltosunun arka cebine koyar. Her adım attığında top, kibarca söylemek gerekirse, oturma yerine vurur, o da her seferinde, "Güm, dünya yuvarlaktır," der. Şehre gelir ve hemen arkadaşlarından birine uğrar; deli olmadığına onu ikna etmek istemektedir, o yüzden bir ileri bir geri yürüyüp durmadan, "Güm, dünya yuvarlaktır!" der. Ama dünya da yuvarlak değil mi zaten? Akıl hastanesi, herkesin dünyanın tepsi gibi düz olduğuna inandığı zamanlardaki gibi bu görüşten dolayı birinin daha kurban olmasına mı can atmaktadır? Yoksa, herkesin kabul ettiği ve saygı gösterdiği nesnel bir hakikati dile getirerek akıllı olduğunu kanıtlamayı uman bir adam deli midir? Fakat doktor açısından hastanın henüz iyileşmemiş olduğu açıktır; ama tedavisinin, adama dünyanın düz olduğu görüşünü kabul ettirmeye bağlı olduğu düşünülmez. Fakat herkes doktor değil ki, görünüşe bakılırsa çağın gerektirdikleri, deliliğin ne olduğu sorusu üzerinde hatırı sayılır bir etkiye sahip. Evet, insanın bazen, Hıristiyanlığı modernleştiren modern çağın, neredeyse Pontius Pilatus'un sorusunu da modernleştirdiğine inanası geliyor, çağın kendini dayayacağı bir şey arama dürtüsü şu soruda ilan ediliyor: Delilik nedir? *Privatdocent*'in biri, *de omnibus dubitandum est* [her şeyden şüphe etmek gerek] dediğinde –akademik cüppesi her zaman bir şeyler söylemesi gerektiğini hatırlatır– ve aynı zamanda iki cümlede bir kendisinin hiçbir zaman hiçbir şeyden şüphelenmediğine dair bir sürü içsel deliller sunan bir sistem yazıverdiğinde ona deli olarak bakılmaz.

Don Kişot öznel deliliğin bir prototipidir, burada içebakış tutkusunun, belli bir sonlu sabit fikri kucaklaması vardır. Fakat, öte yandan içebakışın yokluğu bize deli saçmasını verir, o da aynı ölçüde komiktir; eğer bir deneysel psikolog bunu, böyle bir avuç filozofu alıp bir araya getirerek gösterecek olursa çok arzu edilen bir şey olabilir. Sapkın bir içebakış olarak ortaya çıkan delilik türünde, trajik ve komik unsur, talihsiz birey için son derece önemli olan bir şeyin aslında kimseyi ilgilendirmeyen özel bir saplantı olmasıdır. İçebakışın yokluğundan meydana gelen delilik türündeki komik unsur,

mutlu bireyin bildiği şeyin gerçekten hakikat olmasına, herkesi ilgilendiren hakikat olmasına rağmen, o çok saygı duyulan zırvacıyı en ufak derecede bile ilgilendirmeyişidir. Bu tip delilik ötekinden daha insanlık dışıdır. İnsan birinci türden bir delinin gözlerinin içine, orada hezeyanının en derin noktasına ulaşmak zorunda kalırım diye bakmaya çekinir; fakat insan ikinci türden deliye, gözlerinin camdan, saçının halı saçaklarından yapıldığını, yani kısaca yapay bir ürün olduğunu keşfederim korkusuyla hiç bakmaya cesaret edemez. Eğer böyle duygusal dengesi bozulmuş biriyle karşılaşırsanız, duyguları olmadığı için dengesi bozulmuş biriyle, onun bir insan mı yoksa içinde konuşan bir makinenin kurnazca gizlendiği bir baston mu olduğunu pek bilemeden, soğuk ve ürpertici bir dehşet içinde söylediklerini dinlersiniz. Onurlu bir adamın bilmeden cellatla kardeşliğe kadeh kaldırdığını öğrenmesi daima nahoştur; fakat insanın kendisini bir bastonla akılcı ve felsefi bir sohbet yaparken bulması neredeyse aklını kaçırmasına sebep olur.

II.
Bütün çürüme bilimden gelecek

Bugünlerde bilim adı altında serpilip gelişen (özellikle doğabilimi) hemen hemen hiçbir şeyin bilimle hiç ilgisi yok, sadece meraktan ibaret. *–Sonunda bütün çürüme doğa bilimlerinden gelecek.–* Hayranlarından pek çoğu, eğer bir inceleme mikroskopla yürütülüyorsa, o zaman bunun ciddi bir bilim olduğuna inanıyor (*un sot trouve toujours un autre sot qui l'admire*) [bir aptal daima kendine hayran olacak başka bir aptal bulur]. Mikroskopa duyulan aptalca ve batıl bir inanç; mikroskopla yapılan gözlem sadece merakı her zamankinden daha saçma kılar.

Bir adamın yalınlık ve samimiyetle, bilincin nasıl varolduğunu anlayamadığını söylemesi son derece doğaldır. Fakat bir adamın gözünü bir mikroskopa yapıştırıp uzun uzun baktıktan sonra hâlâ nasıl olduğunu görememesi gülünçtür ve özellikle de ciddi olması

gerektiği zaman çok gülünçtür. Bir eğlence, bir vakit öldürme aracı olarak bakıldığında mikroskopun keşfi gayet mantıklı, fakat onu ciddiye almak aptallığın dik âlâsı. Matbaanın icadı bile neredeyse hicvidir, aman tanrım o zamandan beri söyleyecek sözü olan ne çok insan varmış. O müthiş icat, daha doğarken ölüme mahkûm bir sürü zırvanın yayılmasına yaradı.

Eğer Tanrı elinde bir sopayla etrafta dolaşsaydı, mikroskopun yardımıyla keşif yapan o ağırbaşlı insanların işi bayağı bir zorlaşırdı. Tanrı onlardan ve doğabilimcilerinden ikiyüzlülüklerinin acısını döve döve çıkarırdı. Çünkü ikiyüzlülük, doğabiliminin insanı Tanrıya götürdüğü söylenerek yapılıyor. Elbette Tanrıya götürür –*daha üstün bir biçimde*, o da haddini bilmezliktir. Bilim adamlarının ikiyüzlü olduğunu görmek kolay; çünkü biri onlara Luther'in küçük ilmihalinin ve vicdanının herkese yeteceğini söylese, burunlarını kıvırırlardı. Tanrıyı üstün bir kişiye, herkesin anlayamayacağı rezil bir herife çevirmek istiyorlar –fakat ilahi ve basit gerçek şu ki onu hiç kimse anlayamaz, zeki olan da basit insan gibi *aynısına* sarılır.

Sokratesvari cehaletin derinliği burada görülebilir: Tanrının huzurunda cahil kalmak için *tutkuyla* bütün fazla merakın bilgisinden vazgeçmek; şunun şurası iki kul arasında olan bu görüntüden vazgeçmek; yani, her şeyi mikroskopla incelemekten – halbuki, dindar olmayan Goethe, bu ayırt edici bilgiye seve seve bağlı kaldı.

Bu gibi bilimsel yöntemlerin hepsi özellikle tinsel alanlara el uzattıklarında tehlikeli ve zararlı olurlar. Bitkiler, hayvanlar ve yıldızlar o şekilde ele alınabilir, fakat insanın tinini bu biçimde ele almak küfürdür; bu da sadece ahlâki ve dinsel tutkuyu zayıflatmaya yarar. Yemek yemek bile, mikroskop yardımıyla sindirim hakkında tahmini fikirler ileri sürmekten daha akıllıcadır. Tanrıya dua etmek, yemek yemek gibi, gözlemden daha aşağı bir şey değil, bütün her şeyin en yücesidir.

Fizyologlardan öğrendiğimize göre bilinçdışı bilinçten önce geliyormuş; fakat nasıl oluyor da ilişki tersine dönüyor ve bilinç, bilinçdışı üzerinde henüz şekillenmemiş kısmi bir etkide bulunuyor? Fizyoloji sonra da estetik ve duygusal bir hal alıp, gelişmiş kişiliğin, davranışın vs. soyluluğundan söz ediyor. Tanrı aşkına, ne anlama

geliyor bütün bunlar? Bir parça sefillik ve en fazla da bir parça putperestlik (içi neyse dışı da odur). Aziz Pavlus dua ve vaazla güzel olunacağından bahsetmiyor. Bırakın dışsal adam yok olsun, içsel adam yenilensin.

Materyalist fizyoloji komik (hayat veren tini bulma yolunun öldürmekten geçtiğine inanılması); daha modern, tinsel fizyoloji, daha kurnaz olsa da safsatadan ibaret. Mucizeyi açıklayamayacağını itiraf ediyor, ama yine de devam etmek istiyor; ciltler dolup taşıyor ve ciltler şunu yazıyor bunu yazıyor, hepsi de çok tuhaf ve ilginç –ama yine de mucizeyi açıklamıyor.

İşte safsatacı fizyoloji diyor ki, bilincin varolması bir mucizedir, fikrin bir ruh olması, o ruhun da tin olması (kısaca niteleyen değişiyor). Fakat bu tam ciddiye alınacak olursa o zaman bütün bilimin sonu gelmiş demektir –öyle olunca da bilim bir sürü latifeden başka bir şey olmuyor. Bilimin asıl sorunu, o açıklayamadığı mucizedir; o zaman açıkladığı bütün şeyler ne işe yarar? Safsata yaratma fırsatını elde etmek için, daha doğrusu ciltler dolusu bir bilim olmak için bilimin yaptığı şu: Geçiş, diyor kesinlikle bir mucize (bilinçdışından bilince vs.) fakat çok yavaş yavaş oluyor, azar azar. Diyalektik açıdan safsatanın nerede yattığını görmek kolay. Asıl sorun bunun kısa vadede mi yoksa uzun vadede mi meydana geldiği değil, meydana geldiğinde bunun bir mucize olup olmadığı. İşte safsata odur; bütün bilim bir parantezdir. Meydana gelmesinden önce uzun ya da kısa zaman geçmiş olmasına göre az ya da çok mucize değildir. O yüzden bir doktorun *kafatası açma* tarihini iki bölümde yazmasının, neden o bilimle gayet tutarlı olduğu anlaşılabilir; tabii ilk bölüm *kafatası açma* tekniğinin bilinmediği dönemini ele alıyor. Fizyolojinin tamamı gerçekten nitelik bakımdan konunun dışındaki şeylerle ilgileniyor. Ama buna bilim demek safsata olur.

"Yavaş yavaş" demek farklı alanlarda farklı anlamlara gelebilir; bitkiler âlemi ya da hayvanlar âlemi, ya da dünyanın 6 bin yılı anlamına gelebilir; doğurma istatistikleri anlamına gelebilir ve Tanrı bilir daha neler neler; fakat mucizenin açıklanamaz olduğu doğruysa nitelik bakımdan bu hiçbir anlama gelmiyor. Bütün hepsi yaklaşık tahminlerden ibaret: Neredeyse, yaklaşık olarak, adeta neredey-

se yaklaşık olarak... İşte mikroskopun kullanımda olduğu, o ciltler dolusu kitaplarda işlenen konu bu.

Safsata fizyolojiden öğrendiğimize göre, "ruhun bilinçli hayatına dair bilginin anahtarı bilinçdışında yatıyor" (Carus). İyi de, bilinçdışından bilince geçiş açıklanmadıktan sonra anahtar tam olarak ne anlama geliyor? Bu geçiş, hiçbir anahtarın açamayacağı (mucizeyi açıklayan) bir sıçrayıştır.

Yine öğreniyoruz ki, *das Gesetz des Geheimnisses* [sırrın yasası] açıklamaya yardımcı oluyor. O yasa mucizenin varlığını doğrulamaktan başka pek bir şey yapamaz –o halde neyi açıklıyor? Dogmatik olarak insan mucizenin mucize olarak açıklandığını ama anlaşılamaz olduğunu anlayabilir; fakat müspet bilim böyle hareket edemez. Bunun sonucu olarak da görünüşte hokkabazlıklar yaparak neredeyse, yaklaşık olarak, hemen hemen –mucizeyi açıklar.

Böylece fizyoloji, bitkiler ve hayvanlar âlemine yayılıp analoji üstüne analoji gösteriyor, oysa bunlar gerçek analojiler değil; çünkü insan, bitki ve hayvanlardan niteliksel olarak farklıdır.

Ah iğrenç safsatacılık, mikroskobik ve teleskopik bir biçimde yurtdışına ciltler dolusu yayılıyor; nitelik açısından konuşacak olursak, kesinlikle ortaya hiçbir şey koymuyor; fakat insanları, dünyadaki şeylere yalın ve içten gelen tutkuyla hayran olup hayrete düşmekten vazgeçirdiği kesin; oysa bu, etiğe teşvik eden itici bir güçtür.

Etik ve din tek kesinliktir. Diyorlar ki: İman edeceksin. Eğer biri bana, o inanç yardımıyla mı hayatın toz pembe olduğunu soracak olursa, cevabım şu olurdu: Hayır, ama her şeyin güzel, Tanrının da sevgi olduğu gerçeği tarif edilmez bir şekilde imrenilecek bir şey; işlerin kötü gitmesi ya benim hatam –dolayısıyla Tanrı sevgidir; ya da işler düzelecek ve kötülük bir anlam ifade edecek –ama o zaman da Tanrı sevgidir.

Şu ikiyüzlü duygusallıkla dalga geçelim, diyelim ki: Bütün problem senin bağırsaklarını boşaltmamış olmandan kaynaklanmıyor mu? O anlamsız mikroskobik ciddiyete gülmeyi asla unutmayalım.

Fakat gerçeklik ve oluş ortamında iş ciddiye bindiğinde, fizyoloji ve doktor gerçekte ne biliyorlar ki? Bedenle ruhun çelişmediği-

ni, gelişmekte olan bir ide olduğunu ve bu nedenle, aralarındaki ilişkide birinin ötekinin içinde olduğunu –her şeyin hareketsiz olduğu hayal ortamında– gözlemlemek ve açıklamak kolay. Fakat gerçek durumda yapılması gereken nedir? Mustarip olan kişi işe damla alarak mı başlamalı, yoksa önce iman mı etmeli? Ah, ne tarafa döneceğini bilmeyen bir doktoru tekrar tekrar ustaca hicvettin. Fakat ahlâkçı diyor ki, "İman edeceksin". Sadece ahlâkçı heyecanla konuşabilir, doktor ne yazdığı ilaçlara inanır, ne de –iman eder. Ahlâkçı heyecanla şunu söyleyebilir; belli bir anlamda bütün ilaçlar bir latifedir. Bir insanın hayatını birkaç yıllığına koruma zevki sadece bir latifedir: Ciddi olan şey ise huzurlu ölmektir.

III.
Avustralya'da, Ay'da

Doğabilimine kendini kaptırmanın hiç yararı yok. İnsan orada savunmasız ve kontrolsüz kalıyor. Bilim adamı bütün ayrıntılarıyla hemen dikkatleri dağıtmaya başlıyor, bir bakmışsınız Avustralya'dasınız, bir bakmışsınız Ay'da, yerkürenin derinliklerinde ve şeytan bilir başka nerede –bir şerit kurdunun peşinden gidiyorsunuz; bir bakmışsınız bir teleskop kullanmanız gerekiyor, bir bakmışsınız bir mikroskop, böyle bir şeye kim dayanır ki.

Fakat şaka bir yana; karışıklık, neyin ne olduğunun, felsefenin doğabiliminden nasıl yararlanacağının diyalektik bakımdan hiçbir zaman açık olmamasından kaynaklanıyor. Bütün bu her şey harika bir metafor mu (o zaman insan pekâlâ bilmese de olur)? Bir örnek ya da analoji mi? Yoksa uygun biçimde teori oluşturulacak kadar çok önemli bir şey mi?

Bir düşünür için, ayrıntıların bir bir ortaya çözülüp sanki düşünce her an ortaya çıkmak üzereymiş gerginliği altında yaşamayı sürdürmekten daha korkunç bir işkence olamaz. Eğer doğabilimcisi o işkenceyi hissetmiyorsa bir düşünür olamaz. Entelektüel bakımdan en korkunç ümit eziyeti! Bir düşünür tinsel bir kesinlik bulana ka-

dar adeta cehennemdedir: *his Rhodus, hic salta* [işte Rodos, burada atla (Halep ordaysa arşın burada)], dünya un ufak olsa, maddeler erise yine de inanacağın iman alanı. İnsan orada son haberleri bekleyemez, ya da gemisinin yurduna gelmesini. Kibirli bir tine en çok ıstırap veren (çünkü bir mikroskoptan bakmak müthiş bir üstünlüktür), o tinsel kesinlik, her şeyin en alçakgönüllüsü, mevcut tek kesinliktir.

Asıl itiraz, doğabilimine bütün itiraz, yalın ve biçimsel olarak şu şekilde ifade edilebilir, evet: Bir tin olarak kendisi hakkında uzun uzun düşünmüş bir insanın, hayatının işi ve amacı olarak (ampirik malzeme içeren) doğabilimini seçmeyi düşünebilmesi inanılır gibi değil. Dikkatli bir bilim adamı *ya* bir yetenek ve içgüdü adamı olmalıdır, çünkü yetenek ve içgüdünün özelliği temel olarak diyalektik olmamasıdır, bir şeyler araştırıp bulup zeki olmaktır –kendini anlamak değil (ve bu şekilde, hiçbir şeyin ters gittiğini hissetmeden, mutlu mutlu yaşayıp gitmektir; çünkü gözlemlerin ve keşiflerin yanıltıcı çeşitliliği her şeyin karmaşasını sürekli örter); *ya da* ilk gençliğinden beri yarı bilinçdışı şekilde bir bilim adamı olmuş ve alışkanlıkla da öyle yaşamayı sürdüren biri olmalıdır –en korkutucu yaşam tarzı: Dünyayı keşifleri ve zekâsıyla büyülemek ama kendini anlamamak. Şu apaçık ortada ki böyle bir bilim adamı bilinçlidir, yeteneklerinin sınırları içinde bilinçlidir, belki de şaşırtıcı derecede kavrayıcı bir zihin, şeyleri bir araya getirme ve fikirleri ilişkilendirmede neredeyse sihirli bir gücü vardır vs. Fakat ilişki en fazla şöyle olacaktır: Seçkin bir beyin, yetenekleri bakımından eşsiz, doğanın bütününü açıklar –ama kendini anlamaz. Tinsel olarak yeteneklerinin ahlâki kullanımında kendine saydam olmaz. Fakat bu ilişki kolayca anlaşılacağı üzere septisizmdir (çünkü septisizm demek, bir bilinmeyenin, bir x'in, her şeyi açıklaması demektir. Açıklanmayan bir x tarafından her şey açıklandığında sonuçta hiçbir şey açıklanmamış olur). Eğer septisizm değilse o zaman batıl inançtır.

IV.

1848 –yürüyüş ve siyaset– üç mektup

Kierkegaard'ın apolitik olduğu sık sık ileri sürülür. Bunun gerçekle uzaktan yakından ilgisi yok. 1848 olaylarını tutkuyla ve büyük bir zekâ kıvraklığıyla takip etmiştir. Hayatının bu döneminde arkadaşı J. L. A. Kolderup-Rosenvinge ile uzun edebiyat ve siyaset yürüyüşlerine çıkmayı âdet edinmişti. Aslında bu "yürüyüş"ün kendisi bir edebi form oldu, geçtiği yer ve zamanıyla, gelişimi ve sonucuyla –çoğunlukla Kopenhag'daki bazı coğrafi noktalarla kesişiyordu, Kopenhag veda için her ikisine de aynı derecede uygun bir noktayı oluşturdu. Kolderup-Rosenvinge bu yeni edebi formun eğlencesi içine topyekûn girdi, hayatında bir kez ve de çok kısa süreliğine (zira Kolderup-Rosenvinge 1850'de öldü). Kierkegaard zeki birini bulduğunda gündelik hayattaki şakalaşmalardan zevk alırdı. Bununla birlikte, mektuplar Kierkegaard'ın kök salmış yalnızlığına tanıklık ediyor; onun için böyle bir arkadaşlık, eski Kopenhag'ın caddelerinde, meydanlarında, yalnız surları boyunca ömür boyu süren münzevi bir yürüyüşte ancak kısa bir araydı.

1

J. L. A. Kolderup-Rosenvinge'ye

1848

SEVGİLİ *Conferentsraad*,

Önceki gün caddede yürürken aklıma ne geldi –yok, öyle Sibbern'in aklına geldiği gibi değil, hani insanlar, "Sibbern ne diyor

acaba?" diye soruyorlardır– yok, Holberg'in Hieronymus'u şimdi yaşıyor olsaydı bu devir hakkında ne söylerdi diye düşündüm, hani şu daha kendi devrinde bile dünyanın Paskalya'ya kadar kalmayacağına inanan kişi. Bu fikir şuradan çıktı: Bir gazetede, "atsineği" adı verilen bir şeyin trenleri *durdurmak için* kullanıldığını okumuştum, evet, ne delilik değil mi? Aslında ne kadar delice olsa o kadar iyi. Bundan daha akılsızca bir şey hayal edebilir misin? O zaman dünyanın Paskalya'ya kadar ayakta kalması imkânsız bir şey değil mi –madem durmak için bir atsineği kullanılabiliyor? Marangozun atsineğinin sayesinde treni durdurmada sadece kısmen başarılı olduğu doğru, çünkü kullanmak istediği atsineğinden dolayı ezilmiş –muhtemelen aynı haberi sen de okudun. *Berlingske Tidende* haberini, başka bir gelişmenin henüz olmadığını ekleyerek bitiriyor. Ah, *Berlingske Tidende*'nin bundan haberi yok ama, bir düşünüre ömür boyu yetecek malzemeyi sağladı bile. Marangoz atsineğini doğru dürüst kullanmasını bilmediği için, durumda bir değişiklik yok: Dünya delilikte o kadar ilerledi ki durmak için atsineği kullanıyor, bu böyleyken, tekrar Hieronymus'a dönecek olursak, dünyanın Paskalya'ya kadar dayanması ihtimal dahilinde değil. Bu yüzden insan zavallı marangoza daha az acıyor, çünkü nasıl olsa Paskalya'ya kadar bütün dünya yok olacak ya da, –bu şimdi özellikle uygun görünüyor– çığnenecek; o zaman marangoza çok ağıt yakmak gerekmiyor. Gerçekten dünya Paskalya'dan önce yok olacak, ama biri çıkıp, dünyanın çoktan yok olduğunu, buradaki talihsizliğin bir atsineği yardımıyla durmaya çalışmak arzusu olduğunu, böyle olmaya da devam edeceğini söyleyebilir –ya böyle bir şey imkânsız olduğundan ya da at sineğinin doğru şekilde kullanılması bilinmediğinden.

Ben de düşüncelerime temel olarak şu cümleyi almak niyetindeyim: "Bir atsineği nasıl olur da durdurmak için kullanılabilir?" İlk bakışta öyle gelmese de, yakından bakınca bu değerlendirmenin son tefekkür saatimizde konuşmuş olduğumuz konuyla ilgili ve tutarlı olduğu görülecek.

Benim "hareket partisine ait" olduğumu söylerken çok haklısın *Conferentsraad*, tabii gizliden gizliye değil, yok, aleni; çünkü ben bütün hareketlerimi açıkta yaparım. Ama, bu parti taraftarları ko-

nuşması bir yürüyüşçü için ne kadar davetkâr görünürse görünsün, kesin olan bir şey var: Hiç kimse bir partiye benden daha az mensup olamaz, çünkü ben durmadan yürüyorum. Yürüyüşe gidemeyen ya da belli bir yere gitmek gerektiği zamanlar haricinde dışarı çıkamayan insanlardan bir yürüyüşçü olarak nasıl farklıysam, aynı şekilde partiyle ilgili olan her şeye de kayıtsızım! –Parti taraftarı herkes, partiyle ilgili her şey belli bir yere gider, gidip oturur. Parti taraftarına –bakanlıkta– daha bir yer verilir verilmez, sanki ömür boyu oturup kalmayı istiyor ya da niyet ediyormuşçasına yerleşir, öyle ki insan bacaklarını kaybettiğine inanır (*ad modum*: burnunu kaybetmek, aklını kaybetmek vs.) ya da sadece belli dönemler kanatları olan bazı böcekler gibi sadece belli bir dönem bacakları olduğuna. Orada oturur kalır, o mahalden ayrılmaz –gerçekten de onu yerinden kıpırdatmak için, dedikleri gibi, insanın (işte yine geliyor!), insanın ona yürümesi için ayak ve bacak vermesi gerek.

Fakat şimdi tekrar atsineğine ve bir atsineği yardımıyla durdurma isteğine dönelim, geçen seferki konuşmamızla ilgili olduğunu göreceksin. Bu, Avrupa'da son zamanlarda yaşanan olayları yönlendiren karışıklık yasası değil mi? Bir devrimle durdurmak istiyorlar, bir devrimi de karşı bir devrimle. Fakat karşıdevrim de bir devrim değilse nedir? Ve bir devrimi at sineğinden başka neye benzetebiliriz? Yani bir atsineğiyle mi durdurmak istiyorlar? Avrupa'daki bütün bu gelişmeyi koskoca bir septisizm ya da bir girdap olarak değerlendirmeme hak vereceğinden eminim. Bir girdap ne arar? –Durabileceği sabit bir nokta. (O yüzden, işte, ben de *–in parenthesi* [parantez arası]– "o tekil birey"i arıyorum.) Hepimiz bir durağın gerekli olduğunda hemfikirmişiz gibi görünüyor. Fakat o kişi, durmak isterken sabit bir nokta bulmayı başaramıyor –başka bir deyişle hareket ettirilen ya da eden yardımıyla durmak isteyen o kişi girdabı genişletiyor. Uzun süreler boyunca, kurulu olana göre hareket ihtiyacı tartışıldı durdu, fakat harekete göre kurulu olanın ihtiyacı tümden unutuldu. Ne var ki, Avrupa'da şu an bir uçtan bir uca gerçek anlamda hiçbir şey kurulmuş değil –her şey hareket. İnsan yoruluyor, başı dönüyor, ayak direyecek bir dayanak, bir durak arıyor. Havayı kavrayıp bir "atsineği" kullanıyor, evinde yangın çıkınca

panikle maşasını kurtaran kadın gibi. Fransa'da olan bu. Lamartine çürümeyi vs. bir atsineği yardımıyla durdurmak istedi, ne yazık ki tıpkı marangoz gibi o da çiğnendi. Vatandaşların üzerine ateş açıldı –yine de Cumhuriyet bu bedele alındı, bu yüzden muhtemelen ateşin açılmasına onlar sebep oldu, diye savunma yapılabilir. Bu nedenle, bir yasayla durdurmak istediler, siyasi suçlarda ölüm cezasını kaldıran ilk yasayı Cumhuriyet çıkardı. Fakat ne yazık ki, Cumhuriyet'in kendisi kurulu bir düzen değildi ki, bir atsineğiydi –böylece bir at sineği yardımıyla durdurmak istiyorlardı. Bu çok barizdi, binlerce vatandaş üzerlerine ateş açılarak yere serildi. İşte bir kere daha bir atsineği yardımıyla gelen bir durdurmaydı bu–

Ben de şimdi duracağım, zira ikimiz de muhtemelen bu düşünceyi daha ileriye götürmekten yorulduk. Bu, işte, güvenilir bir duraktı. Ama hayır, dur bakalım! Fransa, devrimlerden çok önceleri bıkmış diye düşünsem de onlar bu sebepten durmadı. Eyvah, kolay olmayacak. Avrupa'nın çekecek cezası var. Ve belki de, *Conferentsraad*, senin de çekeceğin bir cezan var, çünkü benimle tanıştın, beni dinlemekten bıkıp usanmış da olsan, beni durduramazsın.

O yüzden devam ediyorum. Bütün bu durma ve bir atsineği yardımıyla durulabileceğine ilişkin yanlış inanç *yürüme*yle ilgili. Sadece yürüyüşün esasını anlayan kişi (biliyorsun ki, siyasetten anlamayan ben bundan anlıyorum) bunun durmakla bağlantılı olduğunu da anlayabilir. Geçen sefer söylediğin gibi eğer ben yürüyüşü sistemleştirdiysem, o zaman, durdurma kategorisinin de ait olduğu küçük bir "hareket" teorisi denemesinde bulunmama lütfen izin ver. Pek çok kimse, insanın gitmek istediği sabit bir nokta varsa, o zaman hareketin girdap olmadığına inanır. Ama bu bir yanlış anlamadır. Her şey hareket etmek için çıkacağınız sabit bir noktaya sahip olmanıza bağlı. Durmak *ileri* bir noktada değil, *gerideki* bir noktada mümkün olur. Yani, durmak hareketin içindedir, hareketi pekiştirir. Siyasi ve dini bir hareket arasındaki fark da budur. Buna göre dini unsurdan yoksun olan ya da Tanrının terk ettiği salt siyasi hareketlerin hepsi bir girdaptır, durdurulamaz ve ileride sabit bir nokta isteme yanılsamasına kurban gider, bu da bir atsineği yardımıyla durmayı istemektir; çünkü sabit nokta, tek sabit nokta arkadadır. Bu yüzden, be-

nim Avrupa'daki bütün karışıklıklarla ilgili görüşüm bunun din dışında bir metotla durdurulamayacağıdır; ayrıca, kanaatim o ki –bir zamanlar çok garip bir şekilde Reform'un da daha önce dini bir hareket gibi görünüp sonra siyasi harekete dönüşmesi gibi– aynı şekilde, tamamen siyasi görünen zamanımızın hareketi aniden dini bir harekete dönüşüverecek ya da dine duyulan bir ihtiyaca.

Ve yine de, yine de Hieronymus'un, dünyanın Paskalya'ya kadar kalmayacağı görüşüyle tamamen uyum içinde olan, bir atsineği yardımıyla durmayı istemedeki karışıklığın içindeki sır, derinden kavrandığında, hakikatin daima bir paradoks olduğu kabul edilirse, aslında hakikati içeren bir paradokstur. Sokrates'in kendine "atsineği" dediğini biliyoruz. Kuşkusuz bunu uyanma anlamında açıklıyor (o da bir devrimciydi). Ama başka bir anlamda o da durduran bir kişiydi, çünkü bir sofist girdabı durdurdu. Sofistleri pusuya düşürdü; atsineği iğnesiyle onları ileriye öyle bir püskürttü ki gerçekten geri hareket etmek zorunda kaldılar, öyle ki sofizm yok oldu ve tekil birey arkadaki sabit noktada ayıldı, kendine geldi. Sofizm aynı zamanda ileride hareketin yönleneceği bir noktayı belirlemeye de çalıştı ve orada girdaba dönüşmekten kurtulacağını ileri sürdü. Fakat Sokrates diyalektiği hiçbir şeyin bu şekilde sabit kalmadığını açık seçik ortaya koymada bitip tükenmez bir kaynaktı. Bunun aksine Sokrates'in sabit noktası *arkadaydı.* Hareket noktası kendinde ve tanrıda yatıyordu. Yani kendini tanıyordu, kendine hâkimdi. Siyaset gibi daima insanın ne zaman hareket edeceğini değil de nereye gideceğini soran sofizmi bu sayede durdurdu. Ah şu zamanımızın karmaşık mücadelesinde Sokrates'in dingin zihniyle modern koşturmacanın "nereye"sine tümden karşı çıkacak, zamanı tekrar buna döndürecek böyle bir atsineği olsa, ne zaman yola çıkılacağı sorusu söz konusu olduğuna göre, Sokratesçe söylersek, bütün bilgi hatırlama olduğuna göre, o zaman bütün hakiki hareket arkadaki sabit bir noktaya dönüş ya da o noktadan ayrılış olur. Sokrates'in de çiğnenip altta kaldığı doğrudur, bu şekilde kullanılacak herkesin başına aynı şey gelirdi. Fakat, bir atsineğiyle durdurma arzusunun delice bir imkânsızlık mı yoksa hakikatin derinliği mi olduğunu da belirleyecek fark şurada yatıyor: Durdurmak için kullanılan kişi ken-

dinin kurban edileceğini kabul mu edecek, yoksa zafer kazanacağını sanarak kendini kandıracak mı? Her ikisi de çiğnenecek, ama zafer kazanacağını sanarak kendini kandırmış olan çiğnendiğinde, her şey kaybolur, oysa kurban edileceğini önceden kabul etmiş olanın bir düşüncesi daha vardır, en iyi düşüncesi; çiğnenirken zafer kazanır. Şehidin üstünlüğü hayatını yere sermesinde yatar. Ölü adamın geri dönüşü gibi zafer kazanır. Ölü Sokrates girdabı durdurdu, yaşayan Sokrates'in yapamadığı bir şey. Fakat yaşayan Sokrates entelektüel açıdan şunu anladı ki sadece ölü bir adam bir kurban olarak zafer kazanabilir –etik açıdan da hayatını böyle bir şey olması için nasıl yönlendireceğini kavramıştı.

Sevgili *Conferentsraad*, umarım seni yürüterek bitkin düşürmedim; çünkü şimdi yola çıkman gerek. Çünkü anlaşmamıza göre eğer mektubum sana bir yük olursa önce okuyup sonra yürüyecektin. –Bu yüzden, Güle güle! Umarım yürüyüş iyi gelir, dönüp en sevdiğin konumu alınca, yani kanepeye uzanınca, olasılıkların uçsuz bucaksız diyarlarında hayal gücünü yürüyüşe çıkarınca ya da eğer istersen şehre gönderip birkaç iş yaptırınca o zaman mektubun ve yürüyüşün sebep olduğu zahmete pişman olmayacaksın. Hepsinden önemlisi, beni umarım sabırsızlıkla cehenneme lanetlemezsin –eyvah! eyvah! O zaman çok daha delice bir şey olur, çünkü kalmaktan başka bir şey gelmez elimden.

DOSTUN S. KIERKEGAARD

2

J.L.A Kolderup-Rosenvinge'ye

Ağustos 1848

Sevgili *Conferentsraad*,

Önce giriş babından bir küçük hikâye. Büyük komedi oyuncularının sık sık kendi özel eğlenceleri için, bir oyun sırasında karşısındakini ne dereceye kadar güldürebileceklerini görmeye çalıştıkları söylenir. Aynı şey Frydendahl için de anlatılır, adını şimdi çıkaramayacağım başka yaşlıca bir aktörle belli bir oyun sırasında kim kimi daha önce güldürecek diye bir bahse girmişler. Hangi oyundu

hatırlayamıyorum, zaten önemi de yok. Frydendahl Zerdüşt'ü oynuyormuş, ya da onun gibi birini, uzun sakallı, sarıklı, cüppeli bir tür Doğulu başpapaz. Görmediysem de Frydendahl gözümün önünde capcanlı duruyor, kimsenin gülmeye karşı koyamayacağı bir tip, gerçi öbür aktörü güldürmeyi başaramamış. İki perde çoktan bitmiş ve Frydendahl hâlâ amacına ulaşamamış. Fakat üçüncü perdede herhalde kendisi de Zerdüşt kılıklı biri olan öteki komedyene hitaben şu dizeyi söylemesi gerekiyor: "Kendini bir aziz sanıyorsun, ama yanlış tanrılara tapıyorsun!" Frydendahl'ın, karşısındakini iyice aşağılayan bu sözleri söyledikten sonra yürüyüp sahneden çıkması gerekiyor. Öyle de yapıyor. Fakat tam çıkmak üzereyken bir kere daha arkasına dönüyor ve bütün *vis comica*sını [komedi gücü] toplayıp "Pöhh!" diyor. Bu, senaryoda yok, ama o çok dokunaklı sözüyle ("Yanlış tanrılara tapıyorsun") Frydendahl'ın ustalığı birleşince arzu edilen etkiyi yaratıyor, öteki kahkahayı patlatıyor.

Ah, sevgili *Conferentsraad*, seninle geçen sefer sözünü ettiğin kötü ruh halindeyken yüz yüze karşılaşacak olsam ben de bunun aynısını yapardım. Bu kötü ruh halini kovalamak için her şeyi denerdim. Başaramazsam en sonunda, "Pöhh!" derdim. Gençleştiğin ve gençleşmeye devam ettiğin, her nasılsa, bende *idée fixe* olmuş –bir şekilde (böyle konuştuğum için beni bağışla ama, benim *idée fixe*'imle bağlantılı bu) o ruh haline boyun eğdiğinde o zaman gençleşmiyorsun. Ama artık bitti, değil mi? Hafif bir rüzgârdı –şimdi yeniden gençleşme sürecindesin, seni şahsen görerek bundan emin olmak için can atıyorum, yanında "dinleyici" olarak yürürken.

Fakat şimdi başka bir şeye geçeceğim. Sen ki günün olaylarını önemsersin ve hâlâ takip edersin, en yeni halk meclislerinin burada şehirde bir hipodromda toplanmasının ne kadar isabetli olduğu herhalde dikkatinden kaçmamıştır. Devrin işaretlerini nasıl yorumlayacağını bilen (Cand kadar derin olmasa da. Christensen, *in parenthesi*, benim için, önce sekreterim olarak *Ya/Ya da*'yı daktilo etme, sonra da *Kirketidenden*'de açık açık bana saldırma ayrıcalığına sahip, ne tuhaf ki gerekçesi, "bana, bana karşı yazma cesaretini göstermek"), yakın zamanlarda yavaş yavaş "insan" kelimesinin kaldırılıp yerine "beygir" kelimesinin konduğunu dikkate değer buluyor-

dur. Böyle olunca, eski zamanlarda olduğu gibi insan gücünden, Danimarkalı Holger'in kuvvetinden vb. söz edilmiyor; hayır, daima beygir gücünden, şu kadarlık bu kadarlık beygir gücünden söz ediliyor. Fakat sadece bir kalabalık işlevi gören, *numerus* [sayı] olan, bir grup insan da sadece bir makine gibi işler. Buna uygun olarak yeni bir dilsel kullanımın ortaya konulmasını öneriyorum. Diyelim ki elli insan = bir beygir gücü olsun, o zaman, "Dün gece hipodromda bin kişilik bir toplantı vardı," demek yerine, "Dün gece hipodromda yirmi beygirlik bir toplantı vardı –Balthasar Christensen başkanlık ediyordu," denir. Dahası, eğer birisi, çeşitli amaçlar için kaç beygirlik gücün gerekli olduğunun görülüp fikir edinileceği bir tablo, bir tür *regula Petri* hazırlayabilirse, zamana ayak uydurmuş da olunur. İşte bir *regula Petri* toplamına sadece bir örnek: Eğer sokaklardaki on ila yirmi bin insan –yani 200 ila 300 beygir gücü– bir bakanın değiştirilmesi için yeterliyse, *Cancelliraad* [müsteşar] değişimi için ne kadarlık bir beygir gücüne ihtiyaç vardır; yani, bir *Cancelliraad*'ı atıp yerine yenisini koymak için? Sahiden de böyle! Beygir gücü, bu beygir gücü modern zamanların harika bir buluşu ve gururu. Bu toplantılardaki mesele tinin ve beynin gücüyle ilgili değil; çünkü durum Lichtenberg'in harikulade ifade ettiği gibi, "Ohne Hände (yani oy atmak amacıyla) ist nichts anzufangen, aber der Kopf ist nur eine Art von Hut, den man zwar zuweilen trägt, der aber bei den eigentlichen Gala-Begebenheiten unseres Lebens abgelegt werden muss."*

Fakat ilerlemeden önce, daha doğrusu ilerlerken, çünkü zaten şu an yürüyoruz: Geçen sefer konuştuğumuzda senin benden bir dahaki sefere açıklamamı istediğin bir şeyin olduğu doğru: "Bir dökümhane işçisiyle tenekeci arasındaki fark nedir?" –Rahbeck'in Lars Mathiesen'e verdiği cevabı hatırlayacaksın: Lars Mathiesen, kendisiyle (L.M.) bir eşek arasındaki farkın ne olduğu sorusuna, "bilmiyorum," deyince o zaman Rahbeck, "ben de!" der. – Fark eğitimde değil, çünkü ikisi de tahsilli, ikisi de o siyasi değerler manzumesi

* Eller olmadan hiçbir şey yapılamaz, fakat kafa zaman zaman giyilen bir şapkadır ve hayatımızdaki gerçek gala anlarında çıkarmak gerekir.

içinde eğitim gördüler, "bu yıl basıldı" diye çıkmaya devam eden o tuhaf kitapçık. Fark, birinin demir soba, diğerinin maşrapa dökümü yapmasında da değil, çünkü bu sadece tesadüfi bir fark; halbuki benzerlik esas unsurdur, çünkü ikisi de durumlara şekil veriyorlar, yine benzerlik esas faktör, böyle yaparak demir soba ya da maşrapanın dökümünün nasıl yapılacağını ikisi de unutabilir, böylece önceki farklılığı tümden ortadan kaldırırlar. Yine de, sonuçta küçük bir fark var. Tenekeci siyasi değerleri kendi başına öğrenmiş, kendini yetiştirmiş biridir, oysa döküm işçisinin mutlaka ödevinin üzerinden beraber geçen bir hocası vardır, bu beylik değerleri ezberleyip tekrar çıkarabilene kadar prova yaptırır. Bu bakımdan döküm işçisi neredeyse tenekecinin müstakbel damadına benzer, tenekeci onunla her gece prova yapmak ister. Buna göre döküm işçisi tenekecinin damadıdır. Dahası, şöyle bir fark var, tenekeci belli bir görkemle tenekeciyi ve tenekecileri akla getiren her şeyi tümden unutur, oysa döküm işçisi hiçbir surette döküm işçisini unutamaz ve devleti döküm işçilerini kayırması yönünde şekillendirmek ister.

Fakat döküm işçilerine gelince, başka bir deyişle senin görüşüne göre Avrupa'daki işleri yoluna koymak için bir döküm işçisi olmasa da kesinlikle bir demir yumruk ya da demir yumruklu zorba bir hükümdar, demir yumruklu askeri bir despot gerekiyor. Fakat sen kendin de Cavaignac konusunda kuşkulusun, çok da yerinde bir sebeple. Bildiğimiz gibi sadece tek bir kolu var, ama yeterli olabilir, yeter ki o tek kolunda demir bir yumruk olsun. Çünkü insanın demir yumruğa sahip olması için sadece tek bir kol yeter; bir sürü kola sahip olmak neye yarar ki? Bu kolaylıkla bir çelişkiye dönüşebilir, tıpkı bir zamanlar bana çelişik göründüğü haliyle bir yandan herkes harıl harıl orduya çorap örerken, *Berlingske Tidende*'nin, aynı şekilde *Fædrelandet*'in de, hepimizin birleşip tek vücut olarak ölmeye kararlı olduğumuza bizi her gün inandırmaya çalışması gibi –o zaman sadece bir çift çorap yeterli olurdu. Fakat Cavaignac'ın tek koluna dönecek olursak, gerçekten de sorunu keşfetmişsin: Evlendi, o yüzden artık o tek kolu da serbest değil –ama aynı zamanda öteki kolunu kurtarmış oldu. Demir yumrukla yönetecek olan bir hükümdar asla evlenmemeli, fakat illa olacaksa, o zaman sol eline evlilik dışında hiçbir akit bağla-

mamalı. Ama onun sol eli yok, o zaman evlendiğinde sağ elini vermiş oluyor –tabii sevgilisine kesik kolunun kalan kısmını vermediyse. Eğer durum buysa, o zaman Cavaignac için hâlâ umudun olduğu böylesine "elinin tersiyle verilmiş bir evlilik yemini" ve böylesine tıknaz bir ilişki söz konusu, bu arada ben şahsen ondan hiç ümitli değilim; çünkü onu sadece Thiers'in yeni maşası olarak görüyorum.

Fakat şaka faslı bir yana, ben bir şehit beklerken senin bir tiran beklediğini nereden bilebilirdim? Bunu küçük bir şiirden öğrendim, bunun önemini ve benim için önemini birkaç şekilde hakkıyla biliyorum. Benim siyasi şiirlerle bir dostluğum olup olmadığını bilmediğini söylüyorsun, fakat bu küçük şiiri nasıl siyasi şiir diye adlandırıyorsun bilmiyorum. Çünkü dingin bir ruhun özü o kadar açık seçik belli ki, siyaseti bir fikirde algılasa da, yine de bütün siyasi patırtı ve gürültüden taşradaki evin kadar uzak, hatta daha da uzak –*senin* ikamet ettiğin o uzaklık kadar siyasetin koşuşturmacasından uzak. Daha ziyade, siyasi şiir olarak fikirden uzaklığı aramayıp kargaşanın içinde kükremek isteyenler gösterilir. Senin şiirine gelince: Gizli doğmuş ve gizli anlatılmış bir ruh hali. Bu yüzden bana karşı gösterdiğin kibarlığın bir delilini daha görüyorum bunda, çünkü bana bütün güveninle şiirini gönderiyorsun.

O halde teşekkür ediyorum! Senden gelen bütün öyle güzel mektuplar için teşekkür ederim. Bunun benim değişmeyeceğimi göstermesine izin verdiğin için teşekkür ederim.

DOSTUN S. KIERKEGAARD

3

J.L.A. Kolderup-Rosenvinge'ye

28 Temmuz '49

Sevgili *Conferentsraad*,

Gerçekten önemli bir yıldı, 1848 yılı. Bu konuda profesör Lamartine'e tamamen katılıyorum; kendileri, dikkat ediyorum da, çoktandır bu yılı harıl harıl kesip biçerek tarihe hazırlamakla meşgul. Harika! Galiba en sonunda Yeni Yıl için hediyelik kitaplar ve

benzeri şeylerin başına gelenlerin aynısı tarihin de başına gelecek, bunlar genellikle bir yıl önce çıktığından sonunda biz de '51'in tarihini '50 Yeni Yılı için verilen bir hediye kılığında göreceğiz. Kim bilir, belki bu ikinci adımı Lamartine atıp öyle yapacaktır. Belki imkânsız da değil, çünkü '48'den beri acı olan her şey mümkün oldu. Profesör Lamartine'in bu kadar heyecanlanmasında şaşılacak bir şey yok. Bir tarih profesörünün '48 yılında birkaç aylığına kendisinin tarihsel bir konu olduğunu hayal et. Muhtemelen şöyle düşünür, "Bırak öteki tarihçiler kendi konularını seçsin –ben kendiminkini seçeceğim, *extra ordinem* [olağandışı] bildiğim ve iyi hazırlandığım, bu yüzden de derhal tarihe aktarmam gereken bir şey."

Dediğim gibi önemli bir yıldı, '48 yılı. Her zaman söylediğimiz gibi her şeyin her bakımdan altını üstüne getirdi ya da "karman çorman etti." Bir bakıma aynısı bana da oldu. Diyelim ki bir yazar '48'in *The Catastrophe*'sini dramatik bir formda yeniden yaratmak istedi ve dramasının bir şekilde gerçeklerle uyuşması da gerekiyordu, o zaman tümden yepyeni bir tür drama yaratması gerekirdi, bir ucube, bütün kurallarla dalga geçen bir drama, beş buçuk perdelik bir drama. Bu yarım perde onun en tipik özelliği, bu yarım perdeden kasıt, yarım perde kalmış da sonra bitecek değil, hiç değil, daima kalacak olan yarım perde. Felaketin başının da kuyruğunun da olmadığı söylenemez, başı olmasa da –sözün gelişi– kesinlikle bir kuyruğu var. Bittiği hayal edilebilir –fakat bakın, işte kuyruğu!– böyle durmadan devam ediyor. Hem gayri insani hem de tüketici bir şey var onda. Uzun, incecik parçaların olduğu bir yemeği (sebze mesela) yemek gibi geliyor bana. İnsan çatalını batırır, o da ne! Tam ağzına bir lokma alırken dışarıda kocaman bir parça sallanıp kalmış, öyle ki tekrar çatalla sarkan kısmı toparlamak gerekir; ama yeterli olmaz, bıçağa da ihtiyaç duyulur, iki elin de kullanılması gerekir; ama yetmez, sonunda garsonun altına bir tabak ya da tas tutması gerekir–*Ich möchte rasend werden* [insanı deli eder]. Buna yemek yemek mi diyorsun! Zamanımızdaki olaylar da aynen böyle. Benim gibi zamana ayak uydurma davetini reddetmiş insanlara ne mutlu. Savaş bitti mi dersin?

Ama bu kadarı yeter. Yürüyüşlerimiz ne olacak? Siz dostane güçler, siz yürüyenleri koruyan, bir araya gelmelerine yardım eden iyiliksever cinler! Bana merhamet edip *Conferentsraad*'la bir yürüyüş ayarlayamaz mısınız? Ama doğrusunu söylemek gerekirse, olağanüstü bir şey olmadıkça hiçbir olasılık görmüyorum. İnsan iki yürüyüşçünün bir araya gelmesinin kolay olacağını düşünür. Hapiste olan biri için ya da bazı dış güçlerin engel olduğu biri için durumun tümden farklı olduğu, fakat iki yürüyüşçü için önce bir araya gelmekten (karşılaşmak) sonra da beraber yürümekten daha kolay bir şeyin olmadığı söylenebilir. Ne var ki, bu benim için bir yürüyüşçü olarak geçerli değil. Çok basit bir mesele. Zeki ve kültürlü insanların buyurduğu ve herkese tavsiye ettiği şeyi doğa bana iyilikseverlikle çok yakın kılmış; yani, sınırımı geçmeyecek şekilde. Onu çok yakınıma yerleştirmiş –eyvah, sınırımı çok yakına koyarak bana neredeyse hiç *spatium* [yer] bırakmamış –yoldan çıkmak ve benzeri şeyler için. O yüzden bir gün evimde oturuyorken arzu uyanıyor ve beni çağırıyor. Kendime şöyle söylüyorum: "Bugün *Conferentsraad* ile yürüyüşe çıkmak gerçekten çok güzel olurdu. Ama nasıl? Ben onun yanına yürüyerek gidebilirim," diye düşünüyorum, sonra da yürüyüş başlıyor. Ama yine de, o sınırı, o sınırı aşamıyorum! Olamaz, onca yolu gittikten sonra yürüyüşe çıkmak için kendimi yeniden zinde hissetmem. Bunun üzerine oturup buna kafa yoruyorum ve kafa yormaktan yorgun düşüyorum. "E, o zaman," diye düşünüyorum, "oraya arabayla gidebilirsin –harika, bu olabilir. Ama o zaman ne olacak? O sınır, o sınır, *respice finem* [amacı düşün]! Ya eve de arabayla döneceğim ya da yürümek zorunda kalacağım. Eğer yürüdükten sonra eve arabayla dönersem soğuk almaktan korkarım. Yürürsem, eve o kadar yorgun dönerim ki yürümenin hazzını kaybederim." Sonra oturup buna kafa yoruyorum, ta ki kafa yormaktan iyice bitkin düşene kadar.

Sonunda bir karara varıyorum. Şehirden birkaç kilometre uzakta oturduğun varsayımıyla –gerçek bir yürüyüş umudum kalmıyor; kalemi elime alıyorum ve kalem şimdi kayıp gidiyor [*currente calamo*]– sen yorulmadığın sürece ben kesinlikle yorulmam.

V.
Yaşadığımız çağ

Kierkegaard 1846'da yazarlık hayatının bittiği sonucuna varmıştı. Ne var ki, içinden gelen yazma isteğinden kurtulamıyordu. Bunun üzerine, yazmadan yazmanın bir yolunu buldu: kitap eleştirisi. Thomasine Gyllembourg'un romanı İki Çağ *(1845) onun için ideal bir fırsattı. Devrim Çağı'nın görkemi ve tutkusunun karşısına kendi Çağının bir tasviri konabilirdi. Fakat o tasvir, kehanetsi bir güçle, bir tür meta-tasvir yarattı; yani Yirminci Yüzyıl olarak bildiğimiz üçüncü bir Çağın tasvirini.*

Yaşadığımız çağ esasen akıl ve tefekkür çağıdır; tutkudan yoksun, bir heyecanla parlayıp, sonra uslu uslu tekrar istirahata çekilen bir çağ.

Eğer elimizde, içkilerde olduğu gibi, nesillere göre zekâ tüketimini gösteren istatistik tabloları olsaydı, kendi halinde yaşayıp giden küçük, varlıklı ailelerin tükettiği tereddüt etme ve kafa yorma miktarını ve gençlerin, hatta çocukların kullandığı miktarı görünce hayrete düşerdik. Çünkü, nasıl ki çocukların idealleri uğruna giriştikleri mücadele ortaçağın tipik özelliği denilebilirse, erken gelişmiş çocuklar da yaşadığımız çağın tipik özellikleridir. Gerçekten de, hâlâ akıl almaz bir delilik yapacak tek bir kişi kalmış mıdır diye insanın sorası geliyor.

Bugünlerde intihar eden hiç kimse gözü dönmüş bir şekilde intihar etmiyor. İlk adımı atmadan önce o kadar ince eleyip sık dokuyor ki resmen düşüncelerle nefesi kesiliyor. Hatta intihar ettiği bile tartışılır, çünkü canını alan düşüncedir. Fazla *inceleyip* ölmez, fazla *incelemekten* ölür.

Bu yüzden bugünkü nesli kovuşturmak, hukuki laf dolambaçları yüzünden çok zor olurdu; çünkü aslında bu neslin yeteneği, virtüozluğu ve sağduyusu, eylem boyutuna gelmeden bir yargıya ya da

karara varmada yatıyor. Eğer devrim dönemi için "hiddetli geçiyor" denebilirse, yaşadığımız dönem için "pek geçmiyor" demek zorunda kalınacaktır. Birey ve ait olduğu nesil daima araya girip birbirlerini duraklatır, bu da savcının hiçbir gerçeğin itirafını elde edemeyişiyle sonuçlanır –çünkü gerçekte hiçbir şey olmuyordur. Sayısız belirtilerden yola çıkarak insan şu yargıya varabilir: Oldukça müstesna bir şey ya az önce oldu ya da olmak üzere. Fakat böyle sonuçlar çıkarmak oldukça yanlış olurdu. Belirtiler aslında çağın tek başarısıdır; büyüleyici yanılsamaları yaratmasındaki beceri ve keşif gücü, biçimde değişiklik planlamayı yalancı bir kaçış olarak kullanan anlık heyecan parlamaları, kurnazlık ve kuvvetin negatif kullanımı bakımından, devrim çağındaki tutkulu ve yaratıcı enerjiyle aynı derecede yüksek tutulmalıdır. Fakat bugünkü nesil, hayali çabalarından usanmış bir halde tam bir tembelliğe sapıyor. Onun durumu, ancak sabaha karşı uykuya dalmış bir adamın durumudur: Önce müthiş rüyalar gelir, ardından bir uyuşukluk hissi, son olarak da, yatakta kalabilmek için kurnazca ya da zekice bir bahane.

Birey ne kadar iyi niyetli ve güçlü olursa olsun (gücünü bir kullanabilse), yine de kendini derin düşünmenin sarmallarından ve ayartıcı belirsizliğinden çekip alacak kadar tutkuya sahip değildir. Çevresi de, ne onu özgürleştirmek için gerekli olayları sağlar, ne de genel bir heyecan yaratır. Sosyal ve kültürel çevresi, yardımına gelmek yerine, onun etrafında negatif bir entelektüel karşıtlık oluşturur, bir an aldatıcı bir beklentiyle hokkabazlık eder, asıl amacı güçlükten kurtaracak harika bir çıkış yolu göstererek sonunda onu kandırmaktır –ona gösterdiği şey yapılacak en kurnazca şeyin hiçbir şey yapmamak olduğudur. Çünkü yaşadığımız çağın kaçamak tavrının temelinde *vis inertiae* [eylemsizlik gücü] vardır ve tutkusuz herkes bunu ilk keşfeden olmasından dolayı kendini kutlar, böylece daha da zeki olur. Devrim döneminde silahlar serbestçe dağıtılmıştı, tıpkı Haçlı Seferleri sırasında insanlara fetih nişanları bağışlanması gibi; fakat yaşadığımız çağda karar vermeyi kolaylaştırmak için insanlara dikkatli davranma kuralları ve hesap cetvelleri sunuluyor. Eğer bir nesle bir eylemi, her an olacakmış görünümü verecek biçimde ertelemek üzere diplomatik bir görev verilseydi, o za-

man çağımızın devrim çağı kadar hatırı sayılır bir ustalık sergilediğini itiraf etmek zorunda kalırdık. Diyelim ki birisi bu çağa ilişkin bildiği her şeyi ve aşinalıktan dolayı iyice güçlenmiş gerçek göreliliğini unuttu ve adeta başka bir dünyadanmış gibi buraya geldi: Eğer bir kitap ya da gazetelerde bir makale okuyacak olsa, ya da sadece yoldan geçen biriyle konuşacak olsa izlenimi şöyle olurdu: "Aman Tanrım, bu gece bir şeyler olacak –ya da önceki gece bir şeyler olmuş."

Reklam çağı

Devrim çağı bir eylem çağıdır; bizimkisi reklam ve tanıtım çağı. Hiçbir şeyin olduğu yok, fakat her yerde anında reklam var. Yaşadığımız çağda en akıl almayacak şey isyandır. Böyle bir güçlülük ifadesi bizim devrin hesapçı beyinlerine gülünç gelirdi. Ama öte yandan siyasi bir virtüoz hemen hemen aynı muhteşemlikte bir başarı sağlayabilir. İnsanları isyan kararı alacakları bir genel toplantıya çağıran bir bildiri yazar ve bunu öyle özenle kaleme alır ki sansürden bile geçer. İnsanlar toplandığında da, öyle bir izlenim yaratır ki katılımcılar isyan etmiş olduklarına inanırlar, sonra da herkes sessiz sakin evinin yolunu tutar –tabii dışarıda çok hoş bir akşam geçirdikten sonra. Bugünün gençleri arasında derin ve şaşılacak bir bilgiye sahip olanını bulmak neredeyse imkânsız; bunu gülünç bulurlardı. Oysa bir bilim virtüozu yazmayı amaçladığı, her şeyi kucaklayan bir sistemin ana hatlarını çizen bir tanıtım broşürü hazırlayabilir, dahası, öyle bir şekilde yazar ki okur, sistemi önceden okumuş olduğu hissine kapılır; insanların canını dişine takıp devasa ciltler hazırladığı ansiklopedi yazarlarının devri kapanmıştır artık. Şimdi sıra, her tür bilimle ve bütün varoluşla ilgilenen hafif sıklet ansiklopedi yazarlarında. Yine bugünün gençleri arasında rastlaması aynı ölçüde imkânsız olan bir şey de hakiki dinsel anlamda, her gün değişmeyen bir nefis hâkimiyetiyle dünya hayatından el çekmedir. Ama öte yandan her ilahiyat öğrencisi bundan çok daha muhteşemini yapmaya muktedirdir. Tek gayesi kaybolmuşları bulmak olan bir dernek kurabilir. Büyük ve güzel eylemlerin çağı geç-

ti, yaşadığımız çağ, ödülü önceden gelse bile, bekleyiş çağıdır. Kimse belirli bir şey yapmakla tatmin olmuyor, herkes hiç değilse yeni bir kıtayı keşfetmiş olma kuruntusuyla gururunun okşandığını hissetmek istiyor. Sınavı için çalışmaya büyük bir ciddiyetle 1 Eylül'de başlamaya karar veren ama bu azmini güçlendirmek için ağustosu tatilde geçiren genç bir adam gibi, bugünkü nesil de –gerçi bunu anlamak kesinlikle daha zor– gelecek neslin çalışması için ciddi bir şekilde karar vermiş gibi görünüyor, gelecek nesli rahatsız etmek ya da geciktirmekten kaçınmak için de şölenlere katılıyor. Sadece tek bir fark var: Genç adam kendini gençliğin kaygısızlığında görmektedir, ama bizim neslimiz ciddidir –şölenlerde bile.

"Bir şeyler yapılmalı!"

Günümüzde sığ sularda yüzmekten alınan tehlikeli haz dışında bir eylem ya da kararlılık yok. Fakat tıpkı dalgaların içinde zevkle boğuşan bir yetişkinin kendinden küçüklere, "Hadi gelin, atlayın hemen," diye seslenmesi gibi –deyim yerindeyse, varoluştaki kararlılık (aslında bireydeki kararlılık), aşırı tefekkürden yıpranmamış ya da düşünüp taşınma yanılsamasıyla sıkıntıya girmemiş gençlere sesleniyor: Hadi, neşeyle sıçrayın, kaygısız bir sıçrama bile olsa önemli değil, yeter ki kararlı olsun. Eğer bir adam olabilme gücüne sahipseniz, o zaman tehlike ve varoluşun düşüncesizliğiniz üzerindeki sert yargısı, bir adam olmanıza yardım eder.

Eğer herkesin sahip olmayı arzuladığı mücevher, buz tutmuş bir gölün ilerisinde, buzun inceldiği yerde duruyor olsa, kıyıya yakınken tamamen güvenli olan buz, uzaklarda insanı ölümle tehdit etse, o zaman tutkulu bir çağda kalabalıklar, tehlikeyi göze alan adamın cesaretini alkışlardı, onun için ve onun bu kararlı eylemindeki tehlikeden dolayı onunla birlikte titrerdi, boğulursa yas tutar, mücevheri kurtarırsa ilahlaştırırdı. Fakat tutkudan yoksun, derin düşüncelere dalan bir çağda başka türlü olurdu. İnsanlar, o kadar uzaklara gitmenin saçma olacağında, hatta harcanan emeğe değmeyeceğinde hemfikir olup kendilerini zeki bulurlardı. Ve bu şekilde, bir şeyler yapmak adına, *cesaret ve heyecanı hüner gösterisi*ne dönüştürürler-

di; çünkü ne de olsa "bir şeyler yapılmalı"ydı. Kalabalıklar, gidip güvenli bir yerden seyrederek uzman gözüyle başarılı patencinin neredeyse ta uca kadar yaklaşıp (yani, buz hâlâ sağlamken ve tehlike başlamamışken) sonra geri dönüşünü değerlendirirlerdi. En başarılı patenci çok daha ileri noktalara gitmeyi başarır ve sonra daha da tehlikeli görünen bir tur atar, böylece seyirciler nefeslerini tutup, "Aman! Çılgına bak; hayatını riske atıyor," derlerdi. Ama bakın, becerisi o kadar hayret verici ki buz hâlâ çok güvenliyken ve hâlâ tehlike söz konusu değilken tam zamanında dönmeyi başardığını göreceksiniz. Kalabalık, tiyatrodaymış gibi alkışlayıp tezahürat yapar, kahraman sanatçıyı aralarına alıp onuruna muhteşem bir şölen vermek için eve doğru yol alırlardı. Çünkü zekâ, üstünlüğü o derece ele almıştır ki, gerçek ödevi gerçekdışı bir numaraya, gerçeği de oyuna dönüştürür. Şölen sırasında hayranlık doruğa çıkacaktır. Artık hayran olan ile hayranlık nesnesi arasındaki hakiki ilişkide, hayran olan, o kahraman gibi biri olduğunu düşünerek yücelir, ama böyle büyük eylemler yapamayacağı için boynunu büker, yine de yetenekleri açısından onu geçmeye teşvik edilir; fakat zekânın üstünlüğü ele geçirdiği yerde hayranlığın niteliği tamamen değişir. Şölenin doruklarında bile, alkışla yer gök inlerken hayran olan konukların hepsi, adamın bütün saygıyı toplayan eyleminin aslında pek de öyle olağanüstü olmadığı fikrine kapılır, bunun sadece şans eseri olduğunu; çünkü ne de olsa biraz pratikle herkesin yapabileceğini düşünürler. Kısacası konuklar, ayırt ediciliklerinde güçlenmek ya da iyilik yapmaya özenmek yerine, muhtemelen hastalıkların en tehlikelisine, aynı zamanda en saygıdeğerine, daha da yatkın bir şekilde evlerine giderler: Özelde önemsiz hissedilene halk arasındayken hayran olmak –çünkü her şey bir şakaya dönüştürülmüştür. Hayranlık coşkusuyla hepsi gönül rahatlığıyla pekâlâ kendilerine de hayran olabileceklerine kanaat getirir.

Önceleri bir insanın, yaptığı eylemleri sonucunda ayakta duracağına ya da düşeceğine inanılırdı; bugünlerdeyse, tersine, herkes etrafta aylaklık ediyor ve biraz düşünmeyle başarılı oluyor, ne yapılması gerektiğini gayet iyi biliyor. Fakat birlikte sohbet eden iki kişi ya da bir toplantıdaki konuşmacılar, kendilerine bir düşünce ya da

gözlem olarak sunulduğunda çok iyi anladıkları şeyleri bir eylem biçiminde kesinlikle anlayamazlar. Eğer biri insanların yapılması gerekir dedikleri şeye kulak misafiri olsa ve sırf muziplik olsun diye buna göre hareket etse, herkes şaşırırdı. Bunu acelecilik olarak görürlerdi, ama konuşmaya başlar başlamaz yapılması gereken şeyin bu olduğunu söylerlerdi.

Komik unsur

Ani heyecanların ardından gelen duyarsızlığı ve miskinliğiyle, yaşadığımız çağ komediye çok yakındır; fakat komediyi anlayanlar açık seçik görürler ki, komedi yaşadığımız çağın hayalindeki nokta değildir. Şimdi hicvin, sayısız zararlara yol açmaksızın bir parça yararı olacaksa eğer, tutarlı bir etik hayat görüşü üzerine –an'ın başarısından elini çeken doğal bir ayrım– sağlam bir şekilde oturtulması gerekir; aksi halde tedavi, hastalıktan son derece daha kötü olacaktır. Gerçekten komik olan şey, böyle bir çağın nükteli ve mizahi olmaya çalışmasıdır; çünkü bu hiç kuşkusuz, çıkmazdan kurtulmanın en son ve en akrobatik yoludur. Bir tefekkür ve düşünce çağının mizahla meydan okuyacağı ne olabilir ki? Zira, tutkudan yoksun olduğu için eros değerlerine, siyasette ve dinde heyecan ve samimiyete, ya da dindarlığa, gündelik hayattaki hayranlık ve ev hayatına olan duyarlığını yitirmiştir. Kaba bir gülüş bile olsa, hayat hiçbir değer tanımayan nükteyle alay eder. İçebakışın zenginliğine sahip olmadan nükteli olmak, ihtiyacı olan şeyleri dağıtıp lükse para harcamak gibi bir şeydir, ya da atasözünde dendiği gibi, peruk almak için pantolonunu satmaya benzer. Fakat tutkusuz bir çağın hiçbir değer yargısı yoktur, her şey temsili fikirlere dönüşür. Bu yüzden, ortalıkta dolaşan belli sözler ve deyişlerin, bir ölçüde doğru ve akla yatkın olsa da, içinde hayat olmaz. Öte yandan, hiçbir kahraman, hiçbir âşık, hiçbir düşünür, hiçbir iman şövalyesi, hiçbir gururlu adam, hiçbir umutsuz adam bunları tamamen ve bizzat yaşadığını iddia edemez. Nasıl ki şimdi kâğıt paraların hışırtısından sonra insan gerçek paranın şıngırtısını özlüyorsa, insan bugünlerde birazcık özgünlüğün hasretini çekiyor. Fakat nükteden daha ani gelen bir şey

var mı? Baharın ilk goncasından, ilk tahıl filizlerinden bile daha ani, en azından daha şaşırtıcıdır. Bahar mutabakatla gelse bile yine bahardır, ama mutabakatla gelen nükte iğrenç olur.

Fakat diyelim ki ateşli ve ani heyecanlardan bir rahatlama sağlamak için işler o kadar ileri gitti ki, nükte, o ilahi tesadüf –tanrılardan, açıklanamayanın gizemli kaynağından bir işaret olarak gelen ek bir çeşni, öyle ki insanların en nüktelisi bile "yarın" demeye cesaret edemez, fakat şunu hayranlıkla söyler: Tanrıların hoşuna gittiği zaman –fakat diyelim ki nükte en paspal karşıtına, önemsiz bir gerekliliğe dönüştürüldü, öyle ki, eski yeni nükteli sözlerin imal edildiği, hazırlandığı, yeniden yapıldığı ve hepsinin satın alındığı kârlı bir ticaret dalı oldu– nükteli bir çağ için ne müthiş bir epigram!

Bu sebeple, sonunda insanların arzu edeceği tek şey para olacak, zaten o da sadece bir temsil, bir soyutlamadır. Bugünlerde genç bir adam kimsenin yeteneklerini, sanatını, güzel bir kızın aşkını ya da şöhretini pek kıskanmaz; sadece onun parasını kıskanır. Bana para ver, diyecektir, o zaman kurtulurum. Fakat genç adam isyan etmeyecektir, nedametin ödüllendireceği şeye layık olmayacaktır. Kendini ayıplayacağı bir şey olmadan şu düşünceyle ölecektir: Eğer bir parası olsaydı, o zaman gerçekten yaşar ve hatta önemli bir şeyler de başarırdı.

Tefekkür

Bu genel gözlemlerden ve yaşadığımız çağın devrim çağıyla kıyaslanmasından sonra, belli bir anda mevcut olup olmadıklarına bakmaksızın, tekrar yaşadığımız çağın diyalektik ve kategorik tanımlarına dönmek uygun olacak. Burada çağın "nasıl"ıyla ilgileniyoruz ve bu "nasıl," evrensel bir duruşla tanımlanmalı; bunun sonuçlarına çıkarsamayla ulaşılabilir, *a posse ad esse* [ihtimalden gerçeğe], gözlem ve tecrübeyle de doğrulanabilir *ab esse ad posse* [olandan bilgiye].

Önemi söz konusu olduğunda, yaşadığımız çağın önündeki ödev olan derin düşünme işi, en nihayetinde, daha yüksek bir varoluş biçiminde açıklanabilir elbette. Niteliğine gelince, tefekküre dalmış bi-

reyin, kararını vermiş tutkulu bir adam kadar iyi niyetli olabileceğine kuşku yok; buna karşılık, tutkuları kontrolünden çıkmış bir adam için de, hatası hiçbir zaman ortada görünmeyen adam için de aynı ölçüde mazeret bulunabilir, gerçi bu ikincisi tefekkürle kendisini kandırdığını kurnazca bilmektedir. Tefekkürün sonuçları hem tehlikeli hem de umulmadıktır, çünkü insan bir adamı kötülükten kurtaran karara derin düşüncenin ardından mı varıldığını, yoksa sadece tefekkürün sebep olduğu bitkinliğin mi onu yanlış yapmaktan alıkoyduğunu kestiremez. Ama bir şey kesin ki, artan bilgi gibi artan tefekkür gücü de sadece insanın sıkıntısına sıkıntı katar ve hepsinden önemlisi, birey için olduğu kadar nesil için de tefekkürün ayartmalarından kaçmaktan daha zor bir görev yoktur; çünkü bunlar çok diyalektiktir ve zeki bir keşfin sonucu bütün soruna yeni bir bakış getirebilir; çünkü tefekkür herhangi bir anda her şeyi bambaşka açıklayabilme gücüne sahip olup insana bir tür kaçış yolu sağlar; çünkü –insan karakterli bir adamı işlerin ortasına koymak için gereğinden çok daha büyük gayretler gösterdikten sonra– tefekkürle gelen bir kararın son anında tefekkür her şeyi değiştirmeye muktedirdir.

Fakat bunlar sadece tefekkürün mazeretleridir, tefekkürdeki gerçek konum, olduğu yerde durmaktadır; çünkü sadece düşüncenin *içinde* değişebilir. Yaşadığımız çağa, bütün ve kapanmış bir dönemle kıyaslayarak belli bir haksızlık yapılsa bile (yaşadığımız çağ hâlâ "oluş"un güçlükleriyle mücadele ediyor), böyle bir niteleme sadece tefekkürün getirdiği bir nitelemedir; o zaman da belirsizliği *umut*la doludur.

Tutkulu, kargaşalı bir çağ *her şeyi devirecektir, her şeyi alaşağı edecektir*; fakat bir tefekkür çağı, yani aynı zamanda düşünen ve tutkusuz olan bir çağ, o güç ifadesini *bir diyalektik maharete dönüştürür: Her şeyi ayakta bırakır fakat kurnazca içlerini boşaltıp anlamsızlaştırır. Bir ayaklanmayla doruğa tırmanmak yerine, bütün ilişkilerdeki iç gerçekliği düşünsel bir gerilime indirger, bu da her şeyi ayakta bırakırken hayatın bütününü belirsiz hale getirir: Öyle ki, her şey olgusal olarak varolmaya devam ederken bir yandan da diyalektik bir aldatmacayla*, privatissime, *gizli bir yorumda bulunur –aslında [hiçbir şey] var değildir.*

Ahlâk karakterdir, karakter bir şeyin üzerine oyulmuş olandır; fakat deniz ve kumun karakteri yoktur ve ikisinin soyut zekâsı da yoktur, çünkü karakter gerçekte içebakıştır. Ahlâksızlık da enerji olarak karakterdir; fakat ne ahlâklı ne de ahlâksız olma durumu tam bir belirsizliktir ve belirsizlik, niteliksel farklılıkların sıkıntı veren bir tefekkürle zayıflatıldığı zaman hayata girer. Tutkuların isyanı basit ama çok güçlüdür, belirsizliğin yarattığı çözülme, gece gündüz süren sessiz bir zincirleme kıyastır [sorites]. İyiyle kötü arasındaki fark, hem kötülük hakkındaki yüzeysel, üstün ve teorik bir bilgiyle; hem de, bu dünyada iyiliğin değerinin bilinmediğinin ve gösterilen çabaya değmeyeceğinin, bunun aptallıkla aynı şey olduğunun farkında olan kibirli bir kurnazlıkla zayıflatılır. Artık hiç kimse büyük şeyler yapmak için iyiliğe duyduğu arzuyla heyecana kapılmıyor, hiç kimse kötülükle aşağılık günahlara sürüklenmiyor, yani sonuçta ne iyi ne de kötü hakkında konuşulacak bir şey var, ama yine de sırf bu sebepten insanlar daha da fazla dedikodu yapıyor; çünkü belirsizlik fevkalade uyarıcı bir güçtür ve iyiliğe sevinmek ya da kötülükten pişmanlık duymaktan çok daha fazla gevezelik içerir.

Hayatın yayları –tutkunun niteliksel ayırt edici gücünden dolayı, neyse odurlar– esnekliklerini kaybederler. Bir şeyi nitelik bakımdan karşıtından ayıran mesafe, şeylerin iç ilişkisini artık düzenlemez. Bütün içebakış kaybolmuştur, o ölçüde de ilişki artık yoktur, ya da renksiz bir kenetlenme oluşturur. Negatif yasa şudur: Zıtlıklar birbirlerinden kopamazlar ve bir araya gelemezler. Pozitif yasaya göre de, birbirlerinden kopabilirler ve bir araya gelebilirler, ya da pozitif şekilde ifade edilirse: Zıtlıklar, aralarındaki bağlantı sebebiyle birbirlerinden kopamazlar. Fakat iç ilişki eksik olunca yerini bir başkası alır: Bir nitelik artık karşıtıyla ilişki içinde değildir; bunun yerine, tarafların ikisi de dikilip birbirlerini gözlemler ve *bu şekilde ortaya çıkan gerilim hali gerçekten ilişkinin sonudur*. Örneğin, hayran olan kişi hemen teşekkürünü ifade edip ardından bu büyüklüğün gururuna ve kibrine başkaldırarak artık büyüklüğe neşeyle ve mutlulukla minnet duymayacaktır. İlişki hiçbir anlamda karşıt da değildir. Hayran olan ile hayranlık nesnesi iki kibar akran

gibidir, birbirlerini gözlemler. Bir tebaa kralını artık özgürce onore edemez ya da onun hırsına öfkelenemez. Tebaa olmak bambaşka bir anlama bürünmüştür; *üçüncü şahıs* olmak anlamına gelmektedir. Tebaa ilişki içinde yer almayı bırakır; kralla doğrudan bir ilişkisi yoktur, sadece bir gözlemci olarak kalır ve bile isteye sorunu çözmeye çalışır; yani, bir tebaanın kralıyla olan ilişkisi sorununu. Bir süre, heyet üstüne heyet kurulur, tabii hâlâ tutkuyla, olmaları gereken şeyi olmayı isteyen insanlar olduğu sürece; fakat sonunda bütün çağ bir heyete dönüşür. Bir baba artık bütün babalık yetkisini kullanarak öfkeyle oğluna lanet okumaz, ne de oğul babasına karşı gelir, bağışlamanın öznelliğinde sona erebilecek bir çatışma; aksine, ilişkileri kusursuzdur, çünkü aslında bu ilişki varlığını sona erdirecek bir süreçtedir, çünkü artık ilişki içinde birbirleriyle ilintili değillerdir; iki tarafın birbirleriyle ilişkiye girmek yerine bir oyundaymış gibi birbirini izledikleri ve sıkı bir bağlılık göstermek yerine birbirlerinin sözlerini not ettikleri bir soruna dönüşmüştür. Gittikçe daha fazla insan hayatta çok önemli olan ve Tanrının hoşuna giden yalın ve mütevazı ödevlerini terk ediyor; bunu daha üst bir ilişkideki hayatın ilişkilerine kafa yormak için yapıyor; ta ki sonunda bütün nesil bir temsil olana kadar, *kimi* temsil ettiğini söylemek zor; bu ilişkileri *kimin* iyiliği için düşündüğünü keşfetmek kolay değil. İtaatsiz bir genç artık öğretmeninden korkmuyor –buradaki ilişki daha çok, öğretmenle öğrencinin iyi bir okul nasıl idare edilmeliyi tartıştıkları bir kayıtsızlık ilişkisi. Okula gitmek artık öğretmenden korkmak anlamına gelmiyor, ya da sadece öğrenmek anlamına; daha çok, eğitim sorunuyla ilgilenmeyi içeriyor. Yine, erkeğin kadınla olan ayırt edici ilişkisi asla arsız ve şehvetli bir şekilde bozulmuyor; terbiye öyle bir şekilde korunuyor ki insan sınırlarda dolaşan bu masum kur yapmaları, sadece önemsizmiş gibi tasvir ediyor.

Böyle ilişkilere gerçekten ne ad vermek gerekir? Bir gerilim demek, en iyi tanım olurdu sanırım, fakat kuvvetleri kırılma noktasına çeken bir gerilim değil; bu gerilim daha çok, hayatın kendisini tüketir ve onunla birlikte, bağımlılığın prangalarını ve hükümdarın tacını hafifleten, çocuğun itaatini ve babanın otoritesini sevinçli kı-

lan, tebaanın hayranlığını ve büyük olanın coşkunluğunu korkusuz kılan, ustaya saygıyla önem kazandıran, böylece müride öğrenme ortamı sunan, kadının zayıflığıyla erkeğin kuvvetini bağlılığın eşit kuvvetinde birleştiren o heyecan ve içebakış ateşini de söndürür. Aslında ilişkiler hâlâ varlığını sürdürmektedir; fakat, onları içebakışta birbirine yaklaştıran ve ahenkle birleştiren güçten yoksundurlar. İlişki varlığını ve yokluğunu aynı zamanda ifade eder; fakat bütün olarak değil, daha çok, kelimeleri yayarak, yarı uyanık halde ve kesintisiz.

Belki ne demek istediğimi çok basit bir örnekle açıklayabilirim. Bir zamanlar sarkaçlı bir saati olan bir aile tanımıştım, nasıl olduysa saatin bir arızası vardı. Fakat arıza saatin zembereğinin aniden boşalması değildi ya da zincirin kırılması ya da çalmasına engel olacak şekilde sarkacın kolundaki bir sorun; aksine saat tuhaf, soyut ama kafa karıştırıcı bir şekilde çalmaya devam ediyordu. Saat on ikide on iki kere ve saat birde bir kere vurmuyordu; bütün gün boyunca düzenli aralıklarla bir kere çalıyordu. Gün boyunca çalmaya devam ediyordu ama asla belli bir saati söylemiyordu.

Aynı şey tükenmiş bir gerilim için de geçerlidir: İlişki sürer; herhangi bir gerçek ara vermeyi engelleyen soyut bir süreklilikle bir şeyler ifade edilir, fakat bunun ilişkinin bir ifadesi olarak tasvir edilmesi gerekse de, ilişki sadece belirsiz bir biçimde ifade edilmez, aynı zamanda neredeyse anlamsızdır.

İlintiyi bir olgu olarak sürdürten, ilişkideki bu aldatıcı suskunluktur; buradaki tehlike, tefekkürün kurnazca sebep olduğu mahrumiyetleri desteklemesidir. Bir ayaklanmaya karşı insan güç kullanabilir ve bariz bir kalpazanlık sadece cezasını bekler; fakat diyalektik komplikasyonların kökünü kazımak zordur, tefekkürü, kendi gizli ve belirsiz yolları boyunca takip etmek için daha da iyi kulak kesilmek gerek.

Şeylerin kurulu düzeni varlığını sürdürür, fakat bizim düşünceli ve tutkusuz çağımızı tatmin eden onun belirsizliğidir. Örneğin kimse kralın iktidarından kurtulmak istemiyor; fakat azar azar tamamen kurmaca bir şeye dönüşebilse, o zaman insan kralı alkışa hazırdır. Örneğin hiç kimse seçkinlerin alaşağı edilmesini istemi-

yor; fakat üstünlüğün tamamen bir kurmacadan ibaret olduğu gösterilebilse, o zaman onu alkışlamaya hazır olurlar. Aynı şekilde insanlar Hıristiyan terminolojiye el sürmemeye hazırlar, fakat gizliden gizliye hiçbir kesin düşüncesinin olmadığını söyleyebilirler. Böylece nedamet getirmeden kalırlar, çünkü zaten hiçbir şeyi yıkmamışlardır ki. Güçlü bir kralı kurtarıcı bir kahraman ya da dini bir otoriteden daha fazla arzulamazlar. Bütün masumiyetleriyle kurulu düzenin sürmesini isterler, fakat bunun artık varolmadığına dair tefekkürden gelen neredeyse kesin bilgiye sahiptirler. O zaman gururla tavırlarının ironik olduğunu hayal ederler –sanki gerçek ironi negatif bir çağdaki gizli bir heyecan değilmiş gibi (tıpkı kahramanın pozitif bir çağda, heyecanın kendini göstermesi demek olduğu gibi), sanki ironi, en büyük ustası öldürüldüğünde, fedakârlığı içermezmiş gibi.

Haset

Bu düşünceli gerilim, sonunda kendine bir ilke oluşturur ve nasıl ki tutkulu bir çağda *heyecan* birleştiren ilkeyse, çok düşünen ve tutkudan yoksun olan bir çağda da *haset* negatif bir birleştirici ilkedir. Ancak bu, etik bir suçlama olarak yorumlanmamalıdır; tefekkür fikri, böyle söylenebilirse eğer, hasettir, o yüzden de eylemi bakımından iki yönlüdür: Bireyin içinde bencildir ve çevresindeki toplumun bencilliğine yol açar, bu şekilde de ona karşı işler.

Tefekkürdeki haset (bireyin içindeki) onun tutkulu bir karar almasına engel olur. Eğer birey bir an tefekkürün boyunduruğundan kurtulmayı başaracakmış gibi görünürse, hemen etrafını çevreleyen tefekkürün karşıtı tarafından durdurulur. Tefekkürden fışkıran haset insanın iradesini ve kuvvetini hapseder. Bireyin önce kendi tefekkürünün bağlarından kendini kurtarması gerek, ama o zaman bile serbest değildir. Kendisini, etrafındakilerin tefekkürüyle oluşmuş uçsuz bucaksız bir hapishane içinde bulur, çünkü kendi tefekkürüyle olan ilişkisi yüzünden kendi çevresindeki tefekkürle de belli bir ilişkisi vardır. Bu ikinci hapislikten, durumun yanlışlığını ne kadar açık seçik algılarsa algılasın, ancak dinsel içebakış aracılığıyla ka-

çabilir. Tefekkür, elindeki bütün araçları kullanarak insanların, hem bireyin hem de çağın bu şekilde hapsolduğunu anlamasına engel olur; despotlarla ya da rahiplerle ya da soylularla ya da gizli polisle değil, tefekkürün ta kendisiyle hapistir ve bunu, tefekkür *ihtimalinin* tek bir *karar*dan çok daha üstün olduğunu dile getiren gönül okşayıcı ve kibirli bir görüşle yapar. Bencilce bir haset bireyden öyle taleplerde bulunur ki, çok fazla şey isteyerek onu hiçbir şey yapamaz hale getirir. Onu çocuğuna düşkün bir anne gibi şımartır, çünkü adamın içindeki haset kendini başkalarına adamasına engel olur. Dahası, onu çevreleyen haset, ki burada başkalarını haset ederek yer alır, olumsuz ve ciddi anlamda kıskançtır.

Fakat daha ileri götürüldükçe tefekkürün kıskançlığı daha açık biçimde manevi bir hınç [*misundelse*: haset, hınç] olur. Kapatılmış bir yerdeki hava nasıl zehirli hale gelirse, tefekkür tutsaklığı da, eğer eylem ya da herhangi bir olayla havalandırılmazsa suçlanmayı hak eden bir hınç geliştirir. Tefekkürde gerilimin durumu (ya da dediğimiz gibi gerginlik) bütün yüksek güçlerin etkisini yitirmesine yol açar, nerede ne kadar aşağı ve iğrenç şey varsa hepsi öne çıkar, yüzsüzlüğü aldatıcı kuvvet etkisini gösterir, kendi aşağılıklığıyla korunurken hıncın dikkatini çekmekten kaçınır.

İnsanın sürekli yükseklerde kalamayacağı, herhangi bir şeye hayran olmayı sürdüremeyeceği insan doğasının temel bir gerçeğidir. İnsan doğası çeşitlilik ister. En heyecanlı çağlarda bile insanlar kıskançlıkla kendilerinden üstün olanlarla ilgili şakalar yapmaktan hep hoşlanmışlardır. Bu son derece normal ve tamamen savunulabilir bir şeydir, yeter ki büyük olana güldükten sonra onlara bir kere daha hayranlıkla bakabilsinler; aksi halde attığınız taş ürküttüğünüz kurbağaya değmez. Bu şekilde heyecanlı bir çağda bile hınç kendine bir çıkış kapısı bulur. Daha az heyecanlı bile olsa bir çağ hınca uygun karakterini verecek kuvvete sahip olduğu sürece ve bunun ne ifade ettiği konusunda kararını vermişse, hınç, tehlikeli olsa da, kendi önemine sahiptir. Örneğin eski Yunan'da hınç sürgüne gönderme [*ostracism*] biçimini almıştı, yığınların seçkin olanın göze batan nitelikleri karşısında kendi dengelerini korumak için başvurdukları adeta bir nefsi müdafaa gayreti. Göze çarpan adam sürgüne

gönderiliyordu; fakat herkes ilişkinin ne kadar diyalektik olduğunu anlıyordu, sürgün üstünlük işareti olarak kalıyordu. Bu yüzden, Aristophanes ruhunun çok önceki bir dönemini temsil edecek şekilde, tamamen önemsiz bir kişinin diktatör olmasındansa sürgüne gönderilmesi daha ironik olurdu, çünkü sürgün büyüklüğün negatif işaretidir. Ama yine de hikâyenin sonunu, insanların sürgüne göndermiş oldukları adamı onsuz yapamayacakları için geri çağırmalarıyla bitirmek çok daha iyi olurdu, o zaman sürgüne gittiği ülke için tam bir gizem olurdu; çünkü onun hakkında kayda değer bir şey bulamamış olacaklardı. Aristophanes "*Atlılar*"da –tıpkı Tibet'te Dalai Lama'nın dışkısına tapmaları gibi– yozlaşmanın son halinin bir resmini çizer; bayağı ayaktakımı, temsilcilerinde kendi kirlerini akıllarına getirdikleri zaman biterler; ve bu, bir demokraside bir monarşideki tahtı açık artırma usulü satmayla kıyaslanabilecek bir yozlaşma derecesidir. Fakat hınç hâlâ bir karaktere sahip olduğu sürece, sürgün negatif bir üstünlük işaretidir. Aristides'e, "Aristides'in tek dürüst adam olduğunu duymaya tahammül edemediği için" sürgüne gitmesi yönünde oy kullandığını söyleyen adam, Aristides'in seçkin bir kişi olduğunu yalanlamıyordu, kendisi hakkında bir şeyi itiraf ediyordu. Kendisinin üstünlükle olan ilişkisinin, hayranlığın mutlu aşkı yerine, kıskançlığın mutsuz aşkı olduğunu itiraf ediyordu; ama bu üstünlüğü küçümsemeye kalkışmıyordu.

Öte yandan, tefekkür ne kadar üste çıkar ve böylece insanları tembelleştirirse, hınç da o kadar tehlikeli hal alır; çünkü artık kendi öneminin farkında değildir. O karakterden yoksun olan tefekkür korkaktır ve bocalar, duruma göre de aynı şeyi değişik şekillerde yorumlar. Buna bir şakaymış gibi davranmaya çalışır, o olmazsa hakaret gibi bakar, o da olmazsa hiçbir şey değilmiş gibi başından atmaya çalışır; aksi halde bu şeye bir espri gibi bakacaktır, o olmazsa o zaman dikkate değer bir ahlâki hicvi kastettiğini söyler, o da başarılı olmazsa, boşver gitsin diyecektir.

Bu şekilde hınç karakter eksikliğini oluşturan ilke olur, acınası biçareliğinden dolayı gizlice belli bir yer edinmeye çalışır, sürekli hiçbir şey olmadığını kabul ederek kendini korur. Karakter eksikliğinin yol açtığı hınç üstünlük farkının gerçekten fark olduğunu asla

anlayamaz, üstünlüğü negatif (sürgünde olduğu gibi) kabul ederek kendini de anlayamaz, onu aşağıya çekmek ister, farklılık ortadan kalkacak şekilde küçümsemek ister. Ve hınç kendini sadece bütün *varolan* üstünlük biçimlerine karşı korumakla kalmaz, ayrıca hâlâ gelecek olana karşı da korur.

Bir-hizaya-getirme

Kendini temellendirmekte olan hınç, bir-hizaya-getirme [*levelling*] sürecidir, tutkulu bir çağ yeni şeyler kurup eskilerini devirerek, gittiği yerlerde bir şeyleri yükseltip yıkarak fırtına gibi eserken, düşünceli ve tutkusuz bir çağ tam tersini yapar: Bütün eylemleri *engeller ve bastırır*; bir seviyeye indirir. Aynı hizaya getirme, büyük değişikliklerden kaçınan sessiz, matematiksel ve soyut bir uğraştır. Anlık bir heyecan parlamasıyla insanlar, umutsuzluk anında hayatın güçlerini hissedebilmek için bir talihsizliğin bile özlemini çekebilirler; fakat ardından gelen kayıtsızlığa bir karışıklığın faydası, bir mühendisin bir arazi parçasını düzleştirmesi kadar olur ancak. En şiddetli halinde bir ayaklanma volkanik bir patlama gibidir, diğer bütün sesleri boğar. Bir-hizaya-getirme projesi zirvedeyken insanın kendi kalp atışlarını duyduğu bir ölüm sessizliğidir, hiçbir şeyin nüfuz edemeyeceği, her şeyi içine gömen, karşı konulmaz bir sessizlik. Bir insan bir ayaklanmanın başında olabilir, fakat hiç kimse tek başına hizaya getirme sürecinin başında bulunamaz; çünkü o zaman lider olurdu ve böylece bir-hizaya-getirilmekten kaçardı. Her birey kendi çapında bu bir-hizaya-getirme sürecinde yer alabilir, fakat o soyut bir güçtür, bir-hizaya-getirme soyutlamanın bireye karşı kazandığı bir zaferdir. Modern zamanların tefekkürdeki bir-hizaya-getirme süreci antikçağın kader anlayışına karşılık gelir.

Antikçağın diyalektiği liderliğe yöneliyordu (önemli birey ve kitleler –özgür insan ve köleler); Hıristiyanlığın diyalektiği şu ana kadar temsile yöneliyor (çoğunluk kendini temsilcisinde görüyor ve temsil edilenin çoğunluk olduğu bilinciyle özgür kalıyor, bir çeşit kendi durumunu ölçen bir bilinçle); yaşadığımız ça-

ğın diyalektiği eşitliğe yöneliyor ve yanlış olsa da en mantıklı icrası bir-hizaya-getirmedir, bireyler arasındaki negatif ilişkinin negatif birliği olarak.

Bir-hizaya-getirme sürecinin derin anlamının "nesil" kategorisinin "bireylik" kategorisine egemen olmasından geldiğini herkes açıkça görüyordur. Antikçağda bireylerin toplam sayısı adeta seçkin bireyin değerini ifade ediyordu. Şimdilerde değer standardı değişti, öyle ki, *eşit olarak*, yaklaşık olarak şu kadar insan bir birey ediyor, öneme sahip olabilmek için doğru sayıyı bulmanız yeterli. Antikçağda yığınların içindeki bireyin hiçbir surette değeri yoktu; hepsini önemli kılan seçkin bireydi. Yaşadığımız çağ matematiksel bir eşitliğe doğru gidiyor; eşit olarak bütün sınıflarda yaklaşık şu kadar insan bir birey ediyor. Önceleri seçkin birey kendine her şeyi verir ve yığınlar içindeki bireye hiçbir şey vermezdi. Şimdi herkes şu şayıda insanın bir birey yaptığını biliyor ve gayet de tutarlı bir şekilde en önemsiz işler için birbirlerini topluyorlar (bir araya gelme deniyor buna, ama bu sadece kibarcası). Sırf geçici bir hevesi uygulamaya koymak için birkaç insan birbirlerini topluyor ve iş yapılıyor –sonra bunu yapmaya cesaretleri oluyor. Bu sebeple, üstün yetenekli tek bir insan bile kendini tefekkürden kurtaramaz, çünkü çok kısa süre içinde kendinin abuk sabuk bir meselenin içinde bir kesir olduğunun farkına varır, böyle olunca da dinin sonsuz özgürlüğüne ulaşamaz. Birkaç insanın bir araya gelince ölümle karşılaşmaktan korkmayacağı olgusu, bugünlerde bunlardan her birinin birey olarak cesareti olduğu anlamına gelmiyor; çünkü birey ölümden de çok, kendi başına bir şeyi riske sokma dileğine yönelik tefekkür yargısından ve itirazından korkuyor. Birey artık Tanrıya ait değildir, kendine, sevgilisine, sanatına ya da bilimine de ait değildir; bütün şeylerde tefekkürle tabi olduğu bir soyutlanmaya ait olduğunun bilincindedir, tıpkı bir toprak kölesinin bir malikâneye ait olması gibi. İşte insanlar birden fazla olmanın mutlak bir çelişki olduğu durumlarda bunun için bir araya gelirler. Pozitif birleşme ilkesinin ilahlaştırılması bugünlerde tefekkürün köleliğinde erdemleri bile *vitia splendida*'ya [tam bir yozlaşmışlık] dönüştüren silip süpürücü, cesaret kırıcı ilkedir. Bunun sebebi, ebedi sorumluluğun ve Tanrı-

nın huzurunda bireyin dini anlamda seçilip ayrılmasının göz ardı edilişidir. O noktada yozlaşma yerleşirse insanlar grup içinde teselli arar, böylece tefekkür bireyi ömür boyu yakalar. Bu krizin daha başlangıcının bile farkına varamayanlar, hiç sesini çıkarmadan düşünceli ilişki içine gömülürler.

Bir-hizaya-getirme süreci bir bireyin eylemi değil, soyut bir gücün ellerindeki tefekkürün işidir. Bu yüzden onu yöneten yasa, tıpkı paralelkenar kuvvetlerin köşegeninin hesaplanması gibi hesaplanabilir. Aynı seviyeye indirilmiş bireyin kendisi bu sürecin içine gömülür vs. Ne yaptığını bencilce biliyor gibi görünse de, kitle halindeki insanlar için sadece ne yaptıklarını bilmedikleri söylenebilir; çünkü tıpkı kolektif heyecanın bireyden gelmeyen bir artık özellik olması gibi, bu durumda da bir artık özellik vardır. Hiçbir bireyin üzerinde etkisi olmayan bir şeytan vücuda getirilir, bir-hizaya-getirmenin soyutlanması bireye bir tür anlık ve bencilce bir haz verse de, aynı zamanda kendi ölüm fermanını imzalıyordur. Heyecan felaketle *sonuçlanabilir*, fakat bir-hizaya-getirme bireyin *eo ipso* yıkımıdır. Hiçbir çağ, dolayısıyla yaşadığımız çağ da dahil, bu sürecin septisizmini durduramaz; çünkü durdurmaya kalkışır kalkışmaz bir-hizaya-getirme süreci yasası tekrar göreve çağrılır. O nedenle, bunu ancak bireysel olarak dini yalnız yaşamasından kaynaklanan dinsel cesarete sahip birey durdurabilir.

Bir keresinde üç adamın utanmaz biçimde tek bir kişiye saldırdığı bir sokak kavgasına tanık olmuştum. Kalabalık durmuş, bu haksızlığa duyduğu öfkeyle seyrediyordu; nefret ifadeleri sahneyi canlandırmaya başladı; sonra seyredenlerden birkaçı üç saldırgandan birine saldırdı ve yere yıkıp dövdü. İntikam alanlar aslında saldırganlarla aynı kuralları uygulamıştı. Eğer izin verirseniz ben de naçizane kendimi hikâyeye katıp devam edeceğim. İntikam alanlardan birinin yanına gidip yaptığı şeyin ne kadar mantıksız olduğunu argümanlarla açıklamaya çalıştım; fakat meseleyi tartışmak onun için imkânsızdı: Böyle bir alçağın üç kişinin saldırısını fazlasıyla hak ettiğini söyleyip duruyordu sadece. Arbedenin başlangıcını görmemiş olan biri için durumun komikliği daha da belirgin olurdu; bir adamın, (yalnız olan) başka bir adamdan, "üç kişiye karşı tek" diye

söz ettiğini duyduğunu düşünün, hem de bunu durum tam tersiyken duysun –onlar adama karşı üç kişiyken. İlkin içerdiği çelişki bakımından komikti, polis sokakta dikilen bir adama "kibarca dağılmasını" söylerken. İkinci olarak da kendisiyle çelişmenin bütün komikliğini taşıdığı için. Fakat bundan öğrendiğim şey, bu septisizme bir son verme ümitlerimin hepsinden vazgeçmemin iyi olacağıydı, yoksa benim üzerime gelecekti.

Tek bir birey bile (yani tek bir seçkin birey –liderlik anlamında ve diyalektik "kader" kategorisine uygun düşünülerek) soyut bir-hizaya-getirme sürecinin önünü almayı başaramayacaktır, çünkü negatif olarak daha yüksek bir şeydir ve de artık şövalyelik zamanı gerilerde kalmıştır. Hiçbir topluluk ya da dernek o soyut gücü durduramaz, çünkü dernek denilen şeyin zaten kendisi bir-hizaya-getirme sürecinin hizmetindedir. Farklı ulusların bireylikleri de bunun önünü alamaz, çünkü bir-hizaya-getirme süreci daha üst bir düzlemde *arı duru insanlığın* negatif bir temsilidir. Soyut bir-hizaya-getirme süreci, yani bireyin dini anlamda seçilip ayrıldığı biri olarak varlığının sona ermesinden kaynaklanan sürtünmenin yarattığı o insan ırkının içten yanmalı motoru devam etmek, alize rüzgârları gibi her şeyi yakıp kül etmek zorundadır. Fakat onun aracılığıyla her bir birey kendisi için bir kere daha dini bir eğitim alabilir ve bir-hizaya-getirme sürecinin *examen rigorosum*u [zorlu sınav] yardımıyla esasta dinsel bir tavır kazanabilir. Seçkin diye hayran oldukları şeye kişisel olarak ne kadar güçlü sarılırlarsa sarılsınlar, başlangıçtan beri bir-hizaya-getirme sürecinin hem bencil bireyde hem de bencil nesilde kötü olduğunun; fakat aynı zamanda, Tanrı huzurunda dürüstçe isterlerse en yüce hayat için bir başlangıç noktası da olabileceğinin farkında olan daha genç insanlar için bir-hizaya-getirme çağında yaşamak gerçekten bir eğitim olacaktır. Çağları en yüce anlamda onları dini bakımdan geliştirecek ve aynı zamanda estetik ve entelektüel bakımdan eğitecektir, çünkü bu şekilde komedi mutlak ifadesini bulacaktır. Komedinin en yüce formu, tam da bireyin sonsuz "salt insanlık" soyutlaması altına gelmesiyle ortaya çıkar; burada insanın durumunun mizahını yumuşatan, dokunaklılığını güçlendiren o aracı vasıflardan hiçbiri bulunmaz, bir hizaya getirme sürecinin yok ettiği düzenin somut ayrıntıla-

rının da hiçbiri yoktur. Fakat bu yine, insanın tek kurtuluşunun her bir birey için dinin gerçeğinde yattığının başka bir şekilde ifadesidir.

Bireyin en yüce olana kavuşmasına izin verilmesinin aslında bir hata sonucu olduğunu anlamak heyecanlarını körükleyecektir, eğer birey cesurca bunu arzularsa. Fakat bir-hizaya-getirme süreci devam etmek zorunda kalacak ve tamamlanacak, tıpkı skandalın dünyaya zorunlu olarak gelmiş olması gibi, tabii onu getirene yazıklar olsun.

Her insanın kendisini reforme ederek bir reformun başlaması gerektiği söylendi hep. Ne var ki, fiiliyatta böyle olmadı, zira reform, kahramanlık konumunu Tanrıya epey pahalıya ödeyen bir kahraman yarattı. İnsanlar ona doğrudan katılarak onun çok pahalıya mal ettiği şeyi ucuza, hatta kelepir fiyatına alıyorlar; fakat her şeyin en yücesini satın almıyorlar. Bunun aksine, soyut bir-hizaya-getirme ilkesinin, sert doğu rüzgârları gibi, hiçbir bireyle kişisel bir ilişkisi yok, sadece herkes için aynı olan soyut bir ilişkiye sahip. Orada hiçbir kahraman, başkaları için acı çekmez ya da onlara yardım etmez; herkesin iş dağıtıcısı onların eğitimini üstlenen düzleştirme sürecidir. Ve bir-hizaya-getirme ve kendisinden en çok şeyi öğrenen insan seçkin biri ya da bir kahraman olmaz –bu ancak, sonuna kadar katı tutarlılığı olan bir-hizaya-getirme sürecini engellemeye yarardı– bunun olmasını bireyin kendi engeller, çünkü bir-hizaya-getirmenin anlamını kavramıştır; bütünüyle eşitlikçi anlamda sadece bir insan olur, başka hiçbir şey değil. Din fikri budur. Fakat o şartlar altında eşitlikçi düzen katıdır ve elde edilen kâr da görünüşte çok küçüktür; görünüşte diyorum, çünkü şayet birey Tanrı huzurunda dinin gerçekliğinde kendisinden memnun olmayı öğrenmezse ve başkalarına hükmetmek yerine, kendi kendinin dinleyicisi bir papaz ve kendi kendinin okuyucusu bir yazar olmaktan mutlu olarak kendine hükmetmeyi öğrenmezse, eğer en yüce şey olarak bundan tatmin olmayı öğrenmezse, –çünkü bu, bütün insanların Tanrı nezdindeki eşitliğinin ve başkalarına benzeyişimizin ifadesidir– o zaman tefekkürden kaçmayacaktır. Öyle olabilir ki, yanıltıcı bir anda yetenekleri bakımından ona bir seviyeye iniyormuş gibi gelebilir; fakat sonunda batıp bir-hizaya-getirme sürecinin altında kalacaktır. Bir Holger Danske ya da bir Martin Luther'e çağrıda bulunmanın fay-

dası yok; onların zamanı geçti ve derinde onlara tekrar kavuşma özleminin altında yatan bireyin tembelliğidir, her şeyin en yücesini çok pahalıya ve birinci elden almak yerine, bir şeyi ucuza ve ikinci elden almayı yeğleyen dünyevi bir sabırsızlık. Art arda toplumlar kurmak hiçbir işe yaramaz; çünkü olumsuz konuşacak olursak, toplumun miyop gözlü üyesi göremese de onların üzerinde olan bir şey var.

Dolaysız ve güzel oluşumu içinde bireylik ilkesi, nesil için seçkin ve saygın bireyde sembolleşir; temsilcinin etrafında ast bireyleri grup halinde toplar. *Ebedi* gerçekliğinde bu bireylik ilkesi, bir-hizaya-getirme için neslin soyutlama ve eşitliğini kullanır ve bu şekilde bireyi dinsel anlamda gerçek bir insana doğru geliştirmekte işbirliği eder. Zira bir-hizaya-getirme süreci fani şeyler söz konusu olduğunda ne kadar güçlüyse, ebedi şeyler söz konusuyken o kadar güçsüzdür. Tefekkür insanın kapıldığı bir tuzaktır; fakat bir kere heyecan "sıçraması" yapıldı mı, o zaman ilişki farklılaşıp insanı ebediyete sürükleyen bir ilmiğe dönüşür. Tefekkür varoluştaki en sert alacaklıdır ve öyle de kalacaktır; şu ana kadar mevcut bütün hayat görüşlerini kurnazca toptan satın almıştır, fakat esas olarak dini ve ebedi olan hayat görüşlerini satın alamaz; öte yandan, insanları baş döndüren pırıltısıyla yoldan çıkarabilir ve bütün geçmişi hatırlatarak onları umutsuzluğa düşürebilir. Fakat insan kibirli ve gururlu olmakla suçlansa bile –çünkü yardımı kabul etmeyecektir– ya da bencillikle suçlansa bile, –çünkü insanlara yardım ederek, yani en yüce alınyazılarından kaçmalarına yardım ederek onları kurnazca aldatmayacaktır– derinliklere sıçrayarak kendine yardım etmesini öğrenir, başkalarını kendisi kadar sevmesini öğrenir.

Eğer şu ana kadar söylediklerimin zaten herkesçe bilindiğinden ve de herkes tarafından dile getirilebileceğinden yakınan olursa, o zaman cevabım şudur: Ne kadar çok olursa o kadar iyi –ben seçkin bir konum istemiyorum, herkesin benim görüşümü bilmesine karşı da değilim, tabii eğer bunun anlamı görüşlerimin benden alınıp negatif bir ortaklığın eline verilmesi olmadıkça. Görüşlerimi elimde tutma iznim olduğu sürece, herkes tarafından bilinmekle değerlerinden bir şey kaybetmezler.

Pek çok değişikliklerin ardından modern zamanlardaki eğilim, birhizaya-getirme olarak kaldı. Gerçi bu değişikliklerin kendileri birhizaya getirme değildi, çünkü onların hiçbiri yeterince soyut değildi, her birinin belli bir somut gerçekliği vardı. Şu bir dereceye kadar doğrudur ki büyük bir adam başka büyük bir adama saldırıp ikisi de zayıf düşünce ya da birisi öteki tarafından etkisiz hale getirilince ya da kendi başlarına zayıf olan bir insan topluluğu seçkin kişiden daha güçlü hale gelince bir-hizaya-getirme süreci devam etmektedir. Bir-hizaya-getirme aynı zamanda belli bir sınıf tarafından da gerçekleştirilebilir; mesela ruhban sınıfı, burjuvazi, köylüler ya da insanların kendileri. Fakat bütün bunlar bireyliğin somutluğu içindeki soyut bir gücün ilk hareketleridir.

Kamu

Her şeyin aynı seviyeye indirilebilmesi için ilk önce bir hayalet, bir ruh, yaratmak gerekiyor, devasa bir soyutlama, her şeyi kucaklayan, ama aslında hiçbir şey olan bir şey, bir serap –işte o hayalet *kamu*dur. Sadece, tutkusuz ama düşünen bir çağda bir hayalet kendini Basının yardımıyla geliştirebilir, ki böylece Basının kendisi de bir soyutlamaya dönüşür. Tutku, kargaşa ve heyecan zamanlarında, bir halk içi boş bir fikri gerçekleştirmek isteyip de her şeyi yakıp yıksa bile: O zaman bile böyle kamu diye bir şey olmaz. Partiler vardır ve somutturlar. Öyle zamanlarda Basın, partilerin bölünüşüne göre, somut bir karaktere bürünür. Fakat, tıpkı masa başında çalışan insanların önlerine çıkan ilk fantastik hayale sarılması gibi, sadece Basının az buçuk hayat belirtisi gösterdiği tutkusuz, kımıltısız, düşünen bir çağ da, böyle bir hayaleti besler. Kamu aslında bir-hizaya-getiren'den ziyade, gerçek Bir-Hizaya-Getirme-Efendisi'dir; çünkü birhizaya-getirme ne zaman sadece yaklaşık olarak gerçekleşse, bu bir şey tarafından yapılır, oysa kamu dev bir hiçtir. Kamu antikçağda olmayacak bir kavramdır; çünkü kitle halinde, tek vücut [*en masse, in corpore*] olan insanlar ortaya çıkan her durumda yer alıyorlardı, aralarındaki bireyin eylemlerinden de sorumluydular, dahası, birey şahsen orada mevcuttu ve kararını kabul ya da ret için sunmak zo-

rundaydı. Basın, ancak ve ancak toplumdaki birlik anlayışının artık somut gerçeklere hayat verecek güçte olmadığı zaman, o soyut kavram "kamu"yu yaratabilir; gerçek bir durumda ya da örgütte asla yer almayan ve asla bu amaçla bir araya getirilemeyecek, gerçek olmayan bireylerden oluşmuş –ama yine de bir bütün olarak bir arada tutulan– kamuyu.

Kamu bir çokluktur, bütün halkları bir araya getirseniz sayıca daha fazladır, asla incelenemeyecek bir kitledir, temsil dahi edilemez, çünkü soyutlamadır. Ne var ki, çağ düşünen ve tutkusuz bir çağ ise ve somut olan her şeyi yıkıyorsa, o zaman kamu her şey olur ve her şeyi içine aldığı sanılır. Ve bu da yine bireyin nasıl kendi haline bırakıldığını göstermektedir.

Her biri önemli olan gerçek insanlarla eşzamanlı, gerçek an ve gerçek durum: İşte bireyi güçlü tutmaya yardım eden şey. Fakat bir kamunun varlığı ne bir durum üretir ne de eşzamanlılık. Basının bireysel okuru kamu değildir, azar azar insanların bir kısmı, hatta hepsi okusa bile eşzamanlılık eksik kalır. Kamuyu bir araya getirmek yıllar sürer ve o halde bile orada olmayacaktır. Bireylerin o kadar mantıksız bir şekilde oluşturdukları bu soyutlama gayet haklı olarak bireyin yardımına gelmek yerine onu iter. Bir olayın vuku bulduğu anda hiçbir görüşü olmayan adam çoğunluğun görüşünü kabul eder, ya da kavgacı biriyse, azınlığın görüşünü. Fakat şu unutulmamalı ki hem azınlık hem de çoğunluk gerçek insanlardır, bireyin onlara bağlanmasına yardımcı olunmasının sebebi de budur. Oysa kamu bir soyutlamadır. Şu ya da bu adamın düşüncesini benimsemek, onların da kendisiyle aynı tehlikelere maruz kalacağını bilmesi demektir, eğer görüş yanlışsa onlar da o kişi gibi yanlışa sapacak demektir. Fakat kamuyla aynı görüşü benimsemek aldatıcı bir tesellidir, çünkü kamu orada sadece *abstracto* [soyut] olarak vardır. Bu nedenle, hiçbir çoğunluk kamu kadar haklı ve muzaffer olduğundan bu kadar emin olmazken, burada bireyin tesellisine pek bir şey düşmez; çünkü kamu bütün kişisel teması yasaklayan bir hayalettir. Ve eğer bir kişi bugün kamuoyunu benimserse ve yarın da ıslıklarsa, o da kamu tarafından ıslıklanır.

Bir nesil, bir halk, bir halk meclisi, toplantı yapan bir grup insan ya da tek bir insan, kendilerinden sorumludur ve eğer dönek ve vefasızlarsa mahcup edilebilirler; fakat kamu, kamu olarak kalır. Bir halk, bir meclis ya da bir insan bir dereceye kadar değişebilir, öyle ki insan o zaman şunu söyleyebilir: Artık aynı değiller; fakat kamu, tam tersi bir hale gelse bile, yine aynı kalır –yani, kamu olur. Fakat bireyin oluşması zaten tam da bu soyutlama ve bu soyut disiplin aracılığıyla olacaktır (şayet birey kendi iç dünyasıyla çoktan oluşmadıysa), tabii eğer bu sürece boyun eğmezse, en yüce dini anlamda, kendisinden ve Tanrıyla olan ilişkisinden memnun olma öğretilirse ve; hayattaki görece, somut ve kendine özgü olanı yok eden bir kamuyla uyuşmak yerine kendisiyle barışık olması öğretilirse; el saymak yerine, kendi içinde ve Tanrıyla huzur bulması yönünde eğitilirse. Modern dünyayla antikçağ arasındaki en büyük fark şudur: "Bütün," somut değildir, o yüzden de bireyi destekleyemez, ya da somut bir şeyin yapması gerektiği gibi (onu mutlak olarak geliştirmese de) eğitemez, o bir soyutlamadır, soyut eşitliğiyle o kişiyi iter ve böylece onun mutlak olarak eğitilmesini sağlar –eğer süreç içinde boyun eğmezse. Antikçağdaki hiç değişmeyen hayat sıkıntısı [*taedium vitae*] seçkin bireyin başkalarının *olamayacağı* biri olması yüzündendi; modern zamanların telkiniyse, kendini dinsel bakımdan bulan herkes, *herkesin başarabileceği* bir şeyi başarmış olacak.

Kamu ne bir ulustur, ne nesil, ne cemaat, ne cemiyet, ne dernek, ne de şuradaki insanlar, zira bütün bunlar somut oldukları için vardırlar; kamuya ait tek bir birey bile gerçek bir sorumluluk davranışı gösteremez; belki günün bazı saatlerinde kamuya aittir –yani başka hiçbir şey olmadığı anlarda, çünkü gerçekten kendisi olsa, kamunun bir parçasını oluşturmaz. Böyle bireylerden, hiçbir şey olmadıkları anlardaki bireylerden oluşmuş kamu, bir tür devasa bir şeydir, hem her şey hem hiçbir şey olan soyut, ıssız bir boşluktur. Fakat buna istinaden herkes kendine bir kamu mal edebilir, nasıl ki Katolik Kilisesi, piskoposları *in partibus infidelium* [kâfirlerin bulundukları yerlerde] atayarak sınırlarını hayali biçimde genişlettiyse, kamu da herkesin hak iddia edebileceği bir şeydir, film makine-

siyle erotik resimler gösteren sarhoş bir denizci bile diyalektik bakımdan mutlak olarak en büyük adam kadar kamuda hak iddia edebilir; bütün o hiçleri kendi tek kişilik topluluğunun *önüne* koyma hakkı aynı ölçüde mantıklıdır.

Kamu her şey ve hiçbir şeydir, bütün güçlerin en tehlikelisi ve en önemsizidir: İnsan bütün bir ulusa kamu adına seslenebilir, ama yine de kamu tek bir gerçek adamdan, ne kadar önemsiz olursa olsun, daha azdır. "Kamu" vasfını, bir tefekkür çağının aldatıcı hokkabazlığı yaratır; tefekkür çağı kamuyu bireyin gönlünü okşuyormuş gibi göstererek, somut gerçekliklerin buna kıyasla zavallı göründüğü ortamda bireyin bu canavarı kendine mal edebilmesini sağlar. Kamu akıl çağının peri masalıdır, bireyi hayal âleminde kraldan ve halkından çok daha büyük bir şeye dönüştürür; kamu aynı zamanda bireyin dini şekillenişini alacağı –ya da bireyin batacağı– tüyler ürpertici bir soyutlamadır.

Basın soyutlaması

Basın bir soyutlamadır (çünkü bir gazete bir ulusun somut bir parçası değildir ve sadece soyut anlamda bir bireydir), çağın tutkusuz ve düşünceli karakteriyle birleşince o soyut hayaleti yaratır; yani, gerçekten bir-hizaya-getirici güç olan bir kamuyu. Bunun sonucu olarak negatif dini öneminden ayrı bir öneme sahiptir.

Herhangi bir zamanda ne kadar az fikir olursa, tembellik ve heyecan parlamalarıyla gelen o kadar bitkinlik olacaktır; bununla birlikte, hiçbir olayın ya da fikrin çağı yakalayamayışı yüzünden Basının gittikçe zayıfladığını hayal edersek, bir-hizaya-getirme sürecinin zararlı bir hazza dönüşmesi; kötüyü daha kötü, kurtuluşu daha zor ve düşüş ihtimalini de daha kesin yapan, bir an parlayıp geçen bir tür şehvet sarhoşluğu biçimini alması daha da kolaylaşacaktır. Otokrasinin getirdiği manevi yıkım ve devrim dönemlerinin çöküşü sık sık tasvir edilmişse de, tutkusuz bir çağın çöküşü, belirsizliği bakımından daha az göze batıyor olmasına rağmen aynı ölçüde zararlıdır.

Bu noktayı ele almak yararlı olabilir. Gittikçe daha fazla sayıda insan ruhsuz tembellikleri sayesinde hiçbir şey olmak için can ata-

caktır –yani kamu olmak için: Her üyenin üçüncü şahıs olduğu (seyirci) en gülünç biçimde oluşmuş o soyut bütün. Hiçbir şey anlamayan ve kendi hiçbir şey yapmayan bu tembel yığının, bu ucuz balkon seyircilerinin gözü eğlencededir ve çok geçmeden, "her kim ne yaparsa, kamuya dedikodu çıkması için yapar" diye bir fikre kapılırlar. O tembel yığın, bir büyüklenme havası takınarak bacak bacak üstüne atıp oturur ve her kim ki çalışmaya kalkışır, ister kral olsun, ister memur, ister öğretmen ya da iyi bir gazeteci, ister şair, ister sanatçı olsun, kamuyu kendisiyle birlikte sürüklemek için mücadele verecektir; kamu da bu arada kendi üstün tarzıyla atın kendisi olduğunu düşünecektir.

Sahipsiz bir köpek

Kamuyu belli bir kişi olarak hayal etmeye çalışsam (nispeten iyi olan bazı bireyler geçici olarak kamuya ait olsalar da, yüce dini tutuma ulaşmamış olanlarında bile onları sıkı sıkı tutan somut bir şeyler vardır), belki Roma imparatorlarından bir tanesini düşünürdüm, tanrı vergisi akıl yeterince mevcut olmadığından sadece kahkahanın şehvetli sarhoşluğunu arayan, iri, besili bir tip. Değişiklik olsun diye etrafta dolaşır, kötü olmaktan çok, tembeldir, fakat hükmetmek için olumsuz bir arzusu vardır. Klasik dönem yazarlarını okumuş olan herkes bir Sezar'ın vakit öldürmek için neler neler deneyebileceğini bilir. Aynı şekilde kamu, kendisini eğlendirmek için bir köpek besler. Köpek edebiyat dünyasının kir tabakasıdır. Eğer birisi diğerlerinden üstünse, mesela büyük bir adam, köpek üzerine salınır ve eğlence başlar. Köpek ona saldırır, dişlerini geçirip ceketinin eteklerini yırtar, her türlü laubaliliği reva görür –ta ki kamu usanıp artık bırakabileceğini söyleyene kadar. Bu, kamunun nasıl bir-hizaya-getirdiğine bir örnektir. Onların büyükleri ve güç bakımından üstleri hor kullanılmıştır –kamu iğrenç bulsa da köpek yine köpek kalır. Bir-hizaya-getirme, bu nedenle, üçüncü şahıs tarafından yapılır; önem bakımından bir hiç bile olmayan ve kendisi çoktan bir-hizaya-getirilmiş üçüncü şahsın yardımıyla bir-hizaya-getirmeyi gerçekleştiren, varolmayan bir kamu. Ve kamu pişmanlık duymaz,

çünkü zaten eylemi yapan kamu değil, köpektir; tıpkı çocuklara, "kedinin annesi yaptı," denmesi gibi. Kamu pişmanlık duymaz –gerçekte hiç kimseyi küçümsemiyordur; sadece biraz eğlenmek istemiştir. Zira, eğer bir-hizaya-getirme vasıtası olağanüstü enerjik olsaydı, tembel kamu kendini kandırmış olurdu, çünkü o zaman vasıtanın kendi bir engel teşkil ederdi; fakat onların büyükleri, önemsizler tarafından, önemsizler de kendileri tarafından sınırlanırsa, o zaman kimse hiçbir şeyden kendini kurtaramaz.

Kamu pişman olmaz, çünkü köpeğin sahibi o değildir –sadece abonedir. Ne doğrudan köpeği birisinin üzerine salarlar ne de ıslıkla durdururlar. Sorulduğunda şöyle söylerler: Köpek benim değil, sahibi yok. Eğer köpeğin öldürülmesi gerekse, o zaman da şöyle söylerlerdi: O huysuz köpeğin sesinin kesilmesi iyi oldu, herkes öldürülmesini istiyordu –aboneler bile.

Kendisini böyle bir duruma alıştıran ve dikkatini kamunun elinden eziyet çeken seçkin bireye yöneltmeye meyleden birisi, belki böyle çetin bir sınavın büyük bir talihsizlik olduğu görüşündedir. Böyle bir görüşe kesinlikle katılamam, en yükseğe ulaşmak için gerçekten yardım isteyen herkes, aslında böyle bir talihsizlikten yararlanır ve hatta insanlar bu duruma karşı isyana sürüklense bile o bunu arzu etmelidir. Korkunç olan şey, bütün hayatların kolayca harap olması ya da olabileceği düşüncesidir. O kaybolmuş insanların, ya da en azından, iyice yoldan çıkmışların –para için köpek rolünü üstlenen o kişilerin– sözünü bile etmeyeceğim; fakat çoğu aciz, düşüncesiz ve beden zevklerine düşkün, üstün tembel hayatlar süren ve hiçbir zaman bu anlamsız sırıtmadan daha derin bir varoluş izlenimi edinmeyenlerden ve ayartmanın daha da ilerisine sürüklenip aptallıklarıyla, saldırıya uğrayanın acısını paylaşarak kendilerini fazla önemseyen bütün o kötü insanlardan söz edeceğim, onlar böyle bir durumda saldırılan kişinin daima daha güçlü olduğunu bile anlamazlar, bu meselede şu korkunç ve ironik gerçeğin geçerli olduğunu bilmezler: Siz ona değil kendinize ağlayın.

Bir-hizaya-getirme sürecinin en alt seviyedeki halidir bu, çünkü bu süreç kendini daima herkesi ortak paydaya indirgeyen bölenle

eşitler. Ebedi hayat da bir tür bir-hizaya-getirmedir, ama yine de o şekilde değil; çünkü ortak payda, herkesin gerçekten ve esasen dini bir anlamda insan olmasıdır.

Buraya kadar olan bölümde diyalektik kategorileri ve vasıfları ele aldım, bir de onların sonuçlarını; ister belli bir anda gerçekten varolsun ister olmasın. Yaşadığımız çağın diyalektik analizini, gündelik hayat bakımından somut teyitlerine diyalektik olarak ulaşmak için şimdi bir yana bırakıyorum. Karanlık yüzünün görüleceği yer burası; fakat bu inkâr edilemese de, tıpkı tefekkürün kendisinin bir kötülük olmaması gibi, çok düşünen bir çağın da aydınlık bir yanı vardır, çünkü yüksek derecedeki bir tefekkür anlık tutkudan daha büyük bir önemi ima eder; çünkü heyecan, tefekkürün güçlerini bir karara varmak için bir araya topladığında ve tefekkür, ortalama olarak, eylem için daha büyük bir kapasite sağladığında –o zaman, din içeri geldiği zaman, o artmış eylem kapasitesinin komutasını ele alır.

Kötü olan tefekkür değildir; kötü olan, düşüncelere dalma durumu ve onun içerdiği çıkmazdır, eylem kapasitesini eylemden kaçma yoluna çevirir, hem yoz, hem tehlikelidir ve en sonunda gerileyen bir harekete sürükler.

Yaşadığımız çağ esasen tutkudan yoksun bir akıl çağı, bu yüzden de *çelişki ilkesi*ni yürürlükten kaldırmış. Tutkulu bir çağla kıyaslandığında tutkusuz bir çağ, *yoğunlukta kaybettiğini kapsamda* kazanıyor. Fakat bu kapsam bir kere daha, eğer buna karşılık gelen yoğunluk, kullanımına sunulan genişletilmiş etkinlik alanının kontrolünü eline alırsa, daha da yüksek bir formun şartı olabilir. Çelişki ilkesinin yürürlükten kalkması, varoluş açısından ifade edildiğinde, insanın kendisiyle çelişki içinde yaşaması demektir. Bireyi tamamen kendisiyle barışık yapan tutkunun ayırt edici gücünün yaratıcı sınırsız kudreti, tefekkürle gelen kavrayışın genişletilmiş kapsamına dönüştürülür: Mümkün olan her şeyi bilmenin ve olmanın sonucunda,

kişi kendisiyle çelişkidedir, yani hiçbir şeydir. Çelişki ilkesi bireyin kendine olan bağlılığını kuvvetlendirir ve onu, Sokrates'in çok güzel söylediği gibi, dört ya da başka büyük yuvarlak bir rakam olmaktansa her şeye katlanmaya razı olan üç rakamı kadar sabit kılar ve aynı şekilde birey, kendisiyle çelişen binbir türlü bir şey olacağına acı çekip kendisiyle uyumlu olmayı tercih edecektir.

Gevezelik

Gevezelik nedir? Konuşmakla susmak arasındaki hayati farkın kaldırılmasının sonucudur. Sadece gerçekte nasıl suskun kalacağını bilen bir kişi gerçekten konuşabilir –ve gerçekte hareket edebilir. Suskunluk içebakışın, iç dünyanın özüdür. Dedikodu gerçek konuşmadan önce davranır ve hâlâ düşüncede olanı ifade etmek onun önüne geçerek eylemi zayıflatır. Fakat gerçekten konuşan biri, nasıl suskun kalacağını bildiği için, envai çeşit şeylerden konuşmayacaktır, sadece bir şey hakkında konuşacaktır ve ne zaman konuşacağını ve ne zaman susacağını bilecektir. Sırf kapsamın söz konusu olduğu yerde, zafer gevezeliğin olur, hiç durmadan her şey ve hiçbir şey hakkında lafları ağzında geveleyip durur. İnsanların dikkati artık içlerine dönmüyorsa, kendi içsel dini hayatlarında artık memnun değillerse, ilişkinin entelektüel olduğu bu yerde o tatmini aramak için başkalarına ve kendileri dışındaki şeylere yöneliyorlarsa, hayatı düzene sokacak bir afet kadar kesin ve önemli hiçbir şey meydana gelmiyorsa: İşte şimdi gevezeliğin zamanıdır. Tutkulu bir çağda büyük olaylar (çünkü birbirlerine karşılık gelirler) insanlara konuşulacak bir şeyler verir. Öte yandan gevezeliğin, bambaşka bir anlamda, bir sürü konuşulacak şeyi vardır. Ve olay bitip de sessizlik geldiğinde, insan suskunken hâlâ hatırlanacak ve düşünülecek bir şey vardır. Fakat gevezelik, boşluğunu ortaya çıkaran suskunluktan korkar.

Sanatsal üretimi yöneten yasa, daha küçük bir ölçekte, gündelik hayatta herkes için geçerlidir. Gerçekten bir şey yaşamış kişi aynı zamanda bu tecrübesinin ideal anlamda bütün olasılıklarını da yaşar, karşıt olasılığı da dahil. Estetik bakımdan bu olasılıklar onun

meşru malıdır. Fakat özel ve kişisel gerçekliği öyle değil. Hem konuşması hem de üretimi suskunluğuna dayanır. Konuşmasının ve üretiminin ideal mükemmelliği onun suskunluğuna karşılık gelecektir ve o suskunluğun mutlak ifadesi, idealin niteliksel bakımdan karşıt olasılığı içermesi olacaktır. Fakat sanatçı kendi gerçekliğini satışa çıkarır çıkarmaz artık gerçekte üretken değildir. Başlangıcı onun sonudur ve ağzından çıkan ilk kelime, idealin tevazuuna karşı işlenmiş bir günah olacaktır. Bu yüzden, böylesi bir sanatsal üretim bile, estetik bakımdan, bir tür dedikodudur. Bu kolayca teşhis edilir, çünkü karşıtıyla dengelenmiş değildir; zira ideallik karşıtların dengesidir. Sözgelimi, mustarip olduğu için yazmaya yönelen adam gerçekten idealler âlemine girerse, yaşadığı tecrübenin acısı kadar sevincini de aynı sevgiyle yeniden üretecektir. Onun bu ideale ulaşma koşulu kendi gerçek kişiliğini susturduğu sessizliktir. Aksi takdirde, sahneyi Afrika'ya çevirmek gibi, alınan bütün önlemlere rağmen onun tek yanlı özel tutkusu kişisel olarak kabul edilebilir olacaktır. Çünkü bir yazarın, herkes gibi, kendine özgü bir kişiliği olmalıdır; fakat bu onun kendi "Kutsalların Kutsalı" olmalıdır; ve tıpkı bir evin girişi muhafızların çapraz süngüleriyle kapatılıyorsa, bir insanın kişiliğine yaklaşmak da ideal bir dengede niteliksel karşıtlıkların diyalektik çaprazlarıyla kapatılır.

Daha büyük ilişkiler için geçerli olan ve bu amaçla örnek olarak verilmiş yukarıdaki durumlarda çok açık görülen ne varsa, daha küçük bir ölçüde küçük ilişkiler için de geçerlidir; ve bir kere daha, suskunluk, bütün okumuşların sosyal ilişkilerinde *sine qua non*'dur [olmazsa olmaz]. Bir kişi ideali ve ideyi ne kadar tam kavrarsa –suskunken– gündelik hayatını yeniden üretmeye o kadar muktedir olacaktır, böylece sadece belli bir mesafeden belli bazı şeylerden konuşuyormuş gibi görünecektir. Konuşması daha az ideal, daha çok yüzeysel ve sohbeti, isimlerin, şu ya da bu kişinin –isimlerini anarak– söylemiş olduğu vs. vs. hakkındaki "kesinlikle güvenilir" mahrem bilgilerin anlamsız bir tekrarı olacaktır ve sohbet genel olarak, birinin ne yapıyor olduğu ya da ne yapacağı, belli bir durumda ne söyleyeceği, birinin hangi kızla seviştiği, ama neden buna rağmen evlenmediği hakkındaki gevezece bir gizli nota

dönüşür. Suskunluğun içgözlemi bütün medeni sosyal ilişkinin koşuludur; içebakışın dışavurulmuş karikatürü bayağılık ve gevezeliktir.

Benim sözünü ettiğim türdeki gevezeliğin mükemmel örnekleri romanda bulunur. Tamamen havadan sudan şeylerle doludur, insanların ismi daima anılır ve abuk sabuk hayat tarzları, isimleri sayesinde önemli olan insanlardır bunlar. Geveze insanlar elbette bir şey hakkında çene çalar, zaten tek dilekleri daha fazla dedikodu için bahane bulmaktır; fakat konu, ideal olarak bakarsanız, namevcuttur. Daima ipe sapa gelmez bir konusu vardır, mesela, Bay Madsen nişanlandı ve nişanlısına bir İran şalı aldı; şu Petersen, şair, yeni şiirler yazacak, ya da, şu Marcussen, aktör, dün gece bir kelimeyi yanlış telaffuz etti. Eğer bir anlığına insanların konuşmasını yasaklamayan, ama hakkında konuşulan her şeyin sanki elli yıl önce meydana gelmiş gibi düşünülmesini emreden bir yasa hayal edebilsek, dedikoduların sonu gelirdi, ümitsizliğe kapılırlardı. Öte yandan bu yasa gerçekten konuşabilen insana karışmayacaktı. Bir aktörün bir kelimeyi yanlış telaffuz etmesi, bu yanlış telaffuzun kendisinde ilginç bir şey varsa ilginç olabilirdi ancak; ki bu durumda geçen elli yılın hiçbir önemi olmaz –fakat, sözgelimi, o gece Alderman Waller'in karısıyla tiyatroda bulunan Bayan Gusta ümitsizliğe kapılırdı; çünkü dil sürçmesini fark eden hatta korodaki birinin gülümsemesini vs. vs. de fark eden *o* değil miydi? Bütün o aptal aptal dedikodu yapan insanlara karşı ayıp ve zulüm olurdu, onların da her şeye rağmen yaşamaya hakları vardı– bu şekilde yasanın doğruluğu çıkar ortaya.

Bu yüzden, mahrem olanla halka açık olan arasındaki hayati fark, dedikoduyla ortadan silinir ve her şey bir tür mahrem-kamusal dedikoduya indirgenir, ki bu da aşağı yukarı onun bir parçasını oluşturduğu kamuya karşılık gelir. Kamu, en mahrem meselelerle ilgilenen kamuoyudur. Kimsenin bir topluluğa söylemeye asla cesaret edemeyeceği, kimsenin *konuşamayacağı*, hatta dedikoducuların dedikodusunu yaptıklarını itiraf edemeyeceği bir şey, kamu için gayet güzel yazılabilir ve kamunun bir üyesi olarak insanlar onu öğrenebilir.

Şekilsizlik nedir? Şekil ile içerik arasındaki hayati farkın ortadan kaldırılmasının sonucudur. Bu yüzden şekilsizlik, delilik ve aptallığın aksine, gerçek olan bir içeriğe sahip olabilir; fakat içerdiği hakikat asla esasen gerçek olamaz. Her şeyi içine alacak ya da her şeye temas edecek şekilde genişletilmeye müsaittir, oysa gerçek bir içerik, yoğunluğu ve kendi içine gömülmüşlüğü yüzünden açıkça ve sefilce sınırlıdır.

Tutkusuz ama düşünceli bir çağdaki şekilsizliğin yaygınlığı, sadece en değişik fikirlerin aynı mecliste ortalıkta dolaşmasıyla değil, onun tam karşıtı bir sebeple insanların "prensip olarak hareket etmek" için yüce bir özlem ve haz duymalarıyla ortaya serilir. Prensip, adından da anlaşılacağı gibi, ilk gelendir, yani özdür, bireyi kendi içsel gücüyle ileri iten gelişmemiş duygu ve heyecan şeklindeki fikirdir. Tutkusuz bir bireyde bunun eseri bile yoktur. Onun için prensip tamamen dışsal bir şeydir ve onun için her bir şeyi seve seve yapar, onların tersini de yapması cabası. Tutkusuz bir bireyin hayatı, kendini bütünüyle ortaya koyan bir prensibin gelişimi değildir. Aksine, o bireyin iç dünyası aceleyle koşuşturan bir şeydir, daima hareket halinde, daima bir şeyleri "prensip olarak" yapma telaşındadır. Bu anlamıyla prensip, canavar gibi bir şey olur, bir soyutlama olur, tıpkı kamu gibi. Kamu nasıl ki şu ya da bu şekilde öylesine devasa bir şey olup dünyadaki bütün ulusların ve bütün ebedi ruhların toplamından daha da çok sayıdaysa, herkesin, sarhoş bir denizcinin bile bir kamusu olabiliyorsa, aynı şey "bir prensip" için de geçerlidir. Öylesine devasa bir şeydir ki, en önemsiz bir adam bile en önemsiz eyleme bir şeyler ekleyebilir, böylece korkunç derecede kendini önemser. Önemsiz dürüst bir kişi bir prensip uğruna aniden bir kahraman olursa, modanın herkesin, siperi on metre olan bir kasket giymesini emretmesi kadar komik olur. Eğer bir adam paltosunun iç cebine "prensip gereği" küçük bir düğme diktirse, normalde önemsiz ama kolaylık sağlayan bu eylemine önem yakıştırılırdı –bunun bir toplumun oluşturulmasına kadar gitmesi hiç de olmayacak bir şey değildir.

Terbiyeyi teşkil eden hayati farkı ortadan kaldıran şey "prensip gereği" hareket etmektir. Çünkü terbiye dolaysızdır [*immediate*] (dolaysızlık ister doğuştan olsun ister öğrenilmiş). Duyguda, bir iç heyecanın itici gücünde ve tutarlığında yerini almıştır. İnsan "prensip gereği" her şeyi yapabilir, ne yaptığı temel olarak kimsenin umurunda değildir, tıpkı bir adamın hayatının, bütün "zamanın gereklerine" "prensip gereği" destek vermesine rağmen önemsiz kalması gibi, hatta dilsiz biri olması sayesinde ve "kamuoyu organı" sıfatıyla, laterna üzerinde elinde tabakla ileri hareket edip eğilen figürler kadar iyi tanınırken bile. Bir insan "prensip gereği" her şeyi yapabilir, herhangi bir şeyde yer alabilir ve bu arada kendisi gayri insani ve kararsız kalabilir. "Prensip gereği" bir kişi bir randevuevinin açılmasıyla ilgilenebilir (sağlık yetkilileri tarafından bu konu hakkında yapılmış sayısız araştırmalar var), aynı kişi "prensip gereği" zamanın önemli bir ihtiyacı varsayıldığı için yeni bir İlahi Kitabının basılmasına da yardımcı olabilir. Fakat ilkinde onun sefih biri olduğu sonucuna varmak, ikincisinde de ilahi okuduğu ya da söylediği sonucuna varmak kadar yanlış olur. Bu şekilde her şey eğer "prensip gereği" yapılıyorsa serbesttir. Polis başka kimsenin gidemeyeceği yerlere "resmi görevli olarak" gider, fakat onların orada bulunmalarından kimse bir sonuca varamaz. Aynı şekilde bir kişi, her şeyi "prensip gereği" yapabilir ve her türlü kişisel sorumluluktan kaçabilir. İnsanlar kişisel olarak hayran oldukları her şeyi "prensip gereği" yerden yere vurur, oysa bu saçmadır, zira yaratıcı olan her şeyin, dünyaya getirmekte olduğu yeni şeye yer açma zorunluluğundan dolayı tartışmalı olduğu doğrudur ama, sırf yıkıcı olan bir süreç hiçbir şey değildir ve prensibi de boşluktur –o zaman neye yer açacak ki? Fakat tevazu, nedamet ve sorumluluk her şeyin "prensip gereği" yapıldığı yerde kolay kök salamaz.

Yüzeysellik

Yüzeysellik ve gösteriş yapma arzusu nedir? Yüzeysellik, gizleme ile ortaya koyma arasındaki hayati farkın kaldırılmasının sonucudur. Boşluğun tezahürüdür, fakat sadece kapsamın söz konusu oldu-

ğu yerde o kazanır; çünkü parlak taklitleriyle insanların başını döndürme üstünlüğü vardır. Gerçek tezahür homojendir, çünkü gerçekten derindir, oysa yüzeysellik çeşitli ve *omnium gatherum* [her telden] bir görünüşe sahiptir. Ondaki gösteriş aşkı, tefekkürdeki kibrin kendini beğenişidir. İçebakışın gizlenmesi ve geri tutulmasına temel bir gizemi kavramak ve böylece ortaya çıkmasını sağlamak için zaman verilmez, aksine o zaman gelmeden çok önce rahatsız edilir ve bir ödül olarak tefekkür egoizmin bakışını mümkün olan her yerde kendi çeşitli taklitleri üzerine çeker.

Kurlaşma

Kur yapmak nedir? Gerçek aşk ile gerçek sefahat arasındaki hayati farkın kaldırılmasının sonucudur. Ne gerçek âşık ne de gerçek sefih kur yapmaktan suçludur. Kur yapmak sadece olasılıkla oynayıştır ve bu yüzden de kötülüğe dokunmaya cüret edip iyilik yapamayan bir tür iptila biçimidir. "Prensip gereği" hareket etmek de bir tür kur yapmadır, çünkü ahlâki eylemi bir soyutlamaya indirger. Fakat sadece kapsam bakımından kur yapma bütün üstünlükleri elinde tutar; çünkü insan her şeye kur yapabilir, fakat insan sadece *tek bir* kızı sevebilir. Aşk açısından bakıldığında iyi anlaşılmalıdır ki her ekleme bir çıkarmadır (karışık bir çağda kaprisli bir adam zevkten kör olabilse dahi bu böyledir), ne kadar eklenirse o kadar eksiltilir.

Akıl yürütme

Akıl yürütme nedir? Öznellik ile nesnellik arasındaki hayati farkın kaldırılmasının sonucudur. Akıl yürütme, bir soyut düşünce biçimi olarak tam diyalektik sayılmaz; bir görüş ve kanaat olarak katışıksız bireylikten yoksundur. Fakat sadece kapsamın söz konusu olduğu yerde, akıl yürütme görünüşte bütün üstünlüklere sahiptir; zira bir düşünür bilimini kuşatabilir, bir insan belli bir konuda bir görüşe ve belli bir hayat görüşü sonucunda bir kanaate sahip olabilir, fakat insan her şey hakkında akıl yürütebilir.

Günümüzde ad gizleme belki fark edildiğinden daha da imalı bir öneme kavuştu: Neredeyse epigraf gibi bir önemi var. İnsanlar sadece adlarını gizleyerek yazmıyorlar, adsız eserlerini imzalıyorlar da: Hatta adlarını gizleyerek konuşuyorlar. Bir yazarın ruhu üslubuna girmelidir ve bir kişi bütün kişiliğini konuşma üslubuna koyar, tabii bu da Matthias Claudius'un dikkat çektiği şu istisnayla sınırlıdır: Her kim ki [ruh çağırır gibi] bir kitap çağırsa, [kitabın] ruhu görünmelidir –tabii içinde ruh varsa. Bugünlerde insan herkesle konuşabiliyor ve itiraf etmek gerekir ki insanların görüşleri son derece akla yatkın, ne var ki, biriyle konuşmanın ardından insanın kafasında sanki "anonim" bir kişiyle konuşmuş gibi bir izlenim kalıyor. Aynı kişi en çelişik şeyleri söyleyecektir, hem de en sakin biçimde, kendi hayatı hakkında sert bir hiciv yapacaktır. Söylediği söz akla yatkın olabilir, bir toplantıda kulağa hoş gelen türden olabilir ve bir tartışmanın başlangıcında bir karara varmaya hizmet edebilir, tıpkı kâğıdın paçavralardan yapılması gibi. Fakat bütün bu görüşleri üst üste koyduğunuzda tek bir insan yapmıyor, çok az konuşan ama gerçekten konuşan oldukça sıradan bir insandan duyabileceğiniz türden kişisel bir görüş oluşturmuyor. İnsanların sözleri çok nesnel, çok her şeyi kapsayıcı, öyle ki kimin ifade ettiği önemsiz kalıyor ve insan konuşması söz konusu olduğunda, o zaman "prensip gereği" hareket etmekle aynı oluyor. Yani konuşmalarımız kamuya benziyor, tamamen bir soyutlama. Nasıl konuşacağını bilen kimse yok artık, nesnel düşünce insanın konuşmasını lüzumsuz kılan bir atmosfer, soyut bir ses yaratıyor, tıpkı makinenin insanı lüzumsuz kılması gibi. Almanya'da âşıkların kullanması için konuşma kitapları bile var, işin sonunda âşıklar yan yana oturup "anonim" kişiler olarak konuşmaya başlayacaklar. Aslında her şey için kılavuz kitaplar var, pek yakında tüm dünyada eğitim, az ya da çok sayıda yorumu ezbere bilmekten oluşacak, insanlar bir matbaacının harfleri seçip alması gibi çeşitli olguları seçip alma kapasitelerine göre başarıya ulaşacaklar, hiçbir şeyin anlamını zinhar bilmeden.

İşte bizim çağımız esasen akıl çağı ve ortalama olarak önceki nesillerden belki daha bilgili, fakat tutkudan yoksun. Herkes çok şey biliyor, hepimiz ne tarafa gitmemiz gerektiğini ve gidebileceğimiz bütün farklı yolları biliyoruz, fakat kimse bir yere kımıldamak istemiyor. Eğer biri en sonunda içindeki tefekkürü yenip hasbelkader hareket etse, o zaman hemen binlerce tefekkür bir dış engel oluştururdu. Sadece bir planı yeniden gözden geçirme teklifi heyecanla karşılanıyor; eylemin karşısına tembellik çıkıyor. Üstün ve kendi kendine yeten insanlardan bazıları gülünç hareket etmeye çalışan bir adamın heyecanını hisseder, ötekiler de o bir başlangıç yaptığı için bunu çekemezler; çünkü ne de olsa onlar da tıpkı onun gibi ne yapılması gerektiğini *biliyorlardır* –ama yapmamışlardır. Bir kısım insan da birisinin hareket etmesini, sayısız eleştirel gözlemler üretmek ve o şeyin daha akıllıca nasıl yapılabileceğini göstererek bir sürü argüman yaratmak için kullanır; yine başkaları da sonucun ne olacağını tahminle ve şayet mümkünse olayları kendi hipotezleri doğrultusunda etkilemeyle meşguldür.

İki İngiliz soylu

Bir zamanlar iki İngiliz soylu bir yolda atlarıyla giderken, başını alıp kaçan atı üzerinde düşme tehlikesiyle "İmdat" diye bağıran bir adamla karşılaşırlar. İngilizlerden biri ötekine dönüp şöyle söyler, "Düşeceğine yüz şilin bahse girerim." "Kabul," der öteki de: Bunun üzerine geçiş kapılarını ve kaçak atın önüne çıkacak bütün engelleri kaldırmak için atlarını dörtnala önden koştururlar. Aynı şekilde, o destansı, milyonerlere özgü kaçıklığı olmasa da, bizim düşünceli ve akıllı çağımız, en fazla bir bahse girecek kadar canlılık gösteren, meraklı, eleştirel ve dünyevi bir kişiye benziyor.

Hayatın varoluşsal görevleri gerçekliğin ilgisini yitirmiş; gözbağı, karar verecek şekilde olgunlaşacak içebakışın ilahi gelişimi için bir tapınak inşa edemez. Bir kişi başka birini merak eder, herkes kararsızdır ve kaçış yolları bir şeyler yapacak birinin gelmesi gerektiğini söylemektir –sonra da onun üzerine bahse girerler.

Toplumun ya da birlik fikrinin çağımızı kurtarması imkânsız. Aksine, septisizm birliktir, bireyliğin düzgün gelişebilmesi için gereklidir, böylece birey ya kaybolacak ya da böyle soyutlamalarla terbiye olup dinsel olarak kendini bulacaktır. Bugünlerde birlik ilkesi (en fazla maddi çıkarlar söz konusu olduğunda geçerlidir) pozitif değil negatiftir; bir kaçıştır, dikkat dağıtıcı bir şey, bir gözbağıdır. Diyalektik bakımdan durum şöyledir: Birlik ilkesi, bireyi kuvvetlendirerek onun enerjisini tüketir; sayısal bakımdan kuvvetlendirir, fakat etik açıdan zayıflatır. Birey ancak bütün dünyaya karşı etik bir bakış açısı edindikten sonra, gerçek anlamda bir araya gelmekten söz edilebilir. Aksi halde kendi başlarına zayıf olan bireylerin birleşmeleri çocukların evlenmeleri kadar iğrenç ve zararlıdır.

Eskiden hükümdarın ya da büyük zatın kendi görüşleri olur ve geri kalanlar da bir görüşe sahip olmaya cesaret edemeyeceklerini ya da sahip olamayacaklarını anlayacak kadar hallerinden memnun ve kararlı olurlardı. Şimdi herkesin bir görüşü olabiliyor; fakat bir görüşe sahip olmak için sayısal bakımdan bir araya toplanmaları gerekiyor. Yirmi beş imza en korkunç aptallığı bir görüşe çeviriyor, birinci sınıf bir beynin saygıdeğer görüşü bir paradokstan ibarettir. Fakat bağlam anlamsız olunca geniş bir araştırma yapmanın yararı yoktur. Yapılabilecek en iyi şey her bir konuşmayı kendi başına ele almaktır. Bir adamın ağzından sadece saçmalık dökülüyorsa, tutarlı bir konuşma yapmaya çalışmanın yararı olmaz, her bir kelimeyi ayrı ayrı almak daha iyi –bireyleri de öyle.

Tanınır ya da tanınmaz

Gerçekleşecek olan değişim şudur. Eski düzende (bireyle nesil arasındaki ilişkiden ortaya çıkmıştır) subaylar, generaller, kahramanlar (yani, seçkin kişi, kendi çevresindeki lider) *tanınır*dı ve herkes otoritesi oranında, küçük müfrezesiyle, pitoresk ve organik olarak bütüne sığar, hem bütünü destekler hem de ondan destek alırdı. Artık büyük şahsiyet, lider (konumuna göre) yetkisiz olacaktır, çünkü birhizaya-getirme sürecinin şeytani ilkesini ilahi bir şekilde anlamış olacaktır; *tanınmaz* olacaktır; farklılığını sivil polis gibi gizli tuta-

caktır, desteği de sadece negatif olacaktır, yani insanları itecektir, oysa soyutlamanın sonsuz kayıtsızlığı her bireyi yargılayıp onu kendi yalnızlığında inceler. Bu düzen diyalektik bakımdan Peygamberler ve Yargıçların düzeninin tam tersidir, onları bekleyen tehlike nasıl ki tanınmamakta yatıyorsa, işte bugünlerde tanınmayanlar, tanınmak tehlikesiyle karşı karşıyadır, ayrıca bir otorite olarak tanınma ve öneme sahip olmaya ikna edilme tehlikesiyle karşı karşıyadır, ki bu da ancak en büyük gelişmeye engel olabilir. Çünkü onlar tanınmazlar ve işleriyle gizli ajan gibi meşgul olurlar, Tanrıdan kişiye özel talimat aldıklarından değil! –çünkü Peygamberlerle Yargıçların durumu böyledir– tanınmazlar (otoriteleri yoktur) çünkü Tanrı huzurunda eşitlikteki evrenseli anlamışlardır, çünkü bunun ve sorumlulukların her an farkına varıp bu şekilde, bu tutarlı algılayışı tutarsız bir algılama biçiminde düşüncesizce anlamanın suçluluğundan kurtulurlar. Bu düzen, seçkin kişinin şahsında sembolleşen, örgütleyici düzenin diyalektik bakımdan tersidir, bu örgütleyici düzen bütün bir nesli bireyi destekler hale getirir, oysa şimdi, bir soyutlama gibi, nesil tanınmazlar tarafından olumsuz biçimde desteklenmekte ve çekişmeli şekilde bireye karşı çıkmaktadır – her bir bireyi dinsel bakımdan kurtarmak için.

İşte bir-hizaya-getirmeyi ve serbest kalmayı, otoriteyi kendisiyle birlikte yok etmeyi kendi arzulamış olan nesil, birlik ilkesinin septisizmi aracılığıyla soyutlamanın ümitsiz orman yangınını başlatmıştır; nesil, bu septisizmle bir seviyeye gelmenin bir sonucu olarak bireyi, organik ve somut olan her şeyi başından atıp onun yerine "insanlığı" ve insanla insanın sayısal eşitliğini yerleştirdiğinde: Nesil, bir an en ufak bir saygınlığın bile dindirmediği, en ufak bir ilginin bile rahatını kaçırmadığı soyut sonsuzluğun sınırsız panoramasıyla, bir çöl deniziyle coştuğunda, işte o zaman işe koyulmanın zamanı gelmiştir, çünkü her bireyin kendi için çalışması gerekir, her biri kendi için. Artık birey eski zamanlarda olduğu gibi kafası karışınca yardım alabilmek için büyük şahsiyete dönemez. Onun zamanı geçti; ya sonu gelmeyen soyutlamanın baş dönmesinde kaybolacak ya da dinin gerçekliğinde ebediyen kurtulacak. Belki pek çoğu umutsuzlukla feryat edecek,

fakat bunun onlara yararı olmayacak –artık zamanı çoktan geçmiş olacak. Eğer eski zamanlarda yetkilerin ve iktidarların kötüye kullanılarak devrim cezasını kendilerinin getirdiği doğruysa, bu nihai cezayı onların başına getiren tek başına kalma arzusundaki zayıflık ve iktidarsızlıktır. Tanınmayanların hiçbiri yığınların başında onların kararlarını yönlendirmek için doğrudan yardım edecek ya da doğrudan konuşacak ya da doğrudan bir şeyler öğretecek de değildir, bunun yerine negatif destek verip böylece bireyin, kendisinin vardığı karara ulaşmasına yardımcı olacaktır; bunun dışındaki bütün yollar onun sonu olurdu, ilahın, kızgın ama bağışlayan bir ilahın düzeni yerine insanın uzağı göremeyen merhametinde keyif çatacaktı. Çünkü gelişme, her şeye rağmen bir ilerlemedir; çünkü kurtarılmış olan bütün bireyler dinin özel ağırlığını, özünü ilk elden, Tanrının kendisinden alacaktır. O zaman şöyle denilecek: "Bakınız, her şey hazırlandı, soyutlamanın zalimliğinin, dünyeviliğin gerçek biçimini nasıl da aleni ortaya koyduğunu görünüz, ebediyetin uçurumu önünüzde açılıyor, bir-hizaya-getiricinin keskin tırpanı herkesin birey olarak tırpanın üstünden atlamasını imkânsız kılıyor –ve bakınız, bekleyen Tanrı. Atlayın, o zaman, Tanrının kollarına." Fakat "tanınmayan"ın hiç kimseye, en sadık müridine bile, annesine ya da seve seve canını vereceği kıza bile yardım etmek ne elinden gelir ne de buna cesaret edebilir: Bu sıçrayışı onların kendilerinin yapması gerekir, çünkü Tanrının sevgisi eskiciden alınmış bir hediye değildir. Ne var ki, "tanınmayan"ın (derecesine göre) "seçkin" adama (aynı dereceden) kıyasla iki kat işi vardır, çünkü o sadece durmadan çalışmayacak, aynı zamanda işini gizleme çabasına da girecektir. Fakat bir-hizaya-getirme sürecinin terk edilmiş soyutlaması eski düzen tekrar gelmesin diye uşakları tarafından daima sürdürülecektir. Bir-hizaya-getirme sürecinin uşakları kötülük güçlerinin uşaklarıdır, zira bir-hizaya-getirmenin kendisi ilahtan gelmez ve bütün iyi insanlar zaman zaman onun terk edilişine üzüleceklerdir, fakat ilah buna izin verir ve en yüce olanı bireyle ilişkiye sokmayı arzular, yani tek tek her bir insanla. Bir-hizaya-getirme sürecinin uşaklarını "tanınmaz" olan bilir, ancak onlara karşı ne güç

ne de yetki kullanmaya cesaret eder; çünkü o durumda "tanınmaz" olanın bir yetkili olduğu hemen üçüncü bir kişi tarafından anlaşılacaktır, o zaman da o üçüncü şahsın en yüce olana kavuşması engellenmiş olur.

"Tanınmaz" bir-hizaya-getirme sürecine ancak acı çekerek yardım etme cesaretini gösterebilir, aynı acı çekme eylemiyle araçları yargılar. Bir-hizaya-getirme sürecinin doğrudan üstesinden gelmeye cesaret edemez, o zaman bu onun sonu olur; çünkü bu, yetkiyle hareket etmekle aynı anlama gelir. Fakat o bunun üstesinden acı çekerek gelir ve bu şekilde varlığının yasasını bir kere daha ifade eder: Tahakküm etmemek, yol göstermemek, önderlik etmemek, acı çekerek hizmet edip dolaylı olarak yardım etmek. O sıçrayışı yapmamış olanlar onun tanınmaz eylemine, acı çekişine başarısızlık olarak bakacaklar; sıçrayışı yapmış olanlar bunun bir zafer olduğundan kuşku duyacaklar, ama hiçbir şekilde emin olamazlar, çünkü emin olmalarını sadece o sağlayabilir, o da tek bir kişinin emin olmasını sağlasaydı, bu onun sonu olurdu, çünkü yetkili olmayı oynamak istediği için ilaha karşı ihanet etmiş olacaktı: Bu onun başarısız olduğu anlamına gelir; sadece yetki kullanmaya kalkışarak Tanrıya karşı ihanet ettiği için değil, bir de kendini zorlayarak Tanrıya itaat etmeyip insanlara birbirlerini sevmelerini öğretmediği için. Yani onlar bunu yapması için ona yalvarsalar da, yetki kullanarak onları kandırmamalıydı.

Burada bırakıyorum. Bütün bunlar kandırmaca, çünkü eğer bir insanın kendi kurtuluşu için çalışması gerektiği doğruysa, o zaman dünyanın geleceği hakkındaki bütün kehanetler sadece eğlence ya da şaka için bir değer taşır; kriket oynamak gibi, kâğıt oynamak gibi.

Fakat unutulmamalıdır ki tefekkür kendi başına zararlı bir şey değildir, aksine, insanın eyleminin daha güçlü olması için tefekkürle çalışılmalıdır. Heyecanla yerine getirilen bütün eylemlerin aşamaları şu şekilde olur: İlk önce dolaysız heyecan gelir, ardından akıllılık aşaması gelip --çünkü dolaysız heyecan hesap bilmez– hesaplı bir akıllılıkla daha yüce olanın görünüşüne bürünür; ve en son, akıllılık aşamasının ardından en yüce ve en güçlü heyecan ge-

lir, bu yüzden de en kurnazca eylem planını görebilecek yeteneklidir, fakat ona tepeden bakar ve bundan ebedi bir heyecanın gücünü alır. Şimdilik ve önümüzdeki bir süre boyunca, bu gerçekten güçlü heyecan tamamen yanlış anlaşılmış olarak kalacaktır; ama asıl sorun bunun tekrar popüler olup olmayacağıdır, yani ortalama insandaki böyle bir akıllılık derecesine, akıllılığın artık onu baştan çıkarmayacağı ve büyülemeyeceği konusunda güvenilip güvenilmeyeceği, en yüce heyecan biçimine kavuşup, adeta çarçur edip –çünkü heyecanlı bir eylem daima kurnazlığın tersidir– ona hâkim olacağına güvenilip güvenilmeyeceği hiçbir zaman açık değil. Sokrates'in heyecanı dolaysız değildi. Aksine, kaçmak için ne yapması gerektiğini görecek kadar akıllıydı, ama o görüşe göre hareket etmeyi hor gördü, tıpkı ona son dileği olarak önerilen konuşmayı reddetmesi gibi. İşte bu yüzden onun kahramanca ölümünde hiçbir şey açık değildir, ölümünde bile uyanıklara ve kurnazlara şu soruyu bırakarak ironik kaldı: Acaba gerçekten akıllıca davranamaz mıydı? Çünkü tersini yapmıştı. Akıllılığın, kendi tefekküründen gelen yargı ve onun etrafındaki yargı ile havada sallanıp kaldığı nokta burasıdır; akıllılığın gücüne rağmen gerçekleştirilmiş bir eylem, akıllılık olmadan gerçekleşmiş bir eylemle karıştırılabilir diye korkmasıdır. Dolaysız bir heyecan böyle bir tehlike tanımaz, o yüzden de hayatta kalmak için en yoğun heyecanın itme gücüne ihtiyacı vardır. Böyle bir heyecan "yüksek ciddiyet," "daha yüksek ciddiyet" ve "en yüksek ciddiyet"le ilgili belagat saçmalığından ibaret değildir. Ait olduğu kategoriden anlaşılabilir: Anlamaya karşı hareket eder. Tefekkürün tehlikesini dolaysız iyilik de bilmez –burada iyilik ve zayıflık birbirine karışmıştır; tam da bu sebepten tefekkür sonrasında iyiliği tekrar yüzer duruma getirmek için dini bir itme gücüne ihtiyaç vardır.

Çok az şey yapılan devrimizde olağanüstü sayıda kehanetler, vahiyler geleceğe dair çalışmalara bakışlar çıkıyor ortaya. İştirak edip diğer herkesle bir olmaktan başka yapılacak bir şey kalmıyor. Fakat benim, kehanetler ederek ikazlarda bulunarak büyük sorumluluklar altında kalan çoğunluklara göre üstünlüğüm var; çünkü hiç kimsenin bana inanmayacağından zerre kadar kuşkum olmaz.

Böylece hiç kimseden takvimlerine bir çarpı koymasını istemem ya da sözlerimin yerine getirilip getirilmediğini görme zahmetine girmem. Eğer yerine getirilmişse o zaman insanlar düşünmek için benim tesadüfi varlığımdan daha başka şeyler bulacaklardır, eğer yerine getirilmemişse, eh o zaman da kelimenin modern anlamıyla bir peygamber olacağımdır –çünkü peygamber bugünlerde sadece kehanette bulunmak anlamına geliyor, başka bir şeye değil. Bir anlamda peygamber başka bir şey de yapamaz. Önceki peygamberlerin sözlerini yerine getiren Tanrıydı, o zaman belki de biz modern peygamberler, tanrıdan gelecek ilaveden yoksun olarak Thales'le aynı şeyi söyleyebiliriz: Tahmin ettiğimiz şey ya olur ya olmaz; çünkü bize de peygamberlik Tanrı tarafından armağan edildi.

VI.
Şehrazad

Çok öncelerden beri hayatımın parçası olmuş o karanlık fonu bir an bile düşününce korkunç oluyor. Babamın ruhumu doldurduğu dehşet, kendi korkunç melankolisi ve bununla bağlantılı, kaydını bile tutmadığım bütün her şey. Hıristiyanlıktan dehşete kapıldım, ama yine de güçlü bir şekilde ona doğru çekildiğimi hissettim.

Ve sonrasında hastalıklı biçimde dindar olduğunda Peter yüzünden çektiklerim.

Söylediğim gibi, kalbimin ta içinde gizlice yaşadığım hayatı, zaman zaman düşünmek korkunç, tabii kimseye bir kelime etmedim, bunun hakkında en ufak bir şeyi kaydetmeye bile cesaret edemedim –bu hayata dışından, canlı ve neşeli bir varoluş giydirmeyi başardım.

Kendim hakkımda sık sık söylediğim sözler ne kadar doğru, Şehrazad hayatını masal anlatarak kurtarmıştı, ben de hayatımı yazarak kurtarıyorum ya da bu şekilde sağ kalıyorum.

VII.

Tekrar kendimim

Regine Olsen Haziran 1843'te Fritz Schegel'le nişanlanınca, "tekrar"ın bir olasılık olarak sunulduğu Tekrar*'ın ince diyalektik amaçlarını mahvetti. Artık böyle bir olasılık yoktu. Kierkegaard o kadar öfkelenmişti ki dosdoğru matbaaya gidip eserin son on sayfasını geri çekti ve kitaba onun yerine önceden tasarlanmamış* ad hoc *bir sonuç ilave etti. Kitabın* tutarlı *olarak yorumlanamayışının sebebi budur, çünkü orijinal tasarım yazar tarafından bozulmuştur. Metindeki çeşitli çatışan terimler bir bağlamdan yoksundur.*

*Fakat Genç Adamın bu dramatik anda neler hissettiği kitabın son mektuplarında çeşitli şekillerde yansımaktadır: Rahatlama, sorundan kurtulduğu için; aşağılama, kendisine saygısızca davranıldığı için; çileden çıkma, yaralı ve dik başlı bir kızın hareketleri sonucu boşa çıkan onca edebi plan (*Tekrar *kadar* Korku ve Titreme *de buna dahil).*

Yine de, bütün karşılıklı suçlamalar ve gönül yarasına rağmen baskın olarak hissedilen duygu tam bir rahatlamadır. İbrahim ve sonsuz teslimiyet Şövalyesinin ikisi de sonuçta doğru kararı vermişti. Artık yazar kendini bekleyen göreve hazırdı. Bu özgürlük uğruna etik adamın, evli adamın ve insan sevgisi dünyasının fani kaygılarını geride bırakması gerekiyordu. İnsandan kurtulmanın verdiği rahatlıkla Kierkegaard kendi "Antigone"si gibi, mezarın sessizliğine ve yalnızlığına adımını atar.

SUSKUN SIRDAŞIM:

Evlenmiş –kiminle bilmiyorum, çünkü gazetede okuyunca beynimden vurulmuşa dönüp ilanı kaybetmiştim, daha yakından bakacak sabrım da olmadı. Ben yine kendimim, burada tekrar var, her şeyi anlıyorum, varoluş her zamankinden daha güzel görünüyor. Neticede yıldırım gibi düştü, gerçi bunun oluşunu onun yüce gönüllülüğüne borçluyum. Her kimi seçmişse ("tercih etmişse" bile demeyeceğim, çünkü koca olarak her erkek bana tercih edilir), bana karşı yüce gönüllülük göstermiş. O erkek dünyadaki en güzel erkek de olsa, iyi huyluluğun timsali, her kızı büyüleyebilen biri de olsa, ve o [R. O.] da ona "evet" diyerek bütün bu cinsi umutsuzluğa sürüklemiş de olsa –hiçbir açıdan değilse bile en azından beni tümden unuttuğu için– bana karşı yüce gönüllülük etti. Bir kadının yüce gönüllülüğü kadar güzel başka ne var! Bırakın güzelliğin dünyevi kraliçesi solsun, bırakın gözlerinin parıltısı sönsün, bırakın dik vücudu yılların yüküyle eğilsin, bırakın bukleleri mütevazı bonesine gizlenince insanı büyüleyen gücünü kaybetsin, bırakın dünyaya hükmeden şahane bakışı şimdi koruduğu aile çevresini annelik sevgisiyle kuşatıp kollasın –böyle yüce gönüllü bir kız asla yaşlanmaz. Bırakın varoluş onu ödüllendirsin, daha çok sevdiği şeyi versin ona –bana da verdi daha çok sevdiğimi... kendimi, bunu onun yüce gönüllülüğü aracılığıyla verdi.

Tekrar kendim oldum. Başka birinin yoldan eğilip almayacağı bu benlik, yine benim oldu. Mizacımdaki ihtilaf çözüldü, tekrar bütünleştim. Gururumda destek bulan ve beslenen korkular artık alıkoymak ya da ayırmak için devreye girmiyorlar.

O halde burada bir tekrar yok mu? Her şeyi iki kere yeniden kurmadım mı? Kendimi yeniden elde etmedim mi, tam da önemini iki kere hissedecek bir biçimde? Hem, tine yararı olmayan dünyevi iyiliklerin tekrarından ne olacak –böyle bir tekrarın yanında onlar nedir ki? Eyüp sadece çocuklarını çifter çifter almadı, çünkü insan hayatı kopyalanacak bir şey değildir. Bu durumda, fani hayatta, ebediyette olduğu kadar asla mükemmel olmasa da, sadece tek hakiki tekrar olan manevi tekrar mümkündür.

Tekrar kendim oldum, makine harekete başladı. İçine dolaştığım tuzaklar paramparça oldular, kendime dönemeyecek şekilde beni büyüleyen büyü artık bozuldu. Artık onun [R.O.] ellerini bana karşı kaldıran kimse yok, özgürlüğüm kesin, kendime doğdum; çünkü Eileithyia ellerini kenetlediği sürece doğum sancıları çeken biri doğum yapamaz.

Bitti, yelkenlim yüzüyor, akabinde, ruhumun can attığı yerdeyim, burada fikirler şiddetli bir öfkeyle köpürüyor, düşünceler göç eden uluslar gibi patırtılı kütürtülü yükseliyor, başka bir mevsimde Güney Denizi'nin derin sessizliği gibi bir sakinlik var, öyle ki insan, hareket kendi içinde sürse de, kendi konuştuğunu duyabiliyor –orada insan her an hayatını riske atar, her an kaybeder ve tekrar kazanır.

Ben fikre aidim. Beni çağırdı mı giderim, bir gizli buluşma ayarladı mı gece gündüz beklerim, gün ortasında çağıranım yok, akşam sofraya bekleyenim yok. Fikir çağırdığında her şeyden vazgeçerim, daha doğrusu vazgeçeceğim hiçbir şey olmaz, kimseyi kandırmam, fikre sadık kalarak kimseyi üzmem, başka birini üzmek zorunda kalarak ruhum üzülmez. Eve döndüğümde kimse bakışlarımı okumaz, kimse yüzümün rengini deşifre etmez, kimse benim varlığımdan benim bile başkasına veremeyeceğim bir açıklamayı söküp almaz: Acaba saadet içinde miyim, umutsuzluk içinde mi, hayatı kazandım mı yoksa kayıp mı ettim?

Sarhoşluk kadehi yine uzatıldı bana, şimdiden içime çekiyorum kokusunu, şimdiden hissediyorum köpüren müziğini –ama önce umutsuzluğun yalnızlığında oturmuş bir ruhu kurtaran ona bir şarap sunacağım. Selam olsun kadın yüce gönüllülüğüne! Çok yaşa sen düşüncenin yüce uçuşu, fikrin hizmetindeki manevi tehlike! Selam sana kavganın tehlikesi! Selam sana zaferin kutsal coşkusu! Selam sana sonsuzluğun girdabındaki dans! Selam sana beni uçurumda kaplayan azgın dalga! Selam sana beni yıldızların üzerine fırlatan azgın dalga!

VIII.
Kahkaha benden yana

Başıma harika bir şey geldi. Göğün yedi kat yukarılarına çekildim. Tanrılar orada saf saf dizilip oturuyorlardı. Bana özel bir lütufla bir dilekte bulunma ayrıcalığı bahşedildi. "Ne dilersin?" dedi Merkür, "Gençlik mi, güzellik mi; güç mü, uzun bir ömür mü; en güzel bakireyi mi, yoksa sandığımızda bulunan öteki nimetlerden birini mi? Sadece bir tanesini seçeceksin ama." Bir an şaşırdım kaldım. Sonra tanrılara şu şekilde hitap ettim: "Çok saygı değer çağdaşlar, dileğim tek şudur ki, kahkaha hep benden yana olsun." Tanrılardan hiçbiri tek kelime etmedi; hepsi gülmeye başladı. Bundan dileğimin kabul edildiği sonucuna vardım ve anladım ki tanrılar kendilerini zarafetle nasıl ifade edeceklerini biliyorlardı; zira ciddi bir tavırla, "Dileğin kabul oldu," demek onlara pek yakışmazdı.

Kaynakça

BİRİNCİ BÖLÜM

Epigraf: 'I have just returned...', *The Journals of Kierkegaard 1834-1854*, çev. ve yay.: Alexander Dru (Oxford University Press, 1938), s. 27.

I. 'It is now about four years ago...', *Concluding Unscientific Postcript*, çev.: David Swenson & Walter Lowrie (Princeton, Princeton University Press, 1941), ps. 164-6.

II. 'A walk on the heath...', *Søren Kierkegaard's Journals and Papers*, yay. ve çev.: Howard V. Hong ve Edna H. Hong (Bloomington, Indiana University Press, 1967-178), cilt 2, s. 259.

III. 'A man should never lose his courage...', *Either/Or*, çev.: D.F. & L.M. Swenson (New York, Doubleday Anchor Books, 1959), cilt 1, s. 26-7.

IV. 'July 29. As one goes...', *The Journals of Kierkegaard, 1834-1854*, s. 12-13.

V. 'Without letting anybody know...', *Repetition, An Essay in Experimental Psychology*, çev.: Walter Lowrie (New York, Harper Torchbooks, 1964), s. 54-7.

VI. 'Letters home...', *Kierkegaard: Letters and Documents*, çev.: Henrik Rosenmeier (*Kierkegaard's Writings*, cilt 25) (Princeton, Princeton University Press, 1978), s. 98-100, 100-1.

VII. '*The Talisman* was to be performed...', *Repetition*, s. 73-7.

VIII. 'Dear Reader: I wonder if...', *Either/Or*, cilt 1, s. 3-7.

IX. 'Starting from a principle...', age., s. 281-96.

X. 'One ought to be a mystery...', age., s. 26.

XI. 'One must be very naive...', age., s. 32.

XII. 'As a humorist exists...', *Concluding Unscientific Postcript*, s. 402-3.

XIII. 'These two familiar strains...', *Either/Or*, cilt 1, s. 29-30.

XIV. 'If we apply this explanation...', age., s. 118-19.

XV. 'If you marry...', age., s. 37-39.

XVI. 'The demoniacal is *shut-up-ness*...', *The Concept of Dread*, çev.: Walter Lowrie (Princeton University Press, 1944, 1957), s. 110-12, 114-15; ve 'The demoniacal is the sudden...', age., s. 115-18.

XVII. 'Every child knows...', *Stages on Life's Way*, çev.: Walter Lowrie (Londra, Oxford University Press, 1945), s. 181-5.

XVIII. 'Dear Jette, *Above all*...', *Kierkegaard, Letters and Documents*, s. 214-15.

XIX. 'Dear *Conferentsraad*...', age., s. 252-5.

XX. 'All this fear of Germany...', *The Journals of Kierkegaard 1834-1854*, s. 230.

XXI. 'It is miserable existence...', age., s. 282-3; ve 'The second time I talked...', age., s. 283-6; ve 'The third time I visited him...', age., s. 286-9.

XXII. 'That is the old story...', age., s. 379.

İKİNCİ BÖLÜM

Epigraf: 'I do not maintain...', *The Journals of Kierkegaard 1834-1854*, s. 334-5.

I. 'In Gribs Forest...', *Stages on Life's Way*, s. 60-7.
II. 'Constantine spoke as follows...', age., s. 60-7.
III. 'Hardly had Victor finished...', age., s. 76-80.
IV. 'Thereupon Johannes the Seducer...', age., s. 81-8.
V. 'They rose from the table...', age., s. 88-92.
VI. 'May 19. Half past ten...', *The Journals of Kierkegaard 1834-54*, s. 59.
VII. 'Yes, my good wise man...', *Either/Or*, cilt 2, s. 313-15.
VIII. 'I suppose that when...', *Crisis in the Life of an Actress*, çev.: Stephen Crites (Londra, Collins, 1967), s. 67-91.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

Epigraf: 'Do you not know...', *Either/Or*, cilt 2, s. 164.

I. 'It is extraordinary...', *The Journals of Kierkegaard 1834-1854*, s. 117-118 ve 'The way of tribulation...', age., s. 215.
II. 'Why was I not born...', *Either/Or*, cilt 1, s. 39.
III. 'As I tried to show...', *The Journals of Kierkegaard 1834-1854*, s. 15.20.
IV. 'Once upon a time...', *Fear and Trembling*, çev.: Walter Lowrie (New York, Doubleday/Anchor Books 1954), s. 26-9.
V. 'Problem I: Is there such a thing...', s. 64-5, 66-7, 69-73, 76-7.
VI. 'But now as for Abraham...', age., s. 121-9.
VII. 'I candidly admit...', s. 49-56.
VIII. 'But back to Socrates...', *Concluding Unscientific Postcript*, s. 222, s. 250-1.
IX. 'My life has been brought to an impasse...', *Repetition*, s. 104-8; ve 'Job! Job! Job! Job!...', age., s. 101-3.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

Epigraf: 'What I do lack...', *The Corsair Affair*, çev.: Howard V. Hong ve Edna H. Hong (*Kierkegaard's Writings*, cilt 13) (Princeton University Press, 1982), s. 226.

I. 'Perhaps I may venture to offer...', *Concluding Unscientific Postcript*, s. 174-5.
II. 'Almost everything that flourishes...', *The Journals of Kierkegaard 1834-1854*, s. 181-4.
III. 'There is no use at all...', age., s. 185-6.
IV. 'As I was walking down the street...', *Kierkegaard, Letters and Documents*, s. 259-64; ve 'First a little story...', age., s. 267-71; ve 'It was indeed a remarkable year...', age., s. 299-301.
V. 'Our age is essentially one...', *The Present Age*, çev. ve yay.: Alexander Dru ve W. Lowrie (Londra, Collins, Fontana Library, 1962), s. 33-99. (İlk basım Oxford University Press, 1944.)
VI. 'It is terrible when I think...', *The Journals of Kierkegaard 1834-1854*, s. 274.
VII. 'My silent confidant. She is married...', *Repetition*, s. 125-7.
VIII. 'Something wonderful...', *Either/Or*, cilt 1, s. 41-2.

Büyük bir dehanın tanınmaması elbette üzücü; ama yanlış tanınması daha da beter. Ne yazık ki Kierkegaard bu iki durumu da dramatik şekillerde yaşadı ve bu durum kısmen de olsa halen devam ediyor.

Yaşadığı dönem olan XIX. yüzyılda kendi insanları tarafından anlaşılamadı; çünkü düşünceleri, eserleri onları kat kat aşıyordu. Kierkegaard'ın üzerine serpilen ölü toprağından sıyrılıp varlığını yeniden göstermesi için XX. yüzyılın başlarını beklemek gerekti: Yani "birey" kavramının yavaş yavaş uç verdiği, özleri bir "sistem" inşa etmeye dayalı felsefelerin çözülmeye başladığı bir zaman dilimini.

Geçtiğimiz yüzyıla damgasını vuran pek çok düşünür ve yazar Kierkegaard'dan önemli ölçüde yararlanmışsa da, Kierkegaard'ı merak eden okurlar onun "yanlış" bir kitabından başlamak ya da hakkındaki yanıltıcı yorumları ciddiye almak suretiyle bir anlamda onu gözden kaçırmışlardır. İşte bu kitap Kierkegaard'ı tanıdığını sananlar, hakkında şöyle bir fikri olanlar ya da hiçbir fikri olmayanlar için ideal bir "tanıtım" kitabı. Tanıyanlara ise kesinlikle "yeni bir bakış" kazandıracak bir eser.

Kierkegaard okuru birkaç şekilde şaşırtıyor: Öncelikle yüz elli yılı aşkın zaman önce kaleme almış olduğu konular halen güncelliğini sürdürüyor. Sözgelimi kamu, basın, özel hayat gibi kavramları derinlemesine ele alırken bugün de önemini koruyan olağanüstü tespitler yapıyor. Bunun dışında değişik karakterlerin ağzından tartışma yaratacak sözler sarf ediyor. Örneğin, "Can sıkıntısı bütün kötülüklerin anasıdır" diyerek eğlenmenin görevimiz olduğunu ilan ediyor.

Dönemin etik, estetik, düşünsel ve doğrudan hayata dair alanlarında bayağılıklara karşı tek başına kıyasıya mücadele etmiş bir adamı (yeniden) tanımak, "sohbet"inden haz almak ve en nihayetinde Kierkegaard'a hakkını vermek için *Kahkaha Benden Yana* diyoruz.

AYRINTI • LACİVERT
ISBN: 978-975-539-312-4
9 789755 393124

923273
ALE

22 TL